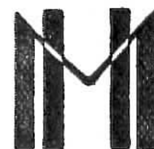
ZLATKO MILKOVIĆ

BRAĆA SELJANI

SUVREMENA KNJIŽNICA »MATICE HRVATSKE«
KOLO V. — KNJIGA 30.

ZLATKO MILKOVIĆ

BRAĆA SELJANI

ROMAN

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. U ZAGREBU

ZLATKO MILKOVIĆ

BRAĆA SELJANI

ROMAN

ZAGREB 1940

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«

Ovo djelo nije pisano ni kao roman, ni kao biografija. Ono je samo skromni prilog jednoj veličanstvenoj odisejadi dvojice Hrvata iz nedavne prošlosti. To je slika epopeje posvećena svim Seljanima, Humboldtima, Livingstonima i Prževalskijima sviju vremena. Posvećena onima, koji u sebi osjećaju istu onu Božansku iskru nemira i vječnog kretanja naprijed, vječnog lutanja i vječnog traženja novog. Posvećena svim onima, koji traže sami sebe i gonjeni svojim vlastitim »ja« lutaju poput ukletih Holandeza svijetom i ne zaustavljaju se nigdje, jer njihova je domovina čitav svijet, a njihova volja obuhvata čitav svemir.

NACRT ZA KORICE IZRADIO OTON POSTRUŽNIK

UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGOMIL ŠOBAN

UVOD

IN MEMORIAM BRAĆI SELJANIMA!

Stjepana Seljana malo sam poznavao. Osobno uopće ne, već samo iz nekoliko pisama. Više je radio, a manje je pisao. Bio je uistinu prava desna ruka svog brata Mirka, s kojim sam mnogo i prijateljski općio.

Otkako smo se prvi put upoznali i sastali u Zagrebu, kad je on u staroj Streljani (danas Urania Kino) održao svoje prvo predavanje nakon povratka iz Abesinije, bili smo u stalnom dopisivanju. Mirko bi mi se uvijek još iz Abesinije, kad još nismo bili osobno poznati, te sa svojih putovanja po Sjevernoj, Centralnoj i Južnoj Americi javljao. Ujedno mi je slao svoje opise putovanja za Prosvjetu, koji su bili tako lijepo i savršeno stilistički sastavljeni, da su bili, da tako kažem, već gotovi za štampu, te sam ih mogao lako priopćivati.

Uvijek mi je slao i svoje originalne fotografije, u čemu je on bio pravi vještak te bez svoje kamere nije poduzimao nikakve izlete ili putovanja. One su se žalibože mnoge već pokvarile radi preslabog materijala ili su se izgubile. Mnogo ih je poslao i hrvatskom etnografskom muzeju, gdje se nalazi cijela zbirka Seljanovih predmeta iz Abesinije i Amerike.

Gdjegod se je Mirko pojavio u Africi ili Americi, svuda se je zainteresirao za tamošnje hrvatske kolonije te im je održao zanimljiva predavanja. O svemu tom su izašle uvijek oveće notice u tamošnjim novinama, koje novine mi je također uvijek slao. Dapače je Mirko i u novinama Sjeverne i Južne Amerike i sam napisao mnogo članaka o svojim putovanjima po Abesiniji i Americi i to na raznim jezicima, kojima je bio vješt. Pisao je pače i u znanstvene europejske časopise o svojim naučnim putovanjima i istraživanjima.

Napose je bio velik patriotski rad Mirka Seljana, koji nije nigdje propustio u stranom svijetu, da istakne svoje hrvatsko ime i rodoljublje te da time širi poznavanje hrvatstva u dalekoj tuđini.

Kad mi je pak uz to pismeno prikazivao sva svoja putovanja i doživljaje vrlo savjesno i točno, ja sam nekako sve to s njime osobno proživljavao i svemu se radovao. Na njegova sam mu pisma uvijek odgovarao, a naša je korespondencija uz neke stanke potrajala sve do njegove tragične smrti.

Vrlo se veselim, da je naš mladi književnik i biolog Zlatko Milković stavio sebi za zadaću, da obradi to iz hrvatske iseljeničke literature vrlo zanimljivo poglavlje o hrvatskim exploratorima braći Stjepku i Mirku Seljanu, što mu je i vrlo lijepo uspjelo, te sam mu napose u ime svijetle uspomene nada sve dragog mi prijatelja Mirka osobito zahvalan.

Neka je vječna uspomena hrvatskim istraživaocima braći Karlovčanima, a osobito tragičnom junaku Mirku Seljanu.

Zagreb, 1. X. 1939.

Dr. Franjo Bučar

A F R I K A

OPIUM SVIJETA

Još kao malenog dječaka zanimale su me najviše priče o dalekim i nepoznatim predjelima, još neistraženim krajevima zemaljske kugle, o ljudima, koji drugačije govore i drugačije izgledaju, nego mi — uopće zanimalo me sve, što je god bilo nepoznato i daleko.

Velike daljine imaju uvijek svoj posebni čar. Sve ono, što je pokriveno modrikastim maglicama daljine, što lepršaju zrakom, kao da titraju na svakom i najmanjem dodiru vjetra, kidaju se i lome, da tu i tamo prosine koja zraka, noseći sa sobom miris daljina i još više potenciraju osjećaje, koji se bude u nama. Ti su osjećaji sveti, praiskonski i čovječanski. Sâm Mirko Seljan napisao je na jednome mjestu svoga dnevnika ove riječi: »Gospodin usadio je u naše srce plemenitu želju, da tražimo i dubemo sve nepoznato, dok živimo. Naši pređi i današnje pokoljenje otkriva tajne našega planeta, a naši potomci činit će to isto na drugim planetima, koji se kreću po Svemiru.« Te riječi, što ih je Seljan napisao u svoj dnevnik poslije prijelaza preko Anda, proživljene su i iskrene. Nisu napisane u radnoj sobi, za pisaćim stolom, nego ih je pisao čovjek, koji je prevalio težak i naporan put, koji je prešao Ameriku uzduž i poprijeko, koji se dignuo visoko iznad granica vječnoga snijega, sâm sa svojim bratom, bez pratnje, na mazgama, pod šatorom i chilenskim suncem. Riječi, koje bi se mogle staviti kao motto čitavome djelu, za koje ni sâm ne znam, kako bi ga nazvao. To je samo vjerno ispripovijedana povijest čovjeka, povijest putnika, koji obilazi svijetom i osjeća, kako mu se Zemlja okreće ispod nogu, dok leti kroz Svemir.

Svijet ima nešto specifično svoga. Kao neki opojni miris diže se taj hašiš iz njega, zavlači se u najdublju srž čovjeka i tko jednom okusi taj hašiš, ne ostavlja ga više čitava života. To je kao opium neki. Opium svijeta . . .

Zavlači se u kosti, u mišičje, u krv, u svaki živac, u svaku stanicu tijela i živi u nama; živi tako dugo, dok se u tim stranicama zbivaju i najmanji životni procesi. Poput kakove zaraze prelazi s jednog čovjeka na drugog, i ponavlja se kroz vjekove, sličan perpetuumu mobile, koji se kroz tisuće godina ponavlja uvijek jednako i uvijek isto. Čitava legija imena veže se od najstarijih dana pa do danas, legija ljudi, koji od onoga Plinija putnika iz pretkristovog doba, pa do Seljana, Sven Hedina i Osendowskoga stvaraju cijeli niz imena, povezanih jednom idejom i jednim htijenjem: upoznati svijet. Plinije i Vikinzi, Kolumbo, Marco Polo, Amerigo Vespucci, Tiho de Brache, Bering, pa u novije doba Humboldt, Amundsen, Nordenskjöld, Smith, Livingston, Stanley i Prževalskij imena su usko povezana jedno s drugim, — ni godinama, ni narodnošću, već idejom, koja ih je vodila.

A možda takove ideje u prvome početku nije ni bilo. Bila je samo želja za upoznavanjem nečega nepoznatog, dalekog, pokritog modrikastim maglicama daljine. Bila je to strast, kakovu poznaju pušioci opiuma i nemir u duši. Ideja se rodila tek kasnije. Mnogo kasnije, kad se pojavila kao nužna posljedica provedenog života. Svi ti ljudi imaju nešto zajedničko, a to je ono don Quichotstvo u njima, kada kreću onamo, gdje ima najviše opasnosti za njih i gdje je život najokrutniji.

U takovim se trenucima razgolićuje ljudska duša. Ni kultura, ni civilizacija, ni hiljade i hiljade godina razlika između prvog i posljednjega ne nanosi bitnih promjena u ono, što se zbiva u njihovoj nutrinji. Čovjek ostaje uvijek isti. Onaj isti, stari čovjek, kakav je bio još onda, dok je stanovao po spiljama, vezao oko sebe nestrojenu životinjsku kožu, kresao prvu vatru i glodao isto tako ljudske, kao i životinjske kosti. Sve ono drugo, što mi danas opažamo na nama, fino je iscizelirana patina, koju su nam tisućljeća prevukla preko kože, ali koja se prvim dodirom sa sirovom, divljom i praiskonskom prirodom gubi, ljušti i nestaje, baš tako, kao što se ljušti i nestaje zlatni prah sa pozlaćenih oraha, kojima kitimo božićno drvce.

A ta iscizelirana, poput baroka napirlitana navlaka gubi se onim časom, kad čovjek prvi put srkne i udahne punim plućima u sebe hašiš, koji se naziva — opium svijeta...

DALJINE ZOVU...

Želimo li uočiti pravu i potpunu sliku ličnosti Mirka Seljana, koji je središnja figura svih tih putovanja, istraživanja i lutanja svijetom, gdje se upravo nekim nesuvislim vrtlogom isprepliću avanturistički pothvati sa znanstvenim radom, ne možemo a da se malo dublje i pobliže ne zaustavimo na povijesti. Ne možemo ga isključiti iz čitavog niza učenjaka i istraživača, koji su se u povijesti otkrića nizali i prije, a i poslije njega u neprekinutom lancu, kojemu se karike usko vežu jedna na drugu. Istrgnut iz kompleksa toga cjelokupnog istraživanja ispala bi njegova snažna dominantna ličnost blijedo i papirnato. Zahvatiti ga opet onako, kako se do danas shvaćalo, pripovijedalo, a i — doduše rjeđe, ali ipak i — pisalo, značilo bi samo promatranje gornjeg sloja njega, ali ne zadiranje ni za milimetar u njegovu unutrašnjost.

Prema pripovijedanju, kojeg smo dosada slušali o braći Seljanima i o njihovim putovanjima, to su zapravo bili samo putnici, avanturisti, »globetrotteri«, koji su putovali svijetom samo zato, da putuju; koji su sviranjem na violinu i frulu služili novac za daljnja putovanja i koji s naukom nemaju apsolutno nikakove veze. Takovih »globetrottera« možemo danas susresti na svakome koraku. Oni zalaze u svako dvorište i pjevaju ispijenim glasom stare i već otrcane šlagere i prate se gitarom ili klavirharmonikama (ako ih uopće imaju!), a »ljudi dobroga srca« bacaju im kroz prozor poldinarke. Takovi putnici zaslužuju samo naše sažaljenje, jer ih bijeda goni s jednoga mjesta na drugo i nemaju doma, gdje da se ogriju i da se odmore. Toga danas ima više, nego li je bilo u doba Seljana. Teške ekonomske prilike i socijalni položaj tjera te bijednike od kuće u svijet. Nitko ne će doći na pomisao o jednome takvom »globetrotteru«, a ako se ipak to radi, onda se opisuje ne pojedinac, individuum, već čitava

kasta takvih ljudi, a oni su samo fragmenti takve sredine, kojoj pripadaju.

Kod takvih ljudi, kao što je Seljan, postoji jako razvijena individualnost. Njihov duševni život nadmašuje okolinu, iz koje su izrasli, i oni strše iz svoje sredine, poput osamljenih jablanova izraslih iz nizine pokrivene grmljem. Govoriti o takvim ljudima znači govoriti o snažnom intelektu, koji gonjen vlastitim nagonom prolazi svijetom i povlači konačni rezime svoga života. Takvi ljudi putuju svijetom otvorenih očiju i malo pomalo skidaju pokrov s tajne, koja prekriva Zemlju. Seljan je u svome rukopisu pod naslovom »Od Buenos Airesa do Tihog Oceana« napisao ove riječi: »Um ljudski rabi neznane sile te prevaljuje naš Kozmos, uzdiže se i veže misli i smijuć se govori: mal si ti, moj dragane, a poslije mog opstanka materijalnog, ako i primaš od materije dio materije, koja ti pripada, tražit će moj duh dalje nove krajeve i istinu — gdje? ne znamo, nu vidjet ćemo i to — — — «

Nešto slično napisao je i Aleksander von Humboldt u predgovoru prvom izdanju svoga najpoznatijeg djela »Ansichten der Natur«. On kaže: »Sve oko nas upućuje nas na vječno utjecanje fizičke prirode na moralno raspoloženje čovječanstva i na njegovu sudbinu. Takvim potisnutim osjećajima posvećeni su listovi ove knjige. »Tko će se spasiti iz valova ove životne oluje?« — čujem šaptanje iz svakog grma prašume i to pitanje lebdi povrh nepreglednih stepa i visokih, kamenih leđa golemih Anda. A tome šaptu odgovara kor nevidljivih:

»Auf den Bergen ist Freicheit! Der Hauch der Grüfte
Steigt nicht hinauf in die reinen Lüfte;
Die Welt ist vollkommen überall,
Wo der Mensch nicht hinkommt mit seinen Qual.«

Ti ljudi prilaze s dušom Prirodi. Kao što zoolog, ako hoće upoznati životinju, koju proučava, secira njeno tijelo i upoznaje položaj pojedinih organa, njihovo značenje i funkciju, tako i ti vječni lutaoci seciraju zemaljsku kuglu. Zemlja se okreće ispod njihovih nogu, vrti se i svakog im časa pokazuje novu stranu svoga tijela. A ništa nije tako neistraženo i nepoznato kao Zemlja. Ispravno je naglasio jednom

neki astronom, da mi bolje poznajemo k nama okrenutu polovicu Mjeseca, nego li vlastitu Zemlju, na kojoj živimo i na kojoj se krećemo. Deset hiljada godina čovječanstvo istražuje Zemlju i još uvijek je nismo upoznali. Čitavi kompleksi kontinenata ostaju za nas još i danas tajnom. Afrika, središnja azijatska visoravan, Južna Amerika, Australija, pa konačno Antarktik, kome su još i same granice hipotetičke — sve su to krajevi, koji čekaju na čovjeka. To je samo površina Zemlje, tanka, neobično tanka ljuska litosfere, neki čudesno isprepleteni konglomerat kopna i mora, koji je tako tanak spram promjera zemaljske kugle, da ga na obične školske globuse u točnome razmjeru ni u milimetarskoj dubini ispod površine ne bi mogli prikazati. Sve, što je ispod toga, užarena je, žitka masa, koja kuha i vrije tik pod našim nogama, a mi se tako sigurno krećemo po njoj, kao da sjedimo u Abrahamovu krilu.

Na sve strane ostaju nam otvorena pitanja. I baš ovakvo neposlušno čeljade, kao što je Zemlja, hirovito i nestalno, još više uzbuđuje maštu ljudi i u njima se razbuktava radoznalost, koja uvijek goni i goni naprijed. Želja za spoznanjem — konačno potreba, da se što bolje upozna ono tijelo, na koje smo vezani čitavim svojim životom od rođenja pa do smrti. Što nam više stavlja zapreka, to nas više mami. U čovječjoj naravi počiva već od onih prvih početaka negdje duboko u nama zapretana iskra vječnog traženja svega, što nam se pričinja tajanstvenim. I što je taj predmet naših istraživanja dalje od nas i nedokučiviji, to je veća snaga i moć njegove privlačivosti.

Samo tako i na taj način možemo sebi rastumačiti i predočiti jasno, koja je moć ovladala ljudima Seljanova kova, da su svakog dana srljali u sve veće i veće opasnosti. Svaka glavica Anda privlačila ih je i zvala; opasnosti su zijevale sa svih strana, ponori i brda, nepregledne prašume, iz kojih zijeva smrt i propast na svakom koraku, beskrajni pampasi, gdje se nebo ljubi s ravnicom, ispržena golet Afrike i neprohodne Abesinske planine, tajanstvena jezera, sakrivena čitavim kompleksima kontinenata — sve je to ono, što uzbuđuje maštu. U Seljanima je prvenstveno počivala avanturistička duša, koja se od duše ostalih avanturista razlikuje po tome, što njima vlada snažan intelekt, koji ravna čitavim njihovim

životom. Te dvije komponente daju konačnu rezultantu — njihov život.

Ti isti faktori formirali su i duše ostalih istraživača. Već su u starome vijeku ljudi putovali svijetom, samo je onda svijet bio mnogo manji, nego danas. Onda je čitav svijet predočivao samo mediteranski bazen — sve ostalo bilo je nepoznato i nepristupačno. Prava groznica istraživanja prostrujila je svijetom koncem srednjega vijeka i prvim godinama novoga. Prvi veliki moreplovac svijeta bio je Cristobal Colon. Bilo je putnika i prije njega. Uvijek je bilo ljudi na svijetu, koji su prolazili zemljom, plovili morima i obilazili daleke i nepoznate krajeve. Uvijek je bilo ljudi, koji su u sebi osjećali onu božansku iskru istine, da se što više približe njoj i da upoznavanjem svoga okoliša upoznaju sami sebe.

Daljine su zvale uvijek, a zovu još i danas. Na tisuće i tisuće ovakvih putnika prolazilo je svijetom, nepoznati i zaboravljeni, prepušteni sami sebi i gonjeni sami od sebe uvijek dalje. I ti su neznanci pridonijeli mnogo povijesti čovječanstva. Nikada mi ne ćemo saznati, tko su bili ti neznani putnici. Bili su to mnogi i mnogi primitivni Vikinzi i Kelti, Rusi i Španjolci, koji su primitivnim svojim brodovima na vesla i jedra, s nesigurno građenim trupovima, odlazili na daleko more, izvrgnuti i suncu i vjetru, valovima i santama leda, koje su nečujno u samrtnoj tišini sjevera plovile nošene strujama mora i topile se na tracima juga, isto tako kao što se tope i nestaju uspomene na te hrabre putnike. Preko njih su uvijek prelazili vjekovi i tonuli u povijesti, kao što su njihovi brodovi tonuli u valovima.

Često puta je povijest nepravedna. Ona ima svoje miljenike i svoju pastorčad. Jedne podiže, a druge uništava; jednima laska, a druge tuče i ubija vjekovima i zaboravi. Sa životima tih ljudi nestaju i njihova djela. Ono, što su učinili, postaje doduše svojinom čitavog čovječanstva, ali se oni sami gube i nestaju. Slabiji podliježe jačemu — pojedinac masi, koja preko njegovih stradanja i patnja kreće boljoj budućnosti.

Malo nam je imena sačuvano iz daleke prošlosti do danas. Jedno od takvih je Marko Polo. On se rodio na Korčuli u trinaestom vijeku, otputio se na daleki i nepoznati istok,

proputovao ga zajedno sa svojim ocem Nikolom i jednim stricem, došao na dvor kineskog cara, živio tamo godinama i konačno se vratio natrag u svoju domovinu. Od njega potječu prvi putopisi. On je prvi prstom pokazao na onda još nepoznato kinesko carstvo, koje je čamilo zatvoreno unutar svojih golemih zidina i živjelo svojim posebnim životom. On je prvi počeo znanstveno obrađivati materijal skupljen na dalekim putovanjima i pokazao, kako je potrebno poznavati tuđe krajeve, jer se nikada ne zna, kakove nam to koristi može donijeti u budućnosti.

Marko Polo je pokazao, da postoji još jedan svijet osim Evrope, svijet dalek, ali zanimljiv. Od onih ljudi, s kojima mi nismo bili u vezi, mogli bi imati mnoge koristi. Političke i ekonomske veze dviju zemalja moraju imati svoje preteče — a te preteče su putnici, koji upoznavaju pojedini kraj i istražuju ga, na koji bi se način moglo eksploatirati prirodno bogatstvo i izvući što veća ekonomska korist. Tako je uvijek korisno spojeno sa zabavnim, jer što god pokušamo i što god radimo, ne možemo nikuda iz svoje vlastite kože.

To natjecanje u otkrivanju novih krajeva prešlo je u pravu groznicu nakon otkrića Amerike. Čitava legija učenjaka, avanturista i — otimača odlazilo je na novo otkriveni kontinent. Prvi zbog nauke, drugi zbog pustolovina i misterija, o kojima su čuli pripovijedati u carstvu Inka, a treći zbog zlata i fantastičnog blaga, koje ih je čekalo preko mora. Ta je groznica zahvatila čitav svijet. Zaraza je sa pojedinaca prešla na čitave narode; Španija je predvodila i osvajala novi svijet; Aragonska i Bourbonska se zastava vijala nad porušenim i popaljenim kućicama Indijanaca, koji su umirali stisnutih usana, a da nisu odavali, gdje se nalazi sakriveno, bajoslovno blago njihovih otaca.

Uzroci su na prvi pogled bili različiti, ali ako ih sve svedemo na njihovu primarnu osebinu, onda vidimo, da svi oni imaju u sebi samo jedno jedino podrijetlo, a to je pustolovna narav usađena u čovjeka. Tome podliježe i Kolumbo i Amerigo Vespucci, pa i sam Cortez, koji je potocima razlijevao nedužnu indijansku krv.

Kroz vjekove i vjekove se to nastavljalo uvijek tako i uvijek isto. O pomorcima i istraživačima napisane su već čitave knjižnice. Kad je osvojena Amerika, otkrivena je Au-

stralija. Kasnije su došli na red polovi. Najprije sjeverni, onda južni, pa tada opet sjeverni. Jedne su privlačili tropi, druge opet polarni krajevi s čarobnim magnetskim rasvjetama u atmosferi, vječnim kristalnim nebom i tajanstvenom polugodišnjom noći. Uvijek ima nešto, što mami i zove. Čovjek treba samo jednom da shvati zov Prirode i nikada više u životu ne će imati mira. Ona ga osvaja i potpuno ga zarobljuje za sebe. Čas umilna, čas opora i ubilačka, koja nošena jednim jedinim svojim hirom — a to je bezosjećajnost — ubija baš onda, kada se stoji pred najvećim otkrićima i ponovno se zamata velom šutnje, koja traje vjekovima.

U novije doba nekoliko je Hrvata otkrivalo nepoznate krajeve svijeta. U čitavim legijama istraživača njihova se imena gube, s tim više, što su rijetko koji bili vođe takovih ekspedicija, već su se obično nalazili samo u pratnji. Time nije ni najmanje umanjena njihova važnost; kod svih se takovih ekspedicija gleda na čovjeka pojedinca, a ne na ime. Svaki je jednako važan i jednako potreban. U borbi s Prirodom moraju svi oni da žive i da se bore jedan za drugoga i nije tako jako razvijen osjećaj drugarstva, kao na teškim i opasnim ekspedicijama. Niti bi učenjaci mogli vršiti svoja istraživanja, sakupljati materijal i otkrivati nepoznate krajeve bez pratnje, niti bi se pratnja mogla otputiti na putovanja bez njih.

Jedan od najvažnijih takvih Hrvata-istraživalaca u novije doba je Požežanin Lerman, koji se nalazio u pratnji Stanleyja i putovao s njime po Kongu. Premda se Lerman nalazio »samo« u pratnji i bio posve običan član ekspedicije, a vođa joj je bio Stanley, ipak nitko ne može tvrditi, da je Lerman imao samo beznačajnu ulogu kod takvih putovanja. Dovoljno nam je da otiđemo samo u zagrebački Etnografski muzej i da pogledamo vitrine u vanevropskoj zbirci. Neobično bogato etnografsko blago skupljeno po Lermanu u srcu Crnog kontinenta, kamo se putuje ne samo u ono doba, nego još i danas uz opasnost vlastitog života, i gdje ne znamo, da li nam prijeti veća opasnost od ljudi ili od životinja, nalazi se u našim vitrinama. Čitav se novi svijet otvara pred našim očima — svijet onih primitivaca, koji nisu još ni danas daleko odmakli svojom kulturom od kamenog doba, koji su još i danas kanibali-ljudožderi i koji kao jedine ukrase na tetoviranom tijelu nose zube ubijenih neprijatelja nanizane poput bisera u jednom nizu.

Lerman je bio samo član Stanleyjeve ekspedicije, ali zaslužan i vrijedan član. On nije kao prtljaga putovao svijetom, već je imao otvorene oči. Vidom, sluhom i osjećajima primao je u sebe sve dojmove, koje je na putovanjima primao. Kako je on došao do Stanleyja? Što ga je zbližilo s tim velikim »lutajućim Englezom«? Narav! Ista pustolovna narav, željna vječitih promjena i vječitih doživljaja. Sam Stanley je jednom izjavio, da mu se od svih njegovih pratilaca najviše sviđa Lerman, jer da u njega ima srca punog pustolovnog duha, nemira i želje za istinom.

Kod Seljana je bilo nešto drugo. Oni su sami putovali svijetom, a koliko su kasnije vodili ekspedicije, oni su bili vođe i začetnici. Od običnih rekordera, koji su počeli putovati samo zato, da potuku rekord jednog Nijemca u hodu, oni su za sto dana propješačili golemi put između Petrograda i Pariza, postali kasnije znameniti i veliki putnici, koji su zbog otkrivanja istine žrtvovali svoj život. To prvo pješačenje po Evropi, tih prvih sto dana bilo je od odlučnog značenja za čitav njihov kasniji život. Putovanje je kao opium, hašiš... Tko ga samo jednom okusi, nikada ga se više ne može osloboditi. Ono mu se zavuče u živce, prožme ga svega i konačno postaje sastavnim dijelom njega samoga, organski povezano s njime. Odreći se toga značilo bi po prilici isto, kao i odreći se svoje ruke, noge ili bilo kojeg drugog dijela tijela, odnosno organa tijela.

Seljani su to vrlo dobro znali i osjećali. U jednom privatnom pismu dru Bučaru u Zagrebu piše Mirko Seljan 1913. godine, dakle tik pred samim putovanjem, koje mu je donijelo još i danas nepotpuno objašnjenu i mučeničku smrt u neprohodnim guštarama brazilijanskih prašuma, pismo, u kome mu se tuži, da je već »nervozan i umoran« od četrnaestgodišnjih putovanja, bez kuće i kućišta, bez doma i bez svojih. Uvijek na putu, uvijek u groznici nekog doživljavanja i — što je glavno — bez mira. Četrnaest godina živjeti bez mira znači konačno ipak jednom izgubiti živce. Bolni su i duboki njegovi redci u Bučarovu pismu, kada mu čestita Božić 1912. i piše: »Dok vi u krugu Vaše cijenjene obitelji veselim srcem pozdravljate Mladoga Kralja i Novo Ljeto, ja ću božićevati usred prašuma pod vedrim nebom, obasjanom čarnim zvjezdicama

južne polutke. Vi ćete se gostiti tustim puranom i kapljicom rujnoga vinca, a u mene će biti pečenja od tapira, divljih svinja, divljih kokošaka i čuturice ljute kapljice stvorene iz sladorne trske, koja će od usta do usta oživiti uspavane živce i učvrstiti vez prijateljstva, koje sam sklopio s don Antonijem, s glavarom tamošnje indijanske kolonije »Cholones«.«

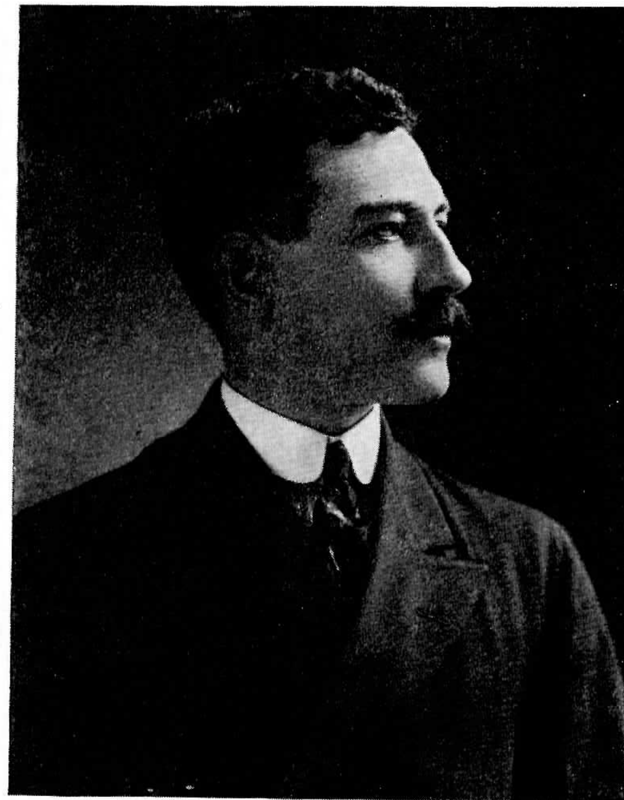
U tim se redcima bez ikakove patetike, fraza, napirlitanosti i pretjerivanja najbolje osjeća gorčina čovjeka, kojemu je već svega toga dosta i želja za tišinom. On to doduše izravno sam nigdje ne spominje, kao da se boji to priznati pred samim sobom, ali to izbija iz čitave njegove unutrašnjosti i njegova čitava podsvijest kliče o tome.

A ipak...

...ipak on ide dalje. Sakuplja podatke, pravi planove, obilazi vlasti i ministarstva, sabire ljude, putuje iz grada u grad i organizira. Svako novo putovanje za njega ima i novo značenje i nov smisao. Ta svijet je tako velik i tako šarolik! On ga upoznaje već četrnaest godina, ali tek sada dolazi do zaključka, da ga poznaje manje, nego prije. Ako je i otkrio jednu njegovu tajnu, nabasao je novih deset. I zato je svaka njegova nova ekspedicija veća i organiziranija od prvašnje.

Elana i zamaha ne fali u njega nikada. Mirko je zajedno sa svojim bratom Stjepanom postao poznat po čitavom svijetu. Sve najteže ekspedicije daju se njima, da ih vode, jer su sigurni u uspjeh i u solidnost provedbe. Ime Seljan garancija je vlastima, da se ekspedicija nalazi u sigurnim rukama, vođena na visoko znanstvenoj bazi i daleko od svakog šarlatanstva.

A oni polaze uvijek iznova u svijet usprkos umora, živaca, jer čim imaju novu ideju — onim mahom nestaje i umor i nervoza. Ostaju samo daljine, koje ih zovu i opium, koji ih vuče sve dalje u svijet...

MIRKO SELJAN

IZMEĐU KUPE I KORANE

Mirko Seljan rodio se 5. travnja 1871. u Karlovcu od oca Ivana Seljana i majke Vicencije. Otac mu je bio krznar i stari karlovački »purger«, kakove poznaje jedino Karlovac i to Karlovac onoga doba.

Karlovac je bio u svome maksimalnom razvitku u prvim godinama najranije Mirkove mladosti. Prije toga Karlovac je bio tek u razvoju, kad se od starog grada, koji je bio podignut zato, da stoji kao branič protiv najezde Turaka, počeo pretvarati u grad. Poslije toga je počeo opadati i gubiti svoje značenje, jer ga je uništila prevelika blizina centra, a to je Zagreb. U povijesti hrvatskih gradova činit će se uloga grada Karlovca, koji se onda isto tako kao i danas ponosio naslovom kraljevskog, slobodnog grada, slična prolaznom i kratkom životu jednodnevne mušice. Smješten između dviju rijeka — Kupe i Korane — koje ga zatvaraju usko u svome hladnom zagrljaju — živio je svojim posebnim životom, životom pokrajinskoga gradića, u kojemu se događaji vuku i plaze isto tako polako, kako se polako vuku i plaze karlovačke magle, što se dižu iz rijeka.

U središtu se dizala crkva svete Barbare, sv. Trojstva i sv. Marije. Tu je bila i velika promenada, na kojoj je kasnije bila slastičarna, kiosk s dopisnicama, cigaretama i duhanom, Zorin dom, u kome se održavale zabave, časnički dom i Zrinski trg, nepopločen, blatan, sa starim kućama, rasklimanim vratima, brojnim trgovinama, čitavim kupom dječurlije i silhuetom vojarne — k. u. k. Militärmagazina — u pozadini, stvarajući od njega Austro-Ugarsku en miniature. Sve ono, što se zbivalo u carevini, zbivalo se u malom Karlovcu. Isti procesi obnavljani samo u malom laboratoriju i u malim retortama. Ako je u carevini izbio veliki skandal, u Karlovcu je izbio mali. Mogli bismo uopće povući paralelu između svih takovih

slučajeva, pa da nam se onda tek ukaže prava slika tog gradića, kojega su građani divni rodoljubi, zanosni mjesni patrioti, ali događaji su u njemu žalosni, kao i u njegovu velikom uzoru.

U takvom gradu i pod takvim prilikama provela su braća Seljan svoju mladost. Prve dane djetinjstva i prvo svoje dječaštvo. Sve što su mogli osjećati i što su osjećali, bila je pokrajina. Ono, što dijete u prvim danima svoga svijesnoga života upija u sebe, to mu ostaje za čitav život i to malo pomalo oblikuje iz njega čovjeka. To se oblikovanje čovjeka zbiva neprimjetno i polako. Godinama i godinama prima dijete u sebe dojmove i plasticitetom svoje podatne duše pretvara se u odrasla čovjeka sa svim karakteristikama, koje ga rese.

Seljani su u prvim svojim danima mladosti prolazili takvim gradom, slušali priče o Beču i Pešti, o Franji Josipu, o monarhiji i Zagrebu i promatrali, kako se časnici u Zorin domu vrte u taktu Straussova valcera »An der schönen blauen Donau...« Dunav je u ono doba u Karlovcu značio maksimum ljepote i romantike, sav zagrnut velom čarobnog tročetvrtinskog takta i prekrasnim plavetilom. Premda je Korana ljepša i romantičnija od blatnog i zagađenog Dunava, oni to nisu htjeli priznati. Putovali su u Zagreb samo zato, da mogu slušati Camarottu u operi, i pohađali su Trubadura, Kavalira s ružom i Seviljskog brijača, premda se u njihovoj sredini nalazio jedan mali simpatičan starčić, s velikim nosom, s Franz-Jozefovskom bradom i genijem u sebi. Divili su se Straussu, dok je u njihovoj sredini živio taj starčić, koji se zvao Ivan pl. Zajc i baš nekako u prvo doba Seljanove mladosti nosio u sebi bogodane tonove »Bana Legeta«, »Pan Tvardovskoga« i »Zlatke«.

Nedjelje poslije podne bile su pravi raj za Karlovčane, a pravi pakao za Seljane. Nedjelja poslije podne značila je ukočeno šetanje promenadom pod oštrom paskom starijih. Ništa nije bilo malome Mirku tako mrsko, kao neprestano prolaženje pošljunčenim puteljcima gore-dolje, pozdravljanje poznatih, zastajkivanje kod pojedinih klupa i gledanje u staračka bradata lica, koja su sva od reda imala brade à la Franz Josef, politizirala, zastajkivala i iza svake druge riječi umetala njemačke izraze. To »švapčarenje« isto je tako karakteristično za Karlovac, kao i njegov militarizam. Svaka

otmjena porodica govorila je u kući njemački. Tako se govorilo u kući premilostive barunice X., koja je imala prekrasnu palaču s velikim verandama, kamenim stupovima i vječno spuštenim zavjesama na Zrinskome trgu; tako se govorilo i kod baruna Y., pa se onda govorilo isto tako i u svakoj drugoj otmjenoj kući.

Takvih bismo sitnica mogli nabrajati još na stotine. Na oko su sve to sitnice, koje se u prvi mah ne čine važnim, te se čini, da uopće nemaju nikakve uloge, napose ne uloge od odlučnog značenja, ali skupljene sve zajedno stvaraju nam konačno sliku novoga, potpuno izgrađenog tipa života, koji mi nazivamo pokrajinskim životom. Novoga? Možda je taj izraz kriv. Čini se, da je već za vrijeme Rimskoga carstva bio već posve izgrađen tip pokrajine i kroz te dvije hiljade godina, što ga bilježi povijest od rimskih vremena do danas, nije se promijenio ni najmanje,

Takav se pokrajinski život najbolje očituje u nedjeljnim popodnevima. Mirko je već od prvih dana svoga djetinjstva osjećao odvratnost spram takovih dana. Smetalo ga nedjeljno odijelo, sputanost, polagano šetanje sa starijima, koji su već nekoliko godina pripovijedali o zagrebačkom potresu, ogovarali jedni druge i kritizirali putujuće glumce, koji su dolazili u Karlovac. Unaprijed je znao sve, što će se pripovijedati, i osjećao se poput psića na lancu, dok je morao dva, tri koraka pred starijima polako šetati zajedno s bratom Stjepanom i sestrom Sofijom.

Djeca ne vole zapt, jer se to protivi njihovoj dječjoj duši, koja poput leptira želi lepršati s jednog cvijeta na drugi. Osobito ne podnose to djeca, kao što je Mirko. On je najsretniji, kad poslije podne u obične dane (nedjeljom na to ne smije ni pomisliti!) može izmaknuti iz kuće i sa Stjepanom i ostalim dječacima, a ponajviše sam, otići nekuda u prirodu. Ne ide on daleko. Nije to bitno. Bitno je za njega riješiti se grada, ulica, prašine i kuća, jer mu kuće zaustavljaju pogled i sužuju perspektive. Onda još nije znao, što to znači. Bio je običan mali dječak, kao i stotine drugih dječaka, kod kojega je prevladavao osjećaj i — nagon. Čovjek se razvija tek kasnije. Najprije je njime vladala životinjica, koja je hlepila za suncem i širinama.

Razgovarao sam s nekim starijim Karlovčanima, koji su Seljana poznavali još kao malenog dječaka. Po njihovu je pripovijedanju Mirko bio vrlo živahan dječak, kojega je bio pun Karlovac. Za ono vrijeme ukočene birokracije, svete ozbiljnosti i dobrih starih običaja, bio je on po njihovu mnijenju ne samo živ, nego i zločest dječak.

A ipak se u tome »zločestom« dječaku krila divna duša. Duša željna istine, vođena višim porivima naprijed. Nitko ne bi u Mirku prepoznao onoga živahnog dječaka sa Zrinskoga trga, kad se naganjao s ostalim svojim drugovima. Sate i sate znao je proležati na obali i prisluškivati šumu vode. Tekla je rijeka podno njegovih nogu, zapljuskivala obale i prelijevala se preko kamenja, a nekoliko se starih, ispijenih vrba zgrbilo nad površinom vode, a sunce je zapadalo. Na svakom valiću osjećao se refleks sunca, crven poput krvi, i činilo se, kao da tisuće sunaca igra na vodi, pleše i vrti se, bode u oči i boli, a oči suze od tih crvenih jezika, koji titraju povrh rijeke. Rijeka dolazi i odlazi. Nikada joj Mirko nije vidio početak ni svršetak. Vidio je samo maleni fragmenat, koji protječe tuda, pokraj njega, dolazi iz nepoznatog i odlazi u nepoznato i nikada nije jedna kap vode ista onoj jučerašnjoj. Postoji nešto čudesno u takovim rijekama. Nešto, šte se teško shvaća i što uzbuđuje našu maštu. Tu ljubav spram rijeka nosio je on u svojoj duši čitavoga svog života. Rođen i uzgojen između dviju rijeka, kao na kakvu otoku, on je te rijeke ponio u duši sa sobom kroz čitav svoj život. Na rijekama je proveo svoje najteže i najopasnije časove u životu. Brzica Omo u središnjoj Africi značila je za njega ne samo granicu između negusova carstva i pobunjenih divljih Boranaca, nego i granicu između života i smrti. Sto kilometara nosila ga brzica na potopljenoj splavi rijekom, dok su ga na kopnu proganjali crnci, a u vodi krokodili. Sto kilometara na splavi, koju je dao izraditi točno po uzoru splavi, kakove prave splavari na Kupi. Uz najveću opasnost po vlastiti život on misli na Kupu i sjeća se Korane.

A na obalama tih dviju rijeka on je znao proležati sate i sate. Bio je onda odviše malen, a da bi nešto shvatio. On je samo osjećao, jer je u to doba, prevladavao u njemu samo nagon. Osjećao je, kako ta rijeka zalazi u njega, lično u njega samoga i nosi ga sa sobom, a pred njim se otvaraju neviđene

daljine, obojene šarolikom maštom dječje romantike. Na časove mu se činilo, da se suprotna obala Kupe ili Korane odmiče sve dalje od njega, da se splinjava s horizontom u jednu jedinu daleku i kružno povučenu liniju i oko njega se prostiru novi krajevi. Nema više ni Karlovca, ni Kupe, ni Korane, ni Dubovca, ni Rakovca, nema više ni njegovih dječaka, s kojima se naganjao i tukao po gradskim ulicama — ostaje samo on i ova široka, široka rijeka i još širi svijet oko njega. Kakovi su se osjećaji gomilali u njegovoj dječjoj duši u takvim časovima, ne zna se, niti će se ikada moći saznati. On sam to nikada nije opisao ni pribilježio. Sam o sebi nikada nije pisao. Njegova se ličnost može iskonstruirati samo iz njegova rada i tu i tamo gdjekojega privatnog pisma majci ili bližima, jer je i u pismima stvaran i piše kratko, naznačivši samo događaje, koji su se zbili u posljednje vrijeme s njime, jer se drugačije niti ne mogu pisati pisma iz prašuma i pustinja. Ne zna se, da li se je ikada kome povjerio i pripovijedao o svome djetinjstvu. Zaključujući po svemu ostalom njegovu radu i naravi, kakvu je imao, sumnjamo u to. Ako je to ipak kada učinio, onda je i to izgubljeno, jer i taj netko je već zacijelo mrtav, ponijevši sa sobom njegovu ispovijed u grob, kao svetu ispovjednu tajnu.

Međutim kad se Mirko probudio od snatrenja, oko njega je opet bio Karlovac i Kupa i Korana i Dubovac. Sve ono, što je čas prije osjećao i vidio, bilo je za njega nedokučivo. Nedokučivo barem za sada.

Takova snatrenja u dječjoj nemirnoj glavici nisu bila ništa neobično. Svi su dječaci na svijetu takvi. Sjetimo se samo sebe samih. Sjetimo se samo, koliko smo puta znali prosjediti u prvom sutonu večeri, kad se gase posljednji traci dana i gubi osjećaj onoga, što je blizu, a što daleko; snatrili smo tada o dalekim i nepoznatim krajevima. Kod djece su ti osjećaji uvijek impulzivniji i jači, nego kod odraslih. To je stoga, što oni jače podliježu osjećajima. Kod zrela i odrasla muškarca prevladava razum, koji je kod djece potisnut maštom u pozadinu. Samo stoga su ti osjećaji kod djece iskreniji i bliže duši.

Mirko je pučku školu i realku svršio u Karlovcu. Svakog je dana išao u Rakovac, prosjedio nekoliko sati skučen u školskoj zgradi, u zagušljivim, malenim i tijesnim razredima, ko-

jima su prozori gledali na prašnjavu cestu, kojom su svakog petka u neprekinutom nizu cvilila i škripala nepodmazana seoska kola na tjedni sajam i o podne se ljudi vraćali pijani kućama, prelazili kolima preko plitke Korane malo poviše slapa i gubili se u zelenim daljinama okolnih sela. Ne zna se, da li je više prašine bilo u razredima od te prašnjave rakovačke ceste ili što su je dječaci uzvitlali skačući preko klupa.

Iz doba školovanja, kao i iz prvih dana Mirkova djetinjstva malo nam je sačuvano podataka.

U školi se nameću prve dužnosti. Bile one ne znam kako male i lake, pisanje zadaća, čitanje i učenje pjesmica i bajkâ, oduzima djeci dragocjeno vrijeme. Ako ne učine, što im je naloženo, dobivaju kazne — prve kazne u životu. Ono, što ih prije škole kažnjavaju roditelji, otac i majka, ne osjeća se tako teško, kao kazne nekog posve stranog čovjeka, učitelja, profesora, kojemu su predani i kojega po prvi put vide u životu, a već su mu podložni.

Seljan je već u prvim razredima pokazivao osobiti dar za zemljopis. Taj je predmet najviše volio od svih ostalih, što se lako možemo osvjedočiti, pogledamo li na ocjene njegovih svjedodžba. Zemljopis ga je primamljivao svojom realnošću, ali takovom realnošću, koja nije ubijala njegovu razigranu dječju maštu, već joj davala neku realnu čvršću podlogu. Daleki i nepoznati krajevi otvarali se pred njim za svakog zemljopisnog sata i vodili ga još dalje, nego je sâm lutao nošen svojom vlastitom maštom. Nije on bio nikakovo zaneseno čeljade, koje snatri i fantazira, već za svoje godine vrlo realan i bistar dječak, ali to, što je proživljavao za zemljopisnog sata, proživljavali su i svi ostali dječaci u razredu.

Iz usta profesora čuo je potvrdu svojih dječačkih maštanja. Zemlja je pred njim rasla. Ono, što mu se prije činilo daleko i u magli, u takvim daljinama, koje prije nije mogao sebi predočiti, jer su uvijek bile zakrivene nekim maglama i neznanjem, sada je dobivalo realne granice. Amerika je malo pomalo plivala i konačno zauzela svoju definitivnu formu. Isto je tako bilo i s drugim kontinentima. Ono, što se prije činilo daleko i nedohvatno, bilo je doduše daleko još i sada, ali ne više nedohvatno. To su bile daljine, koje su se mogle prevaliti, daljine, o kojima se pisalo u knjigama, učilo

u školama, nalazilo u zemljopisnim kartama i gledalo na fotografijama i dopisnicama.

Još je nešto zaokupilo dušu maloga Mirka. Glazba! U prvim danima njegova djetinjstva dali su ga roditelji, da uči gusle. Dok s ostalom djecom ima uvijek muke i posla, da idu na sat glazbe ili vježbanja, Mirko je bio dobar i poslušan đak. Uvijek je sâm primao gusle u svoje ruke i vježbao marljivo svoju zadaću. Prvi potezi na guslama bili su nesigurni. Razabrati melodiju nije bilo lako, ali dječak nije puštao gudalo iz ruke tako dugo, dok nije ukrotio žice i izvukao iz njih ono, što je htio. Sate i sate slobodnog vremena znao je prostajati pred notama, s malo položenom glavom u koso, sa spuštenim trepavicama, koje su bile dignute samo toliko, da je kroz zastor kakav vidio note i slušao je tonove, koji su se izvijali iz žica. U ono doba nije još ni slutio, koliko će mu koristi donijeti u životu te njegove gusle. One su mu postale vjernim pratiocem na svim njegovim putovanjima. One su ga često spasavale od gladi i donosile novaca za daljna putovanja. Mirno možemo ustvrditi, da su mu one donijele guvernerstvo abesinskih pokrajina, naklonost Menelika II., i otvarale uvijek pred njim nove i dalje putove i dalje horizonte. Iz te napete strune, koja je jedva vidljivo i jedva primjetljivo titrala na kutiji, izvijale se melodije, očitovala se u njima bol i radost živoga bića, titrale su pod svakim i najmanjim dodirom prsta i davale od sebe glasa. U visokim i finim tonovima, koji su lebdjeli negdje visoko povrh njega u zraku, dok je povlačio strunom preko strune, on je nalazio komadićak samoga sebe. Bilo je u tim tonovima čežnje, kao i u njegovoj duši. Čežnje za dalekim i nepoznatim krajevima.

Čežnja, koja je malo pomalo u njemu rasla, ispunjavala ga je svega, a da je on nije ni osjećao, kako ona prodire u njega i kako poput plime zapljuskuje u njegovu dušu. Ni od njegovih nitko nije znao, što se to zbiva s njime. To je ulazilo u njega potajno i neopazice, šuljalo se poput tata, rasplelo svoju mrežu njegovom unutrašnjošću i napokon ga ispunilo cijeloga, čekajući samo čas, da provali iz njega. I provalilo je, zaokupilo ga svega i postalo svakom i najmanjom njegovom misli. Samo sada još ne, kasnije, mnogo kasnije, u zrelijim godinama njegova života, kad je ta čežnja poprimila ozbiljnu formu i bila pojačana energijom odrasla muškarca.

Poslije četvrtog razreda realke, koju je svršio u Rakovcu, pošao je u kadetsku školu. Ne bi bio Karlovčanin, da nije na bilo koji način došao u kontakt s vojskom. Čitav javni život bio je nadahnut njome; dapače — ona se zavlačila i u privatne živote pojedinaca. Tako je i Mirko zagledao iza kulisa one prave sile, koja vlada svijetom, sile, koja gvozdenom pesnicom harači po narodima, krši u čovjeku ono, što mu je najsvetije i najvrednije, a to je vlastita njegova sloboda i individualnost. Uniformiranost tijela povlači za sobom uniformiranost duha. U vojsci vlada jedan red, jedan zakon, jedna volja i jedan mozak. I jedno i drugo i treće i četvrto nije ništa drugo, nego Njegovo Veličanstvo Šarža Višega. U nepreglednoj ljestvici uspinjanja po stupnjevima te se vrhunaravne sile u vojsci dižu sve više prema gore, da se konačno kod najviše sile izgube u dalekim maglama, koje nitko ne može ni vidjeti ni prozreti. Svatko vidi samo one, koji se nalaze na ljestvici povrh njih i koji misle za njih i određuju za njih, a sami nisu ništa drugo, nego samo blijeda kopija onih, koji su još viši od njih.

Kao ni u jednoj vojsci svijeta, tako je to bilo provedeno do krajnih granica u austro-ugarskoj vojsci. Osobito u ono doba, kad je Mirko Seljan stupio u karlovačku kadetsku školu. Što je Mirka Seljana nagnalo, da stupi u vojsku, i k tome još u vojsku, koja je živjela u tako rastrovanim prilikama, kao što je to bio slučaj s austro-ugarskom vojskom, nije nam jasno. Ako već ne militarizam i zapt, to se dječakovoj duši moralo protiviti svako pomanjkanje individualnog života. A u malome Mirku, koji je tada već imao petnaest godina, individualizam je bio nadasve razvijen. Dječak se naučio misliti svojom glavom. On nije samo naprečac usisavao tuđe misli. Svaku misao, koja je iz vana dopirala u njega, on je prokuhao u svojoj retorti. Njegov je svježi djetinji mozak bio mali kemijski laboratorij, koji je sintetičkim putem stvarao nove misli i izgrađivao nove poglede na svijet.

Upravo zbog takove naravi ne možemo sebi predočiti, koji su motivi nagnali mladoga Mirka, da uđe u vojsku. Postoji samo jedno moguće tumačenje, a to je, da je u tu kadetsku školu ušao pod pritiskom starijih — ili oca ili majke. Samo na taj način ostat će nam neokrnjen njegov lik, koji je inače jasan i svjetao, kao da je isklesan iz mramora. Njemu je tada

bilo tek petnaest godina — dakle još pravo dijete, a njegov otac je bio krznar, stari karlovački purgar i starosjedilac, kome je uvijek u ušima odzvanjalo zveckanje mamuza i zvonki udarac vojničkih čizama o asfalt. Vojska je za njega ipak bila — vojska! Sila, kojoj se valja pokoravati. U vojsci je gledao najbolje rješenje sinovljeve budućnosti; bolje, nego li da bude čitavog života krznar, kao on. Poslije — ako hoće — može ostati stalno u vojsci, a ako ne — kud ga sreća i sudbina nanese.

Po svoj prilici je stari karlovački purgar tako rezonirao u svojoj glavi. Samo na taj način možemo sebi predočiti tu perturbaciju u životu mladoga Seljana. I — čini se, da je doista bilo tako! Četvrte godine, bez ikakva nama poznatog razloga, Seljan izlazi iz kadetske škole i demonstrativno prekida s vojskom.

Zašto?

Jedini odgovor na to pitanje imalo bi biti slijeganje ramenima. Stvarnoga razloga za to nema — barem nam ga nije uspjelo naći. Međutim sa psiloškog bi se gledišta to izlaženje iz kadetske škole i prekid učenja, nakon što je postao mjernikom, dalo lijepo protumačiti. Seljan se u kadetskoj školi uvijek osjećao stranim. Nikako se nije mogao snaći i upiti u sebe vojnički duh, premda su mu te četiri godine provedene u kadetskoj školi vrlo mnogo koristile u kasnijem životu. Bezbroj puta spominje u svojim dnevnicima i rukopisima, kao i u štampanim radovima po Prosvjeti i drugim časopisima, od kolike mu je koristi bilo to vojno školovanje. Najviše ga je praktički mogao upotrijebiti u Abesiniji, gdje je vježbao negusove vojnike, učio ih modernom oružju i imao nemalu zadaću u ratovima Abesinaca s Englezima, koje je predvodio lord Kitschener, i s Talijanima. Njegova ratna taktika dolazi do izražaja i u borbi s pobunjenim crnačkim plemenima i unutar negusova carstva i izvan granica. Za svoje vojne sposobnosti i ratne zasluge dobio je od Cara careva najviše odlikovanje, što ga poznaje Abesinija: svilenu košulju, dragocjen štit, Salamunov red, a svoje posjetnice mogao je ukrasiti titulom:

MIRKO SELJAN

officier de S. M. l' Empereur Menileh
Chevalier de la Croix de Salamun.

Ta odlikovanja čuvaju se još i danas u zagrebačkom etnografskom muzeju, u Vanevropskoj zbirci. Na odlasku iz Abesinije dobije još red Etiopske zvijezde i naslov Vicomta od Turgana.*)

Vojne sposobnosti, stečene u Karlovcu, poslužile su Seljanu dobro i na ostalim putovanjima. Isto tako ih je mogao korisno upotrijebiti i u Braziliji, kad je ni kriv ni dužan bio upleten u revoluciju. Revolucija je buknula baš u ono vrijeme, kad se on spremao na svoju najveću i najzamašniju ekspediciju, u srce Brazilije, da istražuje porječje najveće i najtajanstvenije rijeke svijeta — Amazonke. Njihovoj ekspediciji oteli su revolucionarci sve do posljednje mazge i oni se sami, da sebi spasu život, morali zabarikadirati u samostan salezijanaca, koji su pretvorili u malu obrambenu tvrđavu. U takvim im trenucima odlično pomaže vojna izobrazba.

Osim taktike još nešto imaju zahvaliti vojsci. To je izdržljivost. Izdržljivost i zapt, na koje su bila oba brata priučena (Stjepan je svoju mladost sproveo u mornarici), učinili su od njih ljude čelične i zdrave konstrukcije, koji nisu prezali ni pred kakvim naporima. Oni nisu poznavali oklijevanja i krzmanja pred teškim i dalekim. Poznavali su samo vlastitu volju i vlastitu energiju, u koju su vjerovali, a preko svih zapreka su prelazili nošeni nekom prpošnom lakoćom, ali nikada ih nisu podcjenjivali. Najprije su ih dobro ocijenili, a onda su ih svladali.

*) Turgan je po Seljanima istraživana pokrajina na Rudolfovom jezeru, a glavni njezin grad zove se još i danas Seljanville.

Svoju redovnu vojnu dužnost odslužio je Mirko u Karašambesu, malom pograničnom mjestancu na rumunjskoj granici. Prvi je to put, što Mirko ostavlja roditeljsku kuću na dulje vrijeme. U to se vrijeme javlja u njemu želja za poznavanjem stranih jezika. U vojsci je imao prilike i mogućnosti, da ih uči, pa se svim žarom baci na nauke. Čitava njegova mladost nije ništa drugo, nego postepeno pripremanje za budući život. U njemu još u to doba nije dozrela misao o putovanjima u daleki svijet, a ipak je sva njegova unutrašnjost radila na tome. Tako se je iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu kristalizirao pravi lik toga čovjeka.

Karašambes, ili kako ga danas nazivaju, Caransebes, jer je taj gradić poslije rata potpao pod Rumunjsku, nalazi se nekako na pol pruge, što vodi iz Temišvara u Turn-Severin. Ako ničim drugim, to se mjestance može pohvaliti prekrasnim prirodnim smještajem. Nalazi se sred južnih Karpata na obali rijeke Tamiš i obiluje romantikom. Od vremena na vrijeme, kad je na primjer nedjeljom poslije podne bio slobodan, odlazio je ili na rijeku ili na brda i uživao u prirodi. U takvim se časovima opet budio u njemu onaj mali dječak s obala Korane, koji je znao sate i sate proležati ispod vrbinja i slušati šum vode. Šum Tamiša je bio jači, intenzivniji, nego šum karlovačkih rijeka. Na površini je igralo nekoliko virova, tu i tamo voda se zapjenila i otjecala dalje.

Seljan je ležao na obali rijeke, zaklopio oči i sjećao se svojih. Svaka, pa i najneznačajnija pojedinost iz djetinjstva iskrsla je pred njegovim zatvorenim očima jasna, kao da se jučer zbila i tada mu je bilo ugodno, jako ugodno. Sada je prvi put odijeljen od svoje kuće i svih svojih. Najviše je težio za bratom. Sa Stjepkom je proveo svu svoju mladost i sve ugodne i neugodne časove svoga mladoga i tek započetog života. Stjepko je po svojoj prirodi bio zatvorene naravi, koju je zadržao do konca svoga života. To nam svjedoče svi njegovi radovi u kasnijem životu. Samo s bratom je putovao i samo s njim dijelio sve dobro i zlo, koje ga je snalazilo. U četrnaest godina zajedničkog lutanja i potucanja svijetom nije ni jedamput došlo do nesuglasica, a kamo li do kakva većeg incidenta između njih dvojice. U časovima najveće živčane napetosti, kad redovno kod svih ljudi počinju drhtati prsti i gubiti se živci, i kad se mnogo toga reče, što se čas kasnije

požali, on sa Stjepkom nije ni jedan jedini put izmijenio oštre riječi.

Takvih časova bilo je u životu Seljana mnogo. Sâm način života pretkazivao im je trajnu opasnost, koja im je prijetila. A ipak je on volio taj svoj život i ne bi se mijenjao ni s kojim drugim čovjekom.

U vojsci je vršio svoje dužnosti i više ništa. On je taj vojnički život posve odijelio od svoga privatnog života. Kad je trebalo prati podove i ribati zahode, on je to radio isto tako, kao da je morao u svečanoj paradnoj uniformi paradirati na kakvu mimohodu. Takovih k. u. k. mimohoda i parada u Karašambesu nije bilo baš mnogo i njihovi pretpostavljeni nisu ih odviše mučili time. Na to maleno mjestance, koje je ležalo romantično sred samih Karpata, kao da su svi zaboravili. Samo crveni žigovi na velikim, službenim kuvertama, natpis »Dienstlich...«, govorili su o stalnome kontaktu Karašambesa s Peštom i Bečom.

U toj malenoj i pograničnoj vojarni život se očitovao u liku uniforma, epuleta, časničkih zvijezda i ljubakanja s karašambeskim djevojkama. Noći su u Karpatima bile vedre i hladne. Na zvjezdanom se nebu ocrtavali oštri obrisi pograničnih kula, mjesnih tornjeva i šiljatih, pošumljenih vrhunaca bregova, s kojih je uvijek strujio hladan noćni povjetarac. U takovim se noćima tek živjelo pravim životom. Poput noćnih ptica ili kakvih šišmiša izlijetali su gospoda časnici iz svojih jazbina, da provedu noć vani. Odlazili su noću u mjesto, zalazili u gostionice, pili pjevali i kartali se, gubili i dobivali, rasipali i štedjeli, a što je to dulje trajalo, to im je sve to malo pomalo dodijavalo i postojalo monotonim. Željeli su uvijek nekih novih promjena u životu. Htjeli su uvijek nešto drugo čuti, vidjeti i proživljavati. Ciganske kapele morale su svirati uvijek druge komade, pjevati uvijek druge pjesme i raspaliti uvijek druge čardaše. Valceri su se plesali samo u početku. Poslije se plesali čardaši, divlje i neobuzdano. Stare, dimom zagađene petrolejske svjetiljke žmirkale su povrh njihovih glava, a žuti, packavi kolobar svjetlosti na stropu plesao je u istom ritmu s njima. Koliko i koliko puta su razbijali u ludom toptanju nogu i mahanju rukama takove svjetiljke i čitavom gostionicom ovladala tama. I u toj crnoj, neprozirnoj tami, u kojoj se žarila samo crvena žeravica zapaljenih cigareta (nije se znalo, je li to cigareta ili oči djevojaka, koje su vriskale u tami, nošene na rukama svojih kavalira) razularila se takva zabava do pravog bakanala. Poslije pola noći sve se gubilo u nekim crvenim, dalekim, alkoholnim maglicama, sve se topilo i sve se rasplinjavalo. Svi su brci bili ufitiljeni, ovratnici raskopčani, oči pune pijanoga sjaja, a zvijezde se gubile i nestajale s ramena, kao da se i one tope u alkoholu. U takovim se momentima nije pazilo, tko je viši, tko niži. Šarža je poslije pola noći gubila svoju moć. Došlo je do tučnjave, čaše su zvonile, vino se prolijevalo, petrolejka je drhtala na stropu i sva se pušila, kao kakav opasan vulkan, koji će sada, za koji čas prorigati vatru, riknuti, da će se sve to, i gostionica i čitav Karašambes i Karpati, pa i čitava sveta i uzvišena Monarhija zajedno sa svojim apostolskim Veličanstvom, koje sniva sada negdje u Schönbrunnu svoje senilne, staračke sne, zatresti i pokopati tu Sodomu i Gomoru pod sobom.

Stajati poput kakvog Jeremije nad svim tim nije imalo mnogo smisla. Te zabave, ti bakanali održavali su se svake noći. A povrh svega toga, visoko, visoko negdje u zraku titrali su drhtavi i napukli tonovi ciganskog primaša, kao da žele karakterizirati čitavo ovo zbivanje i simbolizirati život, što se ovdje odigrava. Ti tonovi — najviši tonovi, što se mogu postići na violinskim žicama, i mogu dovesti čovjeka do ludila — titrali su i preko dana, prevukli se u nekim nedoglednim visinama, gdje već atmosfera prelazi u eter, i realno postaje nerealnim, a glave su pucale kao dječje pištolje, krv je nabijala u sljepočicama i srce je zamuklo pod k. u. k. uniformom.

Seljan je izbjegavao takve zabave. Svoju je energiju volio trošiti na izlete, na šetnje po okolici i na kupanje u rijeci. Za njega je svježi zrak bio ugodniji od guste i dimom zasićene atmosfere karašambeskih birtijica. A noći su bile tako krasne u prirodi! Velike, divne i svete noći sred karpatskih planina, kad ni sâm ne zna kako, ali ipak osjeća, da mu se otvaraju svi ventili duše i lebdi daleko, daleko odavle. Noći su ulazile u njega na svaku, pa i najmanju poru njegova tijela. Misterij prirode tek u noći dolazi do svog potpunog izražaja. U noći izbijaju sve i najmanje sitnice, detalji, koji se po danu i ne opažaju. Sitnice, koje se u ovom času, kad

se osjećaju, čine, kao da su neobično važne i da bi bez njih nestajalo polovice našega ja.

Službovanje u Karašambesu izvrglo se Seljanu u studij čovjeka. On je generalizirao sve ljude; promatrao ih po danu, promatrao po noći. Dva oprečna svijeta i dvije posve oprečne naravi. Kako da ih dovede u sklad, kad se razilaze za potpunih sto i osamdeset stupnjeva. A ipak one izgrađuju čovjeka. Kao da je čitava naša ličnost izgrađena iz samih opreka.

Noći i noći, dane i dane Seljan nije imao drugoga posla, osim razmišljanja. I razmišljao je! A kada je otišao iz Karašambesa (bio je maknut zbog prestupka, što ga je učinio), bio je stariji — u njegovu se mozgu počela pomalo formirati neka čudna tvorevina crnoga i bijeloga, dobra i zla, svijetla i sjene, koju mi svi nazivamo — čovjekom.

SASTANAK U ORŠOVI

U isto vrijeme, dok je Mirko bio u Karašambesu i služio u vojsci, Stjepko je bio u mornarici. Godina dana razlike u starosti nije u stvari značila ništa. Regrutiran je godinu dana iza Mirka, i vojne vlasti odrede ga za mornaricu. Austro-Ugarska mornarica bila je rasipana čitavim svijetom. Njezini su brodovi plovili svim morima svijeta i zalazili u luke svih pet kontinenata. Monarhija je pred svojih trideset, četrdeset godina, dakle u doba Seljana, bila velevlast prvoga stupnja.

Takva država, silna i moćna, koju su već stoljeća podgrizla, kao što crvi podgrizaju drvo i pokućtvo, morala je imati svoju vojsku i svoju mornaricu, ako ne već sposobnu za rat, a ono barem zato, da može paradirati pred inozemstvom u svečanim povorkama, bakljadama i lampionadama. Mornarica joj je također bila potrebna za posjete stranim lukama. Posjeti su se pravili jednako Kaiseru, Caru, kao i Mikadu. Brodovi su plovili po svim vodama; svečano rasvijetljeni i uz paljbu topova ulazili u luke, u Hongkong kao i u Bremen, a zapovjednici su brodova i više ličnosti davali na palubi svečano primanje i poslije toga banket. Dok su se obični mornari razilazili po gradu, išli od jedne gostionice do druge i posjećivali u grupama sve moguće lokale, dotle su na palubi praskale šampanjske boce, držale se zdravice okrunjenim glavama i lagalo se o uzajamnom prijateljstvu i ljubavi bratskih naroda.

Na takovim je brodovima Stjepko Seljan proputovao mnogo svijeta. Kljun krstaša, na kome je služio, ponosno je sjekao valove, a voda se zapjenjena rušila s jedne i druge strane boka. More je osvajalo Stjepka svojim dimenzijama. Najprije Jadran, onda Mediteran, pa konačno oceani. Ispo-

četka se činilo, da nigdje nema kraja toj beskrajnoj vodi. U isto vrijeme bila je za njega i simbolom užasa i simbolom ljepote. Uvijek su te vodene mase imale dvoličnu ulogu. U jednom te istom trenu ona ga veže s čitavim svijetom, za kojim toliko čezne, kao što ga odalečuje od doma i njegovih najbližih.

Jedan kraj za drugim otvarali se pred njegovim očima. Sada je on ponovno proživljavao ono isto, u čemu je uživao u snatrenju s Mirkom. Samo je to proživljavanje bilo sada realno i svijesno, a ne više obavijeno maglama i daleko. Osjećao je zapravo, kako mu se pod nogama okreće Zemlja; taj osjet okretanja zemaljske kugle ispod nogu bilo je nešto veličanstveno. Nikada nije slutio, da se nešto takvo može osjetiti. Obale su se same od sebe primicale i opet udaljivale. U svakoj je zemlji našao nešto specifično. Bila je sasma druga formacija tla, drugo more, drugo sunce, drugačiji ljudi. Nije znao, da li bi proučavao ljude i običaje ili bi se divio prirodi i razgledavao gradove. Zadržavali su se samo kratko vrijeme u pojedinim gradovima — samo tako dugo, dok su zapovjednici broda ispili šampanjac i uzvratili posjet konzulima, vojnim ličnostima i atašeima poslastva. Tada su opet dizana sidra, sirenom je dan znak i kljun je ponovno rezao vodu. Odlazilo se dalje, u nove krajeve, među nove ljude. Zemlja se opet počela, ispočetka polako, a poslije sve brže i brže okretati ispod njih.

Seljan je sjedio na provi broda i vjetar mu šibao po licu i razbarušio mu kose. Sunce i more ispržili mu put. Brk mu postao crn i pun. Mladi, dvadesetgodišnji čovjek po prvi put u životu proživljavao je svijet.

*

Protekle su godine, otkako je posljednji put vidio Mirka. Dodir sa stranim osobama nije kod Stjepka mogao nadomjestiti onu prazninu, koju je osjećao, što mu nije bilo brata. To je bilo prvi, a ujedno i posljednji put u životu braće Seljana, što živu odijeljeni jedan od drugoga na tako dugo vrijeme. Kasnije se čitavog života nisu rastajali, a ako i jesu, onda je to bilo samo na kraće vrijeme.

Dok je Stjepko plovio na ratnom brodu svijetom i posjećivao kao mali i beznačajni k. u. k. Matrose različite krajeve i narode, Mirko je iz Karašambesa bio bačen u Oršovu. Ostavio je i Karašambes, kao da ga nikada nije bilo. Sjećao se jedino lijepe okolice, romantičnih Karpata i šumnog Tamiša, koji je protjecao mjestom, pjenio se u vrtlozima i nosio sa sobom sve brige, koje su se gomilale godinama u njemu za njegove vojne službe. Samo to je ponesao sa sobom iz tih godina. Sve ostalo je zaboravio. Zaboravio je vojarnu, kule, pogranična patruliranja, salutiranja i ukočena stajanja pred starijima, časnike i podčasnike — zaboravio je uopće sve, štogod je bilo u vezi s vojskom.

A ipak je nešto ponio sa sobom. Ponio je u svojoj duši veliku, novu spoznaju — spoznaju, što je to čovjek. U vojsci je upoznao, što znači čovjek. Surovi način života, neprestani kontakt jednoga s drugim sili ljude na iskrenost. Ljudske duše se otvaraju, postaju sirove, kao što je sirov i sam život u takvim vojarnama i tek se sada pokazuju u pravome svijetlu.

Poslije Karašambesa radi četiri godine kao pomoćni mjernik i geometar, te kao mjernički računovođa kod regulacije Dunava na Željeznim vratima. Posao nije bio ni najmanje lak i ugodan. Na temelju Berlinskog kongresa od 13. srpnja 1878. osnovano je Evropsko Dunavsko povjerenstvo za regulaciju Dunava. Najteže i najopasnije mjesto regulacije bila je Đerdapska klisura ili tako zvana Željezna vrata, zbog brojnih katarakta i podzemnih stijena, koje su sprečavale plovidbu i dijelile gornji tok rijeke od donjega. Izvršenje radova oko odstranjenja tih zapreka bilo je povjereno Austro-Ugarskoj, a okolne, susjedne države morale su prema svojim mogućnostima olakšati rad Monarhiji. Londonskim ugovorom od 13. III. 1871. podignute su posebne takse za pokriće tih troškova, koje su se imale ubirati u korist Austro-Ugarske. Sedam godina (1890.—1896.) trajalo je uklanjanje stijena sa riječnog korita, koje su priječile plovidbu i onda je tek Dunav mogao biti predan Evropi, kao njena najprometnija i najkorisnija rijeka.

Četiri godine radio je Mirko Seljan kod te regulacije. Neprestano, potmulo praskanje mina ušlo mu je u uho i u krv. Raditi se moralo vrlo oprezno. Uvijek je na svojim leđima

osjećao neku odgovornost, da se što ne dogodi. Evropske su države bile vezane međusobno ugovorom, da će posao u određeno vrijeme biti savjesno i točno izvršen, pa je svaka i najmanja pogreška mogla imati velikih posljedica. Mjernički posao i onako je težak i odgovoran, a osobito kad se radi o tako velikim akcijama, kao što je to bila regulacija Dunava.

Te četiri godine rada u Đerdapu razvukle se Mirku u beskonačnost. Nikada kraja i nikada odmora. Nije imao vremena ni diviti se divljim, raskidanim, a ipak nadasve veličanstvenim formacijama prirode, koja se ovdje splela u neki nesuvisli vrtlog lijepoga s groznim. Nije imao vremena nastaviti svoje studije o proučavanju čovjeka, koje je započeo u Karašambesu. Sve, što ga je zaokupljalo, bila je odgovornost, koja je počivala na njegovim ramenima poput môre i malo pomalo ga ispijala.

Zato je s to većim oduševljenjem primio vijest, da će ga pohoditi brat, koji je još uvijek s brodovima »Viribus unitisa« plovio svijetom. Sastanak je imao biti u Oršovi. Stjepko se vraćao kući u Karlovac i na putu je skrenuo do brata, da ga pohodi i da se nakon mnogih godina, koje su ih rastavljale, pozdrave.

Sastanak je bio srdačan i topao. Nakon čitavog niza godina braća su se ponovno našla. Mirko je vodio Stjepka po Oršovi, pokazivao mu radove na Dunavu, koji je ovdje bio stisnut na ciglih stopedeset metara širine, načinili su izlet do Kazanske klisure, koja je bila na Dunavu niže Oršove i razgovarali su o svojemu životu. Obojica su bili izvan Karlovca već više godina, a znali su o domu samo toliko, koliko su doznavali iz pisama. Dopisivali se jedino s rodbinom i to napose s mamom, koja im je redovito uz čitav pregršt savjeta, kao što to čine sve majke, javljala ujedno sve karlovačke vijesti. Valja doduše priznati, da tih vijesti nije bilo baš mnogo, jer se u Karlovcu, onakvom, kakav je on bio u ono doba, nije mnogo toga događalo. On je živio svojim jednoličnim životom i svako pojedino vjenčanje, koje za druge gradove uopće ne znači ništa, za Karlovac je bilo događaj.

Po pismima, koja im je majka pisala, izbija zanimljiv odnos između majke i sinova. Ona je njih još uvijek smatrala svojom malom djecom. Kao da je zaboravila, da su godine od njih napravile ljude, muškarce, koji žive svojim vlastitim

životom i koji imaju svoje potrebe i svoje zahtjeve. Za nju su oni još uvijek bili maleni dječaci, koji su zavisni od nje i njenih savjeta. A ni oni nisu mijenjali svoj odnošaj spram nje. Instinktivno su osjećali, dok još imaju svoju majku, da su posvema zavisni od nje. Malo čudno izgleda to dopisivanje između majke i odraslih sinova, koji u stranom svijetu služe i zarađuju svoj kruh.

Mirko je čuvao ta pisma i sada, kad je došao Stjepko, čitali su zajedno te jedine glase iz njihova dragog, starog Karlovca, koji drijema tamo negdje daleko dolje na jugu, opkoljen dvjema rijekama, kao dvjema zmajevima, koji ga ljubomorno maze i čuvaju od najmanjih vanjskih događaja.

Taj susret u Oršovi imao je dublje značenje, nego mi to u prvi mah i mislimo. Tu se nije samo očitovala velika bratska ljubav, koja ih je uvijek spajala zajedno, već se ona očitovala i u nenadano razbuktaloj čežnji, koja je prikrivena tinjala u njima. Čežnji za dalekim i nepoznatim krajevima. Ta je čežnja jače izbila u Mirku, nego u Stjepku. Bila je to posljedica Stjepkova pričanja o krajevima, kojima je prolazio na svom brodu kao obični regrut pod kraljevskom zastavom. Prošao je mnogo svijeta, proživio mnogo od onoga, o čemu je zajedno s Mirkom sanjario još kao dječak. Život mu se doista pokazao u šarenom svijetlu. Mora i kopna, rijeke i poljane, gradovi i ljudi — sve se to isprepelo u šarenom vrtlogu, koji nije bio ništa manje šaren, nego li su šarene dječje sanje i prvi mladenački snovi o dalekim i fantastičnim krajevima.

Mirko je slušao brata i osjećao, kako je on zaostao za njim. On se zapravo kroz te četiri godine svoga boravka u svijetu nije ni maknuo s mjesta. Karašambes i Oršova. Dva mjesta prilično blizu jedno drugome. Osobito u par posljednjih godina rada nije od prirode imao mnogo. Sav je bio zaokupljen poslom. Sjedjeti sagnut nad risarijama i po papiru povlačiti regulacione osnove, nije ni najmanje lak posao. Od vremena na vrijeme polazio je s radnicima na teren i vršio teodolitska mjerenja; određivao mjesta za postavljanje mina, a da pri svemu tom nije imao vremena uživati u prirodnim krasotama oko sebe.

Na pomanjkanje prirodnih krasota nije se mogao potužiti. Ako igdje, a ono je tu priroda pokrivala sve moguće formacije, kojim je mogla imponirati i osvajati. Rijetko gdje je bila tako

elementarna i snažna, kao u Đerdapu. Divlja i neobuzdana prkosila je svim pokušajima ljudi, da je obuzdaju. Sapet između dviju vertikalnih stijena, Dunav je šumio i rušio sve zapreke, koje mu se stavljale na put. Veliki virovi haračili su njegovim dubinama i zijevali propašću i smrću na sve, što im se pokušalo približiti. Voda je na svojoj površini bila zapjenjena i valovita. Stijena i kamen spleli se ovdje u neki konglomerat užasa i ljepote i stvorili neku jedinstvenu, mračnu ljepotu, koja je isto tako privlačila, kao i strašila.

Mirko je prolazio svima tim prirodnim krasotama, kojima obiluje Đerdap i Karpati, a jedva je imao vremena, da ih uoči i da ih vidi. Ono malo slobodnog vremena, što mu je preostalo od rada, bio je odviše umoran, a da se posveti uživanju. Umor mu se zavlačio u kosti i pomalo ga svladavao. Dok je u Karašambesu imao dovoljno vremena, da misli i da se predaje svojim osjećajima, koji su ga vodili uvijek nekuda daleko, u Oršovi je umor njime posve ovladao. Tek sada, dolaskom brata u Oršovu, počelo se u njemu ponovno buditi zanimanje za stare njegove snove, koje su ga prije ispunjavale svega. Bratova pripovijedanja bila su zapravo neke vrsti injekcije u njegovo živo meso. Kao što se u čovjeka, koji je već napola zamro, vraća poslije svake takve injekcije život u zamrla uda, tako se i u Mirka poslije svake Stjepkove riječi, opet počeo pomalo uvlačiti život. Svijet je ponovo iskrsnuo pred njim — svijet, o kojemu je toliko sanjario i koji ga je toliko zvao za sobom. Stjepko ga je prošao i Stjepko ga je proživio. Njegovim pripovijedanjem kao da su se kidale magle i otvarali novi vidici. Kao da se sâm on nalazio na krstašu, kao da je on sam sjedio na povišenoj provi broda, koja je ponosno sjekla valove i ostavljala iza sebe pjenu. On je sada zajedno sa Stjepkom po drugi put proživljavao sve ono, što mu je brat pripovijedao.

Kada je Stjepko otišao iz Oršove, ostavio je u njemu nemir.

Taj se nemir u Mirku sve više i više dizao i rastao. Spočetka polako i nesvijesno, prikriveno šuljao se njegovom unutrašnjošću, kao tat, koji se noću šulja i prikrada, a boji se dnevnoga svijetla. Mirko nije u prve dane ni osjećao, da se nešto nevidljivo i tajno pokreće u njemu. Osjećao je samo, da više ne može ostati u Oršovi i da mora ići dalje.

Noći i noći proležao je otvorenih očiju i gledao u mrak. Iz daljine je dopirao šum Dunava i ispunjavao noć punoćom. Taj šum uvukao se već u kosti Mirku i postao njegovim sastavnim dijelom. Više ga nije ni osjećao. Osjećao bi ga tek onda, kad ga više ne bi čuo. I njegova je duša tako šumjela. Šumjela na svaki i najmanji dodir iz vana. U njegovoj duši, kolikogod izgledala na prvi pogled realnom, ipak je na dnu počivao trunak romantike, jer samo tako možemo razjasniti sve ono, što ga je vodilo u čitavom njegovu kasnijem životu.

I zato je taj sastanak u Oršovi bio od odlučne važnosti. Ono, što je već izgledalo u njemu mrtvo, sada se nenadano probudilo i bljesnulo u njegovoj unutrašnjosti tolikim sjajem, kao nikada dosada.

Stjepko je svojim pričama probudio u njemu nemir.

Nemir, koji ga nije ostavljao čitavog života i koji ga je vodio na svim kasnijim putovanjima; gonio ga uvijek dalje i dalje, nigdje mu nije dao mira i nije ga ostavljao ni tamo, gdje ga je čekala očita smrt.

Nakon četiri godine rada na regulaciji Dunava on ostavi Oršovu i krene dalje u svijet.

STO DANA

Poslije četiri godine rada u Karašambesu i Oršovi on se konačno posve odreče vojske, uniforme i napornog rada na regulaciji Dunava. Otišao je u Peštu, a iza svojih leđa ostavio Karpate, vojsku i sve svoje dosadašnje drugove. Ostavio sve, kao da svega toga uopće nikada nije ni bilo. Imao je sposobnost kao rijetko tko, da prijeđe preko prošlosti i da zaboravi, kao da nikada nije ni bila. To je jedna od glavnih značajka njegova karaktera. Tražio je uvijek nešto novo; nove ljude, nove krajeve i nove događaje. Preko svih prošlih dana, koliko su značili za njega napor i žrtve, prelazio je i nije se više vraćao na njih. Za njega je postojalo samo sutra; sutra, koje će mu donijeti nešto novo i još nepoznato.

Svoga mjerničkog zvanja nije se odricao. U Pešti radi ponajprije kod gradnje velikog lančanog mosta, koji spaja Budim sa Peštom, a poslije prelazi na rad u hidrografsku sekciju Ministarstva gradnja. U glavnom gradu, kojega se broj stanovnika već u ono doba približavao milijunu, i koji je već onda bio na glasu kao jedan od najljepših gradova Evrope i ponosio se naslovom »kraljice Dunava«, bio je sasma drugačiji, nego li život u malim pokrajinskim mjestancima, gdje se dosad zadržavao sve ove svoje godine života. I Karlovac, i Karašambes, i Oršova — sve je to bila pokrajina, a život u pokrajini je svagdje isti; isti u Karlovcu, kao i u Oršovi, makar se ti gradovi nalaze u drugim zemljama i govore različitim jezicima. Međutim sasvim je svejedno, da li se mjesne brbljarije i zlobna ogovaranja vrše u hrvatskom ili madžarskom ili bilo kojem drugom jeziku. Događaji su tu maleni i polako se zbivaju. To nije za Seljana. On je impulzivna narav, pun temperamenta, koji prijeti svakoga časa da prsne. I zato se u svima tim mjestima, kroz koja ga je zadnjih par godina ganjao život, osjeća kao riba na suhom.

Osjeća on upravo, kako se davi u svemu tome i kako mu ponestaje zraka. U velikom se gradu osjeća bolje. Barem prvih dana, dok ta promjena za njega znači nešto novo. Pešta je veliki grad, pun života i pun događaja. Nešto malo poslovi (a poslova je imao mnogo!), a nešto opet razgledavanje i upoznavanje prijestolnice, obuzelo je sav njegov interes. Pešta je bila zanimljiva sama po sebi. Osobito Budim, gdje je nalazio bezbroj spomenika iz daleke prošlosti, koji su bili usko povezani s prošlošću njegove zemlje. Svaki komadić onoga tla sjećao ga na krvave stranice hrvatske povijesti. Zatim je u Pešti našao i priličan broj Hrvata, s kojima je mogao govoriti materinjim jezikom. Jedan od tih znanaca Hrvata, s kojim je Seljan u Pešti dolazio u uži dodir, bio je neki Rogulja. Što je bio i tko je bio taj čovjek, nismo mogli utvrditi iz materijala o Seljanu, koji nam je stajao na uvid.

Još uvijek su podaci o Seljanu i njegovu životu vrlo oskudni. Ono nekoliko pisama, što ih je pisao iz toga doba, više nema, a koliko su sačuvana, to su prema izjavi njegova trećeg, mlađeg brata, koji ima danas trgovinu sukna u Zagrebu, samo ličnog karaktera, koja u stvari ne osvjetljuju ni malo njegov intimni život u to doba. Ni sama njegova obitelj nije čuvala njegovih pisama iz toga doba, jer nisu u ono doba mogli ni slutiti, da će danas-sutra biti potrebna za pisanje bilo kakove biografije o njemu. Jedina osoba, koja bi mogla kazati nešto stvarno o Mirkovim danima, provedenim u Pešti, pa poslije u Beču, Nussdorfu kod Linza i Petrogradu, bila bi njegova majka, no ta je već davno mrtva.

Mirko nije nikada ni govorio, ni pisao o sebi i o svojoj mladosti. On je uvijek prelazio preko svoje osobe i sve, što je pisao, pisao je o putovanjima, o događajima, o narodima i o zemljama, ali preko svoje osobe uvijek je prelazio kao preko nečega, što je smatrao nevažnim. To je rezultat njegove skromnosti, koja se u čitavom njegovu životu očitovala na svakom koraku. Sve osobe, koje god su dolazile u dodir s njime, slažu se u svojim izjavama glede njegove skromnosti. Mirko, okupiran vanjskim događajima, nije imao vremena misliti na sebe samoga, osobito u kasnije doba, kad se više ne može znati, da li ga goni naprijed u svijet posvema obični, ludi avanturizam ili želja za znanjem ili opet neki usud, koji ga ne pušta ni časka na miru.

O čitavom njegovu boravku u Pešti znamo samo važnije činjenice, i to, gdje je bio namješten i što je radio. Ali sve potankosti, kako se on snalazio u tom tuđem svijetu, kako je živio, u koja je društva zalazio, s kime se družio, ostaju nam nejasne. To možemo doduše iskonstruirati, možemo sebi zamišljati, kako je to bilo i predstaviti sebi njegovo duševno stanje i raspoloženje, u kojemu se nalazio, ali to samo na temelju logike i boljeg ili lošijeg razumijevanja ljudske duše.

Dugo nije izdržao ni kod gradnje velikog lančanog mosta na Dunavu, ni kod hidrografske sekcije Ministarstva gradnja. Njegova nemirna narav goni ga dalje. Doskora se zasiti Pešte i Madžara i lančanog mosta i potraži nešto novo. U Pešti je doduše stekao neki krug prijatelja i to većinom Hrvata, ali ni to ga nije moglo zadržati dulje vremena na jednome mjestu.

Taj maleni krug znanaca — koliko nam je poznato — sastajao se češće, a najmanje jedamput tjednom u nekoj maloj budimpeštanskoj gostionici: tu su stvarali neki maleni bedem — hrvatski bedem — usred Madžara. Bio je to zapravo u neku ruku kružok, koji se sastajao samo zato, da se izmijene misli i da se barem jedamput u tjednu čuje hrvatska riječ. Tek u inozemstvu čovjek pravo osjeti, što znači materinji jezik. Nisu tu potrebne nikakove formalnosti oko upoznavanja. Sve teče samo po sebi. Jedna jedina riječ izgovorena na materinjem jeziku veže takove ljude u tuđini bolje, nego li, ne znam, kako dugogodišnja poznanstva.

»Ljudi u tuđini« — to je stvarno posebni pojam.

U duši takovih ljudi javlja se samoća i pustoš. Pustoš veća, nego sve pustoši ovoga svijeta. Pustoš u duši ne može se mjeriti ni s jednom drugom pustoši. Ona prelazi u neke imaginarne sfere; čovjek osjeća, da u njemu ne postoji ništa, zašto bi se isplatilo živjeti i raditi, mučiti se i boriti, kad ne vidi ništa drugo, nego sebe i oko sebe jednu veliku, veliku prazninu.

Seljan takvu pustoš nije još osjećao, ali se bojao, da bi ga jednoga dana mogla zahvatiti. Njegov zdravi instinkt odupirao se tome svim silama i gonio ga s mjesta na mjesto. Samo da ne bude na jednome mjestu, da se dosada ne zavuče u njegovu dušu, jer ništa ne može ubiti čovjeka tako, kao dosada.

I zato on bježi. Bježi ponajprije u Beč; veliki, kraljevski, veseli Beč. Onaj, tko je želio upoznati monarhiju, morao je ponajprije upoznati Beč, a tko je upoznao Beč, upoznao je Evropu. Burg i Schönbrunn, Stefanskirche, Kärtnerring, Graben, Hoffmuseum, velebni spomenik Marije Terezije, Burgtheater, Staatsoper, pa konačno Prater, onaj čarobni, zeleni Prater sa zadahom vječnog proljeća, sred kojega se neprestano kreće golemi i do neba visoki Riesenrad — sve je to bilo točno onako, kako piše u knjigama i kako se vidi na slikama carskoga Beča. Ali postoji još jedan Beč — onakav, kako ga je upoznao Seljan. Beč malih ljudi, Straussovih valcera, oznojenih tjelesa od plesa, mirisa pive i čitavog čisla malenih i neuglednih »birchausa«, gdje ljudi piju i pjevaju, plaču i smiju se, plešu i vrte se u tročetvrtinskom taktu; gusle cvile, kao da ih netko navlači za rep, gudala škripe, kao da još u svome vijeku nisu upoznala kalofonije, i ne zna se, jesu li više puna srca ili čaše. A povrh svega toga ispela se neka brončana figura s velikim, na vjetru razbarušenim vlasima i s guslama u ruci — figura najvećeg i najbečkijeg Bečanina — Straussa.

Takav Beč upoznao je Seljan; Beč, koji ostaje i koji traje vječno, a ne kraljevski i carski, koji diše samo tako dugo, dok diše i Njegovo Apostolsko Veličanstvo, i koji oživi samo s lampionima, raketama i iluminacijama, vojnim paradama i defilejima, opernim galapredstavama i dvorskim plesovima povodom rođendana članova Previšnjeg Doma. A iza svega toga povukao se u daljinu Wienerwald, taman i zelen, kao kakova bajka iz Tisuću i jedne noći. Iz te je daljine strujio uvijek u grad opojan miris šume i svježine, pomiješan mirisom ozona, cvijeća i crnogoričine smole, stvarajući na taj način onaj specifični miris daljina — opium — koji je toliko djelovao na Mirka Seljana, dražio ga i zvao ga za sobom.

Kadgod se je vraćao s rada (a radio je i kod gradnje mostova na Dunavu, kao i u Pešti), pokušao je, da se što prije riješi grada i ulica. Poslije, kad je opet radio na regulaciji Dunava i to ponajprije kod Nussdorfa, pa poslije sve do Linza, osjećao se već nekako bliže prirodi.

U pojedinim trenucima, dok je prosjedio koji sat na obali o zalazu sunca, i nebo se žarilo, da si imao osjećaj, da bi na njemu mogao pripaliti cigaretu, sjećao se on Đerdapa i Dunava. Ovaj isti Dunav, koji je tamo bio divlji i neobuzdan, podmukao i virovit, sav posipan pjenom kao bivol, kad se umori u trku, bio je ovdje miran, širok i trom. Tamna voda

rijeke upijala je u sebe crvenilo neba i na pojedinim mjestima protekla je krvlju.

Seljan je podbočio rukama glavu i zamislio se...

Kad se prenuo, nebo nije bilo više crveno, niti je Dunav bio preliven krvlju. On polako ustane, zubima pregrize travku, što ju je iščupao s livade, i krene kući. Da ga je tko upitao, što je mislio čitavo to vrijeme — ne bi znao odgovoriti. U njegovoj glavi je bilo svašta i ništa u takovim trenucima. Misli mu se vrzle mozgom, kao auta, autobusi i tramvaji glavnom ulicom za najvećeg prometa — kako bi kazao Ujević, a ipak od svega toga nije znao ništa. Sve je to bilo u njemu instinktivno. Ugrađeno u njega samoga još prije rođenja, tako da je on gotov već — ovakav, kakav jest, došao na svijet i donio samoga sebe na svom vlastitom dlanu.

Možete li sebi predočiti čovjeka, koji sam sebe nosi na vlastitom dlanu i stupa u svijet? Ne? Svejedno. Takav je čovjek bio Seljan, maleni čovjek iz Karlovca, koji se otisnuo kao dvadesetgodišnji dečko u svijet, kao što se ronilac bisera otiskuje pod more, da iznese biser. Biser je relativan pojam. Za nekoga je to zrnce kamena, bolesna izlučina i čir školjke bisernice, a za druge to opet znači čitavu zemaljsku kuglu.

Kasnije je potpisao ugovor s »Compagnie Batignoles«, koja je po Evropi gradila mostove, i otputovao je u Petrograd. To je bilo prvo veliko putovanje Mirka Seljana u svijet. Putovanje u ugodnim i širokim vagonima njemačkog i ruskoga carstva, iza napola otvorenih vagonskih prozora, da je osjećao kako mu udarac vjetra miluje lice i poigrava se vlasima i miris po dimu u ugljičnom monoksidu. Sve to njemu nije ništa smetalo. Sve mu je bilo lijepo, sve ugodno, dapače i onaj ugljeni smrad lokomotive, koja je soptila naprijed i rigala dimom, pepelom i vatrom, bio mu je ugodan. U njemu se dizao samo jedan osjećaj, dizao i zapljuskivao njegovu dušu, kao što plima zapljuskuje obalu, a to je osjećaj, da kreće naprijed, samo uvijek naprijed...

Naprijed! —

U toj je riječi gledao smisao svoga života i, kad bismo htjeli u najkraćim crtama karakterizirati njegovu ličnost (sada, kad je on već davno mrtav i kad nam je poznat sav njegov život), mogli bismo za njega kazati: Čovjek, koji je poznavao

samo »naprijed!« Time bi se o njemu kazalo sve, što se bitno ima o njemu kazati.

Pa i sada, kad je sjedio ovako iza napola spuštenog vagonskog prozora, gledao je kako vlak hrli naprijed poput kakova simboličkog znamenja i nosi ga sobom. Krajevi su odmicali i gubili se u daljini. Brda i brežuljci, pašnjaci i livade — sve se to ispreplelo u neki nesuvisli konglomerat, u kojemu je samo nepromijenjeno ostajalo nebo, i jednolično zujale brzojavne žice uz prugu s obligatnim lastavicama nanizanim jedne kraj druge. Što se dalje vozio, to su ta brda postajala manja i konačno su posvema poklekla, zgurila se i sravnila sa zemljom pred neizmjernošću ruske ravni. Vlak je prolazio sate i sate, dane i dane, Zemlja se okretala, sunce je izlazilo i zalazilo, kondukteri su govorili ruski, a ravnica — beskrajna ravnica još je uvijek trajala. Ravnica i brzojavni stupovi sa žicama i lastavicama. Sve se mijenjalo i sve je prolazilo, samo je to dvoje ostajalo, kao teški i mučni miserere, koji se ponavlja već dvije hiljade godina i još će se ponavljati hiljade godina.

Napokon — u daljini, velikoj daljini pojave se pozlaćene kupole petrogradskih crkava. Zlato je odsjevalo na suncu i taj je odsjev rastao svakim pojedinim kilometrom, što ga je vlak prevaljivao. A između njega i pozlaćenih kupola sv. Izaka-čudotvorca još se uvijek protezala ravnica...

Odmah nekako po dolasku prionuo je uz posao. Radio je na gradnji veličanstvenog mosta Aleksandra III. preko Neve, koja je na tome mjestu široka jedan kilometar. Most se gradio nasuprot Zimskog carskog dvorca. Mramorna je palača sjala pred njim u rumenom odsjevu sunca, koje je kružilo nebom i nikako nije htjelo zaći. U deset, jedanaest sati u noći ono je preko ljetnih mjeseci još uvijek sjajilo nad horizontom i davilo se u svome vlastitom grimizu. Podsjećalo je na čovjeka, koji se bori sa smrću i trza se u posljednjim grčevima, a ne će da ispusti dušu.

Nebo i zemlja bili su ovdje nekako drugačiji. O Rusiji je on čuo mnogo pripovijedati; ta je zemlja za Evropu značila ono, što Indija znači za Aziju — samo u realnijem svijetlu. Dok je Indija bila zemlja joga i fakira, Rusija je bila zemlja mistika i filozofa, velikih duhova i velikih bjednika, — zemlja, u kojoj je jedan grof pisao romane, vodio svoj dnevnik, stva-

rao novo evanđelje i govorio o nekoj specijalnoj, posebnoj ruskoj duši. A iznad svega toga je sjalo ponoćno sunce, dan se borio sa noći, harale strahovite snježne mećave i najveće rijeke svijeta šumno protjecale beskrajnim ravnicama.

Fjodor Mihajlović Dostojevski dao je u jednome svom kritičnom članku, gdje govori o ruskoj književnosti, vrlo dobru karakteristiku Rusije onih dana: »Ako na svijetu ima zemlja, koja je od drugih, dalekih i pograničnih zemalja nepoznatija, neistraženija, od sviju drugih zemalja nerazumljenija i nerazumljivija, to je ta zemlja svakako Rusija za zapadne svoje susjede. Nikakav Kitaj, nikakav Japan ne mogu evropskom ispitivanju biti pokriveni takvom tajnom kao Rusija, prije, danas, a možda i još vrlo dugo u budućnosti. Mi ne pretjerujemo. Kitaj i Japan su, prvo, daleko od Evrope, onamo je i pristup gdjekada vrlo težak; a Rusija je otvorena pred Evropom, Rusi sasvim raskrivaju dušu pred Evropljanima, a međutim u Evropljaninovoj je svijesti ruska narav ocrtana još slabije od naravi Kitajčeve ili Japančeve. Evropi je Rusija jedna od Sfinginih zagonetaka. Prije će se pronaći perpetuum mobile ili životni eliksir, nego što će Zapad dokučiti rusku istinu, ruski duh, narav i njen pravac. U tom je pogledu sada i Mjesec kudikamo potanje istražen nego Rusija. Zacijelo se barem zna, da tamo nitko ne živi; a o Rusiji znaju, da u njoj žive ljudi i čak Rusi, no kakvi ljudi? To je sve još zagonetka, premda su Evropljani i uvjereni, da su nas odavna dokučili.«

U Petrogradu se upozna s drom Krajevskim, predsjednikom petrogradskog atletskog društva i upiše se u to društvo. On se već i prije mnogo bavio sportom i gimnastikom, ali više privatno. Ovdje mu se po prvi put pruži prilika, da nastupi u javnim produkcijama. Doskora postane jednim od najistaknutijih članova društva, osobito nakon pobjede nekog športaša. Tako se je pomalo uveo u petrogradsko društvo, koje mu je odgovaralo bolje, nego li bečko ili peštansko. U ono je doba misao o sveslavenskoj uzajamnosti bila konačno proširena diljem svih slavenskih država, i u Rusiji je on našao svoj drugi dom. Na nekoliko mjesta u kasnijim njegovim dnevnicima nalazimo spominjanu tu njegovu ljubav spram svih Slavena, napose spram Rusa. On sâm tvrdo vjeruje, da će jednom ipak doći do velike i jedinstvene sveslavenske države, koja će

zagospodariti svijetom. Uspomena na Kvaternika bila je još svježa, a rana, koja se naziva Rakovica, još nije zarasla na toliko već puta ranjenom hrvatskom tijelu.

Zbog toga se Seljan u Rusiji i osjeća dobro. Na svom putovanju u Abesiniju izdavao se za Rusa, kad je tražio veze i poznanstva s dvorom cara Menelika II. i rasa Makonena. On, koji je inače uvijek i svagdje isticao svoje hrvatstvo i nikada nije tajio svoje podrijetlo, nego se šta više njime i ponosio, izdavao se ovdje za Rusa samo zato, jer su Rusi s Abesinijom bili vezani uskim prijateljstvom i gotovo jednakom, pravoslavnom vjerom.

U Rusiji je prvi put čuo za Abesiniju. Abesinija je baš u to doba vodila krvave ratove za svoju samostalnost. Imala je zapravo dva neprijatelja: s jedne strane Talijane, a s druge Engleze na Sudanskoj granici s lordom Kitschenerom na čelu. Kako je ona bila zapravo jedina samostalna država na afričkom tlu, a sve druge su bile ili kolonije ili pod protektoratom evropskih sila, bila je prepuštena samoj sebi, da se bori i brani, kako zna i kako može. A boriti se protiv moderne evropske vojske s ratnicima patrijarhalne i zaostale Afrike nije bilo baš najlakše. Tako se malo pomalo ti okršaji pretvorili u pravi guerilski rat, kad više ni jedan pojedinac nije bio siguran za svoj život, ako se malo više udaljio od kuće.

Ne mogavši nigdje naći zaštite Menelik II. se obrati ruskome caru i Rusija mu doista pošalje pomoć. Pošalje mu nekoliko trupa, časnika, oružje i, što je bilo glavno, osnuje mu ondje Crveni križ. Ta samarićanska gesta uvelike zbliži ova dva naroda, premda ih je dijelio i jezik i golemi kompleksi zemlje, koji su se prostrli između tropa abesinske Afrike i polarnog pojasa evropske Rusije.

Tu je dakle Mirko Seljan prvi put čuo za Abesiniju. Zemlju, koja je negdje daleko, daleko na jugu usred afričkog kontinenta drijemala na tropskom suncu, a glavu je podbočila na visoke planine, građene iz golog krša. Sve je to bilo daleko, jako daleko, ali ipak dokučivo i stvarno. I kako su te misli ušle u glavu Seljana, više nisu izlazile iz nje. Nije on sada još ni slutio, da će primiti na sebe jednu od odlučnih uloga u povijesti te daleke i tajanstvene zemlje.

U atletskom klubu mnogo se govorilo o Abesiniji. Dr. Krajevski je bio informiran o mnogim pitanjima; znao je za

mnoge detalje i za mnoge anegdote, koje su kolale o toj zemlji s juga, i kadagod je bio zajedno sa Seljanom, morao mu je pripovijedati uvijek najnovije vijesti, koje su stizale iz Abesinije. A te vijesti bile su više nego fantastične. Fantastične barem za naše evropske prilike.

Veliki broj petrogradskih športaša okupljao se u klubu dra Krajevskoga. Ruska je prijestolnica bila ne samo političko i kulturno središte Rusije, nego i športsko. Sve vrsti športova gojile se u ovome milijunskom gradu, a napose oni na vodi.

U to je vrijeme — polovicom ljeta 1898. — došao u Petrograd neki Bečanin pješke za ciglih 50 dana. Tim je vremenom bio postignut rekord u pješačenju na tako velikoj pruzi. Seljan, koji i onako nije već neko vrijeme radio kod Compagnie Batignoles i kome je već bilo dosta tih gradnja mostova i regulacija rijeka po čitavoj Evropi, odluči se, da potuče taj rekord. Pješačenja se nije bojao. Prošao je dobru školu u Karašambesu i Oršovi, gdje je svakoga časa, kad je uhvatio malo vremena, prhnuo u Karpate, verao se po liticama, puzao po sipinama, gazio preko ponora i osvajao brdske vrhunce. Pješačenje po Evropi nije za njega bilo nikakav problem. To bi bila samo šetnja kroz aleju gradova i gradića, a ne kakav osobiti šport. Radilo se samo o izdržljivosti.

I u svoju se izdržljivost Seljan uzdao. Bio je on mlad dečko, jak, zdrav, koji je odrastao na zraku i suncu, kome su pluća bila priučena na oštar i svježi zrak crnogorične šume, pun ozona i mirisa smole. Iako nije tijelom bio osobiti atlet, ni kolos od čovjeka — imao je zato nešto drugo u sebi. Svježinu, mladost i što je glavno — mnogo, mnogo čvrste volje. To karakterizira i sva ostala njegova putovanja svijetom. Volja, koja pobjeđuje naprosto zato, jer tako čvrsta volja, kao što je bila njegova, mora konačno ipak jednom pobijediti. U takvim momentima je podsjećao na indijskog fakira, koji trapi i muči svoje tijelo, ali ne podliježe nikada. Njegovo tijelo ne slabi, nego se još čeliči i jača.

Da potuče rekord toga Bečanina, on se odluči na put u Pariz. Ako povučemo na zemljopisnoj karti olovkom liniju Petrograd—Pariz, vidjet ćemo, da ta linija prolazi uglavnom smjerom svejeroistok-jugozapad i čini divan komad puta. Od skrajnjeg sjevera Evrope, gdje svijetli ljeti na nebu ponoćno sunce, i Dostojevski piše svoje Bijele noći, spušta se ona sve

do sunčanih strana Francuske. Čitav kompleks zemljišta smjestio se između te dvije prijestolnice, koje leže u tako dijametralnom zemljopisnom položaju Evrope, kao što je dijametralno oprečna mistična ruska duša od vedroga i nasmijanog galskog duha. Dva kontrasta, dva posve različita svijeta spojena su tom linijom, koju smo olovkom povukli preko šareno obojene geografske karte.

Vjerujemo, da je Mirko Seljan posve slučajno odabrao Pariz kao cilj svoga pješačenja. Vjerujemo u to stoga, što su nam poznati motivi njegove odluke, da krene na put. Već smo jednom spomenuli, da je on u svome prvom početku (a mi se sada nalazimo kod toga prvog početka!) bio posvema obični športist, rekorder i avanturist, a tek kasnije, školom života, razvio se u njemu duh velikog istraživača i velikog učenjaka. Međutim, da pripadamo bilo kakovoj grupi ili sekti metafizičara (ako se smijemo ovako izraziti), onda bismo pobijali slučaj i tražili neko simboličko, odlučno značenje u onom nesvijesnom povlačenju crte po zemljopisnoj karti između Petrograda i Pariza. Kad bi kronološkim redom promatrali sva njegova daljnja putovanja i proučavali njihove uzroke, a ona nisu više bila »slučajna« nego promišljena i proračunata unaprijed, onda bismo barem donekle morali prijanjati uz one, koji pobijaju takove slučajnosti.

Sam Seljan piše o tome svom putovanju ovako: »U Petrogradu kod gradnje željeznog mosta preko Neve obuhvatila mi dušu neka čežnja za dalekim svijetom. A evo istinitog događaja, koji je uzrokom, da se moja čežnja obistinila, prije nego li sam se i nadao.«

»Za 50 dana stigao je neki Bečanin pješice u Petrograd, a u isto vrijeme bile su priređene maratonske igre u vrtu Arkadio. Bečanin taj pozivao je amateure, da se mjere s njime u utrci. Odazvah se pozivu, više iz samoljublja, nego od pohlepe za nagradom od 200 rubalja i zlatnog pokala.«

»Uvjeti: prevaliti utrku za vrijeme od jednog sata i 12 versta. Stigoh na cilj 1 časak prije svog protivnika. Ova pobjeda bila je mjerodavna za cijelu moju budućnost. Preko noći obuhvati me strast putovanja — pa već za nekoliko dana navjestiše petrogradske novine, »da pobjednik utrke u vrtu Arkadije, dne 13. travnja u 2 sata i 30 časaka poslije podne kreće pješice u Pariz.« Tako se to i zbilo. Put od Petrograda

do Pariza prevalio sam za 100 dana, a poslije toga krenem u Karlovac, gdje me je brat Stjepan čekao nestrpljivo. Tu odlučismo, da putujemo u takove krajeve svijeta, kamo bijelac rijetko i uz veliku opasnost putuje. Moja želja mladih dana se ispunila, te boravim sada hiljade i hiljade milja daleko*) od svojih milih i dragih, od miloga mi zavičaja i drage mi domovine Hrvatske.«**)

Put, kojim je on prolazio, poznat nam je u tančine. Imali smo u rukama njegov dnevnik, koji je vodio na tom putovanju i na svakome mjestu, kuda je prispio, dao je žigom i potpisom potvrditi svoj dolazak, s točnom oznakom boravka i datuma. Ta mala knjižica, uvezana u trošne korice, nosi naslov »Reise-Journal. — 1.-13. juli 1898.« i nalazi se u Arhivu Hrvatskog etnografskog muzeja u Zagrebu. Po podacima iz ove knjižice, koju on sam naziva svojim »Reise-Journalom«, putovanje je teklo ovako:

13./1. VII. — 1898.	PETROGRAD
14. VII.	RIGA
3. VIII.	TILSIT
6. VIII.	KÖNIGSBERG
11. VIII.	MARIENBURG
12. VIII.	STARGARD
17. VIII.	HORCHZEIT
18. VIII.	WOLDENBERG n/M.
21. VIII.	BERLIN
28. VIII.	SPANDAU
29. VIII.	RATHENOW
30. VIII.	GARDELEGEN
31. VIII.	OEBISFELDE
1. IX.	BRAUNSCHWEIG
5. IX.	HANNOVER
12. IX.	HAMELN an d. WESER
12. IX.	BIELEFELD
16. IX.	OBERHAUSEN
19. IX.	KÖLN
22. IX.	DUERREN

*) Ovaj je članak pisan u Alfi (Abesinija) na Božić 1900.
**) Iz žarke Afrike, Prosvjeta 1903.

MENELIK II.
car careva

23. IX.	WEIDEN bei AACHEN
24. IX.	AACHEN
25. IX.	AIX LE CHAPELLE
28. IX.	LIÉGE
2. X.	LOUVEN
5. X.	BRUXELLES
9. X.	WATERLOO
12. X.	THUIN
14. X.	AISNE
16. X.	ST. QUENTIN
19. X.	CHATEAU D'OGNON
20. X.	PARIZ

Čitav taj put prevalio je on pješice za najveće ljetnje žege. Putem se zadržavao u pojedinim mjestima samo toliko, koliko mu je bilo potrebno za odmor, a mi, koji znamo za otpornost i žilavost njegova tijela, vjerujemo, da je to vrijeme na odmor bilo minimalno utrošeno. Otišao je iz Petrograda ispraćen članovima atletskog društva. Dr. Krajevski ga je na odlasku srdačno pozdravio, održao kraći govor i doviknuo mu: »Do svidanja...« Međutim, ta se želja dra Krajevskoga nije nikada ispunila. Kada je Seljan odmaknuo od Petrograda i okrenuo se, da u daljini gleda, kako se na nebu zlate glomazne kupole Svetoga Izaka i Kazanske katedrale, gledao ih je posljednji put u svome životu. Njegov boravak u Slavenskoj prijestolnici bio je kratak, ali mu se duboko usjekao u mozak. Nikada se više nije vratio u Rusiju, ali mu je Rusija ostala u pameti usječena, kao lijepa i upravo veličanstvena pozlaćena uspomena na obale Neve, koja blliješti na suncu, da sve zabole oči, gledajući u to blještavilo, koje lebdi negdje visoko između neba i zemlje.

Kada se u zraku izgubili i posljednji zlatni odsjevi petrogradskih katedrala, osjeti se Seljan posvema sâm. Svuda naokolo njega prostirala se ravnica. Velika, jednolična i beskrajna ravan, gdje se nebo ljubi sa zemljom i visoka trava njiše na vjetru.

Seljan sjedne na kamen i zarine nokte u zemlju, koja je mirisala po suncu i usjevima. U njegovu je tijelu pjevala svaka stanica; pjevala je pjesmu oslobođenja iz ropstva civilizacije, gradova i asfaltiranih ulica. U njega je ulazio svijet,

kao što dim opiuma ulazi u pušača, prodire pomalo u njega, ispunjava ga svega, ovlada mu srcem i prožme mozak. Takav pušač pada u trans i pred njim se pojavljuju slike, šarene, žive i sunčane. Slike, koje može da stvori mašta razigrana do ludosti, uzvitlana od nenadane provale strasti za svim onim, što je novo i što je daleko. To je značilo buđenje jednoga novog čovjeka, koji je doduše dosada koračao svijetom, ali je koračao tuđim stopalima i kretao se u tuđemu tijelu.

Seljan je osjećao, kako izlazi sâm iz sebe, kako postoje zapravo dva Seljana, dva Mirka Seljana, koji izgledaju posve jednako, koji se kreću i smiju i govore jednako, a ipak su oprečni — dijametralno — kao što je oprečno crno i bijelo, svijetlo i tama, dobro i zlo, pametno i ludo. Ta dva Seljana su se sada sastala, ovdje sred te velike i beskrajne ruske ravni i ispod toga velikog i beskrajnog ruskog neba, a čežnja za svijetom nije u njima ništa manja, nego li je ova ravan i ovo nebo — čežnja, koja se sada nenadano javila pred njim, i on je krenuo za njom, kao što su nekoć krenula i Sveta Tri Kralja za svojom zvijezdom, u koju su vjerovali, kao što i on vjeruje u svoju čežnju, da će ga jednoga dana dovesti do njegova Betlehema, do jaslica, gdje će naći konačno smirenje. Kada, gdje i kako — to nije znao, a nije ni pokušao saznati. On je imao sada svoju zvijezdu, okusio miris opiuma, koji se u vidu prozirnih maglica dizao sa ravnica i svijet se točio u njega...

Kada je ustao s kamena, glava mu je šumjela, a u ruci je ponio grudu zemlje. Još se jedamput okrene, pa kad ne vidje više ni zlatni odsjev petrogradskih kubeta, niti ču cilikanje zvonca, privezano o vrat biku predvodniku, okrene se na jug i zakorači čvrstim korakom u svijet...

Putem, u Rigi, Tilsitu, Königsbergu, Marienburgu, Berlinu, Hannoveru, Kölnu, Aachenu i drugima većim središtima, kroz koja je prolazio na svome putovanju, držao je predavanja, svirao na gusle i crtao prolaznike, pa na taj način služio novac za daljnji put. Predavanja su bila uglavnom sportskog karaktera. Govorio je o Rusiji, o prilikama u Rusiji, o klubu dra Krajevskoga, o širini ruskih ravni, uopće o svemu, što je imalo bilo kakove veze s njegovim putem. Glavna svrha — barem takvom naznačena i podcrtana — bila je, da potuče

njemački rekord u pješačenju, a i potukao ga je, jer je taj golemi put između Petrograda i Pariza prevalio za ciglih sto dana.

Gusle su mu bile vjernim pratiocem, ne samo na ovome, nego i na svim ostalim njegovim putovanjima. Trud, koji je uložio na učenje gusala, isplatio se. Svirao je doista lijepo. Kao što i danas čitav niz »globetrottera« prolazi svijetom i svira i pjeva po dvorištima, tako je i on u ono doba, kad su ovakovi putnici bili rijetki, svirao na svoje gusle i služio novac.

U Parizu su mu predstavnici sportskih društava priredili srdačan doček. Čovjek, koji je pješice prevalio put Rusija—Francuska, bio je čovjek novoga doba, koje se javljalo na obzorju. Dvadeseti vijek kucao je već na vrata. Ljudi su pokapali devetnaesto stoljeće, vrijeme diližansa i četrdesetosmaških revolucija, Bismarckovih reforma i posljednjih zraka »dobrih starih vremena«. Dolazilo je novo doba; doba doduše najkrvavije i najstrašnije, doba silnih previranja i upravo neshvatljivih perturbacija, kad su neke države nestajale s geografskih karata, kao da ih je netko spužvom brisao iz Evrope. Ali doba, kad se jačao ljudski duh i podizala individualnost u čovjeku. A Seljan je bio čovjek snažno razvijene individualnosti.

Iz Pariza vratio se kući. Na povratku je pohodio Nancy, St. Nicolas du Port, Luneville, Strassburg (24. XI.), München i nakon duljeg boravka otputovao odavle u Budimpeštu. Na kraju njegova »Reise-Journala« nalazimo zapisane ove značajne riječi njegova starog peštanskog druga:

»Naš prijatelj Hrvat, lahkoumna mrcina, je se kod mene u Budapešti nakon dovršenog svoga puta Petrograd—Pariz javio.

Budapešta, dne 3. prosinca 1898.

ROGULJA.«

IDEJA NIJE LOŠA

Poslije dovršenog puta Petrograd—Pariz Seljan se vraća preko Pešte kući. To je prvi put, što se nakon tolikih godina, što je proveo u inozemstvu, vraća u Karlovac. Maleni se grad u čitavo to vrijeme nije posve ništa promijenio. Već izdaleka, dok se još vozio u vlaku, pozdravljali su ga zvonici sv. Barbare i sv. Trojstva, tamno-zelena pridušena sjena promenade i hladovina Kupe i Korane. Sada, poslije povratka iz velikih gradova, gdje je vrio život kao u kotlu, Karlovac mu se učini još manjim nego prije, i njegove krivudaste ulice još praznije, nego su bile prije. Na promenadi je našao ista lica, koja su bila tamo i u dane njegova djetinjstva. Onaj stari gospodin s Franz-Jozefovom bradom sjedi još i danas na onoj istoj klupi, na kojoj je sjedio i prije deset godina; još i sada politizira, srdi se i uzrujava za svaku sitnicu, a sav se zajapuri u licu, ako mu tko protuslovi u politici — isto onako, kao i u ono doba, dok se Mirko još kao dječarac igrao na toj promenadi, slušao vojničku glazbu, kako svira koračnice iz Zrinskoga i trčao u slastičarnu po slatkiše.

Drage, stare uspomene! Ipak su dani djetinjstva najljepši dani života. Ti se dani ne zaboravljaju nikada. Oni nam ostaju zauvijek kao najsvetlije i najljepše slike iz prošlosti; slike, koje su nas formirale onakvim, kakvi smo danas, koje su malo pomalo stvarale od nas ljude i čeličile karaktere.

Mirko je prolazio Karlovcem, kao da prolazi crkvom. Svaka uličica, svaki zakutak, pa bio taj i najmanji i najneznatniji, značio je za njega jedan komadićak njegove autobiografije. Jedno popodne krene sa Stjepkom na Dubovac. Sjećao se, kako je jedne nedjelje, kad se sa djecima igrao po starome gradu, ostao do kasne noći zaključan usred sredovječnih zidina. Sjene prošlosti dizale se sada u njemu, sve

jedna za drugom, dok je sjedio pod gradom i gledao, kako se dolje pod njim zeleni Kupa i bijeli maleni, rodni grad pod snijegom. Osjećaj za domovinu bio je u njega jako razvijen. To se očituje i u svemu njegovu kasnijem životu. Osobito za domovinu, koja je tako lijepa, kao što je njegova. Sada pred zimu sva se priroda nekuda poljepšala. Zrak je odisao mirisom svježine, a snijeg se teško ovjesio o grane, koje su se savijale pod njim. Polja se prekrila snježnim plaštem i kako su na mahove letjeli oblaci nebom i zakrivali sunce, tako je tamna sjena preletjela poljem, da poslije toga blistavilo snijega plane još jače, još žarče nego prije.

Zima je u prvom naletu nagrnula na zemlju, pregazila svojim stopalima polja i livade i ostavila iza sebe nekoliko oblaka na nebu. A u rijeci se kotrljali komadi leda, gdje su se prije kupala djeca, gola golcata, kao nekoć Mirko i Stjepko, praćakala se po prozirnim valovima, ronila za kamenjem, skakutala za žabama i žvrgoljila poput jata vrabaca, koji u brojnim jatima drže svoje skupštine na krošnjama stogodišnjih platana.

Zima...

...doba, kad je zemlja najljepša, jer donosi sa sobom mir. To je oproštaj godine s godinom, prelazak iz staroga u novo, umiranje jednoga, da se rađa drugo...

...zima...

Sve se to odjednom nakupilo u Mirkovim grudima. I ovaj povratak u domovinu, mama, tata, Stjepko, braća, taj stari, dragi, dosadni Karlovac, pa konačno ta zima, puna snijega i svježine, polja prekrivena ledom, vinogradi, iz kojih se ne diže više pijev seljaka ni ne mirišu sladunjavi sokovi dozreloga voća i... konačno sve to, što vidi, što ga okružuje i što udiše — od svega toga mu puca srce i pucaju mu grudi od milja.

Prošla su dva, tri tjedna nakon Mirkova povratka u Karlovac. On je preko noći postao najpopularnijim Karlovčaninom. Stečeni naslov »Champion of globe-trotter« učinio ga viđenom ličnošću i začasnim članom karlovačkog sportskog, biciklističkog kluba »Naprijed«. Svakome pojedincu morao je pripovijedati u tančine sve, što je doživio na svome putovanju i sve je to malo pomalo, jedno s drugim, u njemu samo još više budilo želju za daljnjim putovanjima. No najvjerniji

njegov slušatelj bio je Stjepko. On se vratio kući odmah nekako poslije posjeta brata u Oršovi. Njegova lutanja morem, što ih je vršio kao mornar na brodovima Viribus unitis, sada su završila. Ona nisu zapravo ni značila za njega prava putovanja, jer nije na njih polazio svojevoljno, niti je išao onamo, kamo bi on želio. Bio je samo običan mali kotačić broda, koji je morao funkcionirati onako, kako su funkcionirali veliki kotači.

Bila su ta putovanja za Stjepka bez cilja i bez dubljega smisla. On je doduše vidio mnogo svijeta, njemu su se otvarala vrata mnogih zemalja i gradova, ali je to bilo samo zato, da on malo zaviri u njih, a ne da ih vidi. I kao što se gladnom čovjeku otvara tek, ako mu se dade samo pomirisati jelo, ali ne utažuje glad, tako su i ta putovanja imala baš obratno djelovanje. Ona su u njemu budila još više glad za putovanjem, namjesto, da su ga utažila.

Pa konačno sada brat. Mirko se vratio kući ovjenčan lovorom svjetskoga »globe-trottera«. On je propješačio Evropu od njenog skrajnjeg sjevera, pa do juga. Cijeli se jedan kontinent prokotrljao ispod njegovih nogu. Austrija, Madžarska, Njemačka, Rusija, Belgija, Francuska — sve je te zemlje Mirko prošao i upoznao. Prošao svojom voljom i svojim očima, a ne kao slijepi putnik u mašineriji ratnoga broda. Zaustavio se svagdje, gdje je htio nešto vidjeti, a krenuo opet dalje, kad je upoznao i vidio sve, što je htio upoznati i vidjeti.

Evo, taj brat — »lahkoumna mrcina«, kako ga je nazvao prijatelj Rogulja iz Pešte — još je više razbuktao u Stjepku želju za daljnjim putovanjima. Nekako baš o Božiću iste godine — 1898. — kad su sjedjeli sami kod kuće u polumračnoj sobi i gledali, kako se snijeg lijepi za smrznuta stakla prozora, Stjepko se okrenu Mirku i predloži mu novo putovanje, na koje bi mogli krenuti zajedno.

»Kamo?« — upita ga Mirko a da nije skidao pogled sa stakla prozora.

»Svejedno kamo. Pođimo na put oko svijeta...«

Šutnja. Odnekale su na cesti išle saonice i zvonca zvonila. Kada su se udaljile i zvonca utihnula, u sobi zavlada tišina. Čulo se samo uzbuđeno disanje braće, kojima se pred očima

vrtjela glomazna zemaljska kugla i polako mijenjala svoj oblik.

Prvi se prene Mirko i reče:

»Ideja nije loša...«

*

Tako je to započelo.

Mjesec dana poslije toga bili su već na putu.

AFRIKA — CRNI KONTINENAT — MAGLOVITA SUDBINA

Bio je snijeg i zima, kad su krenuli iz Karlovca. Sve do posljednjih gradskih kuća ispratili su ih predstavnici biciklističkog kluba »Naprijed«, gdje su se oprostili s našim putnicima i zaželjeli im sretan put. Na prvoj stranici njihova dnevnika, koji ovaj put nosi naslov »Put oko svijeta pješkom«, stoje upisane ove riječi:

»Poslije dovršenog puta Petrograd—Pariz« pješkom za sto dana, poduzimaju braća Seljan »Put oko svijeta«, da si steknu kao prvi hrvatski skorohodi i touriste naslov »Champion of globe-trotter«.
Sretno pošli, zdravo se vratili junački sportsmanni!

Karlovac, dne 23. januara 1899.«

A nešto niže na istoj strani stoji zapisano:

»Odlazak iz Karlovca 6 sati u jutro dne 23. siječnja 1899.

Hrvatski klub biciklista »Naprijed«.

Stjepan je o tom odlasku iz Karlovca u svijet napisao u svojoj autobiografskoj crtici »Na Badnju večer«*) ovo:

»Pod konac vojne službe slučaj htjede, da pođosmo Dunavom do Oršove i Željeznih vratiju, gdje bijaše moj brat u to vrijeme zaposlen. Tu smo stvorili osnovu za naše veliko putovanje.

*) Iz žarke Afrike. Prosvjeta 1903.

Dok sam ja žuđeno čekao, da prođe ono još nekoliko mjeseci vojne službe, javiše mi pisma i novine, veliki put, koji je moj brat poduzeo od Petrograda do Pariza i od Pariza do Karlovca. To su bili zaista najteži dani moje vojne službe, jer bijah u vječitoj uzrujanosti. Oh kako sam zadovoljan i sretan bio onoga dana, kada sam se riješio vojništva, svaki živac moga žića kucao je i klicao: Van, van i van u daleki svijet! Fortem fortuna adjuvat.

A eto jednoga dana i moga Mirka u naš dragi, rodni grad, svršiv sjajno zadaću, koju si je zadao, čemu bijaše dokazom oduševljeno pučanstvo karlovačko, koje je znalo cijeniti i podupirati nagon mladoga putnika. Jednog zimskog dana mjeseca siječnja 1899. oko šest sati ujutro kreću dva brata sa prtljagom na leđima, sa guslama i frulicom u daleki svijet, gotovo bez novčića, ali puni odvažnosti i samopouzdanja.

Sela i gradovi ostaju iza naših neumornih nogu, mnogih teških časova, a i mnogo ugodnih uspomena sjećam se sada, kada pišem ove retke pod čadorom u žarkoj Africi.

Moj dragi Mirko slatko spava, a ja sanjarim o svijetu, o ljudima i dalekoj domovini. Straža u logoru pjeva, da ne usnu, pjesmu abesinskih ratnika i lovaca: Adoševa-oî, adoševa-oi brel živ mata.«

Put, kojim su krenuli, vodio ih je na jug. Ako unatrag pogledamo na prvu fazu toga putovanja, koji oni u prvim časovima nazivaju »Putem oko svijeta«, jer je kao takav i bio zamišljen, i to u cijelosti od Karlovca do Karlovca, onda nam se tek ukazuje sva prava veličina zamisli, koja se rodila u njihovoj glavi. Onda je to značilo daleko veću i odvažniju zamisao, nego što bi to značilo danas. Nikada ni časka ne smijemo smetnuti s uma, da su oni djeca prošloga stoljeća, koji doduše brojem godina nije daleko od našega, ali po svojem nazoru i po svojim gledanjima na svijet dalje je od nas, nego koja druga dva stoljeća u povijesti čovječanstva. O putovanju oko svijeta čitalo se u ono doba samo u Jules Verneovim romanima, koji su bili plod pjesnikove mašte i ništa više. Ličnosti, kao što je Stanley (s kojim je zajedno putovao po svijetu naš Lerman i o kojemu bi isto tako trebalo napisati knjigu, kao

što se piše o drugim istraživačima*), Livingstone, Prževalskij, Humboldt, pa mladi Sven Hedin, koji se nekako u to doba javlja gore daleko na sjeveru i sanjari o daljinama, kao djevojka o svojoj prvoj ljubavi, zapravo su više neka lica iz bajke, nego realne osobe. Sada, kad se usred naše male sredine, u jednom pokrajinskom, malom, k. u. k. militärgarnizonskom gradu pojavila dva čovjeka, koji su se odlučili na isto takva putovanja, uzbudilo je ustajalu površinu karlovačkih mozgova... Sve se uzbunilo, kao ribe, kad se baci kamen u vodu, u koju dosada nitko nije dirao.

Od starijih i ozbiljnijih nitko nije vjerovao u uspjeh Seljanova puta. Svima je njima bio još uvijek u pameti onaj mali, živahni dječak sa Zrinskoga trga i Banije, koji se igrao »raubera-pandura« i naganjao preko svih ulica i promenada. Za njih je on bio samo »trotz-bub« i ništa više. »Sirota mama« bila je njegova majka, jer su svi bili tvrdo uvjereni, da će joj se sin protepsti svijetom. Uspjeh pješačenja Petrograd—Pariz za njih nije bila nikakova garancija, da će uspjeti i na novoj velikoj turi.

Drugačije je dakako poimala čitavu stvar mladež. Seljani su za njih bili personifikacija svega onoga, o čemu su u mladosti maštali i sanjali otvorenih očiju. Ljudi, koji su smogli toliko energije, da pregaze preko svih zapreka, koje im je bacalo i stavljalo pred noge zahireno — i ako bi se smio upotrijebiti taj izraz — senilno naziranje naše pokrajine u devetnaestom stoljeću. Oni su donijeli komadićak Evrope sa sobom, na svojim ramenima, i upravo revolucionarno uzbudili duhove između Kupe i Korane. U učmaloj sredini, za koju je najdalji izlet značila šetnja do Dubovca, a cijeli svijet bio usredotočen u Beču i Pešti, nisu se oni pojavili kao mirni i staloženi građani svojega grada, već kao revolucionarci, sankiloti i volterijanci, koji unose nemir, gdje se god pojave. Karlovac, koji je dosada, samo da se ne trgne iz svoga povijesnog, stoljetnog mira, savršenom mirnoćom gazio preko svakoga, tko ga je htio trgnuti iz njegova sna, koji je svoje najveće sinove, eno Karasa, pustio, da se od jednostavnog neshvaćanja utaplja u Korani, i preko toga se prešlo jednom nonšalantnom gestom i trzanjem ramena, kao da je to najjednostavnija stvar na svijetu, bio je sada izbačen iz svoga mira. A tko je to učinio? Dva »trotz-buba«, kako su ih oni nazivali, »luftinšpektori« i »globetrotteri«, dva karlovačka derana, koji namjesto da doma tati pomažu krojiti krzna, lutaju kao kakvi ukleti Holandezi svijetom i ne mogu se nigdje smiriti.

*) Monografiju o Lermanu napisao je Kempf, ali se ona još uvijek nalazi nažalost u rukopisu u Arhivu Hrvatskog Etnografskog muzeja u Zagrebu i čeka na tisak, premda je napisana prije par desetaka godina. Opaska pisca.

Mišljenja su o Seljanima bila podvojena. Podataka nemamo, ali koliko možemo zaključivati na temelju onoga, što znamo, čini nam se, da ljudi nisu previše ozbiljno shvaćali veliku zamisao braće Seljana. To se dade samo zaključiti na temelju nekoliko redaka, koji su zapisani u Seljanovu već gore spomenutom dnevniku, a nosi naslov »Put oko svijeta pješkom«.

Trećega dana svoga putovanja stigli su preko Vrbovskog u Ravnu goru (Gorski Kotar), pa pod tim datumom (26. I. 1899.) nalazimo zapisane vlastoručne retke načelnika Ravne gore Jurkovića, gdje najprije potvrđuje njihov dolazak i kaže: »Po najvećoj buri i mećavi usprkos visokom snijegu, došla su ta dva hrabra tourista danas u naše selo«, a odmah ispod toga nastavlja pod istim datumom: »Pri ugodnom razgovoru gg. Seljana, naših Hrvata, koji putuju »križem svijeta«, spoznajem njihovu *plemenitu svrhu a naš glas.**) Zato im želim sretan put u nastavi, a sretan povratak u svoj dom.«

Pocrtane riječi svjedoče nam, da je sam Jurković našao za potrebno, da ih posebno istakne i zapiše u dnevnik, što nam može svjedočiti, da nisu bile tako proširene. Naprotiv, da je bila općenito poznata misao, koliko je plemenita namjera braće Seljana, ne bi se to moralo specijalno naglašivati. Veče, koje su oni proboravili u Ravnoj gori, da se odmore od puta i ugriju, jer su prozebli u snijegu i ledu, proveli su u društvu s načelnikom Jurkovićem, svirali na gusle i flautu i u razgovoru mu razložili svrhu svoga putovanja oko svijeta. U svaku ljudsku dušu usađena je iskra volje i čežnje za spoznajom. Srce i duša naša teži za tim, da što bolje upozna stvari i pojave, koje se zbivaju oko nas i u nama samima. Spoznati ih ili barem htjeti spoznati, znači polaziti za samim tragovima svoje duše, a to znači krenuti nekim božanskim pravcem naprijed.

*) Pocrtao Z. M.

Već samo to htijenje izaziva plemenite porive u nama, a kamo li ne tek onda, kada znamo iz brojnog Seljanova dopisivanja, da je čitavim putem njih vodila misao, kako će što bolje i što više koristiti svome hrvatskom narodu. Kulturni napredak Hrvata bio im je na srcu, s tim više, što je sam narod i po svojoj predaji i po svom prestižu pozvan zato. Kao jednu od najvažnijih kulturnih ustanova smatraju oni muzeje, koji imadu pokazati svijetu uz našu vlastitu, hrvatsku kulturu, još i kulturu ostalih naroda i plemena na svijetu, kako bi se što bolje mogla povući paralela između nas i ostalih naroda. Upravo stoga oni i šalju odasvud, kamo god dolaze, predmete za naš muzej i spominju njegovu važnost gotovo u svakom pismu. Tako u jednome pismu Kr. hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu, koje pišu iz Rio de Janeira 18. III. 1907. stoje i ove riječi: »Kako po svemu lako Vam je razabrati u koliko nam dopuštaju sile i mogućnost ne zaboravljamo na naš narodni zavod, a i u buduće kuda god nas bude nanesla sudbina, sakupljat ćemo sve, što bi služilo za dobrobit našega muzeja.« Iste godine (1907.) on odbija laskavu ponudu Beča, da pod imenom Austrijanca radi za Bečki muzej, a vodi ga želja, kako bi se Etnografski odio razvio u zasebni muzej i time dobio daleko veće polje rada. Radi toga je u neprestanoj vezi s drom Bučarom, kojemu piše: »Vaša patriotska namisao o Etnografskom hrvatskom muzeju već nam se vrze dugo po glavi, međutim mi sabiremo uvijek marljivo, te ako bude moguće, ne ćemo uzmaknuti ni pred novčanim žrtvama.«

S takovim namjerama oni kreću u svijet. S namisli, da koriste svome narodu kako i koliko budu najbolje mogli. Svoje čežnje za dalekim krajevima oni spajaju s korisnim.

Poslije Ravne gore otpute se preko Delnica, Fužina, Hreljina i Sušaka na Rijeku i odmah zatim u Opatiju, gdje se zadrže tri dana, da se odmore od napornog puta kroz Gorski Kotar. Svi su im putovi bili zatrpani snijegom, koji su morali grnuti pred sobom i probijati se kroz snježne mećave. Napori, koje su morali svladati na prvoj etapi svoga puta bili su, kako vidimo, veliki. Onaj, koji poznaje brdovite i kršne krajeve naše »Švice«, može tek pravo uočiti, što znači taj put. Ti su putovi teško prohodni i ljeti, osobito ako se prolazi prečacima, a kamo li ne tek zimi, kad debele naslage snijega prekriju sve ceste i putove, tako da se čovjek mora zapravo

orijentirati kao ptica i ići više po nagonu od sela do sela, nego po karti.

Poslije Opatije bio je dakako put našoj braći mnogo laganiji preko Istre do Trsta, jer u tim krajevima nije više bilo ni toliko snijega, ni toliko zapreka na putu. Taj su put preko čitave Istre od Opatije pa preko Podgrada do Trsta, koji u svojoj duljini iznosi nekih 80 kilometara, prevalili u cigla dva dana, tako da su već 7. veljače bili u Trstu.

Veliki je taj grad za njih značio ujedno i oproštaj s domovinom. Tršćanske novine donijele su tih dana kratku bilješku, da su u grad stigla dva domaća sina, koja se nalaze na putu oko svijeta. Više ništa. Iz tih par riječi nije se moglo razabrati, a ni naslutiti, što se zbiva u duši te dvojice putnika, koji stoje na obali Jadrana, čekaju brod i opraštaju se od svog doma. Nije to bilo obično putovanje u inozemstvo, kad se putuje preko granice, — s nakanom za povratak. Pa bio taj povratak i daleko te do njega mora proteći i koji niz godina, ipak je on psihički ukotven u mozgu; on živi, on raste, on diše zajedno s nama i mi ga očekujemo, kao što se očekuje nešto, što logički mora slijediti.

Kod braće Seljana bilo je nešto posve drugo. Njihov povratak je bio vrlo problematičan. Oni su se otputili u one krajeve svijeta, gdje noga bijelaca još uopće nije stupila, ili ako jest, bilo je to vrlo rijetko. Na svojim su ramenima nosili puške, a za pojasom samokres i nož. Ne zato, da ubijaju divljač i da se bave lovom, već zato, da drugi ne ubiju njih i da brane svoj goli život. Tako postavljene stvari na njihovo pravo mjesto daju nam sliku njihova duševnog raspoloženja. Dan je bio tmuran i siv, kao što je bila tmurna i siva njihova duša, kad su se toga dana ukrcali na parobrod, da ih prebaci preko mora. Brod je plovio morem, nošen valovima i burom, sav ovijen oblakom dima, koji ga je poput kakove crne slutnje pratio čitavim putem.

Seljani su stajali na provi broda, grčevito se držali za konopce, da ih ne odnese bura, a vjetar im je šibao u lice. Obala se vrlo brzo izgubila s vida. Ostalo je samo sjećanje na domaći kraj. Sjećanje, koje je poput bijelog galeba kružilo nad njihovom glavom i koje ih nikada nije ostavljalo. Na brodu se već vijala talijanska zastava i govorilo se talijanskim jezikom. Za njih su sada stvarno prestale postojati rodne njive

i pašnjaci, sjenovite šume, bistre rijeke i potoci rodnoga kraja. Pa i onaj sam Gorski Kotar, koji su posljednjih dana prešli sred najvećih snježnih mećava, jedva se probijajući kroz led i vjetar, ostao je samo kao uspomena i ništa više...

Uspomene, sve same uspomene...

Puhala je bura, nebo je bilo sivo, sivo je bilo i more i nad brodom je vijorila crna, mrtvačka zastava dima...

To je bilo jedino stvarno sada za njih. To i veliki oproštaj s domovinom, koji je mučke rastao u njima, dok su stajali na provi broda šibani vjetrom i vodom, koja je prskala s jedne i s druge strane broda — i već tjemenom dosezao nebo.

Stjepko izvadi svoju frulicu, koju je čitavim putem nosio sa sobom, i stavi je na usta. Nekoliko neharmonijskih tonova izvije se iz nje i pomiješa s fićukom bure, šumom i lomatanjem mora i melodijom, koju su konopci pjevali na vjetru. Upravo se osjećalo, kako se zapliću ti tonovi u užeta na brodu, a kad se konačno otkinu, prhnu poput poplašenih ptica, reski i neartikulirani, nošeni burom prema dalekim i dragim obalama ostavljenog kraja...

U visini Brindisija pojavi se pred njima sunce i pozdravi ih. Veliko i sjajno talijansko sunce, koje donosi sa sobom miris naranča i limuna, i koje se tako voli igrati na vršcima paoma i cijediti niz mesnato lišće agava. More se smirilo i postalo opet modro. Na toj se obali javljali prvi znaci ranoga proljeća. More kao da nije bilo ono isto od dan dva prije. Mirno i bistro poput kristala caklilo se na suncu i sjetno grgoljilo.

Braća se nisu dugo zadržavala u Brindisiju. Napišu samo jednu dopisnicu kući — prva dopisnica kojom su se javili sa svoga putovanja oko svijeta iz inozemstva — i 16. veljače, dakle odmah drugi, treći dan po svome dolasku, ukrcaju se na veliki talijanski parobrod Semiramis i otplove u Aleksandriju. Odmah nekako ispod Otrantskih vrata, na ulazu u Jonsko more, uhvati ih opet oluja, da ih posljednji put još na izlasku iz Jadrana pošteno prodrma. Velike i nepregledne vodene mase Mediterana preplovi Semiramis ponosno za tri dana, i devetnaestog se iskrcaju u Africi.

To je bio prvi korak na drugi kontinent. Afrika, koju su uvijek imali pred očima, kao beskrajnu, veliku, pješčanu

pustinju, u kojoj haraju tropske žege, nesnosne sparine i neizbježivi samumi, upoznaju sada u liku lijepoga, velikog i modernog grada. Samo mošeje, bule, Arapi, crnci, deve i cimbali, koji su zvonili aleksandrijskim ulicama, potvrđivali su im, da se ne nalaze u Evropi. Na ulici se čuli svi mogući jezici; pravi Babilon. Francuske i engleske jahte ljuljale se u luci, turisti prolazili s fotografskim aparatima, slikali se motivi, zvonici, minareti, tornjevi, gola djeca s okruglim, napetim trbuščićima, trgovi, život i rasijano afričko nebo sa silhuetom palme na obzorju.

To nije bila Afrika, kakvu su htjeli vidjeti Seljani. Takva Afrika nije postojala ovdje na obalama Mediterana, gdje se prpošno ziblju na valićima francuske i engleske jahte. Onu pravu Afriku upoznali su tek kasnije. Doživjeli su je tek onda, kad su se borili sa slonovima, krokodilima i crnačkim plemenima. Onda, kad su se utapljali u rijeci Omo i samo spretnošću i lukavošću se izvlačili iz ruku divljih Boranaca. Ovdje u Aleksandriji je stolovala Evropa, samo su kulise bile Afrika.

Daljnji je njihov put vodio pješice na jug duž širokoga, deltastog ušća Nila. Velike mase žuto-zelene vode razlile se pjeskovitom ravnicom i zazelenile je travnjacima. Čitavi gajevi paominih stabalja bacali su ugodnu hladovinu, u kojoj su se mogli odmoriti. Nilskim rukavima i umjetno reguliranim i izgrađenim kanalima hrlili su mnogobrojni motorni čamci, narušivajući tišinu staroga kontinenta. Nikada Mirko u svome životu nije zaboravio večeri, kad je sa Stjepkom ležao na obali Nila, a preko crvenog, zapaljenog neba polako, jedva primjetljivo klizila crna, kao tušem prevučena silhueta džunke i nosila sa sobom miris dalekih katarakta. To je bio prvi atom Afrike, koji je ugledao.

Preko Damanhura, Tel-el-Barada, Tante i Benha-el-Asla stigli su konačno u Kairo. I opet veliki grad, bučne ulice, Nil, palme, deve, a na dalekom obzorju — piramide. S druge strane Nila rasprostrla se velika Libijska pustinja, iznad koje se osjećalo prozirno titranje zraka od vrućine. Ipak je ovdje bilo manje Evrope, nego u Aleksandriji. Da se to Seljanima bolje sviđalo, možemo zaključiti po tome, što su se ovdje zadržali gotovo potpuni tjedan. U njihova je pluća ulazio zrak Afrike, vruć i zasićen pješčanom prašinom, koja se osjećala svuda, kuda god su doprli. To je nešto specifično za Crni

kontinent, što mi Evropljani ne možemo sebi predočiti, ako ne živimo tamo i ne suživimo se s ondašnjim životom.

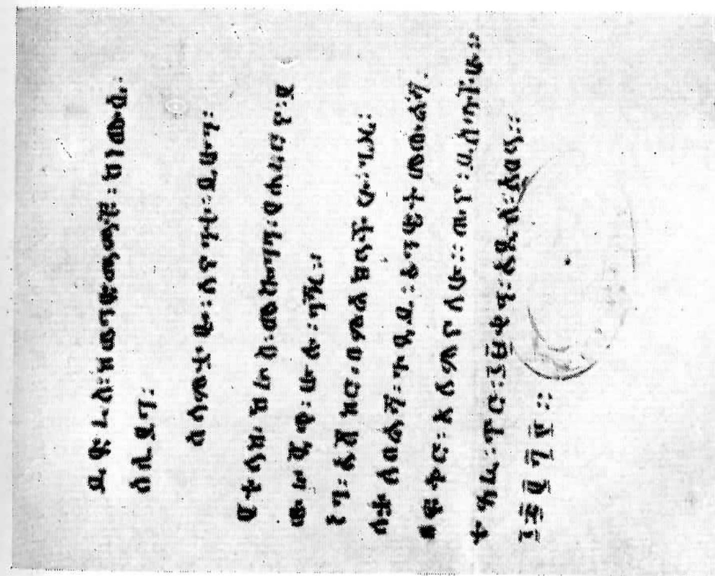
Seljani su proputovali tri kontinenta i upoznali glavne karakteristike svakog od njih. Možemo slobodno ustvrditi, da svaki kontinent na svijetu ima svoj »miris« i da se po tome »mirisu« dade prepoznati. Dakako da tako raspoznati po »mirisu« kontinente mogu samo oni, koji poznavaju Zemlju barem tako dobro, kao što su je poznavali Seljani. Nije to miris u onome običnom, fiziološkom smislu, kako ga mi obično shvaćamo. To je nešto specifično, nešto što se diže iz tih kontinentalnih masa i što se može osjetiti, ali ne nekim fizičkim osjetilom, već nekim višim, nadnaravnim, duševnim, kojega mi danas još u nauci ne poznajemo i pitanje je, hoćemo li ga uopće kada upoznati. Evo, taj specifični »miris« Afrike upoznali su Seljani u Kairu po prvi put.

Nakon osamdnevnog odmora odluče se za daljnji put u Abesiniju. Već u Rusiji je Mirko stvorio u svojoj glavi odluku, da pohodi Abesiniju, tu zemlju bajkâ, o kojoj je toliko toga čuo od dra Krajevskog, i da pohodi dvor Negusa, kralja kraljeva, potomka kralja Salamuna i kraljice od Sabe. Put ih je vodio preko Sagasiga, Mah Sama i Ismailija u Raz el Ech. U Raz el Echu je bio glavar postaje Hrvat, neki Ivan Krstović, i to je prvi put, što su seljani na tom putovanju mogli govoriti hrvatski. Taj Krstović je u njihov dnevnik zapisao primitivnim jezikom ovu kratku noticu: »Dolazak dva brata hrvata Mirko i Stjepko Seljan u Raz el Ech (Suečki prokop) nas je puno uzradovao, u isti put razveselio. Ostajemo njim koliko ja toliko moja obitelj harni i želimo sretan put koji su započeli s kraja na kraj svieta. Ova dva brata zaslužuju najprvi red smionich koji dosad mnogobrojni kod nas prodjoše. Glavar postaje Raz el Ech na 15. ožujka 1899.« Slijede potpisi Ivan Krstović sa suprugom i dvije kćerke.

Odavle istog dana krenu u Port Said, gdje se ukrcaju na parobrod Amphitrite i kroz Sueski kanal otplove u Aden. Ostavili su Kairo, Mokattan gorje, piramide i plodni Nil. Preplovili su čitavo Crveno more i malo pomalo kidali se od civilizacije. Sve što su vidjeli, bilo je za njih novo. I ljudi i običaji i krajevi. O Kairu, o piramidama, o Nilu, o staroj egipatskoj kulturi, učili su u školi i saznali iz knjiga i slika, ali o ovom, što ih je sada čekalo, bilo je gotovo potpuno nepoznato.

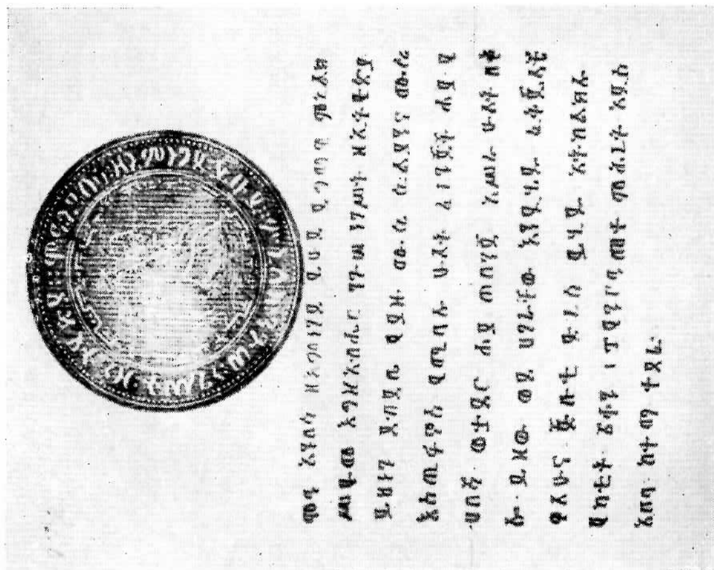
Diploma, kojom Menelik II. imenuje Mirka Seljana guvernerom južnih pokrajina Etiopije

Pismo rasa Makonena, kojim poziva Mirka Seljana na svoju ženidbu s kneginjom Oizero Oaritu

Nalog Menelika II., kojim se nalaže Mirku Seljanu da preda svoje pokrajine pukovniku Josefu

Putnica, koju je Menelik II. izdao Mirku Seljanu za njega i njegovu pratnju

Iz Adena krenu pješice do tjesnaca Bab-el-Mandeb, preko kojega se prevezu čamcem u Francusku Somaliju, u mjesto Obok, a 29. III. već stižu u Djibuti. Nekoliko koncerata i predavanja ovdje donese im nešto novaca za daljnja putovanja. Odavle su imali nakanu prijeći preko granice u Abesiniju, ali im loše posluži sreća. Baš nekako u to vrijeme izbili su u Abesiniji i na granici nemiri Crnaca protiv Francuza, koji su gradili željezničku prugu do Harrara. Francuske vlasti odluče, da ih mogu pustiti preko granice samo u tom slučaju, ako idu u pratnji od četrdeset ljudi. U Abesiniji su harali nemiri i rat, pa je ta pratnja bila potrebna za njihovu ličnu sigurnost. Dakako, da taj uvjet hrvatska braća nisu mogla ispuniti, pa prijeđu na Engleski Somali teritorij. I ovdje je bio rat, no ne onakav pravi. Bili su to samo maleni ratni okršaji, koje je vodio lord Kitschener na granici Abesinije. Engleski konzul jedva ih propusti preko granice u Abesiniju, ali su Seljani morali prije toga potpisati izjavu, da polaze na svoj vlastiti riziko i odgovornost za život i ako im se što desi putem, engleske vlasti nisu htjele imati nikakve odgovornosti za njih. Konzul im sam dade dvije deve, tri abesinska momka i jednog arapskog provodiča. Tako opremljeni prijeđu konačno nakon čitave odisejade s engleskog teritorija na francuski i natrag opet na engleski, na abesinsko tlo. S tom malom karavanom prijeđu za deset dana put od 450 kilometara do Harrara i poslije toga s preporukom rasa Makonena, na dvor Negusa Negestija Menelika II. u Adis Abebu.

Time je ujedno završena prva etapa njihova puta oko svijeta.

Put kroz Somalsku pustaru opisuje Mirko Seljan u svome dnevniku ovako:

Pustinja »Menda«, 6. travnja 1899.

»Svuda goli pijesak, ni listka, ni travke. Sunce se diže sve više i više na obzorju i upire u nas žarke trake svoje. Ljudi i deve miču se nehajno i tromo dalje. Glavu si omotasmo bijelim maramama, da bar donekle odolimo suncu. Vodu treba štediti, jer ćemo tek za 40—50 sati naporna puta stignuti do vode. Dan prije opskrbili smo naše boce s lakom kavom, sreća naša; jedan gutljaj i okrepljeni krenemo dalje. Tako prođe cio dan,

a groza nas hvatala, kad smo znali, da ćemo istim putem i sutra poći.

Oko 6 sati uveče utaborismo se usred pustinje Menda. Vode nema, zalihu treba štediti, razdijelismo vodu na obroke.

Oko dvanaest sati o podne počela se vegetacija mijenjati, prevalismo dobar dio pustinje. Suputnici nas sokoliše, da ćemo doći do vode.

U daljini nam kazivahu dva brežuljka, cilj i konac današnjega puta. Progutasmo zadnje kapljice vode, to nas malo oporavi i ojunači. Nedaleko od puta opazismo hrpu divljih purana. Usprkos umora i žege dadosmo se na lov. Iza mnoge uzaludne pucnjave, dočepasmo se jednog. Oko sedam sati na večer eto nas kod brežuljka, cilja naše toli žuđene vode, nu vode ne bijaše!

Kao novaci nismo znali, da vodu treba naći. Podučeni iskopasmo u pijesku jame od 1—1 i pol metara dubine, koje se odmah napuniše vodom. Bila je to žuta tekućina puna pijeska, nu priznajemo, da smo je pili požudno. Odlučeno bi, da se ovdje utaborimo.

Logor bijaše brzo gotov. Vatra praskaše, kotlovi kipljahu, naš se puran počeo žariti na ražnju, te uz lukulski ručak zaboravismo brzo na pretrpljene napore dana.

Na podnožju smo Etiopskih brdina. Vegetacija dobiva drugi značaj, kržljave paome javljaju se, a uz suhu slamu i trnje, zeleni se i svježa trava. Naokolo vide se kućice pokrivene slamom, a mnogobrojna stada deva i rogatog blaga pasu travu. U jutro donesoše nam urođenici na prodaju mlijeka i sira.

Kreće se dalje — okolica dobiva sasma drugi značaj.

Trnovita drva, mimoze, trave, u dolinam vode u izobilju, razne vrste cvatućih kaktusa, prvi utisak tropske vegetacije.

Oko pola dana eto nas putujući po brežuljkastom tlu u Bijakabubi. Na vrhu planine opazismo kulu u kojoj se nalazi abesinska posada. Kod Bijakabube se sjedinjuju putevi iz Zeila i Djiboutija, te odavle vodi put preko Geidesse u Harrar. To je međa englesko-etiopska, dočim je Morealle granica između francuske naseobine i Etiopije. Samo 50 kilometara daleko je željeznička stanica Lazarra.

Putnici, koji danas putuju do Lazarra treba da nastave put preko Dijakabube — Geldesse do Harrara. Divna je Dijakabuba! Velika stabla divljih smokava, paome, mimoze, a i neka vrsta divljeg oleandera, grmlje i bujna trava, čine ju rajem za svakog iznemoglog putnika, koji je prije putovao pustinjom.

Isti dan na večer krenusmo dalje, nu za dva sata tegobna puta utaborismo se kraj vode Mado. Bijaše to neprijazna dolina, nu nije bilo vremena, da mnogo razmišljamo i znajući, da je sutra pred nama daleki put, brzo usnusmo. Rano se kreće naprijed. Visoke gore abesinske dižu se postepeno, no kulture još nema, stanovnici (Somalci) su pastiri i lovci, koji ne poznaju blagodati hljeba.

Geldessa! kliču pred nama abesinski vojnici i zbilja se vide u daljini male kućice pokrivene slamom. Ispalismo puške po običaju abesinskom. »Selam abešahager« — pozdrav abesinskoj zemlji. Između dva brda u kotlini prođosmo kroz vrata tog abesinskog grada, ograđenog trnovitom živicom.

Čuvari javne sigurnosti odmah nam se priključiše, te nas odvedoše do glavara zemlje.

Ceremonije i pozdravi bijahu ovaj puta vrlo kratki.

Nije si mislio, da je sudbina odlučila, da će se ova dva putnika, koji danas putuju pješice, kao siromašni glazbenici — za dvije godine vratiti kao dostojanstvenici njegova vladara u Evropu.

Ato Tadike bijaše mu ime. Pozdravimo se, a zatim nam odredi stan. Pođosmo s našim suputnicima u kuću jednoga Somalca. Sultan je ime toga poštenjaka. Njegovoj osobitoj pažnji preporučio nas glavar zemlje. Arapi, Abesinci i mi bijasmo smješteni u jednu sobu, ako se smije tako nazvati taj prostor.

U večer prvoga dana budemo vrlo dobro pogošteni od našeg stanodavca Sultana, koji je bio, kao što su svi Somalci, Muhamedovac, a bijaše predveče velikog sveca muhamedanskoga.

U svim krajevima Geldesse praskahu po starom običaju puške u slavu toga dana. Drugi dan u jutro pogosti nas Sultan sa »talom« (piva od zobi) i sirovim mesom, nu poslije ručka pozove naše suputnike, da ih upita o nama.

Razgovor njihov bio je doslovce slijedeći:

Sultan: Zar ovi bijeli s vama od mora putuju? Pa bez čadora, bez prtljage i bez mula? A kakove su darove Sultanu donijeli, koji je prijatelj svih bijelih?

Nagadi mu odgovoriše, da smo siromašni glazbenici (ašmari), koji neimadu niti prtljage, niti darova.

Sa indignacijom odvrnuo je taj somalski poštenjak svoje lice od nas, te od tog trenutka prestadosmo biti njegovi gosti, a sreća bijaše, da nas je pustio prenoćiti u svojemu domu. Nema za Evropejca većega grijeha, nego kad dođe praznih ruku u kuću crnoga. Dapače niti naša glazba nije mu umekšala srce.

Na 30 km pred nama ležaše Harrar, kao mjesto pune nade. To bijaše za nas obećana zemlja. Znali smo, da imade tamo franceska naseobina, da ima Grka i Armenaca, a zapovjednik Marchand bio je na putu, te su ga očekivali svaki dan.

Prije nego ostavismo Geldesse, a time i zadnju točku Somalske pustinje, evo nekoliko redaka o tom neznatnom, ali po trgovinu znamenitom mjestu istočne Afrike.

Geldessa leži jugozapadno od Zailla, na prvim ograncima abesinskih planina. Sve trgovačke karavane kreću kroz ovo mjesto pram Zailih i Djibuti i obratno.

Geldessa se sastoji od samih slamnjača. Stanovnici su većim dijelom Somalci na ima i trgovaca narodnosti arapske. Prodaje se kava, mirodije, datulje, šećer, platno i duhan, no uz velike cijene.

Uprava je mjesta u abesinskim rukama. Samo jedna veća zgrada nalazi se u sredini mjesta, a služi kao carinski i policijski ured. Promet u Geldessi je veoma živ. Od mora dolaze neprestano hiljade i hiljade deva sa raznim teretima (najviše oružje i platno), koje se šalje za Harrar i Adis Abebu. U Geldessi se karavane odjeljuju i deve se mijenjaju.

One karavane, koje polaze u Adis Abebu, prolaze kroz Somalsku pustinju do brda Herrer, a zatim stepom Danakila do rijeke Oaše, stepom Gurgula Gallah do rijeke Tadusa Mukam, te Šoanskim brdima (Balči) u Adiss Abebu.

Karavane, koje kreću u Harrar ne mogu se služiti devama. Tovar treba da se umanji. Samo mule i magarci kadri su prevaliti strme i pogibeljne stazice gorja Balava. Trg je

u Geldessi svaki dan vrlo živahan. Iz daleka nose žene Somalaca mlijeko i sir na prodaju.

Paprike, papra, jaja, kokošaka, masla i soli dobije se ovdje uz veoma malenu cijenu (16 kokošaka za jedan talir — 1 forint 20 novčića. 120 jaja također za jedan talir).

Isto tako imade i trg, gdje se svaki dan prodaje svježa janjetina.

Kraj svih za putnika gore navedenih ugodnosti ima ali i jedan veliki neprijatelj za svakoga Evropejca. Taj neprijatelj se ne vidi, ali se tim gorje osjeća, a zove se »nedad« ili groznica afrikanska.

Onaj koji prolazi prvi put kroz Geldessu, a tamo prenoći, sigurno će oboliti. Groznica se ova javlja iza 14 dana, a ima obično zle posljedice.

I mi smo to iskusili. Da nije bilo Marchandove misije, a s njome liječnika Emille, teško da bi danas pisali ove retke.«

ABESINIJA

Ako hoćemo pravo uočiti sav rad braće Seljana u Africi, moramo u prvom redu upoznati i političke i kulturne prilike zemlje, u kojoj su proboravili potpune tri godine i vršili svoja istraživanja. Da se oni nisu zadovoljili samo jednostranim promatranjem života ili samo istraživanjem tla, na kome su se kretali, najbolje nam može posvjedočiti Mirkovo predavanje održano u Streljani u Zagrebu dana 14. prosinca 1902. (a ne 4. kako je pogrešno bilo dosada spominjano). To predavanje o Abesiniji održao je Mirko Seljan u zajednici s drom R. H. Ferrésom, koji je istodobno istraživao južnu Afriku i na povratku u Zagrebu održao predavanje. »Obzor« od 15. XII. donosi kratki ekscerpt toga predavanja i kaže: »Jednako ili još bolje veći interes probudio je naš zemljak g. Mirko Seljan izmjenjujući se u dva odsjeka u predavanju s drom Ferrésom. Predočio nam je svoja putovanja pješice kroz divlja plemena sjeverne Afrike, geografski položaj Etiopije, gore, podneblje, narode, ratarstvo, nošnju, stanove, trgovinu, glavne puteve, karavane, trgovce, produkte, novac i carinu onih krajeva. Zatim kratku povijest Etiopije, evropski upliv na Abesiniju, mladost cara Menelika, živo i vjerno oslikao rat sa Talijanima 1895. godine, dvor negusov, dostojanstvenike, odlikovanja, vjeru, svećenstvo, svetkovine, tamošnje svećeničke odnošaje i samostane, sud, kazne, političku podjelu zemlje, vojništvo, lov, brak i emancipaciju žena u Etiopiji, koja nadmašuje evropsku...«

Iz ovog novinskog članka možemo vidjeti, da su istraživanja braće Seljana u Etiopiji bila svestrana.

Političke prilike u Etiopiji nisu u to doba bile briljantne. Negus negesti, car careva, Menelik II., nazvan »Crnim Bismarckom« tek je pomalo formirao dotada neuređenu Abesinsku državu u velevlast svjetskoga značenja. Prije par godina bio je Menelik samo mali i neznatni kralj Šoe, a negus je bio Joan IV. blijed i mlitav čovjek, nesposoban da vodi svoju zemlju kroz buru i oluju ratova i nemira, koji su vladali ne samo na granici, jer su se Englezi i Talijani otimali za Etiopiju, već i u samoj unutrašnjosti, jer je došlo do pobune Mahdijevaca 1887. g. Da se ti nemiri u unutrašnjosti što više povećaju, Italija je i oružjem i novcem pomagala mahdijevce, jer je time ne samo unosila smetnju u unutrašnju politiku Abesinije, već istodobno slabila utjecaj i položaj Engleza u Sudanu, gdje su ti mahdijevci bili vrlo opasni. Na čelu talijanske politike bio je ministar predsjednik Francesco Crispi, kome je ideal bila velika i moćna Italija, koja bi morala imati granice nekadašnjega Rimskog carstva. Zamisao je bila upravo veličanstvena i Crispi je doduše u Italiji našao pristaša, ali ostale Evropske države nisu baš s osobitim simpatijama gledale na takovo imperijalističko nastojanje svoga susjeda. Da se Rim što bolje učvrsti, sklopi ugovor s Menelikom, kojega će jedinog oni priznati legitimnim vladarom Abesinije, a on je njima zagarantirao intaktnost dotadašnjih talijanskih granica u Eritreji. Taj ugovor plate Talijani Meneliku s 38.000 pušaka, 28 topova i obilnim streljivom. Međutim Crispi nije mogao ni u snu naslućivati, da će tim istim, njegovim oružjem Menelik krvavo napasti na talijanske trupe kod Adue.

Tako je Menelik, koji je iznenada naglo ojačao, postao opasan i po samog cara. Međutim do otvorenih istupa nikada nije došlo. Bio je previše mudar, a da svoje ruke omasti krvlju okrunjene osobe. Umorstvo Joana IV. značilo bi samo nove komplikacije u unutrašnjoj politici, a to kralju od Šoe nije bilo nužno. Imao je on vremena. Sve je prepustio slučaju.

I nije trebao dugo čekati. U proljeće 1889. dođe ponovno do krvavih sukoba između Abesinaca i mahdista na jezeru Tana. Sam negus otpusti se sa svojim četama u rat, a Menelik — ne zna se, da li je to bio spretan politički trik ili odista iskreni osjećaj podaničke dužnosti! — pohrli mu sa svojim četama u pomoć. Bitka je bila krvava. Mahdisti budu posve poraženi, ali — 8. ožujka 1889. pade u ratu i sam Joan. Put do prijestolja bio je sada Meneliku otvoren: bez mnogo komplikacija, jer je na svojoj strani imao i silu i bogatstvo, a

usto je bio i kraljevske krvi, okrunio se iste godine za negusa negestija, cara careva, u glavnome gradu Abesinije Entoti.

Na krunisanje dođe u Abesiniju i talijanski poslanik grof Pietro Antonelli. Menelik II. potpiše sada ugovor, koji je potpisao i prije kao kralj Šoe. Ali je nastao nesporazum. U prijevodu ugovora, koji je bio odaslan svim evropskim ministarstvima Italija je falsificirala jednu jedinu riječ, pa ma koliko god ta riječca bila mala, ona je posvema mijenjala smisao toga ugovora. U originalu ugovora stajala je naime jedna rečenica, koja je glasila, da Menelik u raznim političkim, evropskim pitanjima m o ž e Italiju opunomoćiti, da ga zastupa. Taj »m o ž e« Talijani su preveli sa »m o r a« i uslijed te na oko malene promjene posvema se izmijenio smisao ugovora. Menelik je tako postao vazalom Rima, a Abesinija talijanskom kolonijom. Čim je negus saznao za taj prijevod, upozori Rim na tu pogrešku i zamoli Crispija, da je ispravi. Italija o tome dakako nije htjela ni čuti. Situacija postaje nezgodnom. London povuče prste k sebi. Engleska politika »čekati i vidjeti« dođe i ovdje do punog svojeg izražaja. Na dalekom obzorju jave se oblaci, koji su mirisali na barut.

U Adis Abebu — novu abesinsku prijestolnicu, koju je u vrlo kratko vrijeme izgradio Menelik na želju kraljice Taitu — doputuje major Piani. On obrazloži stanovište Italije i pozove negusa, da se pokori Rimu. Kraljica Taitu, koja je također sudjelovala kod te audijencije, ustane s prijestolja i klikne: »Bolje smrt, nego sramotu!«

Tim poklikom bijaše ujedno dan znak za početak rata. Političke veze između Rima i Adis Abebe budu prekinute. Sačuvana su nam dva pisma Menelika iz tog vremena, koja on piše svim evropskim velesilama. U jednome piše*): »Ja nemam namjeru da mirno promatram, kako hoće daleko odavle dijeliti Afriku. Četrnaest je stoljeća Etiopija bila otok kršćana u moru neznabožaca, pa kako je Svemoćni Bog moju zemlju do danas sačuvao, on će je i odsada čuvati i uvećati. On ne će dopustiti, da drugi dijele Etiopiju. Prije je more bila naša granica. Te stare granice mi ne ćemo natrag silom da zadobivamo, mi se uzdamo u to, da će nam kršćanske

*) Po Anton Zischka: Abessinien. Das letzte ungelöste Problem Afrikas.

sile, nadahnute od našega Spasitelja Isusa Krista, same dati izlaz na more. Ali Etiopija je od pamtivijeka nezavisna. A to je dovoljno, da nezavisna i ostane...« Drugo pismo, zapravo proklamacija na narod glasi: »Neprijatelj je došao preko mora, oskvrnio naše granice, da bi uništio naš narod i našu vjeru. Ja sam sve pokušao, pet godina sam pregovarao, i suviše dugo sam pregovarao, jer sam htio poštedjeti našu zemlju, koja je toliko mnogo pretrpjela od kuge. Međutim neprijatelj sve više prodire. On potkopava našu zemlju i naš narod kao krtica. Uz pomoć Svetoga Trojstva hoću da pobijedim tog zavojevača, koji ne će da se opameti. Neka svaki, koji ima snage, pođe za mnom. A svi, koji su slabi, neka se mole Bogu za nas...«

Do okršaja s Talijanima došlo je vrlo brzo. Njihov vođa bio je Baratieri, kojega su talijanski novinski izvještaji nazivali »Napoleonom Afrike«. No u svim okršajima Talijani su gubili. Nepovoljna subtropska klima, opori i za Evropljane neprohodni teren, pomanjkanje vode, pa hrane — sve je to imalo veliku ulogu u ratu s Talijanima. Tako 7. prosinca 1895. uništi ras Makonen vojsku majora Tossellija. Tom je prilikom osim samog Tossellija našlo smrt 2.300 momaka i 31 časnik. Takvi krvavi rezultati bili su za Italiju porazni, a ipak je Rim zvonio u sva zvona i javljao čitavom svijetu svoje triumfe. Nitko u Rimu nije ni časka sumnjao u pobjedu, jer je Menelik za sve njih bio samo običan afrički poglavica, kojega će prvim hicem iz samokresa natjerati u bijeg.

Takvo je stanje trajalo sve dok nije došlo do krvavog obračuna kod Adue, kad su 29. veljače 1896. Talijani potučeni do nogu: u bici nađu smrt 3 generala, 400 časnika i 12.000 momaka. To je bio konačni slom Italije u Abesiniji. Francesco Crispi pada, a na njegovo mjesto postavlja kralj Rudinija.

Omjer talijanskih i abesinskih snaga najvjernije nam donosi sâm Mirko Seljan, koji je podatke crpio iz tajnog kraljevskog arhiva u Adis Abebi. Po njemu izvađene brojke govore nam ovo:

A b e s i n c i :

Menelik	30.000 pješaka	1200 konjanika	32 topa
Kraljica Taitu	3.000 „	600 „	—
Ras Makonen	15.000 „	—	4 „
Ras Mihael	6.000 „	1000 „	—
Ras Mangescha	12.000 „	—	6 „
Ras Ollié	10.000 „	—	—
Ras Allulla	3.000 „	—	—
Ras Atikem Mandescha	6.000 „	—	—
Ukupno	85.000 pješaka	2800 konjanika	42 topa

A T a l i j a n a j e b i l o :

General Dabormida	4.000 momaka	18 topova
General Arimonde	3.000 „	12 „
General Albertone	600 „	14 „
General Elena	4.000 „	18 „
Ukupno	11.600 momaka	62 topa

Poslije krvavog poraza kod Adue Talijani povuku svoje čete iz Etiopije, plate 10,000.000 franaka ratne odštete i granica bi definitivno fiksirana na rijeci Mareb. Taj događaj stavi preko noći Menelika u središte suvremenog zbivanja i negus postane jednom od najmarkantnijih političkih ličnosti svoga vremena.

Učvrstivši tako granice on se baci svim žarom na unutrašnje uređenje svoje države. Svojim pobjedonosnim četama osvoji čitav niz crnačkih plemena, koja pokori i podvrgne pod svoju vlast. Da su nemiri u zemlji trajali još i dalje, najbolje nam svjedoči to, što je negus slao Seljane na čelu svojih četa još 1900. i 1901. na jug, da pokore pobunjene Boreance, koji se nalažahu oko Rudolfovog jezera. Raspoloženje u državi Seljan opisuje u jednoj svojoj priči iz Afrike*), na jednome mjestu ovako:

»Prije no Abesinci podjarmiše te pokrajine (Olamska plemena), bio je život pastira prilično miran i sretan. Bijaše doduše i onda svađa i razmirica između pojedinih obitelji i plemena, ali su se lako mogli očuvati jedni protiv drugih. Koplja, štitovi, noževi, strjelice i običaji bili su im isti, a teže razmirice uvijek su se uređivale u vijeću među starcima, a narod je bio zadovoljan i uživao je svoju zlatnu slobodu.

Oružane sile negusa, koje zaposjednuše te pokrajine, učiniše kraj idiličnom životu, a stanovnici su na svoju štetu iskušali, da je beskorisno za poboljšanje njihova položaja boriti se proti sili oboružanoj puškama. Puške (bahaka) imaju magičnu moć, pa je dovoljno nekoliko ljudi oboružanih puškama, da rasprše oveće njihove čete.«

*) Mirko Seljan: Ta misa, ta loo, ta loo misa. Prosvjeta 1903.

»Crni Bismarck« se doskora malo pomalo iskristalizirao u pravog crnačkog despota, koji je gvozdenim šakama znao držati, što je osvojio. Njegov snažni duh i jaka inteligencija odmakoše ga daleko od njegovih podanika. Reforme, koje on čitave svoje vladavine uvodio u Etiopiju, koliko su god na oko i za šire slojeve, koji ljube sve, što je staro, a mrze, što je novo, izgledale konzervativne, ipak su sa sobom donosile u tu afričku državu duh Evrope. On je sva svoja djela, koja bi možda u drugim rukama izazivala čitav kompleks zapletaja i povlačila za sobom revoluciju, znao zaodjeti u takvu formu, kojoj nitko nije mogao ništa prigovoriti. Njegove su namjere bile dalekosežne i nitko ih od njegovih suvremenika nije mogao pravo shvatiti. Katoličke svećenike, koji su u Abesiniji imali najveću snagu i moć*), bogato je darivao i gradio im crkve, a Muhamedance je opet privezao za se s pomoću rasa Mihaela, kojega je pozvao u Gibi — kraljevsku rezidenciju u Adis Abebi — i obasuo ga svim počastima. Najmoćnijega i najbogatijeg rasa Makonena, pobjednika kod Adue i bezuvjetno najinteligentnijeg čovjeka u Abesiniji, oženio je nećakinjom kraljice Taitu, knjeginjom Oizero, a njegov sin — Tafari Makonen — postao je kasnije negusom i nazvao se Haile Selasije.

Spretnim političkim pothvatima, pa nešto lukavošću, nešto oružanom silom i nešto sklapanjem brakova on se sve više i više učvršćivao u svome položaju, dok se konačno nije dignuo do doista pravog vladara i neograničenog gospodara nad čitavim golemim Etiopskim carstvom.

*) Abesinija je kršćanska zemlja već od 14. stoljeća.

Poslovična je njegova mudrost. Sačuvan je čitav niz anekdota iz njegova života. Sam Seljan je više puta pripovijedao, pisao i spominjao u svojim predavanjima o Menelikovu, upravo salamunskom sudu, koji je on redovno držao na javnim mjestima i pod vedrim nebom. Kratki i brzo smišljeni odgovori, te prijeki sud cara često su znali zadiviti slušateljstvo i zadovoljiti obje zavađene stranke. Autoritet cara bio je tako velik, da prigovori nikada nisu došli ni s jedne strane. U njega se naprosto vjerovalo, kao što se vjeruje u neko nadnaravno, više biće.

Jednom zgodom — pripovijeda Mirko Seljan o jednom takvom sudu, kojemu je sam lično prisustvovao — tužio je neki čovjek svog prijatelja caru samo zbog toga, jer je te noći sanjao, da mu je taj prijatelj odveo ženu. Menelik je saslušao optužbu i bez mnogo razmišljanja odredi, da optuženi mora za kaznu dati tužitelju svoje najbolje sedlo i svoga najboljega konja. Protiv careve osobe i autoriteta nema priziva i tuženi izvrši nalog. Tužitelj neobično zadovoljan zahvali caru, skoči na dobivenog konja i odjaši. No još nije bio odmakao ni pedeset metara daleko, kad ga negus pozove natrag, zapovjedi mu, da sjaše s konja i vrati ga natrag prvom vlasniku.

»Ti si samo sanjao, da ti je tvoj protivnik obeščastio ženu«, reče mu Menelik, »pa si tako evo i sada samo sanjao, da je ovaj konj i ovo sedlo tvoje vlasništvo. Sada to vrati natrag svome protivniku i izmiri se s njim.«

Dakako da je s takvom presudom bio zadovoljan i jedan i drugi. Ta nam mala anekdota o mudrosti cara Menelika, koju je Seljan pripovijedao na svome predavanju o Abesiniji u Streljani u Zagrebu, osvjetljuje donekle carevu ličnost. Bezuvjetno je to ličnost snažnog individualnog života, koja se znala prilagoditi okolišu, kojim je vladala.

Od znatnijih kulturnih radova, koje je on proveo u Abesiniji, najznačajniji su oni oko civilizacije zemlje. On je dao koncesiju za izgradnju prve abesinske željezničke pruge od Djibutija do Harrara, pa kasnije do Adis Abebe (koja je dovršena tek poslije njegove smrti), i uveo telefon, pomoću kojega je bio povezan sa svim višim i važnijim političkim središtima zemlje. Nazivati je smio samo on i više nitko, tako, da je on sa svojim glasom mogao istodobno biti po čitavoj

svojoj zemlji i bez smetnja izdavati zapovijedi i naredbe rasovima i guvernerima svih pokrajina.

Uvesti i jednu i drugu kulturnu tekovinu devetnaestoga, odnosno već dvadesetog stoljeća u zaostalu i srednjovječnu Abesiniju nije bilo tako lako. Vidjeli smo već naprijed, kako su Seljani jedva mogli prijeći preko granice zbog pobune crnačkih plemena na francuske mjernike, koji su trasirali i postavljali željezničke tračnice. Narod se je bunio protiv tog evropskog izuma, kao da je instinktivno osjećao, da se tim željeznim tračnicama i polaganjem balvana na izgrađene nasipe polaže ujedno i nadgrobni kamen na samostalnost posljednje slobodne afričke države.

A tko je imao pravo?

Car — koji je radio po svojemu umu i mislio najbolje? — ili narod, kojega je vodio nagon?

Nedaleka budućnost pokazala je, da je ovoga puta imao pravo narod.

Leo Frobenius postavlja u svojoj knjizi Kulturna povijest Afrike vrlo zanimljivo pitanje: »Što znači za nas Afrika?«, na koje odmah sam odgovara:

»Nama ljudima, koji živimo u polovici 20. stoljeća? Pitanje, na koje nam nije teško odgovoriti, čim povučemo paralelu između tog pitanja i onoga, što za nas znači Azija. Azija, koja se u beskrajnoj crti povezuje s nama, koja je zapravo majka svih kultura i svih religija i — kako se općenito misli — i čitavog čovječanstva; Azija sa svojim žutim, smeđim, crnim i bijelim ljudskim rasama, s vječnom zimom na sjeveru i s vječnim ljetom na jugu!

»A ovdje leži Afrika slična nezgrapnom i nedotučenom orijašu. Beskrajna površina bez ikakvih razvedenosti. Orijaška i neizgrađena. Na sjeveru i jugu pustinja, u sredini stepa i šuma. Ljudstvo je u sredini kontinenta crno, čokoladne boje, na jugu smeđe, na sjeveru smeđe i od sunca oprženo. Da, što je taj dio svijeta dao čovječanstvu? Egipat? — taj čarobni cvjetni vrt leži zatvoren sam za sebe i odcijepljen od ostalog kontinenta, sav prislonjen uz Aziju, da se ne možemo pravo odlučiti pribrojiti ga »našoj Africi«.

»Nije li sve ono, što mi nazivamo egipatskim, zapravo poteklo iz zapadne Azije? Ne umnažaju li nam se dnevno dokazi, da je babilonska i sumeranska kultura Mezopotamije

mnogo starija od svega onoga, što je nastalo u dolini Nila? Samo jedan pretičak azijatskih naprezanja prelio se u susjedni, napučeni Egipat, ali nije prodro dublje u orijaško tijelo nepobjedive Afrike, da uhvati korijenje. Tvrdnja, za koju ćemo kasnije donijeti i dokaze. Iz zapadne Azije su došli Feničani, koji su naselili sjevernu Afriku i osnovali veliku Kartagu. Iz zapadne Azije došli su Arapi i Islam, zaposjeli sjevernu Afriku, i u Egiptu i u ostalim mediteranskim zemljama procvala je nova umjetnost i nove države. Dapače i same legende nam potvrđuju, da je i država i svi gradovi Sudana, djelo stvoreno samo po tim Arapima i Islamom.

Puni vjere i bez protivljenja zaposjeli su sve te krajeve, a dublje se nisu spuštali. A što da se i počne s beskrajnim širinama sjeverno-afričkih pustinja i što ti krajevi mogu stvarno pridonijeti našoj kulturi? Te su pustinje bez obzira, da li se ona zove Sahara, Libijska ili Nubijska pustinja »mrtvoga tla«, more pijeska, kamenja i pećina, bezgranične plohe, pune razornog žara. I danas su još ti sjeverni i sjeveroistočni krajevi Afrike, što se kulture tiče, slični spužvi, koja se ponajprije napila vode, a onda opet isušila.«

A ipak Afrika pokazuje u novije doba sve više i više svoje pravo lice pred Evropom. Ne što bi ona to htjela, nego što mora. Dnevno provaljuju u nju bijeli učenjaci i malo pomalo skidaju krinku nepristupačnosti s njenog maskiranog lica. Pogledamo li zemljopisnu kartu Afrike, ne vidimo ništa drugo nego golemu plohu, koja za nas znači misterij; misterij crnog kontinenta. Pustinje i stepe, prašume i neprohodne brdine znače zapravo smrt svakome, tko hoće da ih svlada. Kao što se ti golemi i beskrajni kontinentalni kompleksi, koji su gotovo veći, nego čitava Evropa, opiru fizikalnim i klimatskim faktorima, tako se opiru i čovjeku. Borba između čovjeka i ove opore zemlje traje već desetke hiljada godina i ne možemo pravo zaključiti, tko će zapravo i konačno iznijeti pobjedu — da li materija pijeska, kamenih blokova i rasijanog afričkog neba ili duh čovjeka, koji kroz milenije godina gazi preko svih zapreka.

Ali će putnik, koji prolazi tim krajevima, ako je dovoljno jak, da svlada i otpor pijeska i kamenja i da se bori protiv ubitačnog neba, vidjeti, da i u tim krajevima postoje tragovi kulture — kulture, koja je možda zanimljivija, nego kultura

svih ostalih zemalja, jer nam ona jasno govori o nastojanjima i borbama čovjeka, koji je obitavao u tim krajevima.

»Po izvještaju pomoraca iz 15. do 17. st. možemo bez ikakove sumnje ustanoviti, da je u Sahari i u crnačkim zemljama njoj na jugu u to vrijeme cvala kultura u punoj harmoničnoj ljepoti. Međutim »cvijet« konkvistadora uništavao ju je temeljito, kuda god je prispio. Nova je naime zemlja — Amerika — trebala robova; Afrika ih je davala. Na stotine i tisuće robova ukrcavalo se na brodove. Trgovina ljudima nikada nije bila tako malo odgovorna, kao u to doba. Tako su crnca učinili poluživotinjom, robom. Pojam fetiša (feteceiro, portugalska riječ) stvoren je kao simbol neke afričke religije. Evropska tvornička marka! Ja sâm niti u jednom dijelu Afrike nisam kod crnaca našao pojam fetiša.

»I predodžba »barbarskih crnaca« tvorevina je Evrope, koja je sve do početka ovog stoljeća vladala u našim krajevima.« (Tako Frobenius.)

Da je ta kultura nadasve zanimljiva, a ujedno da se u njoj jasno očituje ljepota, mora iskreno priznati svaki onaj, koji je vidio tvorevine crnačkog duha. Wölfflin doduše kaže: »Ljepota počiva u očima gledaoca«, ali usprkos toga ne možemo zanijekati neku objektivnost. To bi značilo, da individualnost prevladava u svakom pogledu. Koliko god je to istina, isto je tako istina, da sve ono, što je doista lijepo i što ima u sebi neke apsolutne ljepote, mora djelovati na svakog pojedinog čovjeka. Zar i osjećaj stvaraoca mora prijeći na onoga, koji to prima u sebe i što je veće djelovanje takva djela, veća je ujedno i njegova vrijednost.

Ljudi, koji su radili na izgradnji kulture svojega kraja i svoje domovine, bili su doduše pioniri svojega vremena, kad su stvarali, ali nisu bili ujedno i pioniri osjećaja, koji ih je nagonio na to stvaranje. Taj je osjećaj morao već davno prije njih biti usađen u duše i srca njihovih suplemenjaka, samo je vremenski morao po prirodnim zakonima proteći rok, da se to, što ta plemena osjećaju, izrazi bilo u riječi, bilo u slici, bilo u glazbi. »Čovjek najprije doživljuje kulturu i mitos, tek kasnije je može izreći.« (L. F.) Zato su potrebne godine, čitavi vjekovi i ljudi.

Faktori, od kojih zavisi kultura jednog naroda, različiti su: To su način života, terenske prilike, klimatski faktori, po-

litičke situacije i još bezbroj drugih vanjskih sila, za koje se nikada ne zna, kakove će biti i kako se mogu formirati kroz vjekove. Tok kulturnog zbivanja podsjeća nas na tok malena potočića, koji u svome prvom početku nesvijesno hrli u dolinu, ruši pred sobom sve zapreke, a — često se događa! — da kakav maleni kamenčić, bačen slučajem pred njega, okrene struju posve drugim pravcem, nego bi išao inače. Nikada ne možemo predvidjeti sve mogućnosti, koje djeluju na razvoj kulture. To je komponenta bezbroj silnica, kojima obično ne vidimo početak. Vidjeti početak značilo bi vraćati se daleko unatrag, sve do prethistorijskog doba, — doba, kad je čovjek po prvi put u sebi osjetio božansku iskru svog duha, kad je noktima zarezao u pećinu prvu sliku svoje mašte i upalio prvu vatru. Kako se tek pomalo rasplamsavala ta vatra na prvome ljudskom ognjištu, tako se pomalo rasplamsala i vatra ljudske kulture i ljudskoga duha, da kroz desetke hiljada godina ljudskog razvoja obiđe čitavu zemaljsku kuglu i rasvijetli svih pet kontinenata.

A što je to zapravo kultura?

»Kultura je organizam, to je bit i govor, kao i povijest. Društveni, kao i familijarni život, pogled na svijet, kao i religija, te umjetnost i književnost izražaj su ovoga jedinstva.« (Frobenius.)

Proučavati specijalno kulturu Abesinije i njoj podloženih crnačkih plemena nemoguće je izvan sklopa s kulturom čitavoga kontinenta. Na razvoj kulture djeluju različiti faktori, koji mogu biti i političkog, a i posve zemljopisnog karaktera. Samo po sebi nam se nameće tumačenje, da će se u krajevima, koji su brdoviti, opori za život, nepovoljnih klimatskih prilika i t. d., razvijati i poseban tip kulture, drugačiji od onoga, koji se razvija u nizinskim krajevima, ili uz obale mora. I politička povezanost pojedinih zemalja povlači i njihovu kulturu za sobom. Svaki narod unosi u svoju vlastitu, autohtonu kulturu svoj duh i svoja htijenja, koja se kod dodira sa stranim kulturama sad više, sad manje asimiliraju, pojedini se faktori više ili manje potenciraju i tako kroz vjekove i vjekove stvaraju kulturu ne pojedinih plemena i naroda, nego kulturu čitavoga čovječanstva.

Cjelokupnu afričku kulturu mogli bismo uglavnom podijeliti na četiri zone, četiri pojasa: sjeverno-afričku sredo-

Dopisnica Mirka Seljana iz Harrara

Priprema suhog mesa za put

Seljanova prtljaga

zemnu zonu oko Velike i Male Sirte, na široki pustinjski pojas uključivo Saharu, na uski stepski pojas (Sudan) i na još uži atlantski, obalni pojas (Tropska Guineja). Svi ti pojasi zajedno stvaraju u kulturnom pogledu jednu sjeverno-afričku kulturu, a svaki od njih nosi u sebi bitne svoje karakteristike, koje su nastale modifikacijom tla i različitim uvjetima života.

Uspoređujući jednu zonu s drugima i nehotice nam se nameće sama po sebi pomisao, da su kulture, koje su nastale u tim krajevima, istoga podrijetla i da su sve izrasle iz jednoga korijena. Bez sumnje je nekoć — a to je moglo biti vrlo davno, možda još u prethistorijsko doba — bila samo jedna jedinstvena afrička kultura, koja se tek kasnije modificirala u različite kulture. Kao dokazi za tu tvrdnju mogu nam služiti različiti elementi u pojedinim zonama, koji pokazuju međusobno frapantnu sličnost. Takovih elemenata nalazimo i u primitivnim crnačkim slikarijama, koje su nađene urezane u kamene blokove i podsjećaju nas na slikarije pračovjeka, nađene u spiljama Francuske i Belgije, pa u religiji, vjerskim obredima, legendama, pričama i narodnim običajima. Tako se kroz čitavu afričku kulturu provlači lav, kao simbol moći i snage, pa ga dapače još i danas nalazimo na abesinskom grbu i zastavi, te na kraljevskom pečatu, kao znak kraljevske moći. I sam Menelik, kad sastavlja proglase, izdaje naredbe i potpisuje spise, počinje na svakome svom aktu ovako: »Ja, lav, pobjednik Judinih plemena, car nad carevima i t. d.« I mnogi vjerski obredi kod različitih su crnačkih plemena isti, te kod toga ima vrlo veliku ulogu spol i spolno pitanje, na koje se tamo gleda sa sasma drugog stajališta, nego kod nas. »Spolni život služi kao predodžba za poimanje astralno-kozmičkog naziranja na svijet, a spolni odnos dvaju individua još i danas služi kod njih kao problematika.« (Frobenius.)

Zanimljivi su običaji kod Mwuetsi-plemena u Loango, sjeverno od Konga, koji se vrše kod postavljenja novog plemenskog poglavice. Usred mjesta gori Sveta vatra, koja se gasi sa smrću staroga poglavice, a sa stupanjem na prijestol mladoga, mora se zapaliti nova vatra. To paljenje nove vatre spojeno je s velikim ceremonijalom religioznoga značenja. Zapaliti Svetu vatru mogu samo dvoje mladih i nevinih ljudi.

U plemenu se potraže jedan mladić i jedna djevojka, koji su još nevini, i kad se nađu, počnu velike svečanosti. Na očigled čitavog plemena, koje je skupljeno oko njih, mora se ovo dvoje mladih ljudi uzeti, prvi a i ujedno posljednji puta u svom životu. Nakon toga oni tek smiju zapaliti novu vatru, koja znači dolazak novog plemenskog poglavice na prijestolje, a njih dvoje zatrpaju žive u grob, gdje se zaguše.

U takove krajeve i među takve ljude, gdje se ti i takvi običaji vrše još i danas u 20. st., kad se mi vozimo na aeroplanima i imamo već televizijske aparate, došli su Seljani. Sve, kuda god su stupili nogom, bilo je nepoznato i obavijeno velom tajne. Na momente su naši putnici dobivali dojam, kao da su otputovali ne na drugi kontinent, nego u drugo povijesno doba. Premda je Menelik u Gibi imao uveden telefon i premda su Francuzi na sjeveru gradili željeznicu, ipak su imali osjećaj, kao da žive u kameno doba. Car je doduše pokušao modernizirati svoju državu, i on je to doista i dosljedno provađao. Ali civilizacija nije prestupila ulicâ Adis Abebe. Plemena, koja su živjela duboko u crnim i neprodornim abesinskim gudurama, živjela su još uvijek svojim starim patrijarhalnim životom, kakvim se živjelo i prije hiljadu godina. Vjera, običaji, nošnja, način gradnje stanova i zemunica, u kojima su stanovali, bio je isti, kao i prije. Civilizacija je ovdje udarila na tvrde pećine, na kojima je mogla skrhati sebi glavu. Afrika — ona prava, crna i nepoznata misteriozna Afrika, htjela je pokazati cijelome svijetu, da ona može i hoće živjeti bez Evrope i njene civilizacije. Htjela je pokazati, kako je njoj njena kultura dosta. Odricati se toga značilo bi odricati se same sebe, a to Afrika nije htjela.

Društveni i socijalni uređaj bio je u Abesiniji po predavanjima samog Seljana podijeljen u kaste, zapravo u šest kasta: 1. askeri (vojnici), 2. kezi (svećenici), 3. nagadi (trgovci), 4. gabari (poljodjelci), 5. fugi (obrtnici) i 6. barzi (robovi). Po takvoj podiobi bile su onda podijeljene i ostale časti i položaji. Aristokratska klasa sastojala se samo od prve i druge kaste, koja je u pravom smislu ravnala čitavim životom Abesinije i upravljala njenom politikom, a privatni svoj život provodili su doista, kako to Seljan opisuje u svome članku »Menelik y el pueblo abisinio« u La Prensa (Lima) od 5. V. 1911. — »dolce far niente«.

JA, LAV, POBJEDNIK JUDINIH PLEMENA, CAR NAD CAREVIMA, MENELIK II.

U Harrar dođu naša braća s afričkom groznicom. Klice te strašne afričke bolesti, koja nemilosrdno kosi Evropljane u tim krajevima, vukli su još od Geldesse. Organizam bijelaca nije naučen na oporu i nezdravu klimu Afrike. U samom zraku leži opasnost zaraze. Atmosfera je nekako gusta, opipljiva, gotovo bismo rekli, ljepljiva. U zraku, prožetom ubitačnom svjetlošću, koja bije besprekidno tolikim žarom zemlju, dok se ta posve ne isuši i ne popuca pod udarcem sunčanih zraka, punog prašine i klica, nalaze se uzročnici bezbrojnih bolesti. Naše tijelo odraslo i uzgojeno u krajevima, gdje je klima bezuvjetno blaža i povoljnija za život, a usto i higijenske prilike na daleko većemu stupnju, nego u Africi, brzo popušta uzročnicima zaraznih bolesti.

Ne smijemo se čuditi novinskim člancima, koji nam svake godine barem jedamput, dvaput javljaju o epidemijama, koje haraju u tropima. Malo pobliže poznavanje i klimatskih, a i higijenskih prilika onih krajeva govori nam bolje, nego sve medicinske studije i debele napisane knjige o tim epidemijama. Danas se pokušava to suzbiti na sve moguće načine. Evropa šalje i izdržava u tim zemljama posebne liječničke misije, koje imaju zadaću privesti te krajeve što više zdravlju. Takvi pokušaji sa strane Evrope znače možda jedini pozitivum, koji bijela rasa pruža crnoj. Dakako evropske države ne rade to (jer žrtve su velike!) iz čistog idealizma, već se i iza toga krije neki zakulisni, egoistični cilj, ali — rezultati bezuvjetno su pozitivni i znače veliki plus za higijenu onih krajeva.

Sam dolazak u središte još necivilizirane Afrike, u kojoj su usprkos svih mogućih pokušaja civilizacije zapravo jedini gospodari neodgovorna crnačka plemena, znači veliku opa-

snost. U dušama crnaca usađena je stoljećima podržavana mržnja na bijelu rasu i svaki pokušaj ove, da prodre što dublje u srce crnog kontinenta smatraju oni otvorenim činom neprijateljstva. Bilo je slučajeva — a ti nisu rijetki! — kad su se čitava plemena podigla, da udare na ekspedicije i unište ih. Teško je povući granicu između običnog razbojstva, koje se uvriježilo tim običajima, i iskrenog ogorčenja crnaca, koji su dolaskom bijelih vidjeli propast svoga patrijarhalnoga, primitivnog, ali prilično mirnog života.

Ni sami Seljani nisu izbjegli tome. Opasnost, koja je svakoga časa na putu na njih vrebala, nije bila malena. Oni su bili još mladi ljudi, ta Stjepan nije bio stariji od 23 godine — dakle doba, kad se tek od mladića i dječaka razvija muškarac. Prvi put su se nalazili na ovaku velikom i teškom putu, sred samih divljih i pobunjenih crnačkih plemena, bijesnih na talijanske operacije i francuske mjernike, uništavajući sve, što je bilo u vezi s Evropom. Dva brata, jedan arapski tumač i četiri askera bila je stvarno samo šačica ljudi sred tih golemih i nepreglednih pobunjenih krajeva, te nisu stvarno značili posve ništa. Da im se što i desi, ne bi se to uopće ni opazilo. Njihove bi kosti trunile izgrižene od čagljeva i hijena pod žarkim afričkim suncem, a da zato nitko ne bi ni znao ni pitao.

Zato je odvažnost, koja je gonila Mirka i Stjepka, na časove gotovo podsjećala na neke vrsti ludila. Možda oni nisu bili sebi svijesni, u kojoj se pogibli nalaze njihovi životi, možda ih je još uvijek vukla romantika mladosti, pa su površno prelazili preko svih, i najozbiljnijih opomena, koje su im dane kod prijelaza granice. No čini se i jedno i drugo malo vjerojatno. Ljudi, koji su se odlučili i otputili na takvo putovanje i koji su inače u svakom pogledu pokazivali veliku ozbiljnost i točno proračunavali svaku sitnicu (što su oni i bezbroj puta dokazali), nisu mogli u toj glavnoj točki svoga puta pokazati najednom posve drugu stranu svoga karaktera.

Međutim usudili bismo se ovdje primijetiti nešto drugo. Ako već hoćemo psihološki iskonstruirati lik ove dvojice putnika i što više privesti ga očima i duši čitatelja, morat ćemo posegnuti malo dublje u njihovu psihu. Možda u povijesti medicine postoji koja bolest, koja bi se mogla nazvati »bolest

putovanja«. To je posve duševna pojava, koja s fiziologijom tijela nema nikakve veze, barem ne vidljive. Ona bi se eventualno mogla determinirati tek onako, kako se to čini s melankolijom, nostalgijom i društvenim pojavama, koje nemaju naziv bolesti, ali u stvari to jesu u potpunom smislu riječi. Bolest, koja se uvlači u svaku pojedinu stanicu našega tijela, prožima ga svega i postaje našim drugim ja. To su bolesti, od kojih se može i umirati, a da se ne vidi i ne zna kako. Danas je medicina dosta daleko, da može te pojave utvrditi, a premalo daleko, da ih ukloni. Čovjek je prepušten sam sebi. Terapija za to ne postoji. Postoji samo vrijeme.

Ne želimo predaleko zalaziti. Htjeli bismo samo istaknuti, da u čovjeku podsvijesno počiva bolest, koja se naziva putovanje. Kod jednog izbija ona jače, kod drugoga slabije. U slučaju braće Seljan izbila je u tolikoj snazi, da ih pravim fanatizmom goni naprijed i tjera s jednoga mjesta u drugo. Nemir u njihovu životnom djelu vjerni je odraz nemira u njihovoj duši.

Jedne su noći jedva izbjegli smrtnoj opasnosti. Bila je to noć, koju ni Mirko, a ni Stjepan nisu mogli zaboraviti čitavog života. Na nebu su sjajile zvijezde, velike i krupne, kako znaju i mogu biti samo na tropskom, afričkom nebu, a Somalska je pustinja polegla umorna pod zvjezdano nebo i mirno disala u noći.

Oni su se nalazili nedaleko oaze Biakaboba, kad najednom navali na njih razbojničko pleme Gabadusi i opkole ih s ispruženim kopljima. Mirku je u čitavom njegovu životu ostala u podsvijesti slika blještavih, metalnih oštrica uperenih na malu njegovu četu i — divno zvjezdano nebo. Simbol smrti i simbol života — vječnoga života, koji nas unosi sve više i više u neke nevidljive i daleke sfere obojene samo živahnim bojama razigrane mašte. No sada nije bilo vremena za maštanje. Smrt se približavala brzo i sigurno. Boriti se s pet ljudi protiv čitavog jednog plemena nije imalo smisla. I kad bi i mogli poubijati prve napadače, ipak time ne bi spasili sebi život, već samo zapečatili sebi još grozniju smrt. I dok su svi stajali nemoćno pred ispruženim otrovnim šiljcima kopalja, Mirko odbaci posve hladnokrvno i pušku i samokres, stupi naprijed pred sama koplja i reče:

»Ubiju li me Somalci, ubit će zatim i sve vas, pa prodajte zato svoje živote što skuplje. Pucajte i nišanite dobro do posljednjeg naboja.«

I sada — kao nekim čudom — šiljci kopalja se spuste. Mirkova hladnokrvnost zapanjila je Somalce. Nešto takva nisu još nikada vidjeli u životu. Poglavica Somalaca stupi naprijed, »Selam, selam!« pozdravi ga, pruži mu ruku i obojica u znak izmjeničnog poštovanja poljube svoje desnice. »Moskov i akim« (Rus i liječnik) predstavi mu se Mirko, a to je bilo dosta, da prijateljstvo bude potpuno. Prije kratkog vremena prošla je ovuda ruska liječnička ambulanta i ostala u najboljoj uspomeni kod Somalaca.

To je stvarno bio prvi dodir Seljana s Abesinijom — zemljom, u kojoj će provesti potpune tri godine i doći do velike i važne uloge. Time je on ujedno i dokazao, da zna, kako se postupa s ljudima i kako im se jednom jedinom gestom, jednom jedinom riječi može ući u srce.

Pred samim Harrarom konačno ih potrese groznica. Samo jedno brdo dijelilo ih od najmoćnijeg abesinskog rasa i carevog rođaka Makonena. On je već u to doba bio određen za prijestolonasljednika i kao takav uživao je najveći ugled u zemlji, te je bio vrlo rado viđeni gost na dvoru.

Na svu sreću zateknu ovdje veliku Marchandovu trupu, u kojoj se nalazio Crveni križ s liječnikom Leontijem. Seljanima je pružena prva pomoć. Oni tu odleže nekoliko dana. Dodir s ljudima svoje rase značio je za njih odmor ne samo u tjelesnom, nego i u duševnom pogledu. S tim su ljudima mogli razgovarati. Iako im oni nisu bili zemljaci, ali su bili barem Evropljani, a za Afriku i to mnogo znači. Za čitavog svog boravka u Etiopiji družili su se s Marchandom i njegovim ljudima, koji su se nalazili ondje u toj misiji. To druženje bilo je iskreno i prijateljsko kroz čitave te tri godine boravka, premda su se Seljani kasnije više priklonili Rusima, koje su susretali na dvoru Menelika i na svojim putovanjima po jugu.

Od Marchanda i njegovih ljudi uputili su se zapravo detaljno u život Abesinaca. To što su sada čuli pripovijedati o Abesiniji, bilo je autentično i iz prve ruke. Marchandova misija prolazila čitavom Abesinijom. Poznavali su sve, pa i najveće tajne abesinskog naroda. To nije bio ratni pohod, već prijateljski pohod i važna misija, koja nosi sa sobom zdravlje.

Kao takva mogla je i morala dapače doći i u najzapuštenije i u najudaljenije krajeve, posjećivati svako i najmanje seoce, zalaziti u kuće urođenika i stvarno se uvlačiti u njihov intimni život. Da su se isprva namjerili na nepovjerenje, na sumnjive poglede i strogu rezerviranost urođenika, može nam biti posve jasno. Tek kasnije, kad su plemena uočila svu dobrobit njihove misije i kad su se uvjerili, da jedna doza salvarzana ili antipirina djeluje bolje nego sva moguća zaklinjanja i religiozni plesovi njihovih vračeva, njihova su se srca i duše počele otvarati pred ljudima iz Francije. Dosada su se otvarala samo vrata njihovih kolibica, jer su se morala po nalogu negusa otvarati, ali odsada se otvaraju i oni sami.

Tih nekoliko dana, provedenih s Francuzima, proveli su Seljani ugodno. Pošto su još jednom primili opširne upute, kako da se čuvaju od novih bolesti, koje su u smrtonosnim epidemijama harale tim krajevima, i od razbojnika, koji su pustošili ono, što je poštedjela bolest, krenu u Harrar.

Preporukom Marchanda dođu Seljani na dvor rasa Makonena. Visoka, snažna pojava, markantne crte lica, duboki pogled i visoko inteligentno čelo, svjedočilo je odmah na prvi pogled, da nije lažna tvrdnja, koja nam prikazuje rasa, kao najkulturnijeg i najinteligentnijeg čovjeka Abesinije. Pobjednik kod Adue bio je i evropski obrazovan. Po diplomatskim poslovima putovao je u London, Paris, Berlin i Rim. On je jedini ispravno shvaćao svu veličanstveno zamišljenu misao Menelika, da iz Etiopije učini prvu velevlast Afrike i podigne zid nasuprot Evrope. On je jedini mogao u Evropi ispravno tumačiti ideje negusa i pregovarati u njegovo ime s evropskim velevlastima. Sam Menelik nikada nije izlazio iz Abesinije. On je odviše teško došao do prijestolja i kruna ga je stajala i krvi i žrtava, a da samo tako ostavi zemlju i otiđe na drugi kontinent, prepustivši slobodne ruke različitih i buntovnih rasa. Ni jedan dan ih nije smio ostaviti bez kontrole. Samo njegova ličnost bila je garancija za red i mir u zemlji. Kad bi on prešao granice, pitanje je, da li bi za njega bilo povratka. I zato je sve njegove poslove u inozemstvu obavljao ras iz Harrara.

Harrar je maleno, neugledno mjestance, kome ulice više nalikuju na skup seoskih čatrnja, nego na ulicu jednog od glavnih gradova u carstvu. Kuće su — ako ih uopće možemo

nazivati tim imenom — građene po uobičajenom tipu abesinskih kuća, kojima bi bolje odgovarao naš izraz zemunice, jer su stanovi, da tako kažemo, pod zemljom. Harrar je važno mjesto zbog raskršća karavanskih putova, koji se stječu u tome mjestancu, i zbog trgovine, koja se ovdje odvija. Trgovci, koji putuju s Crvenoga mora u ove krajeve, obično dolaze samo do Harrara i tu izlažu svoju robu, koja se preprodaje i vozi dalje u unutrašnjost do Adis Abebe, Entota i drugih mjesta. U posljednje vrijeme preuzima maha Adis Abeba zbog svoga središnjeg položaja i političkog značenja, jer je Menelik u nju prenio svoje prijestolje, a ostali gradovi pomalo gube svoje značenje. Ulice su živahne, trgovi puni ljudi, a šarenilo i vreva je dnevna pojava bez obzira na sajmene dane. Raskoš sunčane svjetlosti odijeva ljude šarenilom. Ima u Harraru ljudi iz svih krajeva Abesinije i svih mogućih rasa. I crnaca i Arapa, Kineza i bjelaca. Sve se to vrti i miješa harrarskim ulicama, poklici na najrazličitijim jezicima, buka, šarenilo, guranje i udaranje laktima, dreka majmuna, koje prodaju za 50 novčića, i svečano koračanje čitavih karavana deva, bio je stvarno jedini, ali duboki dojam, što su ga Seljani primili u sebe i ponijeli dalje u svijet.

Bilo je u tom gradiću nešto, što ih je osvojilo već na prvi pogled: — tempo života, koji je ovdje vladao, prirodna i neprisiljena šarolikost, što je krila u sebi nešto slikarsko, neko upravo babilonsko čavrljanje, afričko dovikivanje, a iznad svega toga tu i tamo prašnjave silhuete paoma i nekoliko eukaliptusovih stabala, koja su, kad su bila po želji kraljice Taitu dopremljena za Adis Abebu, ovdje zasađena.

Rasova se palača isticala svojom veličinom i stilskom jednostavnošću spram svih ostalih kuća. Uvedeni po zapovjedniku straže u guvernerovoj palači predvedeni su najprije dvorskom meštru ceremonijala. Agafari — tako se zvao taj meštar, bio je obični primitivni Abesinac, koji je vrlo mnogo držao do samoga sebe i visoko cijenio svoju čast. Mudro je proučio Marchandovu preporuku, premda su Seljani sumnjali, da li uopće zna čitati, i onda ih milostivo najavio velikome rasu.

Makonen ih primi u svojoj radnoj sobi, gdje je imao na stolu telefon, spojen sa Gibbi. Mala napetost, koja se bila pojavila u duši naše dvojice putnika, kad su ulazili u prijestolonasljednikovu sobu, izgubi se i posve nestane, kad ugledaju simpatično lice, te otvoren, bistar i simpatičan pogled uperen u njih.

»Indiét táderu?« (Kako vam je zdravlje?) — bile su prve riječi rasa Makonena, koji je ustao i pružio im srdačno obadvije ruke.

»Azgeher Mezgin degnono« (Hvala Bogu, dobro) — odzdravi Mirko, koji je već pomalo poznavao abesinski jezik.

Ostali se razgovor vodio na francuskom jeziku. Seljani su se predstavili kao Rusi i zamolili rasa, da smiju putovati dalje do prijestolnice. Guverner je bio vrlo ljubezan s njima, pohvalio njihovu namjeru, što žele istraživati nepoznate krajeve na jugu Abesinije, zamolio ih, da se što ugodnije osjećaju u Harraru, i obećao im ispuniti sve, štogod žele, a u njegovoj je moći. Glede daljnjeg putovanja u Adis Abebu on im ne stavlja nikakove zapreke, nego šta više, on će glede njihova dolaska u prijestolnicu telefonski razgovarati sa samim Menelikom. Gotovo svakog dana car ga naziva na telefon, da mu lično izdaje nove naredbe, a zanima se za pojedine događaje na sjeveru. Kod prvog takvog razgovora on će s Njegovim Veličanstvom govoriti o njima.

I doista za dan, dva, kad ga je car nazvao, on mu spomene na telefon braću, koja čekaju u Harraru, da smiju pohoditi prijestolnicu.

»To su dva brata, Moskova, putnika i eksploratora, koji žele upoznati našu zemlju i putovati dalje na jug, na velika jezera« — rekao je on caru. — »A usto bi htio upozoriti Vaše carsko Veličanstvo, da predivno sviraju na evropske instrumente. Mene su svojom glazbom očarali. Htio bih taj isti užitak pružiti i Vama.«

Menelik se zainteresirao za ta dva brata, koji žele upoznati Velika jezera, koji putuju oko svijeta i usto još sviraju na »evropske instrumente«, pa im ne samo dopustio put u Adis Abebu, nego ih dapače pozvao k sebi na dvor. Car, koji je uvijek težio, da bude što evropskija ličnost, nije propuštao ni jednu zgodu, da nauči i upozna nešto novo. Ambicija i radoznalost prevladavala je u njemu često sve ostale osjećaje. Htio je biti što sličniji svojim evropskim drugovima i dobiti što šire poglede na svijet. Baš te crte bile su glavne njegove značajke, kojima se razlikovao od ostalih svojih zemljaka, koji su miran,

staložen i patrijarhalan način života pretpostavljali burnom, nemirnom i novovjekom životu Evropljana.

Poslije ličnog carevog poziva, koji je želio upoznati Seljane, nije više moglo biti nikakovih zapreka za daljnje putovanje. Oni su se sada nalazili u nekom povlaštenom položaju, jer su zagovorom rasa Makonena postali carevi gosti. Gostoprimstvo bilo je u Abesiniji sveto, a osobito, ako se ono ticalo carevih gostiju.

Ništa ih više nije moglo zaustaviti u Harraru. Ostali su samo toliko, koliko im je bilo potrebno, da se opskrbe za put. Deve su se odmorile, broj ljudi u pratnji povećao im sam Makonen, a zaliha hrane bila je velika i dostatna za dva puta dalji put, nego što je do prijestolnice. Odmah nakon svih dovršenih priprema oproste se srdačno od svoga novog mecene i krenu dalje na jug.

Pred njima se opet rasprostrla pustinja, koja se polako kotrljala ispod njihovih nogu i postepeno penjala u vis, pretvarajući se u velike i visoke, crne abesinske brdine, pune hlada i nekih pridušenih maglica. Deve su morale zamijeniti mazge. Kroz duboku i nepomućenu tišinu čulo se samo jednolično tapkanje i udaranje kopita i gdjekoji glas provodiča, koji je jašio naprijed i od vremena do vremena upozoravao na eventualne ponore ili bilo kakovu opasnost. Svi su šutjeli, kao da se boje svojim glasom prekidati tišinu ovih crnih, tajanstvenih brdina, koje kriju toliko nepoznatoga u sebi. Oko njih su ispletene čitave legende. Čitav jedan narod živi i diše zajedno s njima i svaki kamen znači nešto za njih. A što više pada sumrak, čini se, kao da one sve više i više rastu, da se sve više dižu u neke nedogledne visine, gdje se već gubi pojam o granici između neba i zemlje i postaju još tajanstvenije, nego po danu.

Duboko u noć znao je Mirko prosjedjeti na kakvu kamenu, dok je čitava mala karavana spavala, predavši se mislima. Noć je malo pomalo plazila iza svakog kamena, iza svakog kutića i uvlačila se u njega. Zabacio je glavu i zagledao se u visoko, visoko zvjezdano nebo, koje se caklilo nad njim.

I zvijezde su ovdje drugačije nego kod njega u domovini. Sjajile su velike i krupne, slične pozlaćenim orasima na božićnjem drvcu i izgarale u nekoj zelenkastoj maglici. Bilo je to lijepo i veličanstveno u isti mah. U tim brdinama, u tim

okomitim, crnim klisurama, bilo je nešto, što čovjeka uzdiže, ali i ubija u isti mah. Što je to bilo, on nije znao. Samo je osjećao, da se u njegovu dušu uvlači nešto, što mu poput more sjeda na prsa i duši ga. Sjeti se svog doma, onih pitomih, malih i kao smaragd zelenih brežuljaka i postane mu neobično teško pri duši...

Jedna se zvijezda otkine na firmamentu i prsne poput rakete, ostavljajući iza sebe svijetli trak...

Negdje u daljini, iza jedne okuke, oglasi se tužan, tugaljiv krik šakala. Kao da plače. Dugo i otegnuto. Tada ušuti, samo je još vjetar nosio dugo... dugo taj glas od okuke do okuke, dok se konačno ne izgubi posve u noći. Mirko i nehotice stisne pušku, koja mu je ležala preko koljena, a u glavu mu navriju stihovi, što ih je pisao, kad je ostavljao dom i odlazio u svijet:

»Zbogom ostaj mili rode,
zbogom mili zavičaju,
ostavit te moram sade,
zbogom moj hrvatski kraju!
Jadan vrele suze lijem,
ljutu bol u srcu krijem.«

U njegovoj unutrašnjosti nešto pukne, prelomi se i on položi glavu na koljena. Bog zna, kako bi dugo ovako ostao, da mu ne dođe zamjena za stražu. Tada ustane i krene pod šator. Morao je spavati, da drugo jutro ustane svjež, jer je pred njima stajao još dug i naporan put.

A vani su sjajile krupne južnjačke zvijezde i osvjetljavale noć bijelom svjetlošću, kao da je dan...

U Adis Abebu dođu nakon mjesec dana puta iz Harrara, 9. lipnja 1899. Adis Abeba ili, što bi prevedeno značilo »Novi cvijet« smještena je na velikom i visokom platou, sva obrasla gustom eukaliptusovom šumom, koju je dao zasaditi Menelik. Grad ima oko 120—130.000 stanovnika, što za abesinske prilike znači neobično mnogo. Položaj grada je lijep i romantičan. Klima se donekle promijenila s obzirom na novu, gustu šumu, koja je iz ništa nikla preko noći na goloj, kamenoj pustoši, tako da je to danas jedini afrički grad sa svježim, hladnim

zrakom, koji sprečava širenje epidemija i haranja različitih groznica.

Zgrade su sve niske i jednostavne, slične onima u Harraru, samo novijeg datuma. Od modernih i većih zgrada valja u prvome redu spomenuti kraljevsku palaču Gibbi, koja svojim sivim, kamenim zidinama iskače plastično sred tamno zelenog eukaliptusova lišća, pa poslaničku četvrt, te konačno impozantnu građevinu katedrale sv. Jurja, koja se diže usred golemog i arhitektonski upravo velegradski zamišljenog glavnog trga.

Sa 9. VI. svršava već toliko puta spominjani dnevnik braće Seljana, koji nosi naslov »Put oko svijeta pješkom«. Dolaskom u Adis Abebu prekinuto je njihovo »putovanje oko svijeta«. Novi događaji prekinuli su njihov put i promijenili njihovu prvotnu namjeru. Njihove namjere, da krenu dalje u Tibet, Kinu i Japan, nisu se ispunile. Sudbina ih je zadržala u domovini negusa, i svoje sposobnosti upotrijebili su njemu na korist.

Odmah po njihovu dolasku on ih primi u Gibbi. Imao je u svome držanju nešto veličanstveno, dostojno, da se naziva potomkom kralja Salamuna i kraljice od Sabe. Rečenice su mu kratke i odmjerene. Imao je sposobnost, da uvijek pogađa ono, što je bitno, a sud mu je bio u većini slučajeva ispravan. Svakog časka je čovjek imao dojam, da razgovara s Evropljaninom. To je s tim čudnije, kad znamo, da Menelik nikada nije prelazio afričkoga kopna. To mu je dakle mogla nadoknaditi samo vanredna prirođena inteligencija, nadasve razvijen smisao za realne znanosti i načitanost. Premda je bio vladar-despot, koji je poznavao samo svoju volju, mora mu se i to oprostiti, ako uočimo njegove intelektualne sposobnosti i njegov rad, koji je zdušno i marljivo obavljao sve godine svoga vladanja, rad oko ujedinjenja i formiranja jedne velike i nepobjedive Abesinije, koja će imati važnu ulogu u svjetskoj privredi i politici.

Samo ambicija dovela ga je do prijestolja i do krune ukrašene lavljom grivom. Ali ta ga je ambicija gonila još i dalje, da ono, što je stvorio, i učvrsti. Kao rijetko koji evropski vladar razumio se on u politiku i doista vladao. Imao je doduše svoga »betodeta« (dvorskog savjetnika) u osobi jednog Švicarca, gospodina Ilga, ali sve zakone i sve radove koji

su mu bili potrebni za reformaciju države, provodio je sam. Ilg mu je davao naputke i tumačio mu različita ustrojstva u evropskim državama, a car je to prokuhao u svojoj abesinskoj duši i ucijepio u te zakone abesinsku krv. On ih je učinio pristupačnima svome narodu. To je bio veliki rad negusa Menelika.

Još je jedan veliki rad Menelikov: ne podjarmljivati susjedna crnačka plemena, i proširiti državne granice. To je bio osvajalački rad. Veliki rad njegov bio je u tome, što je on te granice znao i zadržati, učvrstiti, definitivno povući za sebe i sva vrlo oprečna plemena međusobno pretopiti u jedan jedini veliki abesinski narod. To je bio rad prosvjetitelja i državnika, a ne rad osvajača i ratnika. A Menelik je znao dokazati tokom svoje duge vladavine (umro je 1913.), da je bio i jedno i drugo.

Njegovo despotsko samovladarstvo možemo sebi protumačiti vrlo lako, ako upoznamo prilike, koje su vladale u zemlji. Imao je nekoliko ministara, ali to su bili ljudi, na koje se nije mogao osloniti. Držao ih je samo zato, jer su mu bili vjerni i jer su bili bogati. On ih je — trebao. Znao je, da se u slučaju kakvih smetnja u državi ili izvan nje može njima u svakom slučaju obratiti za materijalnu i moralnu pomoć. Dao im je titulu, da u njima podigne samosvijest, ali im nije dao mogućnosti, da sami nešto samostalno stvaraju, jer bi se takav njihov rad bezuvjetno kosio s njegovim. Oni se nisu bunili; dapače, svi ti mali i beznačajni rasovi bili su sretni, da su se na dvoru pojavljivali samo onda, kad su bila kakva svečana primanja ili svečanosti, na koje je car careva dolazio zaogrnut predivnim grimiznim plaštem, protkanim čistim zlatom i najskupocjenijim draguljima. Oni su se bojali pogledati pravo u njegovo lice, obraslo prosijedom bradom, i izbjegavali njegove oči utonule već pomalo u salo, koje se javljalo na njegovu gojaznom tijelu. Snažna, vitka, upravo herojska pojava vladara pod starost je postajala sve gojaznija i punija.

U jednom jedinom čovjeku mogao je naći sebi Menelik vrsnog i vrijednog pomagača. Bio je to ras Makonen. Koliko god bi mu ras svojim savjetom dobro došao na dvoru, ipak ga je čitavo vrijeme držao daleko od Gibbija, u Harraru. Na sjeveru, gdje je granica još uvijek bila nesigurna spram tali-

janske Eritreje i engleskih kolonija, morao je imati čovjeka, u kojeg se može pouzdati. Ras je morao na sjeveru braniti carstvo i raditi ono, što radi sam car u središtu. I zato Menelik nije pozivao Makonena na dvor, već ga je čitavo vrijeme zadržavao na sjeveru, da štiti interese carevine.

Takova Menelika upoznala su braća Seljani za svog boravka u Adis Abebi. Razgovor s carem bio je doduše kratak, ali srdačan. Negus se zanimao za glavna evropska pitanja, za politički odnos Rusije spram Francuza i Engleza, za njihovo putovanje na jug i na velika jezera, pa im obeća svoju i moralnu i materijalnu pomoć, samo da što lakše dopru do željenog cilja. Za deset minuta završi taj prvi službeni posjet, jer je Menelika već čekala grupa francuskih i švicarskih inžinjera glede gradnje željeznice, pa pozove Seljane, da ga pohode za koji dan, kad će im moći posvetiti više vremena.

Druga audijencija bila je održana u parku Gibbija. Gusta eukaliptusova šuma, jedan ugao, zasađen prastarim palmama, i maleno jezerce, puno vodenog cvijeća, bila je dražesna scenerija tome drugom sastanku. Tu je sada bila i carica Taitu, kneginja Oizero Oaritu, ruski grof Leontijev, gospodin Ilg i još neke ugledne ličnosti iz javnog abesinskog života. Zamoljen od cara Mirko je priredio mali koncerat na guslama: svirao je Bacha, Händela i Rubinsteina. Menelik je zadivljen slušao virtuozne zamahe gudalom, koje je precizno izvodilo kapriciozne Bachove fuge i dalo im života. Mirko nije bio osobiti umjetnik na guslama, ali je znao izvući iz melodija i arietta starih klasika ono, što je važno i karakteristično. Njegove drage gusle pjevale su u njegovim rukama i nosile ga nekuda visoko sa sobom.

Na svim svojim putovanjima on je uvijek svirao stare majstore. Znao je, da će klasike razumjeti u Africi isto tako, kao i u Evropi. U njima ima jedna crta ista svim ljudima; to je ono duboko i čovječansko, na što mora reagirati svaka duša. Znao je, kad zatitraju oni najviši tonovi na guslama, kad bljesnu čitave kaskade tonova u jednom vrtoglavom alegrettu, kad zajecaju pridušeno žice, kojih se upravo nekim strahopoštovanjem dodiruje gudalo, kao da su neko svetotajstvo — da onda nema tog čovjeka, koji bi im mogao odoljeti. Tako je i ovdje u tom carskom, raskošnom vrtu, koje je bezuvjetno čulo dosada samo hladne i stroge zapovijedi jednog despota i mučke podnosilo šutnju robova, nije to sviranje, u kojemu prevladava osjećaj i srce, moglo ostati bez posebnog djelovanja.

Menelik se sav zanio tim sviranjem. On je bio impulzivna, živa narav, koja je sva kipjela od događaja, koji su se zbivali u njemu samome, samo odgoj, položaj i uvijek neko držanje »par distance« nije mu dalo mogućnosti pravog iživljavanja. Možda je on u toj glazbi našao komad sebe; možda je po prvi put u životu osjetio nešto lijepo, nešto, što je lijepo, a ipak nije vezano uz pojam moći i sile. Što se zapravo zbivalo u duši negusa, nitko nije mogao znati, pa ne možemo to znati ni mi. Ali jedno se opažalo odmah, da je on i te kako bio osjetljiv za glazbu, podavajući se svojim vlastitim osjećajima.

Seljan je imao neku osobitu sposobnost, koja ga je pratila u čitavom njegovu životu. To su već mnogi opazili za njegova života, a to je i sam Stjepko napisao u jednome svom privatnom pismu. Ta se sposobnost odlikovala u tome, da je znao svakoga čovjeka predobiti i osvojiti. U njegovim je očima ležalo toliko iskrenosti, toliko topline i bratinske ljubavi, te nam nije poznat ni jedan jedini slučaj, da bi se on svađao bilo s kim u svome životu. Tako je i sada upravo na juriš osvojio Menelika i čitav carski dvor.

Odmah po dovršenoj svirci prvi mu je čestitao sam car.

»Divno ste svirali, mosje Seljan« — reče i stisne mu ruku. On je od prvog početka, pa sve do njihova odlaska iz Abesinije nazivao Mirka mosje Seljan. — »Da li još uvijek želite putovati dalje na jug?«

»Još uvijek, Vaše Veličanstvo.«

»Šteta! Htio bih vas zadržati na dvoru«.

Razgovor, koji se poslije toga razvio, bio je nevezan. Car mu je obećao pratnju sve do talijanske granice ili već prema tome, kamo putuje. Međutim on bi volio, kad bi oni ostali kod njega, jer takvi hrabri ljudi, kao što su oni, mogu njemu i njegovoj državi samo koristiti, osobito kad je čuo, da su svršili kadetsku školu. On bi im vrlo rado povjerio zapovjedništvo nad svojom tjelesnom stražom, pa da oni uvedu evropski, militaristički duh među njegove vojnike.

Ponuda je bila više nego laskava. Kad su se vratili s dvora u svoj stan, koji im je dodijelio car, dugo su u noć braća

raspravljali o Menelikovoj ponudi. To je značilo zaigrati kolo, koje nije beznačajno u zbivanju svjetskih događaja. Menelik je bio ličnost, s kojom se u to doba i te kako računalo. Međutim odluka nije odmah pala. Moralo se prije sve dobro promisliti, a Menelik im je ostavio dovoljno vremena za promišljanje.

Boraveći idućih mjeseci u Adis Abebi na carskom dvoru upoznali su se s čitavim evropskim diplomatskim zborom, akreditiranim na abesinskom dvoru: pukovnik Harrinton bio je plenipotencijarni ministar Velike Britanije, Orlov, charge d'affaires za Rusiju, major Frederico Ciccodicola, plenipotencijarni ministar Italije, mr. Roux, generalni konzul za Francusku, a mr. Lagarde, plenipotencijarni ministar za Francusku, te napokon Švicar Ilg, negusov dvorski savjetnik s titulom »betodet.« Svi su ovi imali svoje vile izgrađene u poslaničkoj četvrti, koja se dizala amfiteatralno na bazaltnom brežuljku, sasvi uronulom u gustu sjenu eukaliptusovih stabalja.

Najviše su se Seljani družili s grofom Leontijem (koji se spremao na povratak u Evropu), te s Orlovom i Rouxom, tako da su u kratko vrijeme postali njihovi najintimniji prijatelji. S Rusima ih je združio iskreni osjećaj slavenske solidarnosti, sličnost u jeziku, osjećajima, i poznavanje ruskih prilika, u koje se Mirko uputio za svog boravka u Petrogradu. S Francuzima su ih opet povezali Rusi, jer su oni na negusovu dvoru držali zajednički pravac uperen protiv utjecaja Engleza i Talijana. Stjepko naglašuje ispravno u jednom svom pismu, da svoju brzu karijeru i naklonost negusovu imaju zahvaliti samo utjecaju Rusa i Francuza na carevu dvoru. Seljani su se i onako u Abesiniji izdavali za Ruse, jer ondje nitko nije znao za Hrvate, a Rusi su u Etiopiji bili dobro paženi, jer ih je s Abesincima vezala gotovo ista pravoslavna vjera i jer je to bila zapravo jedina evropska država, koja im je u ratu s Talijanima priskočila u pomoć. I samo tom zgodom istupaju oni pod ruskim imenom; inače su svagdje drugdje u svijetu s ponosom isticali svoje hrvatstvo, osnivali Hrvatske misije, Hrvatske novine, vozili se po južnoameričkim rijekama pod hrvatskom zastavom i potpisivali se u svim pismima »... uz hrvatski pozdrav vaši odani i t. d.«.

U takvu upoznavanju etiopskih prilika prošla su prva dva mjeseca njihova boravka u Adis Abebi.

NA JUGU

Život je u prijestolnici prolazio brzo.

Svakog su dana imali nešto novo vidjeti, nešto, što se isplatilo pamtiti, bilježiti ili dapače i proučiti. Za Seljane je sve bilo novo; nisu trebali daleko ići upoznavati život urođenika. Mogli su se prošetati samo do glavnog trga, na kome se podiže glomazna, osmerokutna i siva građevina Sv. Jurja s pročeljem, okrenutim u široku ulicu, koja danas nosi ime rasa Makonena, pa da uđu odmah u samo središte abesinskog života, — ili opet, da se otpute na periferiju grada, gdje se kuće pretvaraju u čatrnje, da ne kažemo spilje, a građani u obične, necivilizirane Etiopljane. Jedan ili dva put tjedno jahali su u društvu svojih bijelih prijatelja u bližu ili dalju okolicu, i proučavali etnografske i zemljopisne prilike, da poslije mogu o tome pisati i koristiti nauci.

I premda im je život u Adis Abebi prolazio brzo i zabavno, ipak nalazimo u Mirkovoj ostavštini zapisanih redaka, koje ne možemo tako lako protumačiti. Baš nekako u vrijeme prvih dana svoga boravka u Abesiniji zapisao je on na jednome mjestu ove značajne retke: »Tako sam na čas zaboravio, da se nalazim u Africi. U krugu i razgovoru naše braće (misli Ruse) otprhnule moje fantazije daleko do Neve. Pred menom se sjaji u večernjem rumenilu zimski i večernji dvorac, suprot kojeg se gradi preko Neve krasni Aleksandrinski most. Uspomene cijelog mi puta u Petrograd počam od njemačke granice oživiše u meni na novo, te zaredaše slike munjevitom brzinom, dok me ne povrati razgovor liječnika na realnost običnog našeg života.«

Iz tih se redaka može zaključiti samo jedno: u njemu je duboko u duši bila od prvog početka njihova puta usađena velika čežnja za domovinom i za rodnim krajem. Ovdje, u

pomanjkanju dodira s Hrvatima oni se približuju Rusima, da pod utjecajem zvučnosti srodnoga jezika doživljuju svoju vlastitu domovinu. Rusija je u to doba bila za njih samo sinonim za Hrvatsku. A ta čežnja, koja je u njima počivala od prvog dana putovanja svijetom, rasla je silnom progresijom u njihovoj unutrašnjosti, da se konačno razvije u nešto silno i snažno, što je okupljalo i svladalo čitav njihov život i sve njihove misli. Vidjet ćemo, kako ta čežnja za domovinom, ta nostalgija, u Mirkovu posljednjem pismu, što ga je pisao pred svoju strašnu smrt u brazilijanskim prašumama, dosiže svoj maksimum i on se konačno gubi zajedno s njome u nekim vrtoglavim visinama.

Premda nam se zato čini na prvi pogled apsurdnom ta činjenica, ipak moramo uočiti i priznati, da se u Mirkovoj duši sukobljuju zapravo dvije posve oprečne komponente njegova karaktera: jedna ga odvlači sa sobom sve dalje i dalje u svijet, a druga, koja se diže u njemu od vremena do vremena, vuče ga natrag kući. Ta nostalgija zna biti često tako jaka, da ispunja čitavu njegovu unutrašnjost i svega ga zaokuplja. U takvim časovima on stvarno pati i boluje za domom i za svojima.

Zanimljivo je, da se ta nostalgija javlja u njemu već od prvoga njegova putovanja, što nam jasno govori i njegova već spominjana pjesma i mnogobrojna pismena ostavština. Koliko god su ga mamila velika i daleka putovanja u nepoznate krajeve, među nepoznate narode, da upoznaje što bolje različita plemena na svijetu, on se ipak rado vraćao kući, kada god je to mogao. Pa ako je taj boravak kod kuće i bio kratkotrajan, ako i nije bio dulji od nekoliko mjeseci, njemu je bilo glavno, da je kod kuće.

I na svima njegovim daljnjim putovanjima po Americi on posjećuje hrvatske naseobine, klubove, drži predavanja na hrvatskome jeziku, pokreće i surađuje u iseljeničkim novinama, sav očaran zvukom domorodnih riječi. Isto je tako čitavog života u neprestanom dopisivanju s uglednim ličnostima iz domovine i nikada ne gubi kontakt sa svojim rodnim krajem. Ta stalna veza s domovinom čini nam se nekim temeljem, na kome on izgrađuje sva svoja djela i iz kojih crpe uvijek nove i nepresušne energije za daljnji rad. A snaga, kojom on provodi sve svoje namjere i oživotvoruje ih u djelo, zadivljuje

svakoga, tko iole poznaje njegova djela. Samo čovjek s tako velikom i čvrstom voljom, kao što je nalazimo u Mirka Seljana, mogao je tokom svoga kratkog života proći toliko, koliko je prošao on.

No pravu sliku Mirka Seljana ne bismo dobili, kad ne bismo znali i ove značajke njegova karaktera. Sve te pojedinosti, koje u prvi čas izgledaju možda na oko malene i neznatne, od velikog su značenja. To nas podsjeća na male i beznačajne pločice mozaika, koje same za sebe ne znače ništa, ali sve skupa stvaraju usklađenu i upravo grandioznu sliku čovjeka, kakav je bio Mirko.

Iz prvih dana njegova boravka u Adis Abebi sačuvano nam je malo podataka, koji bi nam mogli govoriti o onome, što je on ondje radio. No da mu vrijeme nije teklo uzalud, možemo zaključiti po njegovim predavanjima i bezbrojnim člancima. Za čitavo vrijeme svog boravka u glavnom gradu proučavao je ekonomski, socijalni i politički život Abesinije. Malo pomalo upućivao se u ondašnje prilike. Duša Etiopljana rastvarala se pred njim, kao knjiga. Počeo je razumijevati tu zemlju, nešto iz vlastitih opažanja, nešto od urođenika, s kojima je često dolazio u dodir, a onda i od Evropljana, koji su ga informirali o svim pitanjima, koja su ga zanimala.

Svaki dan su se sastajali Seljani s uglednim evropskim ličnostima sklapajući doskora s njima tijesno prijateljstvo. Često su se, čim bi po podne popustila najveća žega, znali zabaviti dresurom opica, koje su na trgu prodavali urođenici po 50 novčića. Te su životinje svojom prirođenom originalnošću, koja je izazivala na smijeh, ugodno pozabavile bijelce, koji nisu znali kako i na koji način da utuku dosadno i beskrajno dugo tropsko popodnevno doba. Skakanje kroz obruč načinjen od čvrste žice, penjanje po užetu, preskakivanje štapa i nespretno geganje na dvije stražnje noge, bile su glavne akrobacije, što su ih jadni majmuni morali naučiti. A oni su taj zadatak shvatili ili se barem trsili shvatiti s tolikom ozbiljnošću i s marom, da je raditi s majmunima u mnogočemu bilo laganije, nego li s ljudima. I tako su u ugodnoj zabavi proveli poslije podne, a na večer se obično sastajali s Rusima i Francuzima, te pili »medoc« do kasno u noć. »Sanjali smo o budućim idealima slavenskog preporođaja i u to ime redale su se zdravice«, piše Seljan na jednome mjestu.

Kao na svim kraljevskim dvorovima svijeta i ovdje su vladale intrige. Menelik se nalazio okružen dvorjanicima i odličnicima, od kojih mu je rijetko koji bio odan. Negus je bio prevelik vladar, odviše značajan i napredan za svoju epohu, a da ne bi imao protivnika oko sebe. On je to vrlo dobro znao. Jedne je držao na uzdi gvozdenom energijom svojega duha, druge strahom, treće opet dobročinstvima. Bio je odviše veliki despot, a da dopusti bilo kakove intrige oko sebe. Svaki i najmanji pokušaj revolta plaćen je krvlju. Zato se i sve, što se zbivalo na dvoru, pretvorilo u neku finu i jedva primjetljivu mrežu političkih naklapanja i podmetanja. Sama carica Taitu imala je svoju posebnu stranku, pa je nekoliko godina kasnije (Seljani su već bili ostavili Abesiniju) oboljelog i starog cara zatvorila u podrum Gibbija i sama preuzela svu vlast u carevini. Godine je proveo stari i bolesni negus u podrumu, a kad je i umro (1913.), tajili su njegovu smrt dugo vremena, bojeći se revolucije u zemlji prije nego li je okrunjen mladi Liđ Jasu, kojega je za kratko vrijeme protjerao i zbacio s prijestolja Haile Selasie, posljednji abesinski car, sin rasa Makonena.

Kako su Seljani zalazili u Gibbi, to su i oni bezuvjetno morali biti upućeni u događaje na dvoru. U nutarnju politiku, koju su provodili sami Abesinci s rasom Mihaelom i caricom Taitu, nisu se oni nikada uplitali. Međutim su i Evropljani stvarali dvije fronte na dvoru, koje su imale odlučivati vanjskom politikom Etiopije. Na jednoj su strani bili Englezi i Talijani, na drugoj Rusi i Francuzi. Dakako da su se ovi posljednji nalazili uz negusa. Car je to vrlo dobro osjećao i znao. Bio je on odviše velik i pronicav duh, a da ne bi opazio te dvije fronte na svome dvoru. Gospodin Ilg je u takvim prilikama vrlo dobro došao negusu. On je referirao, što se zbiva u Gibbi i u poslaničkoj četvrti i neprekidno zauzdavao temperamenat vladara, da ne dođe do javnih skandala, koji bi mogli imati teških političkih posljedica.

Tu se je na dvoru odigravala zapravo vjerna slika događaja u Evropi. Ta slika en miniature bila je stvarno odraz prilika s onu stranu Mediterana. Kako se na evropskom kopnu približavala politika Velike Britanije ambicioznoj politici Italije, tako su se pomalo zbližavali Harinnton i Ciccodicola. I premda je bio uglavljen mir između tih dviju evropskih sila i Abesinije, te su negusu poslale u znak prijateljstva i mira jedan glasovir za Gibbi (koji nikada nije dospio do Adis Abebe), ipak su odnošaji bili zategnuti. Italija je zasada mirovala, jer je morala mirovati, pošto se još nije bila snašla od onih događaja kod Adue, ipak se tome njenom miru nije moglo mnogo vjerovati. Menelik je vrlo dobro znao, da ona prikuplja snage i da će prije ili poslije pokušati osvetiti svoj poraz kod Adue.

Ni s Engleskom nije politička situacija bila bolja. Na sjeveru je neprestane neprilike stvarao lord Kitschener, i granice su bile u vječnoj krvi i plamenu, premda do rata nije nikada došlo. Englezi su to nazivali samo »svojom misijom«. Sličnu takvu »misiju« imali su Englezi i na jugu, gdje je bjesnio krvavi rat s Burima, koji su se borili grcajući u svojoj vlastitoj krvi za slobodu svoju i svoje djece. Granice na jugu abesinskog carstva nisu bile fiksirane; crnačka su se plemena bunila, a Englezima se nije moglo vjerovati, hoće li ili ne će poštivati integritet negusova carstva.

U takvim političkim prilikama, koje su se u svakoj sitnici odražavale i na Menelikovom dvoru, našla su se braća Seljan. Svojom iskrenom odanošću caru znali su doskora steći njegovu naklonost i ljubav. Menelik je volio njihovo društvo, a Mirko je bio čovjek, kojega je svatko zavolio. Sam Stjepko piše u jednome pismu poslije Mirkove smrti ovo: »Tko ga je poznao za života, prijatelj mu morao biti. Njegova iskrenost, velikodušnost, dobrota i osobna simpatija u tren osvojili svako srce. Bio mi je rođeni brat, pa da i nije, četrnaest godišnji zajednički rad i život, otvorena srca bez ikakove tajne za drugoga, znače više no svako krvno srodstvo«.

Menelik ga je svakako htio zadržati u svojoj službi. Napokon mu je uspjelo nagovoriti braću, da odustanu od svojega puta, i povjerio im zapovjedništvo nad svojom ličnom, tjelesnom stražom. To je bilo najveće povjerenje, koje im je mogao iskazati. To je značilo, da im posvema povjerava svoju posvećenu osobu. A prilike nisu u državi bile tako idealne, da bi se on osjećao posve siguran. Pa ako i nije ništa bilo otvoreno upereno protiv njegove ličnosti, ipak se nije znalo, ne kuha li se štogod potajno.

Kao strateški stručnjaci, koji su prošli vojne škole u Evropi, Seljani su odmah unijeli pravi vojnički duh u redove

careve garde i počeli ih priučavati na evropsku stegu i red. Misao, da s vremenom sasma preudese abesinsku vojsku po evropskom uzoru, nije ih više ostavljala.

Najprije su dali vojnicima puške u ruke. U to su se oružje pouzdavali više nego u abesinska koplja i strjelice, makar im šiljci i bili umočeni u najstrašnije i najsmrtonosnije otrove, što ih je Afrika imala. Svakog dana, već rano ujutro, dok još nije pripeklo sunce, imali su vježbe s vojnicima. Izveli su čitavu četu izvan grada, na veliku livadu, svu obraštenu žutom i od sunca isprženom travom, i učili urođenike. Za ove je to bilo nešto novo i zabavno. S početka priučeni još na lagodno koračanje u čoporu nisu mogli pravo shvatiti važnost stupanja i formiranja u četi, ali kad im je po prvi put uspjelo već na prvi pogled formirati pravilni četverokut i na kratku zapovijed: »Lijevo kren! — Desno kren!« posve promijeniti pravac svoga marša, bili su upravo oduševljeni. Seljani su ih vježbali s ljubavlju i, premda su uveli u njihove redove upravo gvozdenu disciplinu, bili su kao braća spram povjerenih im vojnika, a ne krvnici, kao njihovi dosadašnji zapovjednici. I zato su ih vojnici štovali i ljubili.

Menelik je vidio, što su oni učinili u kratko vrijeme iz te male i nedisciplinirane čete. Povodom jedne vjerske i vojne parade, kad je car okružen čitavim dvorom išao iz Gibbija u katedralu sv. Jurja, da prisustvuje službi Božjoj, izjavio je svoje oduševljenje braći Seljanima i podijelio tom zgodom Mirku carsko odličje.

To je bilo prvo odličje, koje je dobio Mirko od Menelika.

Međutim je negus išao i dalje. U njemu je još uvijek prevladavao veliki osvajački duh, koji ga ni časkom nije napuštao. Ubrzo je vidio, da bi ta dva sposobna brata mogao vrlo dobro upotrijebiti na korist čitave carevine. Oni su došli u njegovu zemlju kao poslani nekom višom silom. I on ih jednoga dana pozove k sebi.

Audijencija je bila kratka, ali važna. Nikada ni prije ni poslije nije se u tako kratko vrijeme odlučivala sudbina Mirka Seljana. Car se s nekoliko vrlo laskavih riječi zahvali i njemu i bratu mu na dosadašnjem radu, koji je donio toliko dobra i njemu lično, a vjerojatno u skoroj budućnosti čitavoj carevini. Ali sada ima novu i časnu misiju za njih. Grof Leontijev nalazi se upravo na odlasku u Evropu, a on je bio, kako

im je poznato, guverner južnih pokrajina Abesinije na rijeci Omo, pa sve do Rudolfovog jezera. Menelik imenuje Mirka guvernerom tih pokrajina, a Stjepka njegovim zamjenikom. Po carevoj želji imali su neograničeno pravo vladanja u tim pokrajinama i pravu vlast okrunjenog suverena nad svima podloženim plemenima. Time im ujedno omogućuje toliko željeni naučni, istraživalački rad u središnjoj Africi, jer ti krajevi, koje su dobili od Menelika, bili su za svijet još prava »terra incognita«. Istražujući te krajeve imaju dužnost zemljopisno točno odrediti granice Etiopskog carstva spram britanskih posjeda na jugu i pokoriti sva pobunjena plemena. Tim povodom izdao je car »mosje Mirku Seljanu« diplomu, kojom ga imenuje guvernerom nad plemenima Olamaca, Malonaca, Chankalaca i drugih plemena na jugu. Ta diploma ispisana na pergameni s Menelikovim pečatom na vrhu (samo car ima pravo stavljati pečat na čelo pisma; svi ostali moraju imati manji pečat od negusova i stavljati ga pod pismo) čuva se još i danas u arhivu Hrvatskog Etnografskog muzeja u Zagrebu, zajedno sa svim ordenima i odličjima, što su ih braća Seljan za svoga boravka dobila u Abesiniji.

Odmah poslije tog imenovanja valjalo je krenuti na put. Novi zadaci čekali su braću. Zadaci oko učvršćenja Etiopskog carstva i definitivnog povlačenja granica spram britanskih kolonija. Od prvog su časa znali, da ih čeka težak i naporan posao. Ne će biti više igre s dresurom opica. Njih dva bit će sada jedini bijelci među stotinama tisuća pobunjenih crnaca, koji ih mrze iz dna duše samo zato, jer su bijeli i jer su frenči (stranci). Pred njima je stajao nov period — period borbe.

Čim su dovršene sve pripreme za put, oproste se s Menelikom i krenu na jug. Svakim korakom zalazili su sve dublje i dublje u srce nepoznate Afrike. Kontakt s civilizacijom su izgubili. Bili su sada vezani na sebe i svoje sposobnosti. Za njih je sada otpočela borba čovjeka protiv prirode, protiv čovjeka — borba za samoodržanje. Znali su, da u Abesiniji vlada samo jedan zakon: »Oko za oko, zub za zub!«, i taj zakon nisu ni časka smetnuli s uma. Na svom putu u središnju i još neistraženu Afriku kreću kroz pokrajine Kambata, Olamu, Kutya, Gofa, Bako, Golda, Kure, pa sve do rijeke Omo, gdje se zaustave i gdje proborave daljnje dvije godine.

VELIKA JEZERA

Dvije godine, dvije duge godine proboravili su na skrajnjem jugu negusova carstva i zdušno vršili svoj zadatak. Spram staroga cara osjećali su iskrenu zahvalnost za sva njima učinjena dobročinstva i poštovanje spram njegove veličine. Kao glavni zadatak stavili su sebi čuvanje njegovih interesa, učvršćivanje carstva i određivanje definitivnih granica na jugu. Da mogu to što bolje provoditi, stvorili su i ovdje malu vojsku, sastavljenu od samih urođenika, koje su uvježbali po evropskom načinu. Posao im nije bio lak, jer crnci nisu naučeni na stegu. U njima se je nagonski budio revolt protiv svega, što je za njih bilo novo. Lijenost i nedisciplaniranost bila je u tim plemenima uvriježena kroz tisuće i tisuće godina, pa suzbiti to u tako kratko vrijeme bio je težak, naporan i odgovoran posao.

No rezultati, koji su se pokazali, bili su više nego odlični. To se ima zahvaliti samo silnoj i upravo jedinstvenoj energiji naše braće. Za najkraće vrijeme su imali sebi uz bok malenu, ali hrabru četu, oboružanu puškama opetušama, naučenu na red, koja je ulijevala smrtni strah svima bližim i daljnjim plemenima. Za njih nije postojalo opiranje i protivljenje. Sva su se plemena morala vladati onako, kako su to željeli i zapovjedali Seljani. Spočetka je to urodilo ogorčenjem i mržnjom, ali strah pred njihovim četama obuzdavao ih je od otvorenog otpora. Kasnije su se uvjerili crnci, da ta dva bijelca imaju zapravo više ljubavi spram njih, nego li njihovi vlastiti poglavice i vođe, pa se ta mržnja pomalo pretvarala u pouzdanje, a kasnije pače i u ljubav.

Još ih je nešto sve držalo na okupu, a to je bilo ime Menelikovo. Ne zna se, da li je spram njega vladalo neko praznovjerje, strah pred snagom pobjedničkog cara, ili ljubav, ali jedno se mora priznati, da je carevo ime bila prva, a i posljednja kopča, koja je Seljane vezala s okolišnim plemenima. Bezuvjetno su crnci sami vidjeli, što se događa Burima s onu stranu Rudolfova jezera. Krvoprolića su bila na dnevnom redu. Englezi su u Burskome ratu ispalili više metaka, nego u bitci kod Trafalgara.

I Seljani su pratili događaje s Burima. U nekoliko njihovih pisama nalazimo oštru kritiku burskoga rata. Možda su baš zbog toga unosili u svoju politiku neku čovječansku crtu ljubavi i prijateljstva, koja je morala prije ili kasnije imati uspjeha. Oni uopće nisu ni pošli u Afriku kao vojnici i ratnici; to su bila dva simpatična, mlada brata, istraživači i učenjaci, koji su željeli upoznati tajne svijeta, a ne prolijevati ljudsku krv. U svoje pokrajine unijeli su red i mir. Disciplina je bila ne samo u četama, već i u čitavom kraju.

Osim svoje političke misije, koju su vršili u tim krajevima po nalogu negusa, nisu zapuštali ni svoj naučni rad. U češćim ekspedicijama išli su sve do Rudolfovog i Štefanijinog jezera, da odrede točan zemljopisni položaj tih velikih jezera. Na Rudolfovom jezeru bio je doduše već prije grof Teleky, ali usprkos toga položaj tih jezera, veličina i obale bile su još neispitane. Seljani se obično spuštali do jezera dolinom rijeke Oma ili su gradili opet posebne splavi (»po uzoru naših karlovačkih splavi, koje imamo na Kupi« — po riječima samoga Seljana) i na tima su plovili do jezera. Takva ekspedicija na brzici bila je opasnija, nego da su išli kopnom. Ponajprije nisu crnci znali plivati, pa je zbog toga bilo poteškoća s njima, dok su ih samo doveli na splavi, a onda su bili izloženi zasjedama neprijateljskih Olamaca, koji su sakriveni u guštarama uz obalu čekali njihove čete.

Naučni i istraživalački rad nije se samo ograničio na točno zemljopisno opisivanje istraživanih krajeva. Mirko je donio i točan croquis tih krajeva. Upravo cjepidlačarskom točnošću učenjaka crta on svoje croquise i unosi u njih svaku i najmanju pojedinost. Još i danas mogu služiti njegove karte kao vrlo dobri orijentacioni planovi pojedinih krajeva. Uz svoje karte donosi on i profile brda uz različite etnografske i etnološke bilješke.

Mnogi podcjenjuju rad Seljana i niječu mu naučnu vrijednost. To možemo tumačiti samo tako, da ti nemaju potpuni uvid u njegov rad. Svatko, tko je imao prilike samo prolistati njegova djela (koja se nažalost nalaze većinom još uvijek u rukopisu ili su rastepena po brojnim hrvatskim, njemačkim, francuskim, talijanskim, španjolskim i engleskim časopisima i revijama), mora stvoriti o njemu sasma drugi sud. Nije naša zadaća, da sa znanstvenog stajališta prosuđujemo i kritiziramo njegov rad. To je posao stručnjaka, koji bi morali staviti sebi za dužnost, da ga rehabilitiraju u znanstvenom svijetu. To bi bila dužnost baš naših ljudi, s tim više, što se prema jednom pismu i jednoj dopisnici Erland Nordenskjöld živo zanimao za rad i putovanja naše braće. Zato naša tvrdnja nije odviše smjela, ako Mirka Seljana stavimo u isti red s Livingstonom, Marchandom, Rimbeaudom, Bottegom, Prževalskijem i drugim svjetskim putnicima. Naša je dužnost rehabilitirati ga i to kao čovjeka, kao velikog hrvatskog čovjeka.

Njegove brojne rasprave i članci bogati su s etnografskim i etnološkim podacima, koji upravo vrve u svakom retku. Iz tih njegovih malih »sličica i priča«, kako ih on sam skromno naziva, razotkriva se pomalo pred našim očima duh i život onih bijednih crnačkih plemena, kojima je on vladao pune dvije godine. Iz tih »priča« vidimo, da Seljan nije bio samo ratnik — on je bio i čovjek, koji je znao, kako se prilazi drugome čovjeku.

Crnačkim je plemenima, kojima je vladao, upravo imponirao. Osvojio ih je napose svojom dobrotom, kao i svojom hrabrošću. Nije poznavao straha, a to je bilo ono, što se crncima sviđalo. Napose se istaknuo kao lovac na slonove. Ubiti slona značilo je među ovim plemenima vrhunac hrabrosti. Lovci na slonove bili su predmetom obožavanja, a on je onda bio priznat kao jedan od najvećih lovaca na slonove.

U jednome svom pismu piše Stjepko: »Motrim ga u duhu sred afrikanskog drača, med trnjem i oštrom travom, s puškom u ruci. Pred njima je stado od 25—30 slonova. Ubiti slona u Abesiniji i centralnoj Africi znači biti junak, kog poštuju vojnici i urođenici. Šum (poglavica), koji uzmiče pred slonovima, ruglo je svojih podloženih, zauvijek izgubi štovanje i autoritet. Hladnokrvan ko titan, na pedeset metara razmaka,

Mirko nišani i puca, a slonovi padaju kao snoplje. Sedam ostalo na licu mjesta, a ostali odmagliše u guščaru protivnim pravcem. U afrikanskoj guščari najbolje su staze, koje prokrčiše slonovi; kroz gusto trnje i drač uzmaknuti bilo lijevo ili desno je nemoguće. Da je divlje stado tih ogromnih sisavaca krenulo pram lovcu, ista bi mu bila sudbina kneza Ruspolija, kog tri godine prije smrviše slonovi u provinciji Olamu (1897).«

U Abesiniji potpada sva slonova kost, kao i zlato pod državni monopol i postaje vlasništvo negusa. Te dragocjenosti imaju služiti kao pokriće za štampanje novih novčanica, bolje reći zlatnika Marije Terezije, jer je taj novac u Abesiniji imao najveću vrijednost. Meneliku su vrlo često stizavale od Seljana oveće količine bjelokosti, pa mu car u znak priznanja za hrabrost i za junačku djelatnost, koju je pokazao na jugu za dobrobit carstva podijeli najviša državna odlikovanja: svilenu košulju, dragocjen štit i Salamunov red.

Na čitavom jugu nije bilo seoske ili urođeničke kućice, u koju braća Seljan ne bi stupili. Htjeli su u tančine upoznati život i običaje svojih podređenih. Odbacili su sve predrasude i sva naklapanja, koja su im prije toga dopirala do uha. Vjerovali su samo ono, što su vidjeli svojim očima i čuli svojim ušima. Sve ostalo za njih nije bilo važno. I zato izlazi iz njihovih opisa abesinskog života slika Etiopije sasma drugačije, nego iz opisa tolikih drugih, koji su podatke crpli iz druge ruke. Nije to više zemlja misterija i čarolija, fantastičnih vjerskih plesova i rituala, koji svojim misticizmom prelaze naše evropsko shvaćanje. To je zemlja seljaka i radnika, koji se bore za koru kruha i za goli život. Ti nam ljudi iz Seljanovih opisa dolaze pred oči kao realna bića, a ne kao neke misteriozne figure, koje zapravo ne pripadaju našoj Zemlji. I među njima postoje velike i male radosti i žalosti, i oni poznaju strasti, baš tako, kao što ih poznaje i evropski seljak. Ako on drugačije misli, to je samo karakteristika njegove rase. U svojoj srži i crnac je konačno ipak samo čovjek, a ne nekakvo čudovište, za koje ne znamo, da li bi ga strpali na nebo, zemlju ili u pakao.

Međutim najbolje će biti, da sami Seljani govore o svojim podanicima. Namjesto da mi stvaramo i rekonstruiramo lik

abesinskog čovjeka na temelju Seljanovih proučavanja (a i proučavanja ostalih putnika i autora), uvjereni smo, da ćemo učiniti mnogo bolje, ako donesemo u potpunosti dvije Seljanove »priče«, kako ih on sam naziva. Te istinite »priče« iz Seljanova života u Abesiniji otvorit će nam jasan pogled na ljude, krajeve i prilike, u kojima su oni živjeli. Prva od njih zove se »SAJDER BOJE« i glasi ovako:*)

»Lagarda je doduše mala rječica, ali ipak znamenita za putnika, osobito ako je osuđen bio, da provali nekoliko stotina kilometara kroz somalsku pustinju i dankalsku stepu. Za vrijeme kiše uz riječicu nitko ne stanuje, no sada u suho doba gotovo čitavo pleme Ito-Galaca, koje napučava dolinu Oaša se je ovdje nakupilo. Lagarda! Lagarda! viču naši vojnici, a mazge i deve zaborave na umor i nagnu trčati, da što prije do vode stignu. Bolje je dobar glas, nego zlatan pas!! Ljudi nas dobro poznadu u ovoj okolici, premda je naš djelokrug odavle za nekoliko stotina kilometara udaljen bio.

Na večer prijavi se Galski poglavica Sajder Boje sa raznim darovima, ali načudo nam je bilo, da darovi bijahu veći i bogatiji, nego je to običaj ovdje.

Poslije običnih pozdrava i upita za junačko zdravlje, ustane Sajder Boje, pokloni se i reče nam: Znamo dobro, da ste prijatelji s našim gospodarem ras Makonenom.

A pošto nas je snašla velika nesreća, to Vas molimo, da nam budete prijatelji i branitelji. Kako vam je poznato, nalazi se sada ras Makonen u Adis Abebi kod čestitoga i velikoga negusa Menelika, a danas nam zapovijeda njegov zamjenik Anto Benti. Prije nekoliko dana dade mi ovaj javiti, da me treba i da dođem u njegov dvor, koji je više od osam sati hoda odavle udaljen. Nu kako vidite, ja sam star i slab, a bič božji bije me i s druge strane, žena i dva sina leže mi kod kuće bolesni. Pa zato umolih Anto Benta, da se malo potrpi i da ću za nekoliko dana k njemu. Nu nije trebalo da se ja do njega trudim, za dva dana evo njega sa svojim vojnicima k meni. Orobi i zaplijeni mi sav imetak. Konje, deve, mazge, krave, ovce, koze i osle, a njegovi vojnici izbiše me na

*) Iz knjige »Kroz pustinju i prašume«.

mrtvo ime, dočim mi se Bento rugao: »To ti je, Galče, kazna za tvoj neposluh.«

Ja tako neposlušan nisam, meni starcu se sve u grijeh upisati ne može. Davno su već minule godine, kada sam u trku sa kopljem antilope i jelene ubijao. Ras i negus su daleko, a mi smo robovi, pa će gospodari više vjerovati vojnicima, nego li nama.

Nu sada je Bog vas ovuda poslao, a mi znamo, da ste kadri pomoći nam do pravice, molim Vas, zauzmite se za nas, e da nam se povrati, što je naše. Moja kuća neka je Vaša, kadgod budete tuda putovati, stari Sajder Boje biti će Vam odan sluga i prijatelj.«

Utješismo staroga uz obećanje, da ćemo nastojati, da mu se povrati zaplijenjeni imetak!

Pošlji svoja dva sina s nama u Adis Abebu, rekosmo mu. Mi ćemo ih osobno odvesti k ras Makonenu, a i sami ćemo govoriti za tebe.

Međutim, pogledajmo si ovu stvar u pravome svijetlu. Naše iskustvo naučilo nas je, da ne vjerujemo slijepo riječima niti Galaca, a niti svih Abesinaca. Poglavica Abesinaca pozvao je poglavicu Galaca k sebi, da mu dade kakve važne zapovijedi; Galac pako odgađao taj nalog od danas do sutra. Nu to je voda na mlin Abesincu. Najmirnije duše zaplijeni ovaj imetak Galca, kao čovjeka neposlušnog i revolucionarca. Jedan dio imetka mu obično povrati, drugi dio ostavi uvijek za sebe, a treći odnese svom poglavaru, pa opisuje prestupak Galca tako pretjerano, da se kazna veoma pravednom pričinja. Abesinci veoma ljube uzimati imetak Galcima, jer hoće da ih oslabe, pošto dobro znaju, da sit i bogat podanik, ne misli no na bunu i ustanak. Drugi dan krećemo prema Adis Abebi, a prate nas oba sina Sajder Boje. Već smo prošli dolinu Oaš-Fantale i Tateća-Malkam, pa se spremamo, da se uspnemo na gore Švanske.

Kad no eto u daljini hrpa konjanika, koja u divljem trku prema našem logoru skreće. Ta to je Sajder Boje i Abesinac Benti, koji mu zaplijenio stoku. Mudri Benti dočuo, da sinovi Sajder Boje putuju s nama u Adis Abebu, da ga optuže, pa se prepao i on povrati brže bolje Galcu imetak, a nas umoli, da ne govorimo o tome ras Makonenu. Popismo u dobro

zdravlje i prijateljstvo po čašu vina iz meda, kojeg je Benti u rogu sa sobom donio, pa svaki veselo svojim putem.«

Druga takova karakteristična »priča«, koju je dr. Franjo Bučar poslije Mirkove smrti donio u »Obzoru« bila bi FITAUNARI GENEMI.*)

»U vrijeme našeg guvernerstva, u etiopskim ekvatorijalnim provincijama, naši najbliži susjedi i kolege u službi negusa Menelika bili su Fitaunari Genemi na zapadu u pokrajini Gamo i Dedžaz Lama na istoku u državi Gafa (Kaffa). Naše zemlje s rezidencijama u Ubi ležale su po prilici u sredini između njihovih provincija, te su se protezale na jug prema Rudolfovom jezeru, te rijeci Omo, prema granici engleskog Somali posjeda Abesinije. Stanovnici Ube, dio velikog Olamskog plemena isti su narod, koji obitava po provincijama naših susjeda u Gamu i Gafi.

Fitaunari ili vrhovni general prednjih četa i Dedžas, glavni etiopski general, bili su članovi visoke abesinske aristokracije. Oni su gledali nas dva bijelca poprijeko u svojoj neposrednoj blizini, jer smo obnašali istu čast, kao i oni. Pred nama su se licumjerno ljubeznim pokazivali, nu upotrebljavali bi rado svaku priliku, da nam zamrse naše poslove i otešćaju naš položaj.

Oni su vladali u svojim državama po starom abesinskom običaju te haračili, dokle je bilo moguće, a za dobro povjerenog im naroda malo su se brinuli. Kada su saznali za naš novi evropejski administrativni sustav, mnogo su se tome rugali. Međutim se je za nekoliko mjeseci uspjeh našega rada pokazao korisnim. U našim provincijama je vladao red i pravo, a prijašnja misija i trgovanje robljem sasvim je prestalo, te su se naši seljaci oporavili od prijašnjih pretrpjelih oskudica. Akoprem je vladala u cijeloj zemlji velika suša, u našoj se zemlji nije znalo za glad. Mi smo dovodili dovoljno vode iz rijeka i potoka, koji teku prama našoj dolini, te smo natapali ogromna polja, koja su rodila izvanrednim plodom i žetvama. Kukuruza, raznih vrsta domaćih žita, pšenice i zobi bilo je kod nas upravo u izobilju, dok je kod naših susjeda vladao glad i oskudica. Njihovi podanici dolazili su upravo hrpimice

*) Obzor.

k nama na našu zemlju, a naši susjedi guverneri pucali su od jada. Za nje bijaše to veliki udarac, jer su se time njihovi dohoci umanjili. Primili smo nekoliko pisama, u kojima su nas molili i zaklinjali, da im povratimo njihove kmetove. Mi smo im međutim uvijek odgovarali, da smatramo, da su i njihovi i naši kmetovi slobodni podanici kralja Menelika, kojima je slobodno nastaniti se, gdje mogu bolje živjeti.

Najviše štete pretrpio je naš susjed na zapadu Fitaunari Genemi, koji nam se više puta zagrozio, da će nas optužiti kod kralja Menelika, jer da mu mamimo u naše zemlje njegove kmetove, tako da ne može uzdržavati svoje vojnike. No do toga nije došlo, jer se je Genemi bojao, da će ga negus izgrditi ili maknuti sa mjesta guvernatora radi slabe uprave zemalja.

Njegova divlja narav nije nikako mogla, da nam se osveti. Jednog jutra rano probudi nas vika naših podanika iz pokrajine Bao, koja je bila na granici Genemijeve zemlje. Saslušavši seljake doćuli smo, da su prije dvije noći navalili Genemijevi vojnici na njihove pašnjake, te im oteli oko tri stotine rogatoga blaga. Kako nije bilo dokaza, da je sam Genemi naložio tu provalu, poslasmo mu molbu sa pismom, da bi povratio marvu našim seljacima i kaznio provalnike, koji su zgriješili protiv kraljevskih zakona. Odgovor Genemija bio je posprdan, te nam je dapače poručio, da si neka sami dođemo po blago, ako imademo odvažnosti.

Menelikova prijestolnica bila je do hiljadu kilometara daleko, te bi sigurno nekoliko mjeseci trajalo, da se pravda urednim putem svrši. S druge strane vrijeđalo nas je to ponašanje našeg susjeda, pa nismo htjeli, da nam se naši vojnici rugaju. Zato odlučismo raditi na svoju ruku. Posve potajno priredili smo ekspediciju od dvije stotine naših po evropejsku izučenih vojnika, te krenusmo noću iz šumske guštare vođeni iskusnim urođenicima i stranputicama pred državu Gamo i rezidenciju Fitaunarija. Za tri dana puta stigli smo do podnožja brežuljka do velikih staja, u kojima je čuvao Genemi svoje konje, mule i rogato blago. Nedaleko od staja nalazila se je njegova drvena rezidencija, oko koje su živjeli u čadorima nekoliko stotina njegovih vojnika čuvara. Čekali smo, dok se dobro smrkne, a onda povedosmo naše ljude na četiri

glavne točke, koji ispališe na dani znak raketom istodobno svoje puške. Prestrašeni Abesinci ostaviše za čas svoje kuće, te pobjegoše glavom bez obzira u nedaleku šumu. Međutim su naši vojnici sabrali svu Genemijevu stoku, konje i mazge te krenuše sa bogatim plijenom put naše rezidencije u Ubu, kuda smo stigli bez ikakove poteškoće. Kada se je Genemi sa svojim vojnicima osvijestio od prvoga straha, bilo je već prekasno, da nas proganja, a niti se je usudio, jer su se Abesinci bojali naših discipliniranih vojnika kao žive vatre. Za malo dana došao je do nas njegov poslanik s pismom, u kojem nas moli i zaklinje, da bi mu povratili njegovu stoku, mule i konje, a on da je pripravan povratiti našim seljacima otete krave i volove. Bolje od toga nismo ni željeli, te mu odgovorimo, da pristajemo na njegov prijedlog, ako on osobno dovede u našu rezidenciju oteto kmetsko blago. Nije bilo drugačije, te je Genemi morao na to pristati, jer su njegovi konji i mazge tri puta više vrijedili od mršavih seoskih kravica.

Dvanaest dana poslije toga posjetio nas je Genemi u pratnji od više tri stotine po izbor abesinskih pješaka i konjanika. Njegovi kmetovi dotjerali su također blago na povrat. Naravno, da smo se i mi pripravili, da ga što bolje dočekamo. Poredasmo u vrste oko tri stotine naših dobro oboružanih redovitih vojnika, koje su okružili još oko tristotine Abesinaca u svojim slikovitim nošnjama. Pozdravismo se i izljubismo se s Genemijem kao najbolji znanci i prijatelji, te ga pogostismo kao i njegove vojnike obilnih kruhom, mesom i vinom od meda ili šećerom. Poslije povratismo i izmijenismo uzajamne plijenove, te se zavjerismo na smrt kralja Menelika, da ćemo ostati u buduće dobri prijatelji. U znak novoga prijateljstva poklonio nam je Genemi svakome po jednoga plemenitog konja, a mi mu darovasmo moderni evropejski revolver i pušku opetušu. Također smo mu povratili sve one kmetove, za koje se je dokazalo, da su bez uzroka prebjegli s njegove zemlje.

Na rastanku reče nam naš novi prijatelj Fitaunari Genemi: Ja sam mislio, da smo samo mi Abesinci odvažni ljudi, a sada vidim, da ste i vi Rusi, za koje su nas tamo držali, također odvažni i da imate vraga u svom tijelu.

Genemi nam je i kasnije dokazao, da nam je ostao vjernim prijateljem. Kada smo odilazili iz Abesinije natrag u Evropu, pratio nas je do tri stotine kilometara na našem putu, te je sa svim svojim govorničkim darom kušao nas nagovoriti i osvjedočiti, da neka ne ostavimo Etiopije, te da postanemo Menelikovim podanicima. Za taj slučaj nudio nam je Genemi svoje dvije sestre, slavljene abesinske ljepotice plemenitog roda. Međutim se mi nismo dali na to nagovoriti, te otputovasmo, jer nam je već tako bilo suđeno.«

U BRZICI

Čitav rad braće Seljana na skrajnjem jugu Abesinije mogli bismo podijeliti zapravo na tri faze, koje se bitno razlikuju jedna od druge. Te bi bile ove:

1. politički i osvajalački, 2. naučni, i 3. prosvjetni rad.

Potpune dvije godine izvršavali su Seljani u jednome jedinome žarkom naletu svoje zadatke, koje su sebi postavili. Onim crnačkim plemenima pristupili su kao ljudi, a ne kao osvajači, koji oboružani grabe vlast. Mirko je prošao mnogo svijeta. On je već prije dolaska u Abesiniju upoznao veliki dio Evrope. Živio je u Beču, Pešti i Petrogradu dulje vremena, a isto je tako dobro poznavao život Pariza, Berlina i ostalih središta Evrope. Evropa je bila kulturna. Život evropskog žiteljstva bio je na višem stupnju; taj standard života postignut je na temelju hiljada godina, što se razvijala kultura i civilizacija. Stanovnici Evrope plesali su po luksuzno rasvjetljenim dvoranama, polazili na kazališne predstave, divili se talijanskim tenorima, gradili varijeteje, glazbene konzervatorije, osnovali knjižnice, priređivali bajoslovne pirotehničke predstave, u kojima su se u duginim bojama prelijevale čitave kaskade svjetlosti, i udešavali cvjetna korza. Evropa je sudjelovala na svim vojnim paradama, komponirala triumfalne marševe, dotjerivala topove, krunila kraljeve i priređivala u nekom podsvijesnom nihilističkom raspoloženju atentate na Alfonza XIII. i Nikolaja II.

To je bila Evropa.

A Afrika?

Kontinent za sebe. Svijet za sebe. Svaki čovjek prikazuje ovdje zapravo jedan mali univerzum, koji se vrti sam oko svoje vlastite osi, poznaje samo sebe i neovisan je o cijelome

vanjskom svijetu. Možda nigdje nije individualizam tako razvijen, kao kod afričkih plemena. Svaki pojedinac ima ondje gotovo svoju posebnu vjeru, svoje posebne nazore o životu i svijetu i uživa slobodu — slobodu čovjeka, koji radi ono, što hoće i što zna bez obzira na svoje suplemenjake. Ako skače i vrti se u nekom mističnom transu oko logorske vatre, blještavih zjenica vjeruje u duhove i usne mu šapuću neke misteriozne, fantastične i neshvatljive riječi, koje podsjećaju na otajstvenu molitvu Tibećana »Om mane padne hum!« — čini to iz svog uvjerenja, a ne zato, jer bi se tako moralo činiti. Sve što čini iz dubokog uvjerenja, iz vjere, da je to doista tako i ništa nema toga na svijetu, što bi ga moglo razuvjeriti u njegovoj vjeri.

Svaki pojedinac izgrađuje svoj vlastiti svijet; svaki stvara svoju posebnu religiju, kojoj se onda predaje i dušom i tijelom. Nikakova žrtva nije tada za njega prevelika. Ono dvoje mladih nesretnika, koje zakapaju žive u grob povodom izbora novog plemenskog poglavice, polaze rado u smrt, jer je njihovo duboko uvjerenje, da tako mora biti i nikako drugačije. Smrt oni smatraju kao logičnu posljedicu dosadašnjeg života. Ona za njih nije ono, što je za Evropu. Za njih je to produženje života, a ne kraj. Ljudi, koji su naučni promatrati čitavu prirodu živom, koji taj život vide i u šumu vjetra, udaranju gromova, kruženju planeta i otajstvenom disanju beskrajnih pustara u noći, ne mogu shvatiti, da u trenutku, kad se ljudsko tijelo pretvara iz organske materije u anorgansku, prestaje postojati.

To su nazori, koji su se uvriježili u dušama primitivaca. Njih su odgajali mileniji godina i oni žive sada s tim organski povezani. Mi to teško shvaćamo, jednostavno zato, jer smo tisućama godina odgajani drugačije. Život je onakav, kako ga promatramo i kako pristupamo k njegovu rješenju. Mi mu pristupamo materijalistički, i on s nama postupa materijalistički; — oni ga promatraju punim mistike, i on ostaje za njih trajno mističan.

Pristupimo Africi kao mistici — mistici Života i mistici Čovjeka! Samo tako ćemo je moći razumjeti u potpunosti. Seljan je pristupio Africi posve s oprečne strane: pristupio joj je realno i shvatio ju je tako. Za njega ne bismo mogli

upotrijebi riječi, što ih Tin Ujević kaže za Rimbauda: »On je mistik života i djela, mistik pustolovine i skitnje.« Rimbaud je mistik, a Seljan je kruto realan. Svaki od njih drugačije promatra Afriku i drugačije je prikazuje. Dovodi li to konačno do apsurda i pogrješnosti? Ne! Tä svaka medalja ima dvije strane. To je samo polaženje s drugoga, oprečnog stajališta. Ono što je za Evropljane puno mistike, nejasnosti i tajnovitosti, to je zapravo pravi život, i te kako realan za ljude, koji žive pod onim tropskim suncem, slušaju noću otegnuti zov hijena i gladni krik lavova. Život, koji ih okružuje i koji oni provode, primorava ih, da žive tako.

I zato apsurd, koji se možda nameće između ovoga i prijašnjega poglavlja, gdje je život Abesinaca, Galaca, Olamaca i drugih etiopskih plemena prikazan stvarno, na realnoj bazi vječne borbe za opstanak, život seljaka i radnika — i nije nikakav apsurd. Ne možemo upoznati jednoga čovjeka, a još manje čitav narod, ako poznajemo samo jednu stranu čitave njegove ličnosti. Moramo upoznati i jednu i drugu stranu te medalje, koju nazivamo imenom — Čovjek.

*

Seljani su u čestim ekspedicijama proputovali čitav etiopski jug. Njihova put je pocrnjela, šibana vjetrom i žarkim sunčanim zrakama. Oči kao da su upile nešto od tog svijetla u sebe. Miris tropa bio je osebujan i opojan poput hašiša.

Rijeka Omo spajala im je sjever s jugom — vodila ih sa sobom na naučne i osvajalačke ekspedicije onako, kako ih je vodila i natrag u Ubi. To je bio prirodni put, kojim su morali, htjeli, ne htjeli, ići. S jedne i s druge strane obale prostirale se beskrajne tropske prašume, a u daljini dizale se modre i nedohitne abesinske planine, — planine pune nedokučivih tajna. Iz njih kao da je dopirao daleki i nerazumljivi glas tih krajeva — i brda i dolina, rijeka i tajanstvenih jezera, koja su u sebi krila smrt, i stapao se s glasom čovjeka. Priroda i čovjek spleli se u nešto zajedničko. Neki novi konglomerat, kojemu je teško odrediti kemijski sastav i reći: ovo je čovjek, a ovo nije čovjek. To je bilo svojstveno za te krajeve, svojstveno za ta brda i doline, za te rijeke i tajanstvena jezera, koja u sebi kriju smrt.

Možda se nigdje ne osjeća maljušnost čovjeka, kao ovdje u ovim krajevima. Tu se čovjek gubi. Nestaje u svemu tome, što ga okružuje. Ostaje samo nešto veliko, neshvatljivo i veliko. Nešto, što nas može ispuniti posve i zasititi nas za čitav život. A nešto više ne možemo ni tražiti. To je maksimum, što možemo postići. Maksimum, koji nam život može pružiti.

U Africi su Seljani živjeli punim svojim životom. Nisu poznavali opasnosti, pred kojom bi prezali. Momenti, u kojima su se često nalazili, bili su upravo dramatični. Nezaboravna im je za čitav život ostala borba za život na rijeci Omo. Morali su pokoriti različita crnačka plemena (Murlesi i Boranci), koja su se opirala vlasti Menelika. Stjepan je bio na Štefanijinom jezeru, da brani plemena Olamaca, a Mirko je bio na rijeci Omo pred Rudolfovim jezerom. Na drugoj obali smjestili se i utaborili Murlesi. Tom je zgodom Mirko skoro izgubio svoj život. Kad se ponovno sastao sa Stjepkom, ispripovjedio mu živim riječima ovaj događaj:

»Već kroz šest dana — kazivao je Mirko — šaljem patrulje lijevo i desno, da među nekoliko čamaca uz obalu ili sakrivenih u draču, no uzalud. Urođenici su Murlesi dio čamaca odnijeli na protivnu obalu, a ostale spalili. Njihov predašnji trgovački grad Karo od hiljadu i više slamnatih koliba leglo je divljih zvijeri. Crnci ga ostaviše pred dvije godine iza ekspedicije abesinskog generala Dedjaz Tesama. Moj tumač Murles jezika uzalud s buzinom (trublja iz roga) zove njihove poglavice na protivnoj obali, neka bi se mirno podložili silnom Meneliku i izbjegli oštrim kaznama. — Ako znate plivati, odvratiše, dođite do nas, u vodi je dovoljno azosa (krokodila), koji će vas brzo proždrijeti.

»Već nekoliko dana dobivaju moji vojnici samo pol obroka, nestaje zrnja, a i mesa je malo. Od provincije Bako, gdje bih mogao živeža dobiti, dijeli me 100 kilometara pustinje, a na protivnoj obali samo da rukom posegneš, svega ima u izobilju. Nije bilo oklijevanja. Treba se odlučiti. — Iz suhih panjeva i greda, koje dovukoše moji vojnici iz ostavljenog trgovišta Karo kraj obale rijeke, sagradio sam veliku splav po uzoru onih naših drvodjelaca na Kupi i gornjoj Savi. Iza dva dana posla splav je bila spremna i čvrsto je vezana jakim remenjem od bikovih koža. Na palubi splavi pričvršćeno je

veliko kormilo, a sa svake strane po pet vesala. Čitava neman duga je 5 metara, a široka 3 metra. — Na kopnu vježbam dva dana deset najsposobnijih vojnika baratati veslom. Napokon činilo mi se, da će stvar uspjeti. Što Bog dade i sreća junačka! Porinusmo splav na rijeku i ukrcasmo se na splav. Kada su crnci na protivnoj obali opazili naš posao, podigoše strašnu graju, zaposješe protivnu obalu odapinjući kišu otrovnih strijelica prema splavi. Međutim nekoliko salva iz pušaka nagnalo ih u bijeg. Otisnusmo od obale splav, na kojoj je bilo deset momaka, moj časnik Senegalac Musa i ja, a jedino nas dvojica smo znali plivati. Ja kormanim, a Musa nadzire veslače. Prva dva, tri zamaha pošli su dobro, no kada mi krenusmo naprama struji brzice, iznevjerila su se vesla mojim brđanima. Struja je zahvatila svom snagom ogromnu drvenu masu, te ne možemo ni lijevo, ni desno. Bujica nas goni ogromnom silom niz vodu. Moj logor na lijevoj, a Murlanci na desnoj obali, ostaju iza nas. Predamnom je lijepa perspektiva; domoći se zemlje gdjegod niže rijeke — u srcu neprijateljskog plemena Turkana, sa samo dvanaest vojnika, ili ploveći uvijek u sredini rijeke, uljesti jedno 150 kilometara niže u Rudolfovo jezero, koje je kao more široko, a to znači, utopiti se ili umrijeti od gladi. Usprkos krokodila i hipopotama, mogao sam lako s Musom skočiti u vodu i dočepati se obale, kad je bilo zgodno, no bilo bi podlo izručiti kobnoj sudbini ono 10 vojnika na splavi, koji bi bez mene sigurnoj smrti hrlili ususret.

»Kroz žutu, mutnu vodu usred struje nabujale rijeke, ogromnom brzinom hrli moja lađa. Suho se drvo splavi pomalo napilo vode, a splav tone; Murle, Karo i Golda, teritoriji istoimenih plemena, redomice ostaju iza nas. Na obali među šikarjem pomaljaju se katkada glave ratobornih crnih plemena, a katkada bude po koja strijelica odapeta prema našoj lađi. No nijesam dopustio pucati, jer bi naši hici alarmirali daleko ratobornije crnce Turkanas, koji nastavaju zemlje kraj ušća rijeke Omo i desno od obale Rudolfovog jezera. Sunce naginje već prema zapadu, a blagi vjetrić rashlađuje tropski žar. Zeleni, žuti i crni kajmani dižu iz vode šiljate svoje glave motreći nas požudno otvorenim gubicama, kao dobar zalogaj. Nezgrapni hipopotami bezazleno i znatiželjno bulje i sigurno

se čude ogromnoj nemani, koja strjelimice hrli kroz njihovo vodeno carstvo. Međutim se smrkava, a splav tone sve dublje i dublje. Čitava sredina je već pokrivena vodom, samo paluba i krma vire iz vode. Šest po šest sjedimo sprijeda i straga. Musa i ja na stražnjem dijelu kraj kormila, nu svaki napor, da se domognemo desne ili lijeve obale, uzaludan je. Tropsko, intenzivno modro nebo, posuto hiljadama zvijezda, koje se odrazuju u mutnoj vodi, donekle rasvjetljuju crnu noć. Naša je splav većim dijelom pod vodom, tako, da se čini, da sjedimo na površini rijeke kao suho pluto... Oko tri sata poslije podne odnesla nas rijeka, plovimo popretnom brzinom od deset kilometara, a već je blizu ponoć. Prevalili smo dakle oko sto kilometara vodene ceste. Po mom računu fali još samo pedeset kilometara do ušća rijeke Omo i Rudolfovog jezera. Dio rijeke kojim plovimo natapa predjele Turkanaca, koji su u vječnome ratu sa svojim susjedima Murle i Karo. Oni ne slute, kakvi im se gosti primiču. Na obim obalama motrimo njihove primitivne slamnate kolibe obasjane vatrom. Nekoji leže oko vatre, a drugi sjede, puše svoje duge vodene lule ili se brane od ugriza milijuna komaraca. Uz jedan zavoj rijeke struja nas je ponijela samo dvadeset metara od obale. Kraj ogromne lomače sjede i ribare nekoliko Turkanaca. Vidimo ih točno, pače se jasno čula svaka njihova riječ. Međutim, oni nijesu nas vidjeli jasno. Jedan od mojih vojnika razumio je njihov jezik i tiho mi reče, da Turkanci misle, da smo ogroman panj, pa dolaze u svojim čamcima, da uhvate stablo. I uistinu, dva laka čamca i četiri veslača otisnu se od obale, te zaplove niz rijeku prema našoj splavi. To je naš spas, pomislih, pa dadoh znak vojnicima, da budu posve mirni. Voda nam je bila već do pojasa, pa smo oko vrata objesili pojase s nabojima, a puške držali u ruci. Sve neka promoči, samo ne oružje i naboje, koji su nam jedina nada spasa, ako se dočepamo zemlje. Prišapnuh Musi neka pripravi nabitu pušku i neka pukne u zrak, kada nam se približe čamci. I zbilja na tri metra Musa i ja ispalimo puške, a moji Turkanci preplašeni sunuše iz čamaca u vodu, pa kao ribe stadoše plivati prema obali, ostavivši nam čamce i vesla. Nijesam ni pomislio na opasne krokodile i nezgrapne hipopotame, skočih u vodu i s nekoliko zamaha plivanjem se domogoh jednoga

čamca, a isto je učinio i moj hrabri Senegalac Musa, kojemu je plivanje među krokodilima posve običan posao. U tren oka čamci su naši, pa bambusovim veslima tjeramo prema splavi. I u taj se čas zahvalno sjetih domovine kod Karlovca i Kupe, gdje kao dijete plivah i veslah kroz dubine i brzice naše mile rijeke. Dva laka čamca s veslima, to je naš spas. Oba čamca spojih ličinama i kolcima po uzoru naših zemljaka, koji u svojim korabima voze drvo u Karlovac na prodaju. Sada je bilo lako u tu novu lađu ukrcati moje momke, s ono malo prtljage, koju spasismo od brzice Oma. Musa i ja upravljali smo s lađom ostavivši splav njenoj sudbini. Približimo se obali kraj guštare, te smo pod ogromnim stablom fikusa sakriveni čekali dan. Brzo nađosmo prikladno mjesto za iskrcanje. Niska, poput kanala izdubena obala i uska staza vodi kroz guštaru. Jedan za drugim kao zmije mičemo se naprijed; stazica se proširuje i već se vidi mala čistina. Ja sam na čelu vojnika; vidim jednu slamnatu kolibu, malo trnjasti kraj, a u njem nekoliko krava. Zaključih okružiti brzo kuću tako, da ne izbjegne ni jedan stanovnik, koji bi našu prisutnost na tom mjestu mogao izdati. U taj čas prasnu hitac, naboj mi prozuji kraj ušiju i okrenuvši se presenećen opazim, da se četiri koraka od mene na desnoj strani u draču valja u svojoj krvi ogromni crnac Turkanac s velikim kopljem u ruci. Već je bio zamahnuo, da me ubije, no moj valjani Abesinac Getallum opazio ga je na vrijeme, pa probivši mu u najzgodniji čas srce tanetom, spasio mi život. Ostali stanovnici naseobine bile su žene i djeca, koje nam je bilo lako pohvatati. Tu se opskrbismo živežem. Zaklasmo tele, nađosmo dovoljno zrna, napunismo tikve kiselim mlijekom, pa naprijed prema istoku, van iz te oaze, koja oko dva kilometra najbujnijom tropskom vegetacijom okružuje rijeku Omo. Stignusmo u pješčanu stepu, gdje nema hlada, vode ni stabala, osim nešto suhe slame i kržljavih trnjastih mimoza. Pred nama je čisto polje, na daleko se vidi na sve strane, pa smo donekle sigurni od neprijateljskih iznenadnih navala. Gotovo svaka afrička rijeka i rječica u Centralnoj Africi, koje natapaju niske doline, okružena je plodnim oazama na nekoliko stotina metara od svake obale. Ostali kraj naokolo su suhe stepe i pustare, koje zazelene samo za vrijeme kiše. Moj je logor ostao na

sjeveru. Po riječi prevalili smo nešto više od sto kilometara računajući zavoje rijeke. Valja nam dakle poći po vrućem suncu oko sedamdeset kilometara natrag. Moje je cipele odnijela voda, pa se moram zadovoljiti opancima, koje mi je izrezao Musa iz bikove kože. Osim velike vrućine i trnja u petama ne možemo se tužiti na opasnosti na povratku, a predvečer iza pedeset kilometara puta sretosmo se s čitavim našim logorom i vojnicima, koji po nalogu drugoga mojeg podčasnika Abafara krenuše da nas traže. Kako mi je poslije bilo javljeno, bio je težak posao Abafaru, da makne svoj logor prema jugu u potragu za nama. Kada je naime odjurila splav, a nas nestalo, buknula je doskora revolucija u logoru. Jedni su zahtjevali, da se traži Gota ili gospodar, nekoji su govorili, da je sve uzalud, jer da je frenč (bijeli) sigurno žrtva krokodila i vode, nekoji Abesinci širili su vijest, da se frenč nikada više ne će vratiti, jer je lađom krenuo put velike vode i svoje zemlje ostavivši svoje vojnike bez hrane u pustari. Bilo ih je, koji su željeli, da se krene prema istoku u područje Borane, do mog brata Steve. Njegova ekspedicija nalazila se na sjevernim ograncima brda i provincije Đako, gdje smo se prema dogovoru morali sastati. Napokon prevladala je zapovijed vrijednoga Abafara, koji je na čelu na evropski način discipliniranih urođenika provincije Uba, naše rezidencije. Međutim nije bilo potrebno aplicirati drakonsku strogost. S mojim povratkom uspostavila se također stara disciplina, a revolucionarci su po običaju zemlje izdržali hladnokrvno pedeset batina, pa mirna Bosna. Nema fajde, trebalo je na svaki način prebroditi rijeku Omo sa čitavim logorom, jer inače naopako, nestalo bi nam živeža. Noću poslah nekoliko patrula, da traže čamce u guštari, a slijedeći dan postali smo gospodari triju čamaca, koji su nam omogućili u dva dana iza nekoliko okršaja s Murlancima, da se utaborimo na desnoj obali rijeke Omo, u zemlji žita i mesa. Poglavice Murlanaca, uvjerivši se, da im je uzalud opirati se, pokorili se položivši u moje ruke prisegu vjernosti Negusu. Svoje sinove ostaviše za taoce; za harač donijeli smo negusu priličnu količinu slonove kosti, a za svoje vojnike našao sam obilan živež: mlijeka, meda, zrna i mesa. Nekoliko dana odmaraju se moji vojnici, a ja se pripravljam na novu ekspediciju na jug...«

U TAJNOJ MISIJI

Na povratku u domovinu napisao je Mirko Seljan iz Harrara dru Franji Bučaru ovu dopisnicu datiranu s 8. I. 1902.:

»Vašu cijenjenu dopisnicu sam dobio na putu za Evropu, te pošto ću za 1-2 mjeseca doći u Zagreb, to možemo tom prilikom sve ustmeno dogovoriti. Po onoj »nemo propheta in patriam« najprije moram, da u Parizu, Londonu, Berlinu itd. držim predavanja, da se moji mili zemljaci bolje osvjedoče o uspjesima prvog hrvatskog exploratora afrikuanskoga. Eto Vam željene karte uz pozdrav: Bog i Hrvati. Mirko Seljan.«

Ova dopisnica pisana iz Harrara dolazi u domovinu neočekivano. Seljani su sproveli u Abesiniji više od dvije godine, stekli osobitu naklonost cara careva, prijateljstvo rasa Makonena, postali su guverneri južnih pokrajina: Uba, Bao, Bako Suza, Golda, Murle, Karo, Bako, Turgana i još drugih, dobili titulu grofova od Turgana i po njima osnovani grad na Jezeru kraljevića Rudolfa po negusovoj inicijativi dobio je ime Seljanville. Pred njima je bila sjajna budućnost i bogatstvo. Istodobno se pročuli glasovi, da jednoga Menelik kani oženiti sa svojom nećakinjom, te bi time stupili u srodstvo s potomkom kralja Salamuna i kraljice od Šabe. Međutim ti glasovi nisu potvrđeni, a nije na nama, da ih utvrđujemo. Sada je već i onako prekasno i sumnjamo, da bi sada došli do istine.

U to doba dakle, kad se nalaze na vrhuncu slave i moći, oni nenadano putuju u Evropu i ostavljaju Abesiniju zauvijek. Zašto? To je pitanje ostalo neriješeno za Mirkova života. On je umro 1913. u brazilijanskim prašumama. Međutim jedno pismo Stjepka Seljana iz 1926. godine — dakle potpunih trinaest godina poslije Mirkove smrti — razjašnjuje tajnu

njihova povratka u Evropu. To pismo, koje se nalazi u vlasništvu prof. Bučara, fragmentarno je objavljeno 9. VII. 1926. u zagrebačkom »Obzoru«. No, kao što je već sudbina svih novinskih članaka i bilježaka, prepušteno je zaboravi i izgubljeno za našu javnost, premda je neobično važno ne samo za razumijevanje biografije braće Seljan, nego i za tok mnogih i najnovijih političkih događaja na oba kontinenta.

Tu se radilo o burskom pitanju.

*

Imperijalističke težnje Velike Britanije protezale su se, a protežu se još i danas na svih pet kontinenata. Malena otočna država smještena na zapadu Evrope i odijeljena od kopna uskim kanalom, ne može živjeti sama za sebe. Veliki gradovi, brojno pučanstvo, prevelika naseljenost na tako malenom prostoru i posvemašnja industrijalizacija ne može podići standard engleskog života na onaj stupanj, kako to zahtjeva engleski pučanin. Zato su Bog i Englezi stvorili kolonije. Indija, Kanada i Afrika moraju hraniti Englesku. Osvajalački pohodi polaze već stoljećima na sve četiri strane svijeta, njihove brodice sijeku valove sviju oceana i mora, otkrivaju otoke i kopna, prokrčuju prašume, prelaze rijeke, sijeku staze u neprohodnim do sada brdinama, otkrivaju tajanstvena i duboka jezera i podjarmljuju divlja plemena, koja plešu oko njih svoje vjerske, ritualne plesove, klikću neartikuliranim glasovima i svršavaju kao roblje.

To znači osnivati Imperij i gospodariti svijetom.

Tako su radili Englezi i u Seljanovo vrijeme s Burima. Ekvatorijalna Afrika bila je u to vrijeme u potpunom smislu riječi »terra incognita«. Njom su htjeli zavladati različiti evropski narodi i na području toga dijela Afrike, gdje je živjelo pleme Bura, sukobile se interesne sfere Engleza, Belgijanaca, Francuza, Talijana i Nijemaca. Politička, a i ekonomska važnost toga kraja mora da je bila velika, dok su tolike evropske sile uprle sve snage, da ga dobiju u svoje ruke.

Dok su Talijani bili zaposleni bojnim pohodima na sjevernoj granici Abesinije i uzalud se borili za Tana jezero, te učvršćivali svoju vlast u Eritreji, a Francuzi bili zabavljeni neprestanim crnačkim bunama u Francuskoj Somaliji,

Engleska je iskoristila priliku i poslala na Bure. Htjela je svakako njima zavladati. Dok su braća Seljan u svojim pokrajinama vladala po principu »divide et impera« (po riječima samoga Stjepka Seljana) i postigli u vrlo kratko vrijeme vanredne rezultate, engleske su namjere s Burima posve imperijalističke. Čitav narod borio se ovdje za svoj opstanak. Korak po korak uzmicao je pred naoružanom silom kulturne Evrope i svaki je taj korak zemlje, koji je prepuštao neprijateljima, zalijevao potocima krvi. Borba Bura za slobodu možda je najdivniji primjer samosvijesti i očajnog napora jednog naroda, da očuva svoju samostalnost. U povijesti evropskih naroda rijetko ćemo naći sličnog primjera; gotovo bi se moglo povjerovati, da je taj primjer krvave borbe jedinstven u povijesti cjelokupnog čovječanstva.

Burski rat je premalo poznat. On je nama odviše blizu. Još žive ljudi, koji su u njemu sudjelovali, još imade starih ratnika, koji vuku krvave ožiljke i teške posljedice od zadobivenih rana, a da bi se o tom ratu moglo objektivno govoriti. Evropa poznaje burski rat samo po službenim izvještajima kolonijalnog ministarstva u Londonu. U stvari je to bio pionirski rat, ali rat, koji je svršio s neuspjehom. Rat dostojan, da se o njemu pišu knjige i da se onim tisućama burskih vojnika, koji su poginuli u boju, podigne spomenik i spjeva epopeja puna zanosa i slave. U takvoj bi epopeji na tisuće i tisuće mrtvaca, udovica i siročadi moralo uskrsnuti pred našim očima i nijemim riječima pripovijedati strahote svoje borbe. Ali još se dosada nije našlo pero, da opiše taj rat.

Seljani su bili Hrvati — potjecali su iz naroda, koji se već osamstotina godina borio protiv stranačkog nasilja, borio se za svoju i političku i kulturnu samostalnost i krvlju zalijevao istočne granice Evrope. I naša je granica bila u vječnom plamenu. Ni jedna godina nije prolazila bez krvavih žrtava. Broj mrtvaca se gomilao i vapio za slobodom. Sve se može zaboraviti, ali mrtvaci ne. Bez obzira, da li se taj zvao Zrinski ili Frankopan ili Kvaternik ili to bio kakav maleni nepoznati đak, koji je pao žrtvom na Markovom trgu. Krv rađa krvlju, svaka žrtva traži novu žrtvu.

Možda su baš zbog toga, što je u njima skriveno živjela povijesna borba hrvatskog naroda, osjećali i oni osobite simpatije za Bure i za otpor malog, primitivnog plemena, koje je više instinktivno branilo onaj komad zemlje, što se zove domovinom. Istina, devedeset postotaka cjelokupnog čovječanstva bilo je na strani Bura, a protiv Engleza, jer se ljudima uvijek bolje sviđa i imaju više simpatija spram slabijih, ali priteći im upomoć nije mislio nitko. Barem ne otvoreno. To bi značilo samo stvarati nove političke komplikacije, na koje se nije otvoreno usudila ni jedna evropska država s obzirom na snagu i moć britanske vojske.

U Seljanima je od prvih početaka kopkala misao, da pomognu Burima. Samo kako?! Sami nisu mogli učiniti ništa, a pokušati uvući u rat Menelika bilo bi katastrofalno po čitavu Abesiniju. Ta je dakle misao počivala u njima skriveno i čekala samo na jedan vanjski podražaj, da se pretvori u akciju — kao što i navinut sat nosi u sebi sposobnost, da ide, pa samo čeka na vanjski podražaj, koji će mu pokrenuti njihalo i staviti ga u pokret. A takav vanjski poticaj dobila su braća povodom jednog svog boravka u Adis Abebi.

Na jednom five of clock teu u Adis Abebi kod mr. Rouxa, generalnog francuskog konzula, u razgovoru o Seljanovim istraživanjima na rijeci Omo, Rudolfovom jezeru, pa Štefanijinom i Viktorijinom jezeru, došlo je pitanje i o Burima. Mr. Roux se zamisli i reče:

»Moramo priznati, da se Buri biju baš junački, a nitko im ne će pomoći. Ni jedna vlada na svijetu ne može im priskočiti u pomoć, a da ne provocira međunarodni sukob« — a nakon kratke stanke nadoda: »Međutim, kako vidim, vi ste oduševljeni za jadne Bure. Providnost vas je postavila na samu granicu središnje Afrike s Engleskim posjedom. Kako bi bilo, da tražite u negusa dopust za nekoliko mjeseci, pa da pođete u Evropu konferirati s nekim osobama, koje su izrazile želju, da vas upoznaju. One bi vam povjerile jednu vrlo važnu misiju.«

Roux je bio dovoljno jasan. Pred Seljanima se pojavio novi zadatak. Zadatak, koji je posve odgovarao njihovoj čovječnosti. Akcija! To je bilo ono, čemu su Seljani posvetili čitav svoj život. Oni su već od kuće krenuli s »mikrobom nemira u krvi«, kako je Stjepko napisao u jednome pismu slikaru Šulentiću, a taj bakcil nemira kopkao je u njima sve do posljednjeg daha. Kopkao je u Mirku dapače i onda, kad

je išao u Braziliju na svoje posljednje putovanje prije smrti u tajnovitim i beskrajnim prašumama ekvatorijalne Amerike. Bolestan, slab, skršenih živaca i umoran od četrnaestgodišnjeg lutanja po svijetu on ipak polazi na putovanje, s kojega se nikada više ne vraća, ali polazi, jer se u njegovoj duši uvijek iznova javlja nemir. Akcija! To je bila riječ, kojoj se nikako nisu mogli oteti, jer oteti se toj riječi, znači oteti se samome sebi, svojoj ličnosti, a ta je kod njih silno razvijena. Zamisliti njihovu ličnost bez druge komponente, koju nazivamo akcijom, bilo bi nemoguće. Takova slika bila bi nepotpuna i pogrješna.

Još nekoliko konferencija kod francuskog konzula i njihova sudbina bi odlučena. Mirko se odvaži. Moralo se po što po to pomoći Burima. Njihov osjećaj ljubavi spram slabijeg i potlačenog nagovarao ih je, da poslušaju savjet Francuza i krenu u pomoć urođenicima. Sličan osjet u duši morali su imati i oni prvi ratnici, koji su tamo negdje na početku Srednjega vijeka pošli osvajati Kristov grob iz ruku pogana i krivovjeraca.

Preko gospodina Ilga, Švicara i careva »betodeta«, zatraži Mirko audijenciju kod cara. Menelik ga ovaj put ne primi u Gibbi, već u svojoj vili, maloj carskoj rezidenciji van Adis Abebe na samom rubu eukaliptusove šumice, odakle se pružao predivan pogled na crna abesinska brda, koja su dijelila Adis Abebu od Ankobera. Negus je vrlo često ovdje boravio, a u Gibbi je bio samo za kišnih mjeseci i službenih primanja. Ovaj put je bila s njime i carica Taitu, ras Mihael, te kneginja Oizeru Oaritu i ras Makonen, koji se nedavno s njom oženio. Bez mnogo komplikacija budu Seljani kao stari i intimni prijatelji carskoga doma predvedeni u negusovu radnu sobu i u nevezanom razgovoru objasne Meneliku svrhu svoga odlaska. Dobro su se čuvali, da ni jednom riječju ne odaju caru svoje namjere o Burima. Znali su vrlo dobro, da bi to značilo prekid diplomatskih odnošaja Velike Britanije s Abesinijom, a to Menelik ne bi mogao dopustiti. Stoga su čitavu stvar svrnuli na sebe. Meneliku kažu, da u Evropi moraju podići baštinu od preko milijun talira, pa ga mole za četveromjesečni dopust, da urede u domovini svoje poslove. Za te novce oni će kupiti pušaka i olova, pa će to dopremiti u Abesiniju i pokloniti caru za proširenje i učvršćenje državnih granica. Menelik,

koji je i inače uvijek ispunjavao svaku njihovu molbu, odobri im traženi dopust i obeća, da će obavjestiti carinske vlasti u Djibutiju, da je to oružje, koje će Seljani dopremiti, njegovo privatno vlasništvo, jer se za sve ostalo mora na granici plaćati francuskoj kolonijalnoj vladi 10% ad valorem, a u južnim pokrajinama će do Mirkova povratka vladati pukovnik Josef.

Drugi dan donese posebni kurir Mirku dva lična careva pisma. Prvo je glasilo:

»Ja Lav, pobjednik judinih plemena, car nad carevima, Menelik II. mosje Seljanu dajem nalog.

Kako tvoje zdravlje, ja hvala Bogu dobro.

Zemlju pod imenom Bija imaš odmah predati vojnicima grazmatča (pukovnika) Jozefa. Kafu, zrno, kao i sve tribute, što si do danas primio, izruči mom grazmatču. Dano u Adis Abebi.«

A drugo:

»Ja Lav, pobjednik judinih plemena, car nad carevima Menelik II. dajem nalog na sve vlasti kao i na stražu carinarnice i granice, da dva Evropejca mosje Štefan i mosje Seljan slobodan prohod kroz moju zemlju imadu. Putnica vrijedi za 30 vojnika pod oružjem, 15 mula za teret, 6 konja za sedlo i 6 dječaka za osobnu podvorbu.«*)

Time su ujedno dovršene sve predradnje za odlazak u Evropu. Mirko još tada nije ni slutio, da se ne će nikada više vratiti u Abesiniju, ni vidjeti staroga cara, koji je toliko mnogo učinio za njega i njegova brata.

Vraćali su se u Evropu istim putem, kojim su ovamo i došli, samo s tom razlikom, što su onda bili siromašni putnici, koji su svaki novčić morali zaslužiti sviranjem na gusle i frulicu, a sada su prolazili tim krajem kao visoki carski dostojanstvenici, guverneri Abesinije, posjednici najviših carskih odlikovanja i s titulom grofova od Turgana.

*) Originali na abesinskom jeziku ovih pisama nalaze se u Arhivu Hrvatskog etnografskog muzeja u Zagrebu pod signaturom 705 A-3 i 705 A-4.

A ipak je sve ostalo isto. Panorama se mijenjala kao i prije. Film njihova života odmatao se bez prekida. Redale se noći i dani u pravilnom izmjenjivanju. Somalska pustinja prostrla se pred njima puna nekog tajanstvenog čara i groznog rikanja zvjeradi u noći. I dok su dani bili mrtvi i kao povaljeni ležali na izgorjelom pijesku, oprženom suncem, noći su sa sobom donosile život. Svako zrnce pijeska, svaki kamen, svaki pojedini osušeni i prašinom prekriveni kaktus intenzivno je disao u noći. Kao da onuda počnu kucati neke podzemne nevidljive žile, kroz koje teče neka crna, gusta tekućina poput krvi. Sva se priroda nekuda nadigla, napuhla, ispupčila, kao da će prsnuti u noći i bljesnuti poput rakete.

Veličanstvene su i neshvatljive noći u tim pustinjama. Kao što u velikoj i akustičnoj koncertnoj dvorani poslije posljednjeg akorda kakove simfonije ostaju u zraku još dugo ustitrani trepetavi i visoki, visoki tonovi violine u najfinijem pianisimu, tako i u pustinji ječi negdje u neodređenim visinama neki visoki ton, kojega ne može proizvesti ni jedno glazbalo na svijetu. Ti tonovi držću i trepte, ziblju se i titraju zajedno s ritmom treperenja zvijezda, koje su ovdje osobito intenzivne, i protežu se povrh čitavog kraja uronulog u noći. Ne zna se, je li to jeka posljednjeg i otegnutog zova čagljeva, ili pustinja sama pjeva svoju vlastitu pjesmu u noći.

Mirko je sjedio na kamenu i sjećao se one noći prije tri godine, kad je ulazio u Abesiniju. Bila je isto takva noć puna zvijezda, koje su blještale u južnjačkom sjaju na nebu slične pozlaćenim orasima na božićnom drvcu. Sjetio se, da mu je ta ista poredba došla i one noći. Sve je bilo isto... sve, a ipak se toliko toga promijenilo...

Ljudi, deve i mule disale su u noći. Jedan se kamen skotrlja i zvekne, kao da je šupalj. U daljini na rasijanoj zvjezdanoj svjetlosti nazrijevali se obrisi dalekih i tajanstvenih abesinskih brda. Tada — opet u daljini zatuli čagalj...

Seljan ustane i počne šetati gore dolje. To je dakle značilo povratak. Nakon tri godine izbivanja, on se vraća natrag u svoju domovinu, u Evropu, među ljude, među svoje. Tri godine nije čuo hrvatske riječi osim iz usta svoga brata. Tri godine je potajno čeznuo za onim malenim gradom, smještenim između Kupe i Korane, za onim ubavim uličicama, za Zrinskim trgom sa silhuetom vojarne u pozadini i za lokomotivama,

Na putu prema Tacurupucu

Mirko Seljan na obali Aquapehy rijeke

Pogled na Salto del Guayra (fragment)

Po mirnoj vodi

koje su uvijek tako muzikalno štektale i ropotale preko velikog kupskog mosta. Sve je to počivalo nesvijesno u njemu pune tri godine rada na jugu. Kad je istraživao tok rijeke Omo, mislio je na Koranu; kad je crtao obale Rudolfova jezera, mislio je opet na svoje vode; kad je osnivao Seljanville, dao mu je tlocrt Karlovca. Sve, štogod je vidio i radio, bilo je usko povezano s njegovom rodnom grudom. U njemu je ljubav za domovinom bila jača i intenzivnija, nego se to u prvi mah i misli. Daleko u tuđini naučio se ljubiti svoju zemlju.

Cijele te noći nije spavao. Instinktivno je osjećao, da te noći izgovara svoj posebni zbogom negusovoj zemlji. Opraštao se s tim oporim i šiljatim kamenjem pustinje, s očajnim krikom izgladnjela čaglja u noći, s crnim i nedohvatnim brdima, iz kojih dopire talambas urođenika, sa zvjezdama, koje nikada nisu bile tako blještave kao ove noći, i uopće s čitavom prirodom, koja ga prožima i ispunja cijeloga.

U toj jednoj jedinoj noći on je još jednom proživljavao svoj trogodišnji boravak u tuđini. Proživio ga još jednom i kidao se od njega. A ujutro je pošao dalje. Udario devu i odjašio odbivši se od pratnje daleko naprijed... Na sjever...

Poslije toga sve je išlo brzo. U Harraru su se zadržali samo toliko, koliko je bilo potrebno, da nabave hrane. Mirko napiše dopisnicu dru. Bučaru i s malo gorčine prizna, da »nemo propheta in patria«. To je drugim riječima značilo: valja krenuti u tuđinu, ako hoćeš kod kuće imati uspjeha. Preko granice prijeđu bez ikakovih smetnja, jer im je najbolja putnica bila lično carevo pismo, i za par dana stignu u Djibuti. Cjelokupnu pratnju zajedno s devama i mulama pošalju natrag u Adis Abebu, a sami se ukrcaju na mali lokalni brodić i prevezu preko zaljeva u Aden.

Sa jemenskih brdina strujio je užareni dah pustinje sav zasićen česticama pijeska, kad su preko Bab-el-Mandeba zašli u Crveno more. Savršenom mirnoćom klizio je brod olovom, u koje kao da se pretvarala površina mora, i polako, pun dostojanstva sjekao pramcem pučinu. Seljane je izvana pržilo sunce i užarena brodska atmosfera, a iznutra čežnja, da što prije ugledaju obale Evrope. Čežnja, koja ih je nosila daleko, daleko ispred broda, koji se po njihovu mišljenju pomicao polaganije od puža.

Dva tjedna je trajalo to njihovo putovanje — Bože, kako su duga ta dva tjedna! — a onda se iskrcaju u Marseilleu. Istog dana, kako ostave brod, koji ih je doveo iz Adena preko Crvenog mora, ostave Marseille i krenu vlakom u Pariz. Kao kroz san sjećaju se izvikivanja pojedinih postaja i duljeg zadržavanja u Lyonu i Dijonu. U Parizu je Mirko imao samo jednu konferenciju s francuskim ministrom kolonija, St. Étiennom, nu ta je konferencija bila od vrlo velikog značenja. Činilo se, da se o burskom ratu vrlo često raspravljalo u Parizu, premda o tome dnevni listovi nisu donijeli ni jednu vijest. O svakoj i najmanjoj sitnici sa burskoga ratišta St. Étienne je bio vrlo dobro obaviješten. Rasprostro je pred Mirkom veliki plan ratišta, zajedno s Uganda pokrajinom, koja je na jezeru Kraljevića Rudolfa graničila sa Seljanovim pokrajinama na jednoj strani, a na drugoj zadirala u belgijsku interesnu zonu, i označio mu točno situaciju na ratištu potkrijepivši je najnovijim statističkim podacima.

Mirko je zamišljen sjedio, duboko zavaljen u svoj naslonjač, a pogled mu se gubio u daljini na maglovitim, sivkastim i neodređenim kubetima pariških crkava, koje su se nazrijevale kroz teške zavjese, ovješene povrh prozora kabineta ministarstva. Njegova tropskim suncem opržena put lica bila je živi kontrast blijedim evropskim figurama. Tada se trgne i upita ministra, otkuda zna za tolike potankosti o burskom ratu:

»Ne zaboravite, monsieur« — nasmiješi se St. Étienne — »da smo mi francuski ministri izravni učenici Fouchea i kardinala Mazarina.«

Međutim francuska se vlada nije mogla službeno baviti burskim pitanjem, jer bi to značilo zadiranje u unutrašnju politiku Engleske, već je Mirku dano na znanje, da bezodvlačno otputuje u Bruxelles i javi se kod tamošnjega burskog punomoćnika dra. Leydsa.

To je značilo ponovno se spremati na put za Belgiju. Kod Manbegea prijeđu granicu. Seljani su pomalo počeli shvaćati komplicirani politički aparat Evrope. Poput nevidljive paukove mreže bili su podzemni rovovi od jedne do druge evropske prijestolnice. Više se nije znalo, tko zapravo vodi tu akciju protiv Engleza. Nije se dapače više moglo vjerovati ni u to, da se ta akcija vodi iz čiste čovječanske ljubavi spram potlačenih Bura. Nešto dublje, mnogo dublje moralo je biti po srijedi. Bila je to vjekovna borba između zapadnih velesila, koja datira od prvog dana, kad nam je zapisana prva povijesna činjenica. Borba za prestiž pojedinih nacija! Buri su sada samo oruđe u rukama neprijatelja Britanskog imperija. Svi govore o »jadnom i potlačenom afričkom plemenu«, a nitko ne vjeruje u to. Glavno je, da se ima o čemu govoriti.

Seljani su to vrlo dobro shvatili, kad su u Bruxellesu konferirali ponajprije s drom. Leydsom, a kasnije s drom. Wolmarsom. Tajne konferencije se nižu jedna za drugom, ali o tome se ne smije ništa znati u javnosti. Pa ni najuži krug prijatelja ne zna ništa o značenju posjeta u Belgiji. Iz toga vremena datira Mirkovo pismo Bučaru. Na malenom komadiću papira, ljubičaste boje, napisano je u brzini: »Jučer sam stigao u Bruselj. Evo da ispunim zadanu riječ, da Vam se sa nekoliko redaka najavim... Imam silno posla. 10. I. počimam niz predavanja u Njemačkoj. I na Vas zaboravio nisam, do nove godine poslat ću Vam novi članak. Primite uz hrvatski pozdrav izraz moga poštovanja Mirko Seljan. — Avenue Louise 65.«*)

Više ništa. Rečenica: Imam silno posla, mogla se je tumačiti na različite načine. Svi su bili uvjereni, da su u Evropu doputovali kao izaslanici negusa Menelika po političkoj akciji za Abesiniju i to se mišljenje zadržalo gotovo sve do danas. Tek danas mi znamo, da je tu bio po srijedi burski rat.

U vezi s drom. Leydsom i drom. Wolmarsom stvoren je konačno nakon dugog niza potajnih konferencija definitivan plan. Burski je delegat u ime svoje vlade stavio braći Seljan na raspolaganje deset tisuća berdan-pušaka i dva milijuna naboja. To su im oružje morala dobaviti različita poduzeća, koja nisu smjela znati, kome i zašto se dopremaju te puške. Nekako je baš u to vrijeme grof Leontijev (Seljanov prethodnik u Abesiniji) prodao to isto oružje u Adenu nekoj englesko-indijskoj tvrtki i te su puške još uvijek ležale u Adenu. Ta ista tvrtka morala im je isplatiti još dvijestotine tisuća zlatnih talira Marije Terezije, pa je Stjepko Seljan morao otputovati što prije u Aden, da podigne oružje i novce, te čekati na Mirka, koji je morao ostati u Evropi, da primi još jedan milijun talira za ratne troškove.

*) Ovo je pismo pisano na Badnjak 1902.

Plan je bio upravo savršenom preciznošću izvršen. Oružje se moralo potajno prebaciti iz Adena preko tjesnaca Bab-el-Mandeb i zaliva Tadjurah u Djibouti, u Francusku Somaliju, te preko granice, kao privatno vlasništvo carske krune u Abesiniju. Tim su oružjem morali Seljani oboružati svoje ljude na jugu, pojačati svoju vojsku, što se više može, prodrijeti preko Borana-pokrajine na engleski posjed sve do Zanzibara, razoriti transafričku željeznicu i milom ili silom podići revoluciju protiv Engleza. Čini se, da su Leyds i Wolmars sličan plan stvorili i s drugim odlučnijim ličnostima središnje Afrike, jer je ta revolucija istodobno imala buknuti na različitim stranama engleskog posjeda. S kolikom je preciznošću izrađena ta osnova i držana u tajnosti, može nam svjedočiti činjenica, da ni sami Seljani nisu znali ništa pobliže. Nisu znali dapače ni koje ličnosti su upletene u tu revoluciju, koja se podzemnim rovovima bušila čak od sjevera Evrope sve do ekvatorijalne Afrike. Oni su dobili samo upute za izvođenje svog dijela posla u tome grandioznom planu. I te upute, koje su dobili, bile su provedene do skrajnih detalja, tako, da nije ni časkom mogla postojati sumnja, da taj prepad na Englesku nije pripreman godinama.

Jedna od najzanimljivijih stvari, što su ih braća Seljan tu otkrili, bila je, da su doznali za sudjelovanje njemačkih vlasti, pa Stjepko Seljan u svome pismu od 1926. piše: »U koliko sam mogao suditi, nismo mi dva jedini, kojima se povjerila slična misija, čini mi se, da je izvanredno sposobni Leyds organizirao slične ekspedicije kroz sve dijelove engleskog, afrikanskog posjeda, naravno uz trajnu i čvrstu pomoć francuske vlade, a što je još interesantnije, također uz pomoć ispod ruke Njemačke tako, da su tom prilikom dva krvna neprijatelja šuteći i potajno radila za isti cilj...«

Tom zgodom su Seljani zadrli u tajne velike evropske politike. Vidjeli su po prvi put jasno, da je jedna politika ono, što se piše po novinama, a druga, što se provodi šutke iza debelih i spuštenih zastora na prozorima kabineta ministarstva. Novine služe samo kao opium za široke narodne vrste, dok se ona prava politika, koja pokreće narodima i stvara povijest, zbiva u polutamnim kabinetima i često ni ona sama lica, koja je stvaraju, nisu o tome sebi svijesna, jer su zapravo i oni sami lutke nepoznatih i podzemnih sila pravih pokretača

svijeta. Kao što ni muha, koja se zaplete u tanku i gotovo nevidljivu ali ipak čvrstu paukovu mrežu, ne vidi toga, tako ni pojedinac čovjek ne može razabrati veliku i kompliciranu mrežu, kako ju je čitavim svijetom rasplela svjetska diplomacija.

Stotine različitih komponenata sudjeluje kod stvaranja takove diplomatske mreže. Ekonomski i socijalni, klasni i rasni elementi imaju kod toga daleko više udjela, nego pisani programi i versaillski ugovori. Svi se ugovori mogu mimoilaziti i iskretati bilo u cjelini, bilo u pojedinosti. Paragrafi, pisani tintom, ne znače u stvari ništa, nego tek paragrafi, pisani životom i krvlju, vrijede nešto. Politika se razvija onako, kako joj diktira život, a u životu prevladavaju prirodni zakoni: borba za opstanak. To je borba jačega spram slabijega, mudrijega spram primitivnijeg, koja znači biti ili ne biti, i baš zbog tog se u takvoj politici ne žaca ni jedna država poduzimati i skrajnje mjere, samo da se održe...

Dok je Mirko još neko vrijeme ostao u Belgiji, pa zatim imao otići u Njemačku i Francusku, Stjepko je otišao u Aden. Putem se zadržao dva dana u Zagrebu, posjetio staricu majku, rođake, svoj dragi stari Karlovac i razgovarao s drom. Bučarom. Taj kratki dvodnevni njegov boravak u domovini značio je za njega vrlo mnogo. Nakon nekoliko godina izbivanja našao se ponovo kod kuće. I kad je poslije dva dana boravka u domovini otputovao u Trst, i dalje brodom u Aleksandriju, ponio je sa sobom sliku pitomih i ubavih hrvatskih brežuljaka, milozvučno, melodiozno čavrljanje domovinske riječi i blagi, nadasve topli pogled majčinih očiju, koje su ga pratile na svakom i najdaljem putovanju.

I u domovini je strogo čuvao tajnu svog evropskog pohoda. Svi su bili mišljenja, da se radi o diplomatskom putovanju u stvari Abesinije i cara Menelika. Bio je šutljiv, škrt u riječima, a to se pripisivalo načinu njegova života, koji je bio isto tako škrt i opor. Dok je Mirko bio više otvoren i rječit, Stjepko je do konca svog života bio šutljiv. To tvrdi i slikar Zlatko Šulentić, koji je 1923. pohodio Stjepka Seljana u Braziliji.

Iz Aleksandrije krene vlakom u Kairo, iz Kaira u Port Said, pa odavle preko Sueskog prokopa i Crvenog mora u Aden. Međutim — u Adenu ga dočeka razočaranje. U hotelu

ga dočeka šifrirani brzojav: »Botha s Englezima sklopio mir, posao propao, pođi do Abesinije, uredi naše poslove i vrati se. Pismo slijedi. Mirko.«

*

To je svršetak njihove abesinske karijere. Pismo, koje je kasnije Mirko pisao bratu, nije nam poznato. Ni original, ni prijepis toga pisma nije nam sačuvan, pa se nikada ne će saznati, što je bilo u njemu. Slom Bura i ugovor generala Bothe s Englezima značio je prekid svih napora evropskih velevlasti, da se sruši premoć Engleza. Seljani su u tom pogledu doživjeli neuspjeh — premda je taj samo moralnog značenja. Njihove najljepše osnove za spas jednog potlačenog naroda, propale su. Nasilje i nepravda pobijedili su, kao što uvijek i obično pobjeđuju u povijesti.

Zbog toga se oni povlače. Ostavljaju Abesiniju i odlaze kući. Ostaju samo uspomene, dim, koji se diže iz velike i kompaktne mase Crnog kontinenta, a novi svjetovi i nova putovanja javljaju se na obzorju njihova života.

A M E R I K A

UZDUŽ I POPRIJEKO

Poslije povratka iz Abesinije zadrže se braća neko vrijeme u domovini. U to doba (14. prosinca 1902.) pada i njihovo zanimljivo predavanje o Abesiniji u zagrebačkoj Streljani u Tuškancu, koje je uzbudilo duhove i izazvalo toliko interesa, da se moralo ponoviti kod Braće Hrvatskog Zmaja, gdje je Mirko izabran za Zmaja abesinskoga, — onda u Karlovcu i još u nekim mjestima. Čitave te zime na prijelazu iz 1902. u 1903. godinu, imala su braća dovoljno posla, da srede sav materijal, koji su sakupili na putovanjima, i poklone ga muzeju u Zagrebu. Tako je Mirko u to doba zamislio, da piše putopise, pa je neke kraće sastavke iz Abesinije pod naslovom »Iz žarke Afrike« predao u štampu, što za Prosvjetu, što za ostale naše listove i revije.

Nakon nekoliko godina izbivanja oni su se opet našli kod kuće. U Karlovcu se ništa nije promijenilo. Život kao da je za čitavo to vrijeme zastao; kao da je netko zaustavio kazaljke na satu i zajedno s tim satom stali su i svi događaji. Ulice su bile i dalje puste i prazne; djeca se i dalje igrala na zapuštenim trgovima »brusim, brusim škarice«, tek su se lica mijenjala. Djeca su ponarasla, dječaci su iz svojih kratkih hlačica uskočili u duge i postajali mladići; sve ostalo bilo je kao i prije.

Seljan se šetao gradom, obilazio svoje stare znance, stajao na obali zamrzle Kupe i Korane i odilazio poslije objeda na Dubovac. Snijeg je pokrio čitavu krajinu i blještio u oči svojom bjelinom. Nisko nad obzorjem, nečujno i jedva primjetljivo kotrljalo se sunce, blijedo i žuto, sve napuhlo kao od neke teške unutrašnje bolesti i kapalo na zemlju. Njegove žute zrake jedva se i osjećale. U takvom ranom zimskom popodnevu, kad žuto i bolno sunce kaplje na zemlju, a snijeg

se trusi sa crnih i popucalih grana, bilo je toliko tuge, toliko bola u toj mrtvoj tišini prirode, koja je umirala iz dana u dan, od noći do noći, da je Mirka hvatala tjeskoba u grudima. Tjeskoba nad čitavim ovim krajem, koji ga je okruživao, nad ovim širokim i dalekim poljanama, rijekama i šumama, nad ovim napola zamrzlim i ljepljivim snijegom, koji se poput rastopljena kaučuka hvata i za njegove cipele i za njegovu dušu — tjeskoba, kojoj on stvarno nije znao dati ime.

To je dakle njegova domovina, koja mu se poput bolesti uvlači u tijelo. Domovina, o kojoj je tri godine, tri potpune godine snivao otvorenih očiju pod otvorenim i širokim zvjezdanim nebom, gdje se u daljini šapat pustinjskog vjetra miješao s krikom izgladnjelih životinja. Ta hrpa pocrnjelih krovova, dimnjaka i dima, koji oduzima suncu još i ono malo žute svjetlosti, koje ima — to je dakle domovina.

Mirko je stajao naslonjen na ruševne zidine staroga grada i pogled mu je bludio u daljine. Stup dima dizao se visoko, visoko povrh Karlovca i isto takav stup dima dizao se i u njegovoj unutrašnjosti. Ime... svemu tome je trebalo ime! On nije znao, kako da nazove to, što se komeša u njemu, što se zbiva u njegovoj duši. Bio je to nemir, ali kakav, to nije mogao dokučiti. Nakon tri godine čežnje za domovinom, ne osjeća sada, kad mu se ona ispunila, ništa drugo, nego isti taj nemir. U časovima, kad je ostajao u prirodi sam sa sobom, osjećao je taj nemir jače no ikada. Pred njegovim očima ova velika polja postaju još veća, rastu na sve strane, prelaze preko samog obzorja i više se ne zna, niti se osjeća granica između neba i zemlje. Rastu ta polja, rastu i mijenjaju se, ispupčuju u brdine i opet spuštaju u nizine, a šume na obzorju nestaju kao otplavljene velikim rijekama, što protječu nizinom. Pretvaraju se gotovo u čitave kontinente, u prostrane pustare i stepe, snijeg se topi i javlja ispod njega žuti, posvema žuti pijesak, a sunce poprimi intenzivnije boje i upali se, kao da se izvršio primitivan kemijski ogled i tinjava baklja turnula u bocu napunjenu kisikom. A kad se Mirko trgne iz svojih misli, nestaje svega toga. Opet je hladno i opet sve oko njega pokriva snijeg, a nad Karlovcem kulja dim baš kao i čas prije.

On se vraća kući i nosi u svojim grudima jednu čežnju više. Čežnju za dalekim i novim krajevima. U njemu se budi

osjećaj, koji ga goni s mjesta na mjesto; kad je u tuđini, čezne za domovinom, kad je kod kuće, umire za daljinama, koje se javljaju u nekim imaginarnim maglicama pred njegovim očima, sve modre, kao što je modro i visoko tropsko nebo i nejasne, kao i njegove čežnje, koje ga vuku nekamo, a ni sam ne zna kamo.

Svoje slobodno vrijeme sprovodi obično sam ili s bratom. O čemu su braća razgovarala, nitko nije mogao znati. Mirko to nije nikome odavao, a Stjepko je bio od naravi škrt u riječima. Od njega se nije moglo ništa saznati. Planove o budućnosti držali su u strogoj tajnosti i za njih nitko nije mogao znati. Danas znamo, da je bilo nekoliko namjera Mirkovih, koje je htio provesti u život. »Pobožna želja« Mirka Seljana bila je u to doba, da se združi zajedno s mladim Šveđaninom Sven Hedinom, koji je baš nekako u to vrijeme pripremao veliku naučnu ekspediciju u Tibet i na Himalaju. Sven Hedina je potpomagala njegova vlada i kralj obilnim novčanim sredstvima, koja su mu omogućila, da svoju ekspediciju opskrbi svim potrebnim i najmodernijim instrumentima, da u Tibetu stvori čitavu karavanu i pokupuje ljude, deve i mule i krene preko Lop-nora na Lassu, taj tajanstveni grad vrhovne crkvene glave Tibećana Dalaj Lame, a onda po mogućnosti još i dalje. Ovako putovati, kad se imaju unaprijed osigurani svi eventualni izdaci, a hrane i oružja i ljudi više nego je i potrebno, znači zapravo pravo naučno putovanje; kad se unaprijed naznači cilj, a ne ići onuda, kuda nas slučajno nanese sudbina. Seljani nisu odnikuda dobivali potpore. Zagreb je u teškim, khuenovskim prilikama nije mogao dati, a Beč je otvoreno stao na stajalište, da će ih finansirati samo u onom slučaju, ako svoje ime »hrvatski eksploradori« promijene u »austrijski« i sav naučni materijal, koji skupe na putu, šalju za bečki, namjesto za zagrebački muzej. U Seljanima je bila odviše razvijena svijest hrvatstva, pred njihovim je očima još uvijek lebdio tragični lik jednoga Kvaternika; sami su konačno svu svoju mladost sproveli u sjeni Zrinskoga grada i na svojim ramenima osjećali i previše dobro sedamstogodišnje madžarsko i austrijsko knuto, a da udovolje zahtjevima Beča.

Plan sa Sven Hedinom je propao. Popularni je Šveđanin otišao praćen bučnim talambasima evropske kritike u Tibet i Lassu, da posjeti Njegovu Svetost i razvije švedsku zastavu

na Himalaji. A u Karlovcu su sjedjela dva brata i planirala dalje.

Iduća je namjera braće Seljana bila, da se stave u vezu s Lermanom.

Lerman je već kao sedamnaestgodišnji mladić otpješačio iz Požege u Hamburg, a odavle otišao preko Kanala u London. Svijet je za njega značio više, nego trgovina, u kojoj je radio kao pomoćnik. Poslije, kad mu ponestane novaca, vrati se kući i primi namještenje u jednoj karlovačkoj trgovini. Ne za dugo, jer je doskora čuo, da Stanley traži hrabre, mlade ljude za svoj pohod u središnju Afriku. S još jednim karlovčaninom Napoleonom Lukšićem otputuje u Bruxelles i javi se kod belgijskog kralja u ekspediciju. Usprkos njegove mladosti prime ga. Tri put je putovao u Afriku, proputovao je Belgijski Kongo i bio u gradovima Bomu, Banani, Katangi, Leopoldville, Stanleyville, Luluaburg i Nyangwe, te postao zapovjednikom jednog distrikta u Kongu. Sav Kongo-materijal u zagrebačkom etnografskom muzeju nosi ime »Lermanova zbirka«, jer ga je on sabrao i poklanjao muzeju sa svojih putovanja.

Na posljednje putovanje u Afriku i to u istočni Kongo krene 1891., ali se već nakon tri godine vraća natrag zbog bolesti i nastani se stalno u svome rodnom gradu Požegi. Već osam godina boravio je taj čovjek u Požegi, prisluškivao šumu Orljave, bavio se bankarstvom i nosio na svojim ramenima komad Afrike.

Sudbina je sa Seljanima odlučila drugačije.

Valjalo se odreći svih velikih planova i raditi. Vidjeli su, da ne će dobiti novaca ni od države, ni od banovine, već ako žele putovati, moraju sami zaraditi najmanje toliko novaca, koliko će im biti potrebno za put, a troškovi su bili veliki. Sada im je bilo toliko lakše, jer su već bili poznati i popularni. Njihova abesinska karijera pročula se čitavim kontinentom i sva su im vrata bila otvorena.

Mirko prevede svoje predavanje o Abesiniji, koje je u prosincu održao u zagrebačkoj Streljani, na njemački i francuski jezik i krene s njime na turneju po Evropi. U tom je predavanju iznio toliko zanimljivih i novih podataka, da je u svakom mjestu, kamo god su stigli, postigao najveće uspjehe. Abesinija i Menelik bili su baš nekako u to vrijeme u središtu najvažnijih evropskih zbivanja; još je svima pred očima lebdio

rat s Talijanima i pobjeda abesinske, urođeničke vojske, pa su svi htjeli čuti istinu iz usta čovjeka, koji se na svoje oči uvjerio i koji je u to vrijeme bio najpozvaniji, da govori o Adis Abebi. Braću je obasjavala ne samo aureola putnika i istraživača, nego i ličnih negusovih prijatelja i miljenika. Bili su upućeni u život na dvoru, u sve intrige i podzemna rovarenja u Gibbi; znali su za slavohlepne namjere carice Taitu, za senzacionalno vjenčanje rasa Makonena s kneginjom Oizero Oaritu. Znali su i za namjere nikada iskrenog rasa Mihaela, o životu u pojedinim distriktima carstva; vrlo zanimljivo su ispripovijedali legende o Abesincima, o kraljici od Sabe i iznosili neke dosad nepoznate detalje o talijansko-abesinskom ratu.

Sve su te pojedinosti primamile čitav niz publike, koja je u mnoštvu dolazila na njihova predavanja. Braća su putovala iz grada u grad, iz države u državu i svagdje su naišli na jednak interes. Može se bez pretjerivanja reći, da se njihovo ime gotovo preko noći pronijelo čitavom Evropom. A to je bilo zapravo ono, što im je punilo blagajnu. Pomalo su se novčana sredstva gomilala i omogućivala im putovanja. To su oni i željeli. Putovati i samo putovati! I ta im se želja ispunila.

Sve do zadnjeg časa nisu znali, kamo će. Tibet je bio oduvijek njihova potajna želja. Kad su ušli u Abesiniju, nakanili su odmah poslije puta na velika afrička jezera otići u Tibet, ali sudbina je odlučila drugačije. Na povratku u Evropu pokušali su se složiti sa Sven Hedinom, ali su im i tu planovi propali. Skupivši tako novaca predavanjima, gojili su u sebi potajnu želju, da krenu u Tibet sami, bez Sven Hedina, ali je i to propalo. Vidjet ćemo kasnije, da ih ta misao ne ostavlja ni u budućnosti. Još pred samu svoju smrt Mirko snatri o Tibetu. Namjerava proputovati čitavu Sjevernu Ameriku, pa preko Aljaške i Behringova tjesnaca u Sibiriju, a odavde preko Vladivostoka u Kinu, pa u Tibet — ali i tu bude spriječen, spriječen zauvijek u svim svojim namjerama, jer ga je ovaj posljednji put spriječila u tome smrt. I ta im se želja, da udahnu svježi zrak na najvišim i najdivnijim proplancima svijeta, ne ispuni nikada.

Sudbina je čudno čedo. S jedne strane rasipa se svojim dobročinstvima i otvara nam nove i nikada neslućene per-

spektive života, a s druge strane sprečava i škrtari baš na onome, za čim čeznemo. Dok je čovjek čovjekom, nikada neće shvatiti tu slijepu i hirovitu igru sudbine. Mrzimo je, a ne poznajemo je. Opiremo joj se, a ipak smo svakim živcem svojim zavisni od nje.

Ovaj put im sudbina odredi druge putove i druge kontinente. U svome nikad neobjavljenom dnevniku piše Mirko, da im se nadala dobra prilika za Južnu Ameriku i oni se bez mnogo premišljanja ukrcaju na brod i preko Lisabona otplove u Buenos Aires. Kakova je to bila povoljna prilika, Mirko ne spominje u svome dnevniku. Društvo na brodu bilo je šareno i kozmopolitsko. Seljani su se većinom zadržavali na krmi broda, sami za sebe, promatrajući, kako se u maglovitim daljinama gube nejasni obrisi staroga kopna i strma portugalska obala, a kljun parobroda polako i dostojanstveno siječe valove beskrajnog Atlantika. Kad se u daljini izgubiše i posljednji obrisi evropskoga kopna, Seljani kao da su osjetili neko olakšanje. Otaru sa sebe prah svoga rođenog kopna, za njih Evropa nestane. Pred njima je sada samo Amerika. Novi kontinenti — novi događaji. Budućnost je dolazila pred njih u vidu dalekih i nepoznatih krajeva, velikih i nesavladivih rječina, tajanstvenih pampasa i prašuma, jedinstvenih divljih gorskih klanaca, snježnih glavica, tajanstvenih crnih jezera i krika nepoznatih ptica. A povrh svega toga komešaju se teške magluštine, neprozirne i mutne, kao što je neprozirna i mutna njihova sudbina. I sve to zajedno, taj konglomerat magla i gudura, pampasa i prašuma — to je ono, što se naziva Amerika.

A brod polako siječe valove. Oni plove ususret novome kontinentu i novim doživljajima.

PRIJELAZ PREKO ANDA

Amerika se pojavila pred njima kao niska i maglom prekrivena crta kopna na obzorju, koja je svakom morskom miljom sve više rasla u beskonačnost i zadirala u nebo. Konačno, kad se pred njima ustobočiše strme litice Buenos-aireske luke i impozantna, šiljasta kubeta argentinskih brda, brod stane.

Osjećaj čovjeka, koji prvi puta stupa na tlo novoga kopna, može razumjeti samo onaj, tko je jednom već prevalio Ocean. Neki neodređeni osjećaj zadovoljstva, ispunjen malom nervozom, titranjem prstiju i nesigurnog koračanja, kao da će se i kopno zaljuljati, kao što se ljulja i more — to je sve, što tu čovjek osjeća. Sve ostalo u njemu ispunjava praznina, sposobna za prihvat novih i još nama nepoznatih osjećaja.

Svaki kontinent donosi nešto novo, nešto specifično svoje. Tlo i klima oblikuju život u posve novoj komponenti razvoja. Čitavo jedno kopno naliči na slikarsku paletu s razbacanim bojama, koje su doduše uvijek iste, samo različito porazdijeljene, te je slika živog šarenila, koju paleta pruža, uvijek drugačija. Amerika, i to napose Južna Amerika značila je u Seljanovo vrijeme nešto novo i još nepoznato. »Terra incognita« u pravom smislu riječi. Zemlja, o kojoj se više pisalo nego o ikojoj drugoj zemlji. Veliki i nepregledni pampasi obavijeni su šutnjom, a goleme i neistražene rječine donosile su sa sobom žubor dalekih i nepoznatih krajeva. U prašumama su živjela još neotkrivena indijanska plemena: nosili su na glavi urese od perja, močili šiljke svojih strijelica u smrtonosne otrove i uz bojni krik, koji je kobno odjekivao u noći, navaljivali na bijelce. Mnogo je toga bilo tu još neistraženo. Na čitavim kompleksima zemljišta nije još nikada bila noga

bijelca, a te su plohe ostajale kao bijele i neizrađene mrlje na zemljopisnim kartama.

A što je neistraženo i nepoznato, to uvijek privlači ljude i podjaruje u njima maštu. Takvi krajevi imaju posebnu, opojnu moć, kojom djeluju na mase. One bijele ne izrisane mrlje na zemljopisnim kartama ostavljaju potpunu mogućnost mašte, koja može da se razbukti do neslućenih dimenzija. Granice tu ne postoje. Postoji u takvim slučajevima samo mašta i čežnja, koja se budi u čovjeku za dalekim i neznanim krajevima.

Takovu su čežnju osjećala i naša braća, kad su plovili preko Oceana u Novi Svijet. I zato se nisu dugo zadržali u Buenos Airesu. Grad je bio lijep i moderan, ali to nije bilo ono, što je njih privlačilo. Ulice ravne, kao ravnalom povučene, kuće na nekoliko katova, luka krcata brodovima i sva zavijena dimom, a aleje zasjenjene paomama. Nebo je bilo modro, kao i u Africi, zrak vruć; samo podveče duva sa široke površine svježi lahor, krošnje paoma otajstveno zašapuću, a iz daljine se osjeća miris pampe.

To su bili prvi stvarni dojmovi, koje je Mirko primio u sebe. Taj vjetrić, koji je predveče duvao, i mrmor široke, razlivene La Plate šaputao mu je u uši priču o dalekim krajevima. Krajevima, u kojima žive nepoznata i mala indijanska plemena, raštrkana po prašumama i gorskim klancima, sama za sebe, odijeljena od svakog i najmanjeg utjecaja novovjeke kulture i civilizacije — i sretna. Sretna u svojim malim, bijednim domićima, pod svojim šatorima i pod širokim i zvjezdanim argentinskim nebom, koje jedino gleda sve patnje, sve boli i sve radosti tih crvenokožaca. U takovim se zvjezdanim noćima, kad zvijezde prskaju poput raketa nebom i nečujno kruže prikovane neshvatljivim svemirskim zakonima u zatvorenome, vječnom krugu, koji nema početka i nikada ne će imati svršetka, odigravaju tragedije ljudskih duša, koje su velike, kao što je veliko i zvjezdano nebo nad njima. To su tragedije pojedinaca i tragedije čitavih plemena, koja pomalo šutke izumiru, stisnutih zubi i ukočena pogleda unatrag, u svoju prošlost.

Ti krajevi žive od prošlosti, koja je sagrađena od nježne, paučinaste pređe samih legenda. Legende, koje nam govore o dalekim i nepoznatim carstvima, neizmjernim bogatstvima, kad

su bile čitave palače izgrađene od zlata i dragoga kamenja, i dobrom Velikom Duhu Manitou, koji je ljubio svoj narod. Taj Veliki Duh živi još i danas. Indijanci ga osjećaju u svojoj blizini, u svome šatoru, za dugih i beskrajnih noći, kad se ne čuje ništa drugo, nego teško i ubrzano disanje usnulih, i dugi, otegnuti zov nepoznatih noćnih zvijeri. U tom promuklom, dalekom riku, koji prisluškuju napola pridignute glave, čuju oni plač Velikoga Duha. Plač, koji se javlja svake noći i uvijek je isti. Dug i otegnut; lebdi negdje u visini, između neba i zemlje, zavlači se u svaki logor, u svaki šator, u svako uho i kazuje priču o izumrlom plemenu. A ta je priča tako turobna, da od nje doršću i trepere zvijezde...

Legende, sve su to legende. Ali legende, koje su postojale i koje su nekoć bile stvarnost. Ruševine indijanskih hramova postoje još i danas; zidine urešene ornamentima, prežarkim za obično oko crvenilom i velikim plamenim suncem. Simbol svjetlosti i topline, koje se širilo čitavim kontinentom i obasjavalo i grijalo sva srca. Simbol plemenitosti, čistoće i vječnoga plama, koje izgara i izgara, a nikada ne izgori, kao što izgara i ljudska duša, krcata osjećajima.

Život je za te ljude značio samo nešto svijetlo i čisto. Život, koji se prirodno razmnaža i stvara uvijek novo; — kao što se i na plamenu jedne svijeće može upaliti na tisuće i tisuće svijeća, a da se njoj samoj od njena sjaja ništa ne oduzima, tako se od jednog života stvara bezbroj novih života i novih plamenova...

Tako je to bilo nekoć. A danas? Danas su ta plemena u izumiranju. Danas doista postoji samo legenda i ništa više. Samo tu i tamo po koji preostali predstavnik svoje rase, koji u nijemoj pobožnosti diže noću glavu s uzglavlja i prisluškuje dugom i otegnutom plaču Velikoga Duha, koji dolazi iz prašume, jer prašuma progovara u noći. Tisuće glasova oglašuju se sa svih strana i ispreplićiu međusobno, te se dižu u visine.

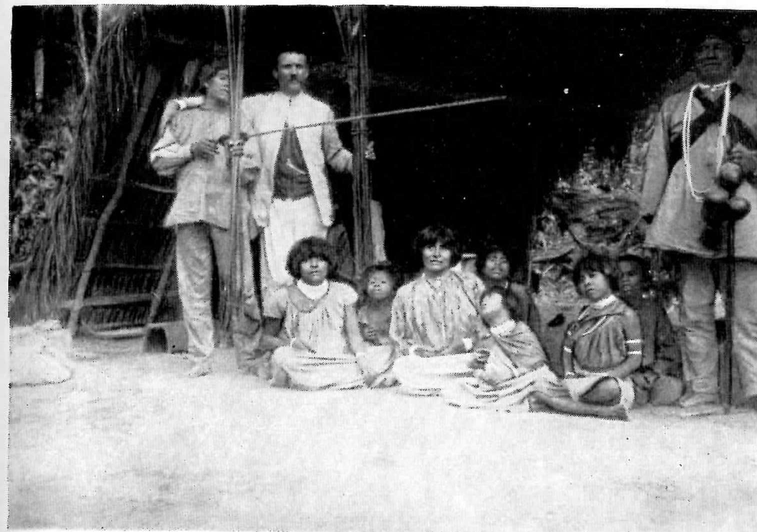
Seljani se poput kakvog novovjekog Diogena otpute u Ameriku tražiti sa svjetiljkom takove Indijance. Slični Don Quichottu borili su se sa fantastičnim tvorevinama svoje vlastite mašte. Širokim plućima htjeli su udahnuti dah vjetra, koji je dolazio sa pampasa, golemih i beskrajnih polja, kojima nikada nema kraja i natkrivenim velikim, modrim i kristalnim lukom tropskoga neba.

U Buenos Airesu zadržali su se samo toliko, koliko im je bilo potrebno, da urede svoje poslove na austrijskom konzulatu, da se stave u dodir s hrvatskom kolonijom u Buenos Airesu, Rosario i u St. Fé. Za kratko vrijeme upoznaju grad Juan de Garaya*), smještenog na desnoj obali La Plate, prozru gustu mrežu ulica, fotografiraju nekoliko gradskih palača i u pratnji gospodina Serafina Sivačića, predstavnika Hrvatske kolonije, pohode generala Mitre, koji je podrijetlom Hrvat. General ih vrlo lijepo primi, te je Mirko zapisao u svoj dnevnik: »a kada mu rekosmo, da smo Hrvati, reče nam slijedeće: Soiex orguilleux d'etre les fils de le nation sudslave. Ce est une noble nation.«

Pošli su iz Buenos Airesa jednog prekrasnog, sunčanog dana, u pol osam ujutro s kolodvora Retiro. Sjedjeli su u elegantnome vagonu »Pacific-Compagnie« i krajobrazi s malenim seljačkim kućicama, slični krajobrazima Hrvatskog Zagorja odmicali su s jedne i s druge strane željezničke pruge. Prva im je namjera bila, da proputuju cijelu Južnu Ameriku uzduž i poprijeko — od Buenos Airesa do Tihog oceana. U jednoj ravnoj liniji htjeli su s obale jednog oceana prijeći na drugi, usprkos svih zapreka, koje su im se stavile na tom putovanju, pa zvale se te zapreke i Andama, najviše, najmoćnije i najdivljije gorje Južne Amerike, s vječnim snijegom i ledom, golemim gudurama i klisurama, koje zadiru gotovo u samo nebo i s nedoglednim ponorima, kojih se dubina ni naslutiti ne može.

Sjedjeli su kraj prozora. Neizmjernoj pampi nigdje nije bilo kraja. Silna ravnica, posve prekrivena visokom travom, prostirala se od obzorja do obzorja. Mjestimice, tu i tamo provirivala je između tamno-sivog zelenila po koja oveća mrlja diluvijalnog pijeska, u kojemu su nađeni ostaci pretpotopnih orijaša, megateriuma, glyptodona, pa fosilnih konja i tako dalje. Te goleme kosti sačuvane fosilne u pijesku i slomljene pod udarcima hiljada i hiljada godina, kazuju nam priču o dalekom i nepoznatom životu i svijetu, koji je u prastara vremena napučivao zemlju. Onda je još ona drugačije izgledala. Amerika je bila spojena sa starim kopnom, granice mora bile su drugačije, kontinenti su imali druge forme, a život se

*) Osnivač Buenos Airesa.

Kod Indijanaca Caynas

Indijansko pleme Botukudos

Vožnja rijekom Paranapanemom

Na Paranapanemi

odvijao i stvarao nama nepoznate oblike. Čovjeka još nije bilo, a ako je i bio, čamio je negdje u kakvim subtropskim prašumama, kidao granje i brusio svoje prvo kamenje.

Kako je to bilo daleko, a opet kako blizu s obzirom na čitav razvoj života, na svemirsku neizmjernost. Te hiljade i hiljade godina, koje gledane iz naše male, individualne perspektive čovjeka znače nešto beskrajno dugo, zapravo nisu ništa drugo, nego samo jedna apsolutna ništica u svemirskom zbivanju. I sve to, što nam se čini, da traje dugo i što traje hiljadama godina, zapravo nije ni od jučer. Sve je to danas; jedan jedini dan, koji se gubi i ne znači ništa.

Sada tim pampama ne prolaze više dinoteriji, ni glyptodonti, već se tu i tamo kroz prozorska stakla vagona, koji odmiče u ravnoj liniji na zapad, zamjećuju jata američkih nojeva nandua, koji ukočenih vratova stoje sred visoke trave i sa zanimanjem mozgovno ograničene životinje promatraju lokomotivu i vagone, koji zavijeni u teški i sumporasti dim ugljena, pun varnica, lete slični kakvoj izumrloj životinji, kakvu megateriumu ili glyptodontu, koji je upravo sa sebe stresao pijesak pampe i oživljen jurnuo preko ravnice frcajući kroz nozdrve dim i vatru. A tada se to jato ukočenih vratova razbježi, takne horizonta i nestane.

S druge opet strane pojavi se hrpa konjanika. Samo kratka, sekundna vizija sred jurnjave vlaka: crna, opaljena lica, široki šeširi, nemirni konji i preko ramena prebačen lasso. Tada i to nestane, a gauchosi, ti pravi stanovnici pampe, ostaju iza njih. Trenutačna slika, koja im govori o životu sred tih ravnica, na kojima duva svakog dana stalan vjetar pampeiro.

A vlak hrli i odmiče se, štropoće i udara čelik o čelik. Kotrljaju se kotači oko svojih osovina, kao što se neprestano kotrljaju slike i događaji oko Seljana. A svaka takva slika, pa bila ona samo trenutačna, pa trajala samo desetinu sekunde, izgubila se onda u nepovrat, budila u njima čitav kompleks misli, koje su se asocijacijom vezale jedna na drugu, rasle i opadale isto tako, kao što je rastao i opadao broj slika, koje su se pojavljivale pred njima.

U takvu razmatranju života, koji se pojavljivao pred njima i opet nestajao, prođe im dva dana putovanja preko pampasa, i na obzorju se pojave prve modrikaste silhuete Anda. Prošli su u dva dana put od preko hiljadu kilometara

između Buenos Airesa i Mendoze. Postaje, na kojima se zaustavio vlak, bile su: Mercedes, Junin, Rufino, Mackenna, Villa Mercedes, St. Luis, La Paz, Catitas, Alto Verde, R. del Madio i konačno Mendoza, gdje moraju prijeći na malu, uskotračnu, samo metar široku transandinsku željeznicu.

Već u Mendozi, koja leži podno najvišega gorja Južne Amerike, osjeća se strujanje svježega zraka s nebotičnih litica Aconcague. Dok su još ovdje svi brežuljci pokriveni bujnim zelenilom i najboljim argentinskim vinogradima, već se u daljini nazrijevaju sniježne plasine po golim obroncima kamenih divova. Divlja i rastrgana silhueta i puna crnih i dubokih ponora, iz kojih se svakog jutra dižu u stupovima bijele magle, što nestaju na suncu i pretvaraju se u plavetilo neba.

Dva tri dana zadrže se u Mendozi. Maleni gradić, koji je 1861. nastradao potresom, a sada je sav izgrađen nov. Neki stari mendožanin pripovijedao im je o strašnome tom potresu: »Zli podzemni duhovi su veoma podmukli, dadnu ljudima, da ustroje domove, da obrade zemlju, da osnuju obitelj i blagostanje, pa onda iznenada razore sve u životu. Tko zna napokon, danas nasađena je tuj vinova loza, rađa dobro, možda će kada te plemenite rastline, koje rode vinom, biti jače od podzemnih zlikovaca.«

Posred mjesta protječe rijeka Mendoza, nastala od dvije manje riječice Cuevasa i Tupungato. Cuevas izvire ispod samog Aconcague, najvišeg vrhunca Amerike (7039 m.). Transandinskom željeznicom ušli su doskora u same Ande. Goleme i visoke snježne glavice podigle se u svojoj impozantnoj veličini ravno povrh njihovih glava. Gole stijene, sagrađene od kamena i šljunka, poprimaju sve fantastičnije oblike. Ni najbujnija ljudska mašta ne može biti tako bizarna u odabiranju oblika kao priroda. Takvu paletu i takvo dlijeto ne može imati ni jedan umjetnik svijeta, kakovima radi priroda. Neumorna je u stvaranju novih forma, koje se pojavljuju pred našim očima i uvijek su drugačije. Ponavljanja nema. Na svakom se koraku otkrivaju nove mogućnosti i nove kreacije njezina genija. Stupovi i lukovi, stijene i obronci, gudure i procjepi, ponori i kanjoni, u kojima šume zapjenjene rijeke, prskaju slapovi, ruše se sniježne lavine, šušti vjetar, koji se iza pojedinih litica pretvara u urlik orkana — sve to stvara jedinstvenu i velebnu sliku, simfoniju kamenja i razlivenih

boja, koja se u prebogatoj skali spektra prelijeva od snježnog bjelila do zagasitih sjena kakovih dubokih provalija.

Tada opet nastane tišina. Čuje se samo monotono ceketanje kotača gorske željeznice, cviljenje osovina i dahtanje lokomotive. Sva je priroda ukočena, obamrla u svojoj snježnoj bjelini, slična zamrloj kraljevni, oko koje je pokleklo dvanaest malih, dobroćudnih patuljaka i čekaju kraljevića, koji će je cjelovom probuditi na novi život.

Posebni se osjećaji bude u čovjeku, kad se penje u ovako visoke planine. Osjećaji, koji ga izdižu nad obični život i pune mu dušu svježinom, ljepotom i ljubavlju za sve ono, što ga okružuje. Pluća se šire od svježine, a oči se pune ljepotom.

Ande!

Mirko je u svome dnevniku zapisao ovo: »Putniče! kada uđeš medj Ande i vidiš oko sebe ogromne brdine, snježne vrhove, golu narav isprebacanu podzemnim silama, sjeti se, da prelaziš granicu između dva oceana, granicu, koju je narav postavila i hotjela učinit neprohodnom, no ljudski um i ljudska sila nadvladali su ipak tu zapreku.«

Svakim zaokretom mijenjaju se slike, kao na kinematografskom platnu. Jedna veličanstvenija od druge, jedna šarenija i bizarnija od druge. Veliki prirodni mostovi, slični vijaduktima, spajali su klisure, snijeg se smrzavao u visini, a sunce je blijeŝtalo na nebu. Jedan kondor je kružio povrh glavice velikog gorskog masiva, nazvanog Penitentes (Pokajnik) visokog 3858 metara. Bijele stijene usred ove divlje pustoši, raskidane i razrovane, kao da su sada izbačene iz utrobe zemlje, djelovale su blago. Predočivale su čovjeka, koji pokorno kleči, a prignuta mu glava pokrivena snijegom, kao sjedinama. I sami kotači vlaka kao da su tiše ceketali, dok su se vozili podno njegovih vrhova i plaho obilazili toga gorskog diva. Kondor je još uvijek kružio u visini, a da nije ni trepnuo krilima.

Mirko je napisao u svoj dnevnik:*)

»Imali smo priliku slušati priču tih brdina od starog jednog vodiča andinskoga: Bilo je to u vrijeme, prije no što su bijeli ljudi došli u ove krajeve. Prolaze kroz naša brda

*) Original u Arhivu Hrv. Etnografskog muzeja u Zagrebu.

poznavali su naši stari, koji su bili mnoga jaka plemena pod gospodstvom jednog poglavice. U dolini, koja se naziva danas Punta de los Vacas, živila je moćna obitelj. Otac Zoli sa dvadeset sinova. Pošto nisu imali sestara, a i majka im je umrla, živili su sami samcati u svojim cabanama hraneći se od lova guanaca i korijenja, koje su nalazili po dolinama. Samo oni poznavali su sva tajna spremišta žutih i bijelih kovina. Velika njihova tjelesna sila uzoholila ih je tako, da su si utvarali, da vrijede više no svi ostali ljudi, i svatko, tko je prolazio tim putem, nije bez njihove dozvole siguran bio za svoj život. Oholost je rasla u njima danomice i ispunila posvema njihova srca, tako da su se počeli rugati Velikome Duhu, koji nam je dao život. Svaki put, kada bi izlazio mladi mjesec, uspeli su se oni na brdine, koja se zove danas Penitentes i koja je u njihovo doba bila ravna na vrhu. Kada bi ugledali mjesec i zvijezde, kričali bi ogromnim glasom: Izađi mjeseče, izađite zvijezde i klanjajte nam se, jer smo mi braća Velikoga Duha, naša je sila tuj veća, nego li njegova na drugim mjestima.

Koliko su dugo vodili taj bezbožni život, ne zna se, nu jedan od njihovih teklića vidio ih je uspinjati se na brdo, da prime poklone svemira. To je bilo njihovo zadnje slavlje. Potresi, vatra iz neba i volja Velikoga Duha ubila ih iznenada, pretvorila ih u kamenje u takovom obliku, da se moraju klanjati svemiru do konca svijeta.«

A visoko gore, kao tamna silhueta na nebu, kružio je kondor raširenih krila, sličan simbolu snage, ljepote i vječne slobode ovih nepobjedivih gorskih lanaca...

Puenta del Incas ih dočeka sva zavijena u guste i teške sumporne pare, koje su izbijale na tome mjestu. Golema crna provalija, kao nožem rasječena rana zjevala je u kamenu, a u njenoj dubini klokotala je voda i prskala pod zemljom. Čitav niz sumpornih, termalnih i petrolejskih vrela poredao se u dugome, neprekinutom špaliru uz prugu i svojim klokotanjem, parama i teškim mirisima pozdravljao putnike. Stari indijanski put preko Anda vodi povrh Puente del Incas u Chile, a uz razrovane ostatke kamene ceste u snažnoj gorskoj bujici ruši se u nizinu Horcanas.

Tada ostave Puentu del Incas i sumporna i termalna vrela, velike prirodne mostove, ogoljele i prosjede glavice Pokajnika,

ostave u Horcanas i nađu se podno Aconcague — najvećeg vrhunca Južne Amerike. Vrhunca, kojemu visinu jedni označuju sa 6835, drugi sa 6970, a treći sa 7039 metara. Mirko piše: »Kada smo ugledali toga diva, čudne se misli rodile u nama. Kraljevi naše zemlje sakrili se među oblake, a mali crvić, zemaljski čovjek, popeo se na njih i otkrio njihove tajne. Gospodin je usadio u naše srce plemenitu želju, da tražimo i dubemo sve nepoznato, dok živimo. Naši pređi i današnje pokoljenje otkriva tajne našega planeta, a naši potomci činit će to isto na drugim planetima, koja se kreću po svemiru.«

Zrak je zahladio. Lokomotiva je dahtala sva obavijena gustim bijelim parama i probijala se kroz snježne krajeve. Tamo, nedaleko pruge opaze malu kućicu, casucha di Gringo, u kojoj je pred dvije godine neki Englez stradao životom, a nekom Talijanu se smrzle obadvije noge i morali mu ih odrezati.

Od stanice Cuenas putuje se dalje na mulama. To je posljednja željeznička postaja na argentinskoj strani, a nalazi se u visini od 3151 metara, a samo 175 kilometara daleko od Mendoze. Pogled sa Cuenasa ubraja se među najljepše vidike Južne Amerike. Panorama sa silhuetama Aconcague i Cerro de Tolosa u daljini, koja je pokrivena nekim tananim, svilenim maglicama, modrikaste boje, da se više ne zna, jesu li oni vršci, koji se vide iza te koprene, doista prava brda, ili je to samo prekrasna slika, koju stvara čežnja u našem oku.

Što dalje, to je put bio opasniji. Vodio je preko Cumbre de Cuenas, kojom prolazi granica između Argentine i Chile, a na samoj granici smješten je glomazni, kameni kip Krista, koji u svojoj pastirskoj, pitomoj pozi i baroknoj napirlitanosti dominira tim raskidanim gorskim divovima, rječit u toj pustoši i nekako palestinski, arapski topao sred toga snježnog kraja.

Kod toga se neizrađenog Krista zaustave. Veći dio puta bio je svladan. Iza svojih leđa imali su čitavu Argentinu, zemlju beskrajnih pampasa, golemih rijeka i visoka neba. Amerika je polegla pred njihove noge, slična svladanome divu, i činila se još zamršenijom i neshvatljivijom, nego gledana iz same unutrašnjosti. Daljine se pušile i gubile u neodređenoj crti obzorja. Tamne mrlje na dalekom sjeveru prvi

su počeci prašuma, koje su se protezale sve do ekvatora, a tanane, srebrne niti bile su silne rijeke.

Mirko je stajao na vrhu brda naslonjen leđima na kamenog Krista i gledao u daljinu. To je dakle zemlja, koja ih očekuje. One tamne mrlje će upoznati, onim rijekama će se provesti, a brda će osvojiti. Stoji on tako naslonjen na Krista i pokazuje na vrške Cumbra de Iglesia, na Gisera, na stotine još drugih brda, s osjećajem, kao da stoji pred precizno izrađenom zemljopisnom kartom i prstom prelazi preko papira.

Na chilenskoj strani brda se strmo rušila moru, puna opasnih ponora. Kamenje je eruptivnog, vulkanskog podrijetla i slabo obraslo i onako kržljavom vegetacijom. Kad su na večer htjeli zapaliti logorsku vatru, morali su kopati korijenje posebne planinske biljke chakai, koja raste do tri hiljade metara visine, a za hranu ubijali su kordiljerske prepelice. U visini od gotovo tri hiljade metara dođu do 5 km velikoga jezera Laguna del Inca, a smještenog unutar strmih, kamenih obala. Noć, koju su proveli na tome hladnom jezeru, bila je puna glasova životinja i žuborenja vode. Drugi dan krenu dalje i stignu do Guarda viaje, prve željezničke postaje na chilenskoj strani. Odavle krenu dolinom rijeke Aconcague u dolinu rio Blanco, prijeđu u Santa Rosa de los Andes na širokotračnu državnu željeznicu i spuste se u dolinu »vječnoga proljeća«.

Snježne glavice, koje su se još prije uzdizale povrh njihove glave, bile su sada u daljini. Plodna polja, cvijećem urešeni vrtovi, tihi potočići, mirne seoske kućice i čitava panorama gradova i gradića niklih uz željezničku prugu, bili su živi kontrast onim vulkanskim, eruptivnim stijenama, kamenim klisurama, snježnim plasinama i nečujnom kruženju kondora povrh svega toga. I tako dalje, brže, no što leti pero, kao misao izmjenjuju se slike, redaju se kontrasti, rastu i bujaju osjećaji u čovjeku, dok se konačno ne zaustave u Santiagu, pa poslije u Valparaisu i stignu na obalu Pacifičkog oceana . . .

Mirko piše:

»Ako preletimo odmah poslije svršetka puta utiske, lete nam oni svježi pred očima, te mora da se čudimo nagloj promijeni, koju smo doživjeli u toli kratko vrijeme. U 48—66

sati projurismo neizmjernu pampu argentinsku, uspinjemo se u visoke krajeve kordiljerske, u vječni snijeg, divimo se iz bliza divnoj Aconcagui. Iz republike Argentine došli smo u republiku Chile, prevalili smo razmak i zapreke između dvaju najvećih oceana, oćutjeli smo i vidjeli proljeće, ljeto, jesen i zimu. Um ljudski rabi neznane sile te prevaljuje naš kozmos, uzdiše se i veže misli i smijući se govori: mal si ti, moj dragane, a poslije mog opstanka materijalnog, ako i primaš od materije dio materije, koja ti pripada, tražit će moj duh dalje nove krajeve i istinu — Gdje? ne znamo, nu vidjet ćemo i to...«

SALTO DEL GUAYRÁ

Asunción, grad Lopeza, velikog paraguajskog diktatora, smješten je na zapadu Paraguaya. O tom Lopezu kolaju čitave legende, kako je znao primamiti sebi velike mase naroda. Kad je trebao predobiti narod za sebe, služio se najrazličitijim trikovima. Tako ima legenda, da je povodom jednog velikog državnog udara, koji je spremao, u Asunciónu obmanuo narod na taj način, da su dvije bijele golubice za njegova govora na glavnom trgu doletjele do njega i taknule ga uha, kao da mu šapuću božanske riječi u uho. Dakako da je takav trik, koji se osnivao na posve običnoj dresuri, jer je on te dvije bijele golubice mjesecima hranio tako, da je zrnca prosa sebi stavljao u ušku i ptice su u uhu njegovu tražile hranu, i imao uspjeha. Neuki puk, i onako sklon legendama, shvatio je taj spretni trik s dresurom goluba kao glas s neba, neke vrsti objavljenje i listom krenuo za njim.

I u to vrijeme, kad su Seljani boravili u Asunciónu, osjećao se još uvijek duh Lopeza, toga velikog diktatora i djeteta svoga vremena i svoga naroda. Možda ni jedna južnoamerička država nije toliko specifično svoja, kao Paraguay. Svoja i po političkom uređenju i po ekonomskim prilikama i po moralnom shvaćanju. Pojam žene i zadatak, koji ona vrši u društvu, isto je tako karakterističan, kao i neke druge pojave u društvenom životu, tako, da je Mirko Seljan uskliknuo na jednome mjestu u svome dnevniku: »Siromašni, bogati Paraguay! Bi li te žaliti, bi li ti zavidati!...«

Paraguay se iživljavao u samim kontradikcijama. Taj je narod plesao plesove slične našemu kolu, samo uz pratnju gitara, a ne kao kod nas uz pratnju gajda, ali je on i ubijao okrutnije, nego ikoji drugi narod. Velika tropska žega palila je ovdje ne samo nepregledne, ravne pampase, koji se žutjeli

poput zlata, sprženi na suncu, nego je palila i mozgove. Temperatura je rasla preko dana do četrdeset stupnjeva. Urođenici i stanovnici tih krajeva hodali su odjeveni u duge i bijele platnene haljine, više slični arapskim šeikovima, nego li Amerikancima. Zemlja i klima bila je isto tako hirovita, kao što su bili hiroviti i ljudi.

Paraguay, koji je stisnut i smješten nekako u tijesni kut između Argentine, Bolivije i Brazilije, živi zapravo sam za sebe. Posebna kultura i posebni mentalitet stanovnika, karakterizira tu zemlju vječitih nemira i unutarnjih buna, koje daju pomalo pravu sliku temperamenta, što prevladava u tim krajevima. Južnjački, neobuzdani temperamenat, kao što su neobuzdane i velike rijeke, koje karakteriziraju te krajeve, pustoše i harače, donoseći sa sobom život, ali i smrt.

Tu zemlju, izgrađenu na samim kontradiktornostima, htjeli su Seljani upoznati. Prvotna je njihova namjera bila, da krenu na rijeku Amazonku i upoznaju tu najveću i najtajanstveniju rječinu svijeta. Međutim su istodobno nekako čuli za slapove Sete Quedas ili, kako su ih ondje također nazivali, Salto del Guayrá, koji su po pripovijedanju očevidaca bili najveći slapovi svijeta i svojom ljepotom daleko nadmašivali sve ostale slapove svijeta. Koliko je u tome bilo istine, teško je ustanoviti, jer je takvih očevidaca bila jako malo, a i tima, koji su to kazivali, nije se moglo sve vjerovati. Veliki je dio Paraguaya bio u to doba još neistražen. Oni su imali kao pioniri i prvi bijelci prodirati u te krajeve i nositi sa sobom luč prosvjete i napretka. Ti slapovi, smješteni baš na samoj granici Paraguaya i Brazilije, bili su jedno takvo otvoreno i neriješeno pitanje. Ni točan zemljopisni položaj ni veličina, ni snaga tih golemih vodenih masa nije u naučnom svijetu bila poznata. Svi opisi iz tog doba potjecali su tek na osnovi indijanskog pripovijedanja. No tima nije bilo mnogo vjerovati, jer je svaki kazivao drugačije. Mašta je kod tih crvenokožaca bujno radila, a to se u nauci nije moglo upotrijebiti. Egzaktna nauka traži činjenice, a ne legende, koje kolaju među narodom i pojedinim plemenima. To doduše može biti vrlo zanimljivo za proučavanje etnografskih i etnoloških prilika nekoga kraja, ali geografija se time pomoći ne može.

I baš zbog toga se Seljani u vezi s Geografskim društvom odluče znanstveno istraživati slapove El Guayrá, te tako na

taj način riješiti najzanimljiviji, a ujedno i najzakučastiji problem Paraguayja. Radi toga odgađaju svoj put u Braziliju i na Amazonku i otpute se željeznicom iz Asuncióna u Villa Rica, dokle je vodila željeznička pruga, a dalje na konju do jezera Cay na Rio Iuquiviriy i pješice do samih slapova.

Na ni jednom svome dosadašnjem putovanju nisu tako rigorozno postupali i bilježili na svoje croquise i karte kao sada. Na povratku sa slapova napisali su veliko i opširno naučno, zemljopisno djelo »Slapovi Guayrá«, koje je istodobno izašlo na španjolskom (preveo Serafin Livačić: El Salto del Guayrá) i na fracuskom prijevodu (preveo Charles de la Hitte: La Chute de Guayrá). To im je djelo donijelo renomée ozbiljnih, naučnih radnika i geografa, a kao znak priznanja dobiju na pergameni štampanu diplomu, kojom se imenuju začasnim članovima Meksičke akademije znanosti i umjetnosti. Ta se diploma čuva danas u Arhivu Hrvatskog etnografskog muzeja u Zagrebu.

Serra de Villa Rica su Indijancima napučena i još posve neistražena brda. U tim krajevima živi divlje, crvenokožno pleme t. zv. Schiavanti-Indijanaca, o kojima se vrlo malo zna, i koji su patuljastog rasta, dakle liliputanci, za razliku od plemena Onos, koji su pravi gorostasi među Indijancima.

Preko tih krajeva i preko brda i dolina, preko gotovo neprolaznih močvara, koje se protežu u beskrajnim kilometarskim udaljenostima, prolazila je naša mala karavana, u kojoj je osim braće bio još jedan sluga Vicent, 2 tovarne mule i 2 konja.

Na stanici St. Blaz morali su se zadržati potpunih 15 dana, jer ih je uhvatila snažna tropska kiša, koja može podrovati čitava brda, i prije toga roka nije se moglo ni pomisliti na odlazak zbog močvarnog terena i nabujalih rijeka. Nakon toga opet zađu u samo srce pustoši, nastavane Bugrima i Tapui indijancima. Zanimali su se za kulturu i običaje tih malo poznatih i nekulturnih crvenokožaca i baš iz tih krajeva potječu indijanski nakiti, oružje, odijela, i ostali predmeti, koji se nalaze danas pohranjeni u Vanevropskoj zbirci zagrebačkog muzeja. Mislimo, da ne će biti suvišno, ako ovdje donesemo u cijelosti pismo Mirka Seljana, koje je pisao na upravu muzeja, šaljući darove za zbirku, jer nam to opširno pismo otkriva pomalo nepoznati i nama daleki život ovih bijednih i neciviliziranih plemena, koja žive sama za sebe, odijeljena velikim šumama, brdinama i močvarama od čitavoga svijeta.

To pismo glasi:

»Buenos Aires, 6. I. 1905.

Kr. Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu.

Evo ukratko nekoliko znanstvenih podataka o poslatoj etnografskoj zbirci. Na svaki način nadam se, da su stigle sve pošiljke. Da vam bude uvrštenje što laglje, prelazimo na stvar:

Svi predmeti spadaju u razred »Tupi-Guarany«, od kojega potiču razna plemena, kao: Guarany i Caynas (Caingnas), Coroados (Caingang), Šavanti, Guayaqui i dr. Razna indijanska plemena, koja žive u prašumama Brazilije, ostaci su silnog i mnogobrojnog naroda »Tupi-Guarany«, koji je bio naselio litoral Atlanskoga oceana, dolinu Parane i Paraguaya sve do rječine Amazonas. Dapače u području rijeke Orinoco i na antilskim otocima ostavili su svoje potomke nazvane »Carahibas«.

Istinitost gore navedene izreke potvrđuje zemljopis Brazilije, jer nazivi mjesta, gora i rijeka imadu većim dijelom Tupi-Guarany za korijen. Taj se jezik zvao u razvitku Tupi, a kasnije moderniziran »Guarany«. Gdjekoje pleme pokrajine Amazonas upotrebljava i danas »Tupi«, dok je »Guarany« zapremio čitav jug Brazilije i Paraguayja.

(Slijedi popis predmeta poslanih muzeju).

Guarany-Caynas čine s malom razlikom u običajima i narječju jedno pleme. Prvi su zapremili doline rijekah Itararé, Zincas, Tybagi uz sjeverni dio republike Paraguay nad slapom Guayra, a drugi obitavaju lijevu obalu rijeke Paranápaneme, južni dio države Matto-Grosso i argentinsku stranu kraj slapova rijeke Iguazú.

Njihov zajednički jezik Guarany nazvan »uheheu« (riječ čovjeka) prešao je i na evropske doseljenike, jer se govori više no španjolski u slojevima nižega puka republike Paraguayja i argetinske pokrajine Corrientes.

Povijest nas uči, da su Španjolci barbarskom okrutnošću decimirali urođenike — od nekoć mnogobrojnog naroda pre-

ostao je malen broj, koji će tokom vremena posvema izumrijeti. Mirne su ćudi i nisu neprijatelji civilizacije.

Stanuju u slamnatim kućicama usred iskrčene šume i žive od lova, ribarenja i poljodjelstva. Nad svakim plemenom vlada kacike uz apsolutnu moć i pravo na tri žene za razliku od svojih podanika, koji žive samo s jednom indijankom. Prilikom svečanosti ženidbe, pogreba, liče sebi lice crvenom ili crnom bojom, koju dobivaju iz kore šumskih stabljika. Nakiti sastavljeni iz perja raznovrsnih ptica rese glavu ili ih pašu oko bedara ili im služi za narukvice.

Riječ »Njandižara« znači božanstvo u spodobi »bijelog, malenog čovjeka bez brade, s probušenom donjom usnicom, koju resi »Tumbetta« (Šurumbetta)«. Vele, da je Njandižara za puk nevidljiv i da se pojavljuje za vrijeme molitve samo kaciki i svećeniku. Guarany-Caynas zapremaju prvo mjesto kulture među brazilskim Indijancima. U općenju s bijelima su gostoljubivi i za mali dar na službu pripravni.

(Slijedi popis predmeta Coroados Indijanaca).

Središte Coroadosa nalazi se na podnožju Serra de Diabo, koja prati u zapadnom pravcu desnu obalu rijeke Paranápaneme do njenog utoka u Paranu, a drugi dio plemena nastanjuje dolinu rijeke Ivahy, Xagú i Passo-fundo (granica između države Rio Grande do Sul i Parane). Coroadosi su antagonisti u razredu a) opisane braće.

Krepkog i visokog uzrasta ne bave se no lovom vodeći nomadski život u prašumi. Njihove aldeje (stanovi) su provizorne, jer čim slute dolaz stranca, bježe i ne vraćaju se na isto mjesto. U vječnom ratu s bijelim susjedima ne štede ni žene ni djecu, a i Brazilijanac ne zaostaje, da im vrati milo za drago. Jezik Coroadosa proizlazi također iz Tupi-Guarany, nu tvori posebnu kategoriju.

Na pr.: Vatra = tatá, žena = cunia, a Coroadosi vele: vatra = pi, žena = onatá.

Karakteristično je napomenuti, da su u državi Parana živući Coroadosi posvema pripitomljeni na razliku njihove braće u prašumama S. Paulo, koja su u neprestanom krvoprolića s kolonistima.

(Popis predmeta Šavanti).

Guayaqui stanuju u prašumama Serra de Villa Roca i Caaguazú i u brdovitoj okolici grada Eucarnacion. 15—20 članova tvori obitelj, koja se klati po šumama živući od plodova i ubijene divljači. Bijelima nisu opasni, nu kao prijatelji konjskoga mesa kradu konje i mule raznih posjednika, koji ih toga radi proganjaju.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Za malo dana krećemo preko Cordillera u Chile (Valparaiso), a odavle prema jugu »terra de fogo«, da upoznamo tamo indijanske gorostase »Onas«. Možda nam pođe za rukom sabrati koju kolekciju. Hrvatski pozdrav i odlično štovanje Mirko Seljan«.

Na granici između Paraguayja i Brazilije dođu do naseobine Bugra Tapui-Bandera, odakle su mogli dalje samo pješice. Na tome mjestu ostave svoju mulu i uzmu sa sobom četiri mlade djevojke, da im nose prtljagu. U tim krajevima žene obavljaju sve muške i teže poslove, dok muškarci samo ljenčare. Zbog takva načina života žene su i mnogo otpornije od muškaraca.

Kad su sjeli na večer oko logorske vatre usred guste prašume, koja se micala i disala u noći oko njih, djevojke su sjele izvan kruga svjetlosti, naslonile se na debela stabla prašumskog drveća, omotanog povijušama, a oči su im čudno svjetlucale u noći. Bilo je u tom djevojačkom pogledu nešto turobno i čeznutljivo. A tada spuste trepavice i sjaj se u njihovim očima ugasi.

Mirka čitavu noć nisu ostavljale te oči. Čitavo su vrijeme lebdjela u tami pred njim četiri para očiju, uperena u njega i rječita više, nego što čovjek može i slutiti. On je za ta jadna ženska bića značio stvarno neko božanstvo iz drugoga svijeta, koje donosi sa sobom miris nepoznatih daljina, miris nečega, o čemu su one svijesne, da nikada ne će doživjeti. On je za njih bio jedan sasma novi i nedokučivi svijet; svijet, gdje ljudi žive drugačije, nego ovdje, gdje vladaju drugi zakoni i drugi običaji, gdje ljudi imaju posebne nazore i posebne misli o svemu onome, što ih okružuje. Negdje konačno moraju svršavati ove šume i ove močvare, koje ih okružuju i čine ih nepristupačnima, kao da žive na posebnom, dalekom planetu.

One to ne mogu shvatiti, jer se njihove duševne sposobnosti ne nalaze na tako visokom stupnju razvoja. Njihov mozak s posve primitivnim, anatomskim zavojima bijele supstance može primati izravne utjecaje vanjskog svijeta. Sve apstraktne pojmove njihov mozak ne može primati u sebe. O svijetu one čuju samo škrta kazivanja svojih suplemenjaka, koji su prošli zemlju velikih močvara i došli u gradove bijelih ljudi. Ta su kazivanja bila vrlo rijetka, jer su rijetko koji Bugri ili Tapui došli do gradova bijelih ljudi. A koliko su te priče i postojale, bile su tako nelogično ispripovijedane, da se na temelju toga nije mogla stvoriti nikakva slika dalekog svijeta, po kojemu hukte lokomotive, plove parobrodi, grade se kuće, uređuju parkovi, postavljaju tramvajske tračnice i priređuju koncertne večeri.

Sve slike, koje se mogu stvarati u mozgu takvih bijednih bića, kao što su ove četiri žene, što čuče tamo u polusjeni i upiru čeznutljive poglede u bijele ljude, bile su imaginarne i nestvarne. Nikakve konture i nikakve određene boje. Sve otvoreno i neizgrađeno, kao zdanje, koje je tek započeto, a masiv gradine ne može se još ni nazrijevati, a kamo li znati. Otvoreno polje mašti, ali mašti, koja ne zna na koju stranu da pođe.

Mirko ustane i prošeće se, kao da želi razgledati teren, je li je siguran od neprijatelja i divljih životinja. Bio je to samo trik. On zapravo nije mogao usnuti. Ti pogledi četiri para očiju, uperenih u njega i njegova brata, nisu mu dali spavati. Čitav kompleks misli vezao se jedan za drugim, i on pokuša u svojoj nutrinji stvoriti pred očima jasan lik, što se zbiva u duši tih djevojaka. Hoće li to moći ikada shvatiti? On bi se morao spustiti na nisku razinu njihova intelektualnog razvoja, da može razumjeti ono, što se događa u njihovoj duši. A to je njemu gotovo isto tako teško, kao i njima dovinuti se do njegove visine. Nisu li to zapravo dva svijeta, koja dišu taj isti prašumski, otrovni zrak, spavaju pod prigušenim sjajem iste vatre, jedu istu hranu, strepe pred istim životinjama, imaju gotovo iste interese, ali se ne razumiju. Jedni za druge ostaju zatvorenom knjigom, ispisanom kineskim pismenima, kojima se mi divimo s obzirom na ukras, ali ne razumijemo njihov smisao.

Mirko je sakupljao njihova odijela i nakite, strjelice i lukove, opisivao njihove aldeje*), zalazio u njihove domove, proučavao njihovu vjeru, nazore, bogove, moral, običaje, promatrao tok njihova života, ali — je li on konačno shvatio njih? Nije li to samo dekor, kulisa, raznobojna i šarolika rasvjeta s rampe i pokretljiva pozornica, koja još uvijek ne znači život? Nešto posve drugo je shvatiti. To znači ponirati u njihovu dušu, živjeti s njima, osjećati sve radosti i tuge, preživljavati sve velike i male tragedije, koje se zbivaju kod tih bezimenih naroda, ograđenih močvarama i prašumama, ograđeni neprobojnim zidom, sagrađenim ni od opeke ni od kamena, već od vijekova, koji za njih znače vječnost i u prošlosti, a znače isto takovu vječnost i u budućnosti.

Seljan se nasloni na deblo i zagleda se u nebo, sasma sjajno od mjesečine. Jedna je zvijezda preletjela preko neba i ugasla se — kao i ljudski život. Plane, sijevne i nestane. Ostane samo svijetli trak na nebu, koji spaja dvije vječnosti, trak, koji traje samo jedan hip, a onda nestane i on.

On prijeđe rukom preko čela i otkine se od stabla, na koje se naslonio. Pogled mu padne opet na ove četiri mlade djevojke, što su spavale do njegovih nogu ili se samo pričinjale da spavaju. U noći je jasno razabirao, da im se pravilno dižu i spuštaju grudi. Što se zapravo događa u tim grudima? Buka, koja je u noći dopirala s dalekih slapova čak ovamo, kao da proizlazi iz njihovih grudi. Možda se u njima ruši isto tako jedan čitav svijet toga časa, svijet malih, nepoznatih i zapuštenih aldeja, ptičjih pera i crveno-crnih boja za mazanje lica i nosi ih bujica dalekog i nevidljivog slapa u nepoznato i daleko. Dokle — ne zna se; kamo — ne zna se ni to...

Seljan se otrgne od njih, pođe do svog ležaja, legne i pokuša spavati...

Jedna je ptica sablasno hukala u noći...

Drugog se dana mala karavana pješke otputi naprijed Pet dana je trajalo putovanje kroz prašume (od 3. III.—8. III.), a čitavim putem pratio ih pakleni šum vodopada, koji se čuo nekoliko dana daleko. Što su se više približavali cilju, to je šum postajao intenzivniji i jači i ispunjavao čitavu krajinu.

*) Indijanska kućica.

Bilo je u tome nešto strašno i veličanstveno u isti mah. A tek, kad ugledaše silne vodene mase, koje se ruše s visokih stijena, sve zapjenjene, virovite, bijele i zelene, ovijene prozirnim velom rasprslih čestica vodene prašine, u kojima od vremena do vremena zaigra dúga, plane u svojih sedam kristalnih boja, bljesne i ugasi se, da se za tren opet pojavi, opet na posve drugome mjestu, kao da ih netko čarobnim štapićem prenosi s jednog mjesta na drugo, zanijemiše. Čitava je zemlja titrala pod udarcem vode, sva se krajina tresla, a vodopadi, strahovito bučni, glasni i svojom tutnjavom, svojom lomljavom ispunjavali sve. »Sete Quedas ili Salto de Guyrá«, piše oduševljeno Mirko Seljan. »Imade časova u ljudskim životima, koji se ne mogu opisati riječima. Nepoznati uplivi sile duh, da ostavi suznu dolinu uspinjući se u više krajeve. Srce puno svetih i slatkih čuvstava zaboravlja jade zemaljske! U nijemom začuđenju motrimo divlje veličanstvo, borbu ogromnih brzica, koje si prokrčuju put kroz kamenite pećine.

»Stare mitološke legende, kao da su oživjele. Slika, koju motrimo, personificira borbu Giganta i Titana. Pakao i nebo graniče u potpunom skladu. Prvi otvara ždrijelo, rokće i šumi, keseći se nemoći ljudskoj, do međe, koja čini prijelaz u lijepo, uzvišeno i dobro. Kao snijeg bijela pjena iz glavnih i pograničnih kanala. Sunčani traci tvore najkrasnije sunčane boje protiv milijarda uzdižućih se i padajućih kapljica. Buka i žamor iz bliza i daleka zaglušuju uho, dok ne privikne, da smatra šum harmoničnim akordima, nadmašujući strašnom skladbom i najdivlje stranice neumrle Wagnerove glazbe«.

Šest su dana proboravili na vodopadima. Uz pomoć Bugra sagrade primitivnu tamnu komoricu za fotografiranje, provedena su točna mjerenja zemljopisne širine i dužine (24°4'58" sjev. širine i 56°55' istočne dužine od Pariza), te je izmjerena i širina rijeke Parane, koja na tom mjestu iznosi 4.200 m. Nakon toga je slijedio povratak.

Četiri mlade djevojke šutke uzmu na leđa prtljagu i krenu već prokrčenom stazicom kroz prašumu naprijed. Čitavim putem nisu progovorile ni jedne riječi, a u oči još im dublje sjela tuga, nego prije. Na ulazu u Tapui Bandeira dočeka ih čitavo pleme Bugra. Umorni od puta krenu braća u njima određeni šator i spreme se na počinak, kad se na ulazu

šatora pojavi neka tamna sjena. Bio je to kacika, poglavica plemena, i upita ih, da li imaju sve, što žele. Na jestan odgovor on se sasma zbuni i snuždi se. Tada se ohrabri i reče:

»Napolju vas, gospodaru, čekaju one četiri djevojke, što su vas putem pratile«.

»Što žele« — upita Mirko.

»Ne usude se ući u selo, jer ih je stid pred ostalim djevojkama i ženama, što ih putem niste učinili majkama. Mole vas, da to barem učinite sada, pa da tako speru tu sramotu sa sebe. One bi htjele našem plemenu podijeliti četiri bijela dječaka«.

Braća se pogledaju. Čudan moral u još čudnijoj zemlji. Nije čudo, da je Mirko u svoj dnevnik zapisao onu karakterističnu rečenicu, što smo je netom citirali.

»Hoćeš li ti, Stevo?« — bio je nijemi Mirkov upit očima.

»Ne, a ti?«

»Ni ja«.

I tako je taj zadatak pao u dio Vincentu, njihovom sluzi, koji zadovoljno izađe iz šatora i izgubi se s djevojkama u šumi.

Drugi dan ostave Bugre.

IZ RUKOPISA

Brazilijanski zemljopisci nisu načistu:

1. Kuda utiče Rio Aguapehy (rio Pesche)?

2. ne stvara li s rio Pejo, s kojom na sjevernom ogranku Serra dos Aguados uporedo izvire, u donjem toku jednu rijeku?

3. da li ove dvije rijeke ujedinjene utječu ili u rio Tieté ili u rječinu Parana?

4. utječe li svaka od njih posebice u jednu od gore navedenih?

Znanstvene misije, koje su ovuda prolazile i na koje se u Braziliji jako malo troši, doprle su jedino do izvora rio Aguapehy i Fejo, a nikada se još nisu usudile prodrti do daljnjeg tijeka, koji se poznaje samo po kazivanju priprostih seljaka (caiboka) prigodom njihovih ratnih ekskurzija protiv divljih Coroadosa.

Međutim smo i mi sveli svu svoju djelatnost da pronađemo čovjeka, koji poznaje stazu donjemu tijeku rio Aguapehy, i način, kako da onamo dođemo. Nepotrebno bi bilo opisivati pregovore s raznim osobama i naklapanja o opasnostima, koje nas tamo čekaju, dosta je: uglavismo s posjednikom fazende »Mirante i Stambrozina« João Palistom izlet k donjemu tijeku rio Aguapehy-a, po stazi, kroz koju je prije sedam godina četa caiboka krenula protiv Indijanaca.

Fazenda Mirante (Lijepi vidik) udaljena je na sjeveru 4 milje od grada Campos Novos. Prva milja vodi kroz otvoreno polje (campo), a ostale tri kroz šumu. Fazenda St. Ambrozina leži na gori Buro morto (mrtva mula) i udaljena je u sjeveroistočnom pravcu dvije milje od fazende Mirante. Oba posjeda zahvaćaju 4 km² iskrčena i obrađena zemljišta, a koliko im pripada od neiskrčene šume, ni sam gazda ne zna.

Iz najviše točke fazende Mirante, 635 metara nad morem, protežu se pred našim očima brdine Serre dos Agudos, glavni im je pravac zapadan, ispresijecan sjeverozapadnim hrptima. U dolini iza posljednje i najviše našim očima dokučive gore mora da protiče rio Aguapehy. Krenuti onamo s ovoga mjesta kroz neprodrljive šume bilo nam je sasma nemoguće. Odlučismo to pokušati sa fazende Ambrozina.

Ujutro 21. kolovoza naš mali odjel je pripravan na put. João Paolista, dva bijela, dva crna sluge i mi. Svaki je oboružan puškom opetušom, samokresom ili kuburom (garuša) i dugim oštrim nožem (facôn), bez kojega se ne može putovati. Osim toga nose sluge hranu za šest dana i ručnu ljekarnu, dok fotografički aparat i kompas-aneroid vlastoručno nosimo. Čistinu smo brzo provalili i pred šumom smo. Vidi se na početku mala uska stazica »piquada« jedva 50 centimetara široka. Silazimo sa mula, koje su u fazendu odvedene, i odvažno »Naprijed!«

Već iza prvih 50 metara ne može se bez noževa napredovati. Svaki korak plaća se znojem. Prevaljeni panjevi, lijane, stabla i trnje zaprečuje prolaz. Stara piquada (stazica) od sedam godina je sasma zaraštena, nema joj niti traga. Prinuđeni smo pomoću kompasa otvarati si novi put. Na svu sreću poharala je neka bolest sav bambus (taquara), inače bi napredovali još mnogo teže. Suhi bambus mrvi se pod nogama i bilježi jasan trag našega prolaza. Na dobru sreću krećemo na sjever, nu oblik gora sili nas praviti sad istočne, sad zapadne zavoje. Hodamo već četiri sata, a pedometar javlja samo tri kilometra načinjena puta, koji je uz neprestano dizanje i spuštanje sve teži i teži.

U tri sata poslije podne na vršku gore, 716 metara nad morem, zakriči Joso Baptista, koji obavlja na posjedu ulogu uhode (špija) protiv Indijanaca:

»Stoj!« (Para!)

»Što je?«

»Tri stope ljudi, koji su pred kratko vrijeme ovuda prošli«.

To su stope indijanskih uhoda, koji neprestano obilaze naseobine i čekaju zgodan čas, da napadnu bijele. Izmjerismo

stope. Najveća je duga tri decimetra, a široka jedan; pripadaju bez sumnje krepkim osobama.

»Ne želite li gospodo, da se natrag povratimo?« — upita nas João Paolista. — »Odveć nas je malo, ako se s Indijancima sastanemo«.

»Ne. Kad se što poduzme, treba to i izvršiti, ajdemo naprijed ali s malo više opreznosti«.

Spuštamo se strmo u nizinu i kroz gusto drveće pruža nam se prvi vidik pram jugoistoku na fazenda Mirante, a sjeveroistoku na gore, ispod kojih mislimo da teče rio Aguapehy.

Tek pred zapad sunca evo nas do malena potočića, kojeg veselo pozdravismo. Već smo dvanaest sati u šumi uz naporan rad i put bez vode. Jedan od naših crnih pratilaca malo da ne plati glavom svoju pohlepnost za vodom, nu još za vremena opazi i ubije dvije čegrtuše (»cascavel«), koje su se u travi kraj potočića sunčale. Radi toga nazvasmo vodu »rio dos cobras«. Nije rijetko namjeriti se u tim krajevima na najraznovrsnije zmije ljutice, kao: cascavel (Vipera sonans), red: Solenoglyphos, obitelj Crotalides, pa Guaty-ara, Jararaca, Jararacussu i Ursitu, sve red Proteroglyphos, obitelj Elapidos.

Ovdje se utaborismo za noć, smalaksali od naporna puta. Očistismo na brzu ruku okvir od 20 m² i ogradismo ga. Svaki si pripravi svoj krevet. Čitav dan prevalili smo samo 12 km. Kakogod je šuma na putu bila bez svakog života, tako se sada kraj vode javljaju raznovrsne ptice, kao Jacutinga, Makuku, Nembucu, Penasu (Vrst šumskih kokošaka, Penelope leucoptera) i drugih manjih. Akoprem bi si radi bili zasladili večeru svježom pečenkom, to na molbu João Paoliste ne ispuštamo hitac, da ne svrnemo ne sebe pozornost Indijanaca.

Kraj veoma male vatre, da ne izda logorište, skuha se kava, svaki proguta svoj »virado«, straže budu razdijeljene i . . . . legosmo u očekivanju ugriza moskitosa, koji nas na hiljade napadoše. Koliko god put htjedosmo noću da se vatrom i dimom od njih obranimo, uvijek nas je u tome zlosretni João Paolista zapriječio.

Napokon, do vraga Indijanci! Moskitosi su nas do zore gore nakazili, nego li bi to i najokrutniji poglavica Coroadosa mogao učiniti.

Osvitak dana i nastavak puta pozdravismo s velikim veseljem. Krećemo najprije dolinom na istok, zatim preko malenog brežuljka prema sjeveru do kamenitog korita suhog potočića, koji mora, kad ima vode, da stvara na ovome mjestu male vodopade. Ima istočni pravac i sjedinjuje se iz gore Mirante dolazećim vodama. Nazvasmo ga Satinjo.

Krčimo šumu kao i jučer, nu poteškoće su sve veće i veće. Sada se uspinjemo, a hladno jutro zamijenilo je brzo toplo sunce, koje ne dopire do nas kroz gusto lišće, ali se zato ne manje ćuti njegova vrućina (maksimum po danu 28° C, a minimum po noći 16° C.).

Oko jedanaest sati iza prevaljenih sedam kilometara stignemo na mali i mutni potočić. Odlučeno bi ustaviti se i ručati. Za vrijeme čitavog puta nismo se usprkos velike pozornosti namjerili na indijanske tragove (»rastos«).

Kod objeda pala su nam i nehotice u oči mudra lica naših pratilaca, koji su već cijelo jutro međusobno šaputali.

Poslije ručka povuku se sami na sjednicu i jave nam, da bi najpametnije bilo vratiti se, jer do Aguapehy još nekoliko dana stignuti ne možemo.

»Ja bi drage volje nastavio put« — izgovori se João Paolista, — »nu obvezan sam, da isplatim sutra svoje radnike«.

»Put za povratak je već iskrčen, pa kad želite, krenite natrag, a mi makar sami idemo naprijed« — bi naš odgovor.

Ponovno vijećanje i konačna odluka. Mi nastavljamo put s uhodom (špijom) José Baptistom i dva crnca, a João Paolista povrati se s jednim slugom, kao da ga vile gone.

Radi ovdje nastalog nesporazumka okrstimo taj potočić, koji se sastaje s vodama Mirante »rio de Confusion«*). — Već u dva sata poslije podne krčimo si nanovo put u sjeverozapadnom pravcu. Iza trećeg kilometra na hrptu jednog ogranka krećemo na istok i pozdravljamo po drugi put slobodan vidik. Blizu smo gore, koju smo prije vidili u daljini. Najbolji dokaz, da su riječi naših suputnika bile neistinite. Do cilja moramo da stignemo danas ili najkasnije sutra.

*) Ta je rijeka označena i u Minervinom Atlasu, koji su uredili prof. F. Lukas i dr. N. Peršić.

Vrijeme prolazi i mrači se; mi napredujemo kao raci. S utjehom na sutra mi pripremamo logor na mjestu, gdje naslućujemo, da nas ne će previše uznemirivati komarci. Vode nema, ali zato skrbi majka narav i u prašumi za gladnog i žednog putnika. Kada se prosiječe 20—30 cm debela stabljikaličine »Sipo d'aqua«, curi iz njenih žila stalna množina pitke vode. Vodonosni Sipo razlikuje se sa svojom hrapavom i bijelom površinom od ostalih ličina glatke i crne kore. To za žednoga, a gladnoga služi od prije već opisana meka srčika Palmitos, osobito s medom, kojega ne manjka u šupljem drveću. Za poslasticu jedu se šljivi slični plodovi Jaboticaba (Eugenia cauliflora), a proizvod palme Maman presađen po pticama iz fazendah u prašumu spodoban je po veličini, sjemenu i ukusu našoj dinji. Ne manje zanimljivo je bijelo stablo pet i više metara visoko, a debelo 1—2 metra, koje kad se zasiječe ili mu se prelomi grana, daje sok po mirisu i ukusu nalik češnjaku. Brazilijanci ga nazivaju Pão d'aio (drvo češnjaka).

Za razliku od jučer palimo vatru po miloj volji. Naš pratilac špija José Baptista, čovjek iskusan u šumi, reče: — »Ako su Indijanci blizu, sigurno su nas otkrili, ako su daleko, oganj nas ne može izdati.«

»Vi ste već često imali posla s divljim Coroadosima?« — upita ga Mirko u nakani, da produlji razgovor, što je inače bez boce rakije veoma teško. Nu osamljenost i veličanstvo tajanstvenih prašuma upliva znatno na ljude i zbližuje ih, te inače šutljivi špija načne pripovijedati:

»Pred sedam godina napali su Indijanci fazendu Mirante. Dvanaest osoba muških, žena i djece izgubilo je život tom prilikom. Da ih kaznimo i zastrašimo, krene protiv njih oboružana četa od pedeset ljudi, više manje istim pravcem spram rio Aguapehy s nakanom prodrijeti kroz korito rijeke do njihovih aldeja. Slijediti njihov trag bilo bi neoprezno. Da su nas opazili, pobjegli bi u dubine šuma, a ekspedicija bi ostala bez uspjeha.«

»Vi ste dakle bili na rio Aguapehy i koliko je udaljen odavle po vašemu sudu?«

Koliko se sjećam, jako je blizu, možemo stignuti onamo sutra u podne. João Paolista htio vas je samo zastrašiti, da

odustanete od daljnjega puta. Ono, što vam je pripovijedao o udaljenosti rijeke i plaćanju radenika, izmišljotina je. Prepatio je on dovoljno straha prošle noći radi tragova indijanskih stopa, koje smo nad obalom »Aqua dos cobras« otkrili. Nu dosta o tom. Bolje da nastavim pripovijedati. Poslije četiri dana puta po veoma plitkom koritu rijeke začuli smo na desnoj obali kukurikanje kokota. Nedaleko eto i stazice, po kojoj indijanske žene i djevojke idu na vodu. Čitav dan ostali smo sakriveni u šumi, tek oko pol noći otputismo se poput zmija njihovim aldejama i okružimo ih. Coroadosi su veoma neoprezni. Spavaju bez straže, tvrdo uvjereni, da nitko neopažen do njihovih stanova prodrijeti ne može. Naš capitão (zapovjednik) bio je coronel Sancho. Na znak hitca iz njegovog samokresa zapalismo kolibe i ispalismo puške na prestravljene Indijance, koji su bježali. Što se je izmaklo olovu, poklano bi nožem. Muški, žene i djeca, u svemu preko osamdeset osoba sa svojim poglavicom. Una grande carneficina! (Veličanstveni pokolj!) Vraga treba u začetku uništiti. Ja sam tom prilikom spasio život dvjema djevojčicama. Danas sam ih pokćerio, a na povratku možete ih vidjeti u mojoj kući.

Veliki broj lukova, strjelica, pletenih košarica i neka vrst čisla od probušenih zubi majmuna i jaguara (makako i onca) nizani na nitima palma padne nam u ruke. Ponesli smo sa sobom, što se je dalo, a ostalo uništi vatra. Da dokažemo broj ubijenih, odrežemo svakoj lešini desno uho. Nu i mi ne prođosmo bez gubitka. Susjedi ubijenih obavješteni pucnjavom o nesreći svoje braće pripraviše nam zasjedu. Vraćajući se istim putem, kad ostavismo korito rijeke, posipaše nas iznenada strjelicama i pobjegoše. Osam naših bi ubijeno i mnogi ranjeni. To nam je služilo za primjer, da kod povratka treba dvostruko opreznosti. Sve do ogranka Serre Mirantė slijedili su nas njihovi znakovi, koje si daju trubljom iz kaktusovog lišća »buzina« ili oponašanjem glasa ptica makuku i jacutinga. Tu provalu ne mogu nam Coroadosi oprostiti. Već sedam godina paze na naše naseobine pazeći samo na zgodan čas, da se osvete.«

»Recite nam José Babtista, kako su uređene indijanske aldeje i kako žive ti ljudi?«

»Veoma jednostavno. Žive u broju od 80—100 osoba pod upravom poglavice u ovećim, dobro ograđenim prostorima

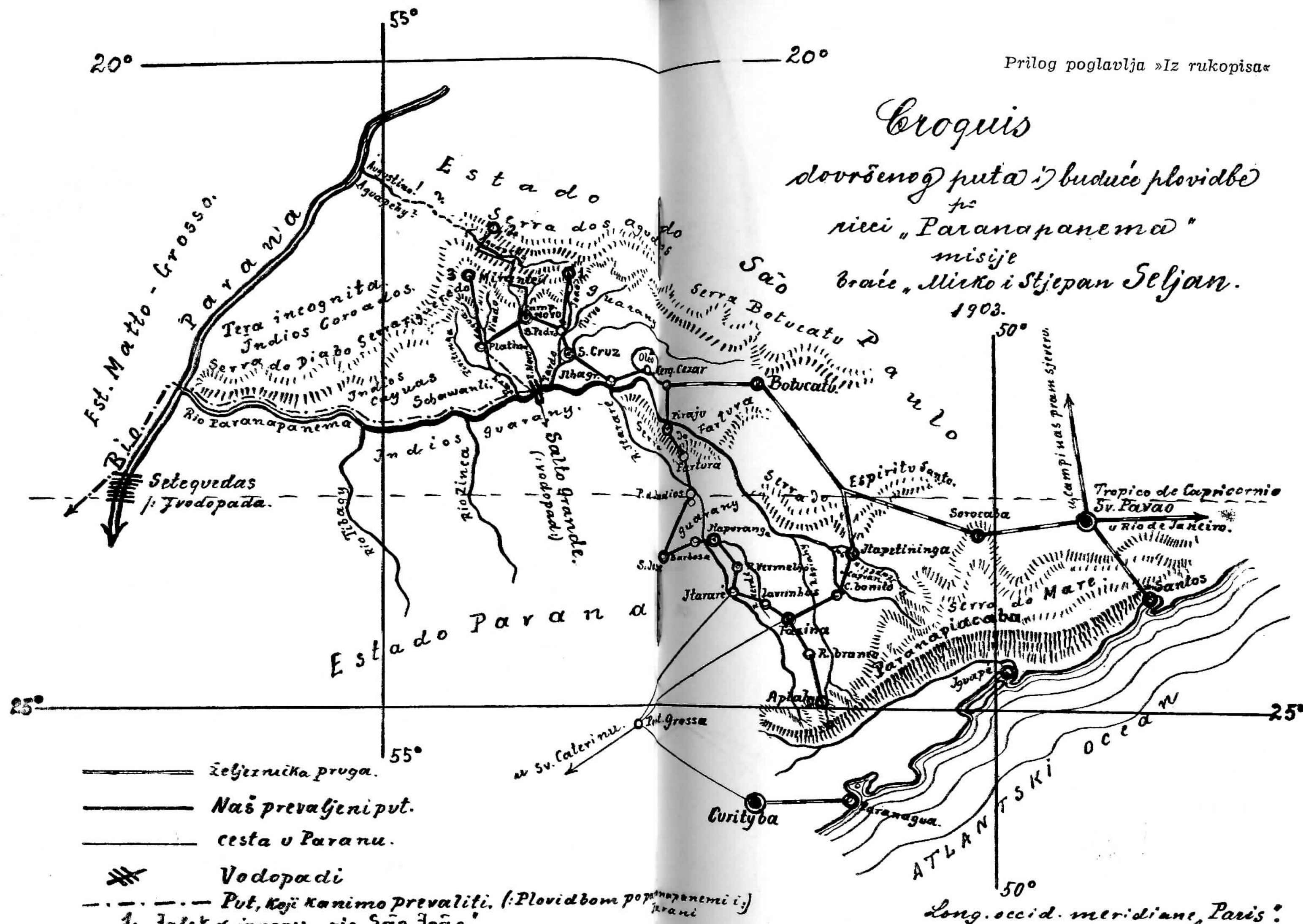
(aldejama), gdje svaka obitelj posjeduje dvije do tri drvene s taquarom ili palminim lišćem pokrivene kolibice (ranchinjo). Spavaju na kožama na zemlji prostrtim, od ubijene divljači. Gotovo su goli, nu pokrivaju si glavu širokim, slamnatim šeširima. Poznaju pamuk pod imenom »maniú« ili »mandeju«, a njihove žene priugotavljaju odjeće, kojom si bedra pašu, t. zv. tanga. Na raznim mjestima šume sade kukuruz, pasulj, mandioccu ili aipi, slatki krumpir (jatynca) i katkada sladornu trstiku. Pečenu kukuruzu žvaču, te dobivenu slinastu smjesu miješaju u velikim zemljanim posudama s vodom i medom. Na taj način dobiveno piće zove se hoklon. Domaćih životinja i peradi ne poznaju. Kokot, koji nam je izdao napadnutu aldeju, bio je sigurno ukraden od naših naseobina.

Osim luka i strjelica, služe im za oružje duge, na kraju kvrgom opremljene toljage (vrst buzdovana) i kamene sjekire. Lukove i buzdovane izrađuju od drva »guarangton« (tvrdo drvo nalik našem drenu), a strjelice su iz cedra ili tanke trstike. Donji dio svake opremljen je perjem papige sa šiljatim vrhom od tvrdog drva ili kosti. Veličina luka s tetivom od čvrsto ispletenih niti palme »jusara« nadmašuje čovjeka, dok strjelice dosižu duljinu od jednoga metra. Pri strijeljanju podboči se donji kraj luka među prva dva prsta lijeve noge. Ljevica drži ga čvrsto, dok desna razapne tetivu sa strjelicom. Svaka kretnja zaprečuje odapinjanje. Za lov ptica ima vrst praćke »bodoki«. To je omanji luk sa dvostrukom tetivom, udešen u srijedi pletenim prostorom za primanje i bacanje okruglog šljunka. Željezo ne poznaju, te rabe namjesto njega oštro i izbrušeno kamenje.«

»Recite nam još jedno! U koje vrijeme napadaju Coroadosi?«

»Obično pod večer i u rano jutro, rijetko kada po danu, nikad po noći. Mi još nismo otkriveni, jer se njihovi znakovi ne čuju, ali dobro je da budemo na oprezu čitavu noć, a osobito pred zoru. Međutim, dosta »tira proze« (čavrljanja), treba malo i spavati« — reče, pljucne, prevali se i zahrče.

Vatra plamsa i naše se rasvijetljeno logorište oštro odrazuje u gustoj tami. Komarce zamjenjuju razni plazavci i nesnosni karapaty (vrst pješčanih buha), koji se znadu istjerani vrućinom zavući čovjeku pod kožu. Posljedice tih ugriza su vrlo neugodne rane.

Croquis
dovršenog puta i buduće plovidbe
po
rieci „Paranapanema"
misije
braće „Mirko i Stjepan Seljan.
1903.
Estado São Paulo
Estado Parana
Est. Matto-Grosso.
Rio Parana
Rio Paranapanema
Tera incognita
Indios Coroados.
Indios Cayuas
Indios guarany
Serra dos agudos
Serra Botucatu
Serra do Mare
Paranapiacaba
Setequedas
(: Jvodopada
Salto Grande (: vodopad:)
Rio Tibagy
Rio Zinza
Botucatu
Sorocaba
Sv. Pavao
Santos
Itapetininga
Faxina
Apiahy
Iguapé
Curityba
Paranagua
Pnt. Grossa
u Sv. Caterinu
Tropico de Capricornio
u Rio de Janeiro
u Campinas pram sjeveru
Atlantski ocean
Long. occid. meridiane, Paris.
20°
25°
50°
55°
Željeznička pruga.
Naš prevaljeni put.
cesta u Paranu.
Vodopadi
Put, koji kanimo prevaliti. (: Plovidbom po Paranapanemi i Parani :)
1. Izlet k izvoru „rio São João."
2. " K rieci Aguapehy. (: Observatorium Seljan :)
3. " na Serru „Corvo branco.
okružni grad.
sela. (: trgovišta :).
Razmjer: 1:1000.000. 1cm = 50 Km.
Bunjevci
Platina 10./Rujna 1903.
Mirko Seljan

Akoprem su straže razdijeljene, svi osim José Babtista spavamo samo jednim okom očekujući novi dan i nova iznenađenja. Ujutro ne ćutimo umor probdjele noći. Nada, da ćemo skoro do cilja, daje nam nove sile.

Šuma se krči po običaju, no danas marljivije nego ikada.

Još jedan zavoj na istok i pred malim smo potočićem.

»Blizu smo cilja« — usklikne Joso Babtista; — »sjećam se dobro ove vode, nazvali smo je prije rio Rependido (voda kajanja); tu su poginuli moji drugovi, kada smo ostavili korito od rio Aguapehy, koje je jedva 500 koraka udaljeno.«

I zbilja! Iza nekoliko novih zamaha nožem, ispod brda, koje smo sa Miranté i na putu motrili, teče miroljubivo rio Aguapehy, a da i ne sluti na važnost, koju mu daju ljudi. Visoka trava i guste šikare ograđuju njegove niske obale, kroz koje su do danas samo divlji sinovi ovih prašuma prolazili. Devet je sati i tri i pol kilometra prevaljenih, kad se zaustavismo. U svemu tri dana i 26 i pol kilometara puta.

Rio Aguapehy (okrugli list vrste Nimpheas) ili rio Peche (riblja voda) proizlazi po Brazilijancima iz gorja Serra dos Agudos na protivnoj strani izvora rio São João, t. j. 50 kilometara u ravnome pravcu sjeverno od São Pedro de Jurvo na 6°45' long. occid. merid. Rio de Janeiro i 22°26' južne širine.

Udaljenost od vrela do nas iznosi po prilici 60 kilometara. Pravac tijeka je zapadan, nu slijedeći ga još dvije milje opažamo promjenu radi oblika gora prama sjeverozapadu. Lijevu obalu prate Serri dos Agudos pripadajući obronci Miranté, Ambrozina i Figueredo, a desnu visoka skupina nepoznatih brda, koju nazvasmo Serra dos Aguapehy. Širina rijeke iznosi 15—20 metara s najvećom dubljinom od 50 centimetara. Dolina, kroz koju teče, nije šira od 200 metara, obale su joj posvema niske, a kamenito korito posipano je pijeskom i šljunkom. Plovidba je nemoguća i s najmanjim čamcem radi mnogih brzica dovde, a valjda i nadalje. Visina rijeke iznosi u razmaku od dvije milje (1 milja iznosi 6.6 km) 346—320 metara nad morem. Pritoci s raznih brda s lijeve i desne strane veoma su neznatni (kao Rio dos Cobras, Agua Miranté itd.).

Uspevši se s velikom poteškoćom na vrh gore desne obale uredismo za čas »observatorium« na jednome od najviših sta-

bala cedra. Vidik, koji nam se pruža, i prijašnja iskustva dopuštaju nam slijedeća opažanja i zaključke: Skupina ogranaka tvori poput bedema granicu između rio Aguapehy i doline, iz koje se naslućuje rio Fejo. Na velike udaljenosti opažamo sjeverozapadni pravac čitave Serre dos Agudos, koji se produžuje daljnim nepoznatim gorama do područja rijeke Parana, te onemogućuje sjedinjenje Aguapehy sa rio Fejo i njihov utok u rijeku Tieté.

Dakle je najvjerojatniji zaključak, da svaka od ovih rijeka teče posebice u Paranu pod imenom poznatih ušća, a nepoznatih izvora, rio St. Anastasio i St. Augustino.

»Naš izlet nije bez uspjeha« — primjetismo našim šutljivim pratiocima.

»To je istina« — odgovori José Babtista, — »nu treba paziti, da se čitave kože povratimo. Fićukanje makuku-a, koje smo čuli silazeći po rijeci, čini se da potječe od indijanskih uhoda, međutim požurimo se, da prije noći stignemo na ostavljenu piquadu.«

Šest sati i 25 minuta na večer pripravljamo nad lijevom obalom rijeke prave barikade. Vatra se ne pali, da ne budemo nišan indijanskim strjelicama, a da ih zastrašimo, ispalismo na sve strane višekrat puške. Odgovor bi nam odulje tuljenje u buzinu*), koje se čitavu noć ponavljalo na kratke razmake vremena, sad bliže, sad dalje!

Na ugrize legije komaraca ne mrmljamo kao prije. Ne dopuštaju nam spavati, mada i hoćemo. Trubljenje prestaje tik pred zoru, nu prije dana i sunca ne ostavljamo logorište. Krenemo lagano naprijed s osobitom pažnjom na debela stabla, prevaljene panjeve i sva za zasjedu prikladna mjesta.

Kolika razlika između dolaska i povratka!

Već smo u pola dana na rio dos Cobras. I Coroadosi su ga posjetili za naše odsutnosti. Njihov prolaz zabilježen je tragom stopala i dvjema glavama papige probodenim prelomljenom strjelicom.

»To je Venn (znak) rata!«

Za izmjenu pozdrava namjestismo na istome mjestu štapić sa svežnjem mahovine i tanetom na vrhu, četiri ureza odozdo,

*) Vrst indijanskih truba.

što znači: jedan poglavica i četiri ratnika odgovaraju na vaš izazov »prahom i olovom«.

Naša produljena odsutnost zabrinula je ne malo posjednika fazende. Stignuv na Ambrozinu nađosmo čitavu hrpu ljudi, koja se spremala, da nas potraži. Nenadani povratak bi pozdravljen s velikim veseljem, pucnjavom i plesom. Monotoni:

Oj tam! Oj tam! balanseja,
Oj tam! Oj tam, traverseja!«

razliježu se kroz mirnu noć, a mi snivamo već dugo o Indijancima i tajnama Brazilijanske prašume.

NABAČENI CROQUISI

Pišući ovih nekoliko poglavlja, u kojima se nižu avanture braće Seljan, kao u kakvu avanturističkom, pustolovnom ili putopisnom romanu, a ne u čistoj biografiji, kao što bi ovo imala biti, i nehotice nam se nameće pitanje: koji su motivi zapravo tjerali Mirka Seljana i njegova brata iz jedne opasnosti u drugu? Oni nisu pazili ni na vlastitu sigurnost, ni na udobnost. Njihove su glave bile u neprestanoj opasnosti; sad pred divljim zvijerima prašume, sad od smrtonosnog ujeda zmije, a tada opet od otrovanih šiljaka strjelica i kopalja, koji su bili upereni u njih iza svakoga grma. O tim opasnostima, koje su im prijetile na putu, oni su bili sebi svijesni, što se može jasno razabrati iz pojedinih pisama, koja su pisali kući, i iz dnevnika, koji je Mirko vodio na svim svojim putovanjima. A usprkos svega toga oni uvijek kreću naprijed, iz jednog putovanja u drugo, prelaze brda i doline, nepregledne pampase i tajanstvene prašume, plove preko oceana, bore se s brzicama i virovima, gladom i žeđi, nesnosnim sparinama tropa i strašnim kišetinama, udišu otrovni zadah močvara i sve traže nove krajeve. A kad se namjere na kakove prirodne krasote, kao što je jedinstveni pogled na Aconcaguu ili Penitentes, ili opet onu divlju, razbuktalu prirodu na Guayri, kad se više ne zna, što pripada nebu, što paklu, onda se zaboravljaju svi napori, sve muke, sve opasnosti i ostaje samo veličanstvo prirode — jedine, vječne i velike prirode, koja osvaja svakim svojim činom, svakim oblikom i svakom bojom. Svaka pojedina takova nijansa u boji ili u obliku, može nas — kad joj se posve predajemo, zaokupiti do posljednjeg nerva i obuzeti do skrajnje predanosti. A takovih nijansa ima neizmjerno mnogo, jer priroda radi velikom i bogatom paletom i najrazličitijim materijalom. Ponavljanja nema; ta riječ u prirodi ne

postoji. Postoji samo niz najrazličitijih varijacija i modifikacija, koje se mijenjaju na svakom koraku, dapače i svake minute one su drugačije. Od najžarčih intenzivnih boja, kad čitava priroda prska i iživljuje se u suncu, kad nam se sve, što nas okružuje, čini, kao da je satkano iz najživljih boja, a sunce kaplje na zemlju velikim, zlatnim kapljama i žeže, pa do onih zasićenih, vodenastih boja, nejasnih kontura magličaste naravi, kad se u nekoj modrikastoj i ružičastoj sivoj boji sve stapa zajedno i ne zna se više, što je dolina, što brdo, što šuma, a što opet rastvoreni pašnjaci, slični rasklopljenoj knjizi, po kojoj pasu goveda i pomiču se slova — tada se čitava krajina pretvara u neki ekspresionistički akvarel, koji u isti mah i govori i ne govori ništa; koji u isti mah možda može biti vjerni odraz okoliša, koji nas okružuje, a možda je samo neka nejasna predodžba slikara o nečem imaginarnom i nejasnom.

Nad takvim se krajem čovjek može zamisliti. Naše se misli stapaju s onim nejasnim i razlivenim konturama u nešto zajedničko. I kao što se ta samo tako nabačena tempera ili akvamarin razlijeva i miješa jedna s drugom, tako se isto i osjećaji u čovjeku razlijevaju i miješaju zajedno. Takvi akvarelski, blijedi i magloviti krajevi, koji se obično pred nama pojavljuju u rano jutro, dok još zemlja spava posljednjim jutarnjim snom i puši se kao vulkan, a nije vulkan, znadu često iz nas učiniti sanjare.

Sve su to apstraktni pojmovi. Nešto, što se ne može definirati. Ne može se definirati taj akvarelski, ljigavi i zamagljeni kraj s plavičastim konturama brda u daljini, japanskim, šiljatim vrhuncima i ružičastim, porculanskim oblacima na nebu, isto tako, kao što se ne mogu definirati niti osjećaji, koji se tada bude u našim dušama. To je ekvivalenat nekog više ili manje uspjelog slikarskog proživljavanja, koje se može odrediti — i to samo približno — slikom, kistom, koji razlijeva iste boje po hrapavom, risaćem papiru, kao što su i osjećaji, koji se gomilaju u našim dušama. Takav akvarel može dati približnu sliku onoga, što se zbiva u našoj duši, a inače se to ne može izraziti.

Sjedjeti ovako na jednom kamenu i gledati u daljine, koje nas zovu, moralo bi biti zapravo jedno posebno poglavlje u ovoj knjizi. Poglavlje o dalekim i nazubljenim planinama, o suncu, koje prska na nebu i kaplje na zemlju, o tajanstvenom

i već tisućama godina po slikarima promatrano igranje svijetla i sjene, o titranju boja i žuboru vode; ili opet poglavlje o razularenim i divljim strastima prirode, kad se čuje besprekidno kotrljanje tutnjave groma niz proplanke i šuplje ječanje kamenja, koje se u strahovitim lavinama ruši niz obronke; poglavlje o dugim i beskrajnim noćima pod vedrim nebom, o tisućama glasova, koji se javljaju u noći, o strahotnom i sablasnom savijanju granja, potmulom hukanju sove, koje nas podsjeća na smrt i o dalekom kucanju nevidljivih ptica o koru stabalja; o velikim vodama, koje teku i protječu, valjaju se, grgolje i pune virova, crne poput tinte, masne poput krvi i ljepljive poput zle savjesti, prolaze ispred nas, spajaju dan sa noći, noć sa danom i opet dan sa noći, i nikada nema tome kraja. Jedan komadićak vječnosti, otkrhnut i bačen u noć, da nam se ukaže i opet nestane.

Te vode, što protječu i otječu, govore više, nego što i slutimo. U duši svakog čovjeka ima momenata, koji graniče s vječnošću. Takvi se momenti proživljuju obično na obalama velikih rijeka. Goleme i nepregledne vodene mase protječu sputane između dvije obale, uvijek se kotrljaju dalje, sve dalje, žubore i klokoću, a na njihovoj površini igraju boje. I to ne dvije, tri — na tisuće boja igraju, plešu na kristalu površine i mijenjaju se, kao što se mijenjaju i boje neba. Čas su plavičaste, otvorene, pune titraja svjetlosti, iskrenja nekih dubokih, sakrivenih vodenih očiju, što se javljaju i opet nestaju, da se čas kasnije pojave u posve drugačijem obliku i boji.

Seljanu se čini, da te vode ne protječu samo mimo njega, već kroz njega, plakaju ga cijeloga i nose ga sa sobom. Kamo — ne zna, ali on se prepušta tim osjećajima i toj vodi. Osjeća u svojoj dubini, kako postaje mlitav i mlohav na sve to i sve se pretvara u neko neizraženo lirsko osjećanje, vodenasto i neopipljivo, koje protječe kroz prste i klizi dalje nošeno godinama i raspoloženjima. U takovim lirskim momentima on osjeća, da voda stvarno znači za njega sudbinu. Značila je to već onda, dok je kao maleni dječak sjedio na obali Kupe i Korane, a znači to još i danas, kad sav obrašten i neobrijan, s puškom preko koljena, sjedi na obali najvećih rijeka svijeta i snatri o sebi, o svome životu, sudbini, koja ga je potjerala u ovu pustoš i koja ga goni s mjesta na mjesto.

Takve vode, mutne i široke, kojima se u plavičastoj magli jedva mogu u daljini nazrijevati druge obale, podsjećaju ga na njegov vlastiti život. Srebrnasta, tekuća traka, koja spaja dvije vječnosti. Što će biti s njegovim životom i s njegovom budućnošću, to on ne zna, i ne može znati. Isto tako, kao što se ne može znati, što se događa s tim silnim i neizmjernim vodenim masama, što protječu i otječu ispred njega i gube se. Ali kao što rijeka na svršetku svoga toka uvire u ocean, tako će i on ući u vječnost i splinuti se s njome u jedno. Za ljudsko oko njega će nestati, kao što i rijeke nestaju u moru, ali se ne gube, već postaju sastavnim dijelovima svojega novog ambijenta.

Vječnost! To je bilo pitanje, koje je Seljan često sebi postavljao i pokušavao odgovoriti na njega. U duši tog velikog putnika i čovjeka, koji je i te kako realno gledao na čitav taj svijet, koji ga okružuje, bilo je možda više misticizma nego što predmnijevamo. A tko ga je naučio tome? Bezuvjetno one široke i daleke daljine, koje su se plavičaste i neke raspršene, nestvarne maglice otvarale pred njim, govorile mu o sebi i pokazivale se pred njim uvijek s drugom paletom i u drugim formama. Naučio se misticizmu u velikim i neprodornim prašumama, kad svaki životinjski glas u noći zvuči drugačije i same tropske biline poprimaju dušu; na pampasima, koji se ljube u daljinama s nebom i koji su savršeno ravni; u brdinama, koja strše iznad snijega i ledenih ploha visoko u nebo, što se odrazuje u zrcalnoj plohi njihova jezera, te konačno rijeke, što mu šapuću pjesmu dalekih i zaboravljenih plemena, koja čame još uvijek sakrivena u sjeni svoje diluvijalne prošlosti i žive primitivnim životom pračovjeka.

Nitko još nije pokušao Seljana shvatiti kao mistika. U ono nekoliko škrtih novinskih članaka, što su pisani o njemu, donesen je samo njegov rad, po koje putovanje, ali on lično ne. Psihološki proučiti Seljana nije još pokušao nitko.

A ipak je njegova duša i čitava njegova unutrašnjost značila velik i zamršen kompleks osjećaja, koji su se kovitlali u njemu, nosili ga sa sobom u neke vrtoglave visine, gdje se gubi osjećaj tla ispod nogu i ne osjeća se ništa drugo, nego širina i sloboda. To su bili jedini osjećaji, koji su prevladavali u njegovoj duši za takvih dugih i beskrajnih noći, dok je

sjedio na obali rijeke i gledao u noć, kao da nešto vidi, a stvarno nije vidio ništa osim samoga sebe.

Dolaskom dana sve je to nestajalo, gubilo se i ostajao samo život. Grubi, okrutni život, pun borbe, znoja, trošenja energije i umora, koji se zavlači u zglobove, i čini, da nam klecaju koljena. Taj umor i ta borba je realnost, kruta i opipljiva, jer je to značilo zapravo ono, što je sačinjavalo njegov život. A čitav nas njegov život sada, kad ga promatramo ovako retrospektivno iz daljine i u budućnosti, podsjeća na vješto nabačene croquise. Takvih croquisa ostalo nam je poslije njegove smrti vrlo mnogo. S nekoliko tako povučenih linija on nam je upravo slikarskom rukom dočaravao planove krajeva, kroz koje je prolazio. Takvi nam croquisi govore više, nego sve pisane riječi. Na njima mi vidimo krajeve, u kojima je živio, kuda se kretao, što ga je zanimalo i što ga je mamilo. Na komadićku papira, istrgnutom iz notesa, ili na trgovačkom papiru, na kome još stoji naslov »La Mision Cientifica Croata«, on riše planove krajeva, kroz koje prolazi. Vijugava linija predočuje rijeku; ali ona ne predočuje nam samo rijeku. Taj nam croquis govori i o svim naporima i svim naprezanjima, koja su braća imala na putu; o velikoj borbi čovjeka protiv prirode, koja se svim mogućim sredstvima opire prodiranju takovih pionira u nepoznate krajeve, kao da se boji za djevičanstvo svojih netaknutih tajna.

I tako se malo pomalo odmatao film njihova života. Mirko je živio u to vrijeme svojim potpunim životom. U njemu je u te dane progovorila krv, bučna i glasna, kao da sa svojim šumom hoće zaglušiti pakleni šum Guayre i moćno klokotanje Amazonke. I on se u malenom i krhkom čamcu svojega života spusti bujicom krvi, da ga nosi —

— Kamo? — ne zna . . .

. . . u budućnost . . .

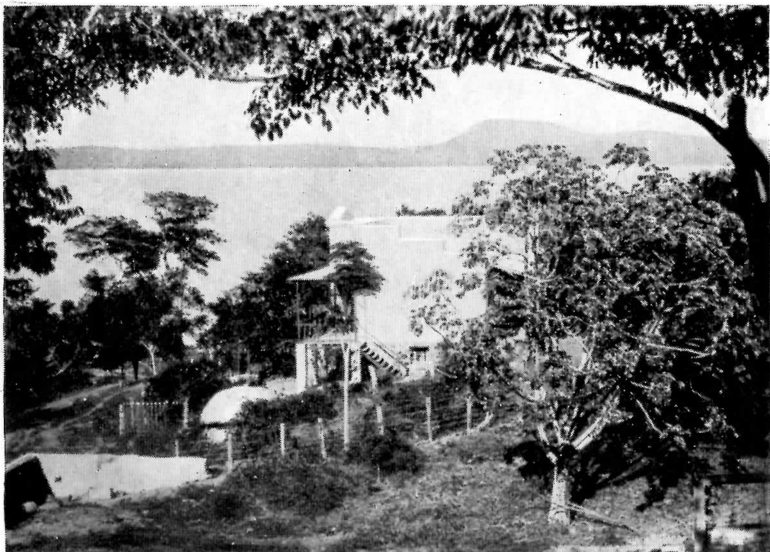
Na parobrodu »Flesha« pod hrvatskom zastavom

Čamcem po unutrašnjosti

Vodopadi na Rio Ignazù
Vodopad Flonan Peixoto (Brazilija) i Victoria (Argentina)

Lago del Ipacaray

ZA MATERINSKU RIJEČ

U jednom pismu iz Valparaisa od 5. III. 1911., koje je Mirko Seljan pisao dru. Bučaru, stoji napisano:

»Prilikom našeg putovanja diljem Pacifika osvješćivat ćemo naše domorodce i priređivati predavanja u hrvatskim skupinama.«

Ta bi se rečenica mogla staviti kao motto ovome poglavlju, pa smo je baš zbog toga i mi ovdje stavili odmah na početak. Nije to samo puka fraza, koja se piše zato, jer je to uobičajeno pisati, već je to »leitmotiv« čitavog njihova života, koji ih prati od prvog početka, pa sve do posljednjeg daha, kad je Mirko padao prostrijeljene lubanje u dubini brazilijanskih prašuma. Ta misao — koristiti narodu ispunjava ih cijele i daje smisao njihovu životu. Samo tako, ako uočimo ovu komponentu njihova karaktera, možemo sebi predočiti ispravno njihovu sliku. Bez toga oni obojica, i Mirko i Stjepko, a još više Mirko, ispadaju nepotpuni; osjećamo, da im nešto fali, a ne možemo se dosjetiti, što. A to, što im fali, u takvu nepotpunom prikazu, to je ta druga njihova komponenta, koju mi u ovom slučaju nazivamo nacionalnošću.

Već u roditeljskoj kući odgojeni su oni posve u hrvatskom duhu. Ambijent staroga, rodoljubnog Karlovca, bio je u stvari samo dekor čitavog njihova kasnijeg života. Barokna patina prošloga stoljeća, nacifrana i lijepa, premaljana narodnim bojama i motivima, koji konačno daju sadržaj takva života; jer dekor se obično smatra samo neke vrsti prevlakom, nabačenom žbukom na ogoljenu štukaturu, koja sa samim sadržajem nema nikakve veze. Takvo je to tumačenje danas. Međutim mora nam biti jasno, da su Seljani živjeli u doba, kad su u našim krajevima bila najveća previranja i kad su se svi zastarjeli pojmovi počeli zibati, rušiti i na njihovu mjestu

pojavilo se zdanje, sagrađeno u posebnom, za Evropu još nepoznatom stilu, presvođeno teškim i unakrst položenim balvanima, malenim, drvenim kapcima na prozoru, u sredini izbušenim u obliku srca, sitnom i nježnom cvjetnom ornamentikom i ispaljenim IHS nad vratima, zdanje, koje se naziva Hrvatstvo. U takvo doba, takva barokna, patinizirana prevlaka na ljudima poprima neko osobito dublje značenje, jer je sadržajna i puna.

Taj sadržaj daje smisao svemu, što se nalazi usko povezano s ovakovom izgradnjom novoga pojma, koji je stoljećima i stoljećima čamio sakriven i latentan negdje na dnu kakve nezapažene i prezrene kmetske duše i nije dolazio do izražaja. Manjkale su riječi, kojima bi se to imalo izreći — naprosto, nije bio još stvoren izražaj, za ovo, što se zbivalo u čovjeku i to specijalno u hrvatskom čovjeku, a kad se našao koji razvijeniji pojedinac, koji se je mjesto mnogo ranije imao roditi u našemu vijeku, onda su ga vezali i mučili, pekli i četvorili, pokazujući time neshvaćanje za ono, što se u takvome čovjeku budilo. Bili su potrebni vjekovi, da se iskristalizira pojam naroda i narodnosti, a kad se u Evropi to pitanje konačno rasplamsalo u jednoj velikoj i snažnoj manifestaciji, kao što je Francuska revolucija ili kasnije četrdesetosmaška previranja u svim dijelovima našega kontinenta, trebalo je opet decenijâ, da dopre do nas, da potpali u nama prvu iskru i da se ta iskra konačno rasplamsa do potpunog žara, a ne da ga uguši i zasjeni blijesak lomače Matije Gubca.

U takvu osvjetljenju s Gubčeve lomače, koja je palila i žegla ne samo onoga jadnog, probuđenog seljaka iz Stubice, nego i čitav hrvatski narod, valja promatrati doba Ilirizma, Gaja i budnicâ. Istrgnuti sve to iz svoje organske sredine, u kojoj je nastalo, znači dobiti posve drugu sliku onoga, što se zbivalo u našim krajevima prošloga stoljeća. S perspektive dvadesetog vijeka nama ilirizam zajedno sa svim svojim budnicama izgleda prazan i neuvjerljiv, jer stvarno manjka svemu tome sadržaj. Ali ako uzmemo u obzir sve komponente razvoja, koje su u to doba vladale Evropom, a to znači vladale nama, jer mi sebe bez Evrope rastumačiti ne možemo, i ako promatramo Gaja s gledišta »četrdesetosme«, onda sve to dobiva svoj sadržaj. Sadržaj, kojemu smo mi danas dali pravo

ime, a to je »hrvatstvo«, dok su ga oni sami pogrješno nazivali »ilirstvom«.

Seljani su bili djeca prošloga stoljeća. U dvadesetom vijeku su oni samo umrli, ali živjeli su i odgojeni u devetnaestom. I zato za političko shvaćanje ličnosti Mirka Seljana važna je njegova pjesma »Domorodcima«. Premda nam se ona s ove »naše« današnje perspektive čini poput svih ostalih budnica naivnom i praznom, ona je, promatrana iz karlovačke perspektive devetnaestoga stoljeća, i te kako puna i sadržajna. Zanimljiv je historijat te pjesme, jer svaka pjesma ima svoju historiju. Seljan ju je napisao u svojoj ranoj mladosti, kad je radio u Oršovi, i štampao je u našim novinama. I kasnije on tu pjesmu smatra kao glavnom misli vodiljom svoga života, a to nam dokazuje činjenica, što ju je po drugi put štampao u Materinskoj riječi (Organo de la colectividad de los Eslavos Meridionales) od 18. IX. 1910. Čitavoga svog života stoji on čvrsto i nepokolebivo na činjenicama, koje naglašuje u patriotskim »Domorodcima«, i to možemo s punim pravom smatrati platformom čitavoga daljnjeg njegova razvoja. Zato ne će biti zgorega, da tu pjesmu donesemo u cijelosti:

Iza onih gora tamo,
Gdje se Kupa Savom grli,
Tam mi leti miso samo,
Tamo moja miso hrli.

K onom milom dičnom kraju,
Gdje ugledah svjetlo svijeta,
Tom zemaljskom divnom raju,
Gdje proživjeh mlada ljeta.

Gdje se krijese zvijezde sjajne
I zrcali sinje more,
U dubini krijuć tajne,
Oplakujuć strme gore.

Gdje su nekoć Zrinske čete
Zaklele se sve do groba,
Da će zatrt Turke klete,
Za svjedoka zovuć Boga.

To je naša domovina,
To je ona zemlja mila,
Koja nam Hrvatim svima
Od vajkada draga bila.

Mnoga krvca tu je tekla
Za slobodu proti strancu,
Mnoga majka tu je rekla:
Bolje mrtav, neg u lancu.

Za slobodu Hrvat gine,
Domorodac za njom teži,
Jere svim hrvatsko ime
Treba da na srcu leži.

Ljubav i vjek bratska sloga
Žićem našim nek nas prati,
Jer bi jednoć mi bez toga
Kukali pred tuđim vrati.

Materinsku riječ, u kojoj je štampao svoju pjesmu »Domorodcima«, izdavala je Hrvatska kolonija u Valparaisu, a Seljan je rujanski broj 1910. uredio sam i u povećanom opsegu izdao povodom proslave stogodišnjice slobode chilenskoga naroda. U tom stranom i dalekom svijetu, na jedan takav povod izvanje naravi, otvaraju se svi ventili njegove duše i u jednom jedinom zamahu on sebi daje oduška. Oduška svima svojim osjećajima, koji su se gomilali godinama i godinama u njegovoj duši, sakupljali se i previrali, dok konačno nije došlo do erupcije, do prave erupcije, jer kod takva temperamenta, kao što je bio Mirko Seljan, možemo s punim pravom tako govoriti. U članku »Zora puca, bit će dana...« kliče on i doziva preko brda i dolina, preko oceana i svih mogućih zapreka, koje su mu se ispriječile na putu: »Sveta naša domovinska grudo! Iz daljine te pozdravljamo prigodom stogodišnjice slobode gostoljubivog chilenskog naroda, ove južno-amerikanske Crne Gore, gdje živi mnogo hiljada tvojih sinova.«

Svijest, koja se budila u njima, bila je snažna i jaka. Daleko vani, u stranom svijetu, kad su se potpunih četrnaest godina potucali po tuđim krajevima, po tuđim šumama i tuđim planinama i morali neprestano učiti nove jezike (Mirko je govorio četrnaest jezika!), naučili su se ljubiti svoju domovinu. Istinski i požrtvovno, jer je ta ljubav za njih značila samo nove borbe i novo bacanje klipova po austrijanskim konzulatima u Americi. Otvorene ponude dobivali su sa službenih strana, da promijene svoje hrvatstvo u austrijanstvo, da se njihova misija okrsti »austriaca« namjesto »croata«, da se sav sakupljeni materijal šalje u Beč, a ne u Zagreb i tako dalje. Dapače, preko jednog konzulata ponuđena im je s kompetentne strane svota od 25.000 kruna. Ali oni odlučno odbijaju sve to i ostaju ono, što su u svojoj duši osjećali, ostaju — Hrvati.

Ali ne ostaju to oni samo pri riječima i frazama. Svuda, kamo god zalaze na svojim putovanjima, šire oni hrvatsku svijest kod naših iseljenika i upoznaju čitavu Ameriku s hrvatskim imenom. Na jednome mjestu Mirko piše: »Govore nam, da smo maleni, barbari i nesposobni, nu to su puki sofizmi i čavrljanja, kojima pokrivaju naši tlačitelji svoje nečuvene nepravde i tiranije.« I da suzbije takvo mišljenje o našem narodu, nastavlja odmah dalje: »Treba da gradimo našu narodnu budućnost na čvrstoj podlozi kulture i napretka. U svim dijelovima široke nam domovine, u slobodnim i potlačenim, treba da postignemo, sa zakonskim sredstvima maksimum samostalnosti, treba da podignemo narod do potpune ekonomske neodvisnosti, da uzbudimo u srcima svih naših sunarodnjaka samosvijest, trgnuv ih iz duševnog mrtvila, u kojem čame, tako da se uzmogne mjeriti najponizniji naš seljak s naprednijim Nijemcima, Englezima i Francezima.«

Da i činom potkrijepi svoje riječi i da stvori nešto stvarno, on pokreće akciju u Valparaisu, da se povodom stogodišnjice Chilea otvori velika Hrvatska izložba u Južnoj Americi. Na toj izložbi imao bi biti prikazan sav kulturni rad Hrvata na umjetničkom polju. U programu je bilo, da se čitav niz originalnih slika hrvatskih slikara preveze u Ameriku i izloži. Bukovac, Tišov, Rendić, Medović, Bužan, Crnčić imali su biti imena, koja su morala osvojiti Ameriku. Zatim čitav niz velikih i umjetničkih fotografija Zagreba, Dubrovnika, Plitvičkih jezera, Splita, Trakošćana i drugih prirodnih krasota imalo je tome stranom svijetu pokazati sve čari lijepe naše domovine. Trebalo je dati i nekoliko koncerata sa skladbama Lisinskoga,

Zajca, Livadića i drugih kompozitora, da strani upoznaju upravo jedinstveni melos naših pitomih polja i brežuljaka.

Namisao je bila upravo jedinstvena, ali — (i opet taj ali!) sve se razbilo na financijskoj bazi. Za sve je to bila potrebna investicija priličnog kapitala, a toga se uz najbolju volju nije moglo namaći. I tako je ta grandiozno zamišljena Hrvatska izložba, koja je morala ići iz grada u grad, propala, jer nije bilo novaca.

Ali oni rade dalje, pa Mirko zanosno kliče: »U boj braćo, u boj! Za sveta naša prava! Ne u krvavi boj. Velika bitka započela je. Dobar dio našeg naroda bori se na kulturnom i industrijskom polju. Svaki od nas mora da služi u toj velikoj civilizatornoj vojsci čovječanstva. Proti takovim četama slabi su topovi, puške i bajunete. Gdje se pokažu, ničice padaju pred njima neprijatelji. Pobjeđuju najsavršenijim oružjem: Samosvješću, Kulturom i Ljubavlju!«

Te riječi su ujedno tri glavne boje, koje izrazuju potpunoma portret toga velikog čovjeka. Toj lozinci, koju je kao parolu kakvu izbacio u svijet, kao što su stari sankiloti i volterijanci isklicavali svoje parole, on je posvetio čitav svoj život. Tu je lozinku uvijek nosio na širom rastvorenom dlanu pred sobom i uvijek se iznova opajao njome. Ta prirođena njegova ljubav za domovinu bila je kao neki hašiš, koji ga je opajao. I kao što hašiš prožima čitavo naše tijelo i ispunjava ga svega, do posljednje grudice protoplazme, koja se savija i grči šibana životom i kemijom u nama, tako i ta ljubav prožima čitavu našu dušu. Što je dalje bio od svoga rodnog mjesta, to je jače osjećao tu ljubav, koja se zavlačila u njega poput kakove rak-rane i postala kroničnom kao išias, reuma ili teži slučaj kakva bronhitisa. Od vremena do vremena javlja se ona u njemu i on u to doba pati. Pati za svojim jezikom, koji tako lijepo zvoni, pati za domom, za Kupom i Koranom, za Zagrebom, uopće pati za svim i svakim, što ga veže uz stari rodni kraj. Nikada prije nije shvaćao, da nostalgija može biti bolešću, i to bolešću, od koje se i umire. Ali sada, rastavljen od doma čitavom jednom zemaljskom polutkom, on to osjeća. Ne samo da osjeća, nego i zna, jer to iskušava na vlastitoj koži. A takvo iskušenje uvijek dovodi do pravih i točnih spoznaja.

Osim ovoga posve kulturnog i nacionalnog rada, koji se osnivao izrazito samo na osvješćenju nacionalne misli kod svih iseljenih Hrvata u Americi, on je još mnogo radio i na književnom području. Poznati su nam njegovi radovi, štampani u Prosvjeti, Vijencu, Materinskoj riječi (Valparaiso), Almanahu, Jeki (Valparaiso), Zig-Zag (Valparaiso), Hüben und Drüben (Buenos Aires), Globus (Berlin), Gartenlaube i u još bezbroj različitih hrvatskih, njemačkih, francuskih, španjolskih, talijanskih i engleskih novina, a kao posebnu knjigu njegovih priča iz Afrike i Amerike izdala je Hrvatska kolonija u Americi pod naslovom »Kroz pustinje i prašume«.

Uz bezbroj znanstvenih podataka, koji se kriju u njegovim putopisima i daju im dokumentarnu, naučnu vrijednost, većina njegovih radova pripada beletristici. Posve jednostavnim, ali lako pisanim stilom pripovijeda svoja putovanja bez ikakovih pjesničkih ukrasa i poljepšavanja, a sama građa čini ih zanimljivima od prve do posljednje strane. Čitalačka publika uvijek voli malo romantike i egzotičnosti, a to i jedno i drugo mogao je Mirko Seljan pružiti bolje, nego ijedan drugi pisac, koji čitav svoj život prosjedi za svojim pisaćim stolom. I zato pomanjkanje čistog književnog pera u njega nadoknađuje sadržaj pun bizarnosti i egzotike.

Ni jedan pisac svijeta ne može u svojoj mašti, pa makar mu ta bila bujna poput mašte jednoga Jules Vernea ili Poa, stvoriti toliko čuda i toliko ljepote, kao priroda sama. Sa svojih tisuću boja i tisuću oblika, s upravo nepresušivim vrelom finesa punih neslućenih ljepota, još neviđenih čuda i još nikada neopisanih događaja potiskuje daleko u pozadinu sve ono, što može da stvori ljudski um i ljudska mašta. Takvom građom, koja je nenadoknadiva i neiscrpiva radi Mirko, kad opisuje svoje doživljaje. On ih opisuje, jer on stvarno i ne radi ništa drugo — za sve ostalo pobrinula se priroda sama. On samo vjerno oponaša i prenosi na papir ono, što je vidio, što je doživio i što je naučio.

Prvotno on i nije pisac. On je ponajprije putnik i istraživalac, a onda tek pisac. Onaj, tko bude pokušao s književne strane ocijeniti njegove radove, naići će na jalov posao. Mirko je samo zanosom djeteta znao ono, što je doživio, i to ispripovjediti živo, temperamentno i srdačno. Stil mu je dotjeran u redakcijama, ali već je ono prvo bilo dovoljno, da su se radovi Mirka Seljana čitali rado i lako. Bezuvjetno njega

možemo ubrojiti među one hrvatske pisce, koji su najradije čitani i viđeni u Prosvjeti i Vijencu.

Sam je bio zaljubljen u svoj rad. Ne zbog toga, što bi njemu manjkalo autokritike i neki kriterij za ocjenu onoga, što pripada književnosti, a što ne, već zato, jer je u tom radu našao dijelak sebe. U svakoj onoj priči, što ju je napisao, on je još jednom proživljavao sve ono, što je prošao. Sve nevolje, sve tegobe, sve smrtne opasnosti, koje mu se poput nekih crnih oblačina vijale nad glavom i poput neprodirnih magluština prekrivale njegovu budućnost, bile su ipak sastavni dio njegova života. Njegovi intimni drugovi, koji su ga pratili čitavog života, iz dana u dan, iz noći u noć, s kontinenta na kontinent i pretvorili se već doskora u veliku zastavu, crnu i poštrapanu krvlju i znojem, koja vijori nad njegovom glavom i malo pomalo pretvara se u simbol njegova života.

To je on čitao i vidio u svojim pričama i putopisima. Svaka točka na papiru nije za njega bila otisnuta tiskarskim crnilom, koje svježe tako ugodno i specifično miriše svojim posebnim mirisom smjese terpentina i ulja, već krvlju, znojem i njegovom vlastitom puti. I zato on ljubomorno prati svaki otisnuti redak. Iz Amerike promatra budnim okom i prati izlaženje svojih članaka u domovini i odmah urgira, ako nešto nije u redu. Gotovo u svakome njegovu pismu nalazimo neprestane upite, »Šta je s njegovim stvarima, kako napreduje štampanje« i požuruje štampanje svih svojih radova u jednoj knjizi, što međutim ni danas još nije ostvareno. Tako on piše: »Šaljemo vam kratak opis o Venezueli, te vas molimo, da ga uvrstite, gdje vam se čini najprikladnije. Za sve naše dopise u Prosvjeti nismo bili honorirani, niti smo tražili honorara, pa naravno da su svi ti članci naša svojina za kasniju publikaciju knjige, koju ćemo, kad se vratimo u domovinu, u zajednici izdati. Prosvjeta nit nam se zahvalila za poslane dopise, niti nam poslala brojeve, u kojima su te publikacije. Zaista čudno postupanje za naše skoro osamgodišnje dopisivanje! (sic!) — Naša reklamacija nalazi se u rukama poslanika (misli na spor sa Brazilijom) Barona Riedl von Riedenau, javit ćemo vam u svoje vrijeme čitave događaje i rezultat u obliku dopisa, iz kojega će mnogi čitaoci za budućnost crpiti korist.« Ili opet: »... Ja se čudim, da u nas ima tako malo poduzetna duha; naša hrvatska literatura nije priopćila u izvoru nijedan

putopis od hrvatskog esploratora, pa mislim, da bi takova knjiga dala moralnog i materijalnog dobitka. — Da smo austrijskom ministarstvu trn u oku, neka vam služi činjenica, da nam se ponudila sa kompetentne austrijanske strane subvencija (25.000 kruna), ako promijenimo ime »Mision cientifica Croata« u »Mision cientifica austriaca«, a razumijeva se, da bi morali slati etnografsku zbirku u Beč i širiti austrijanske ideje među našim pukom. Naravno, da smo to odbili, pa ćemo i nadalje svim silama nastojati da naše sunarodnjake naučimo, da je u slozi spas, da je bratac mio ma koje vjere bio, a ono, što na našem naučnom putovanju skupimo, slati ćemo kao i dosele na narodni muzej u Zagrebu.«

Takvih pasusa i pisama mogli bismo citirati cijeli niz. Međutim, to nam nije svrha. Svrha nam je samo upotpuniti i što jasnije dati njegov lik, koji je bezuvjetno jedan od najzanimljivijih likova i najoriginalnijih u čitavom hrvatskom životu. Ni jedan hrvatski pisac ne može se uporediti s njime u tom pogledu, a ipak danas za Mirka Seljana kao pisca nažalost ne zna nitko.

Njegova djela još uvijek čekaju na nakladnika. Strpljen — spasen.

BRAZILIJA OSTAJE BRAZILIJA

Brazilija ne bi bila Brazilija, kad u njoj ne bi bilo revolucije. Takva je revolucija zatekla braću Seljane, kad su išli na velika naučna istraživanja u porječje rijeke La Plate, da je spoje s porječjem Amazonke preko Cuyabe i na taj način povežu boljim prometnim putevima sjever Brazilije s jugom. Istodobno imali su istraživati zlatonosni pijesak brazilijanskih rijeka i procijeniti, da li se isplati eksploatacija zlata u tim krajevima. Tri su potajne čežnje sjale u njihovim srcima, dok su se sa svojom prilično velikom karavanom otputili u Braziliju. To su: zlato, dijamant i — kaučuk ili, kako ga oni sami nazivaju, »crno zlato«. Brazilija je bila obećana zemlja ne samo za njih lično, nego za sve naše iseljenike, kojima su Seljani htjeli pribaviti najidealnije zemljište za naseljivanje. U ugovoru, koji su potpisali s brazilijanskom vladom i koji je potpisao sam predsjednik Republike Antonio Paez de Barros, bilo im je obećano 80.000 hektara zemljišta, koje Mirko sam označi, i stavljeno Hrvatskoj Zadruzi posve na raspolaganje. To je imala biti plaća našim eksploratorima za rad na terenu.

Sa Seljanima je putovao ovaj put još dr. Franjo Pammer, liječnik iz Valparaisa, i neki njemački Čeh, koji se baš vratio s tog puta po unutrašnjosti. Pratnja se sastojala od 15 Indijanaca Bakaira, 14 oboružanih Brazilijanaca i 45 volova za nošenje streljiva i za hranu. Seljan je preuzeo sav tehnički, zemljopisni i astronomski dio ekspedicije, a dr. Pammer geološki, prirodoslovni i medicinski. Tako podijeljenim radom imala je ekspedicija proučiti teren, na kojemu se kreće, donijeti točan opis krajeva i prirodnih karakteristika, te na croquisima u glavnim linijama naznačiti smjer, kojim bi se imale trasirati ceste ili željezničke pruge. Koncesija za izgradnju tih cesta, odnosno željezničkih pruga sa strane vlade bila je obećana njima, i ne znamo, dokle bi dovelo njihovo istraživanje Brazilije, zamišljeno na tako velikoj osnovi, da ih u tome nije spriječila revolucija.

Brazilija je konglomerat od 22 države, 22 republike, koje su povezane međusobno jednim ustavom i jednom granicom. Za Južnu Ameriku to znači isto, što i Sjedinjene Države za Sjevernu Ameriku. Međutim dok je USA izgrađena posve na demokratskoj osnovi, i dok se jedan Amerićanin iz Pennsilvanije, Wisconsina, New-Yorka ili Illinoisa ne isprsava pred drugim i ne miješa u unutarnju politiku, već ako dođe do eventualnih nesuglasica, dolazi to samo zbog ekonomskog prestiža, dotle u Braziliji prevladava krv i temperamenat. Sjevernu Ameriku su napučili Anglo-Sasi, hladan, miran i trijezan narod, a Južnu Španjolci i sa sobom donijeli klicu nemira sa Iberskog poluotoka.

Revolucije u Braziliji već su postale poslovične. Postoje čitave anegdote o njima, koje nam pripovijedaju o njima kao o najobičnijim kavanskim razgovorima. Tako nam jedna anegdota pripovijeda, kako se za toliko i toliko pesosa može u nedjeljno popodne iznajmiti prozor u glavnoj ulici, gdje će se te nedjelje odigrati revolucija. Nisu to one evropske revolucije, kad se ruše carstva, prolijeva krv potocima, šire epidemije, uništava pučanstvo glađu i kraljevski dijademi i insignije leže zdrobljene u prašini. To je u Braziliji mnogo jednostavnije: kakav general, major ili kolonel, koji gospodari vojskom, udari na rezidenciju predsjednika, uzvitla se silna prašina, ispali se nekoliko topovskih hitaca, bude desetak mrtvih i još dopodnevni kolonel ulazi poslije podne kao novi samozvani predsjednik u vladinu palaču, a onda će na njega njegov najintimniji drug i prijatelj udariti topovima i protjerati ga. Mirko Seljan sâm piše u svom dnevniku iz tog doba, da im je ta revolucija više zadavala brige, nego li straha.

Brazilija se nekako čitava nalazi u tropskom pojasu s jedne i s druge strane ekvatora. To su dakle krajevi, gdje sunce sije ravno povrh glave i prži mozak, a sjena, osim one male, crne mrlje podno nogu i ne postoji. U takvim prilikama jasno je, da se odražava i poseban tempo života, poseban karakter i poseban temperamenat. To je zemlja sunca i boja. Mi pozna-

jemo Braziliju samo iz muzejskih vitrina po prekrasno, šareno obojenim leptirima i kolibrićima. I kad tako poslije jednog nedjeljnog muzejskog posjeta dođemo kući, u sjećanju su nam ostale samo boje, šarenilo, neshvatljive kompozicije šara i kovni sjaj ptičjeg perja. To je predodžba, koju dobiva takav nedjeljni posjetilac muzeja o Braziliji. A možda se sjeti, da bi toj leptirskoj i kolibri-predodžbi morao dodati jednu ili dvije revolucije, pojam o nečem silno velikom i širokom, sliku Amazonke s dva-tri aligatora i skakutanje majmuna po krošnjama prašume, koji bježe i sakrivaju se pred udavima i čegrtušama.

Takva predodžba ima u sebi neku dozu romantike, pa makar ta romantika bila smrtonosna, kao što je smrtonosan i ujed brazilijanske čegrtuše. Jesu li i Seljani predočivali sebi takvu Braziliju? Možda, ali teško. Jedno možemo sigurno ustvrditi: oni je nisu sebi zacijelo predočivali onakvu, kakvu su je upoznali. U krvi i plamenu, razularenu od strasti, šibanu strašnim elementima ljudske primitivnosti, nagu do vlastite kože i okrutnu, kao što može biti okrutan samo jedan južnjak. Perfidna i zlobna iskesila im se u lice vodena i mlaćena vlastitim cinizmom, zbunjena pred samom sobom, jer ni sama nije znala, gdje će završiti ono, što je započela, i svijesna, da su potoci krvi, koje prolijeva, možda veći od pritoka Amazonke.

Takvu su Braziliju upoznala braća Seljan i njihov novi drug na tome putu, dr. Franjo Pammer. Iz Valparaisa su krenuli u St. Jago, odakle su prešli Ande i spustili se u Argentinu. Jedno su se vrijeme zadržali u Buenos Airesu, pohodili Hrvatsku koloniju, uredili svoje poslove na austro-ugarskom konzulatu i otputovali u Urugvay, u Montevideo. Tu su izvršili zadnje pripreme za put, koje su trajale čitava prva tri mjeseca 1906. Put je bio velik i opasan. U Braziliji nikad čovjek nije znao, gdje će završiti. Golemi kompleksi terena bili su na kartama označeni samo kao bijele mrlje — znak »nepoznato«. Prolaziti takvim krajevima značilo je povjeriti se posve nagonu i prepustiti se sudbini, a sudbina se mogla svakoga časa pokazati u drugom svijetlu: sada u liku kakva sakrivenog, primitivnog crvenokošca, gdje napinje luk i odapinje strjelice, sada opet u nevidljivom plaženju otrovnice ili, ako posluži

sreća, u vidu kakve novo otkrivene zlatne žile ili rudnika srebra. Drugim riječima, takvo je putovanje značilo hazard, kod kojega je ulog bio: opasnost života, a jedini i glavni zgoditak: smrt ili neslućena sreća.

Naša mala trupa, oboružana astronomskim i geografskim spravama otplovi na Mihanovićevu brodu iz Montevidea po La Plati u Cuyabá, skrajnje mjesto, odakle su imali zaći u srce samog terena za istraživanje. Cuyabá, koja se nalazi na istoimenoj rijeci, jedno je od najvećih mjesta u republici Matto Grosso, što znači Gusta šuma. Iz Cuyabe stave se u vezu s »Union Slava esplata dorca de Matto Grosso« iz Rio de Janeira, koje je finansiralo misiju. S jedne strane vezivao ih ugovor s državom Matto Grosso, da odrede teren za trasiranje cesta i željeznica, te reguliranje rijeka, a s druge opet ugovor sa »Slavenskom zajednicom u Rio de Janeiro za eksploataciju zlata«. I tako su oni uz svoj znanstveni rad postali lovci na zlato.

Takva igra sa zlatom uvijek je najopasnija. To je bolest, kojoj podliježu mase, a ne samo pojedinci. Sjetimo se samo dobro poznate »zlatne groznice« na Yucatanu ili u bilo kojem drugom dijelu američkog kontinenta. Preko noći su nicali gradovi i raslo pučanstvo na takvim zlatnim poljanama. Sa svih se strana slijevale povorke naroda, kao bujice rijeka i preplavile sav okoliš. Na tome mjestu, gdje se borilo za svako zrnce pijeska, pokazao se čovjek u pravom svijetlu. Grub i neobuzdan, gonjen vlastitim strastima i krvav pod kožom, kao i sve ostale životinje. Četrdeset vjekova civilizacije i kulture spalo je s njega, kao što spada stara i trošna žbuka sa zidova. Ostao je gol golcat, sav u svome divljaštvu i veličanstvu prapočetka.

Seljani su bili daleko od toga, da se podaju svojim strastima, ali misao o zlatu, kad je već jednom počela kopkati po njihovoj glavi, nije ih više ostavljala. Zlato je bila misao vodilja, koja ih je odsada vodila od mjesta do mjesta. Od tog vremena (1906.), pa sve do Mirkove smrti (1913.) oni su na svojim putovanjima uvijek »nuzgredice« tragali za zlatom. Ali i na tom su području doživjeli neuspjeh, jer su i umrli, a zlato nisu našli.

Dne 25. ožujka 1906. ostave Cuyabu i pođu na put, jer su prema ugovoru, ratificiranom u Matto Groso, morali prije 1.

travnja krenuti na istraživanje. Ponajprije su krenuli rijekom Cuyabá na sjever i s etnografskog i zemljopisnog gledišta proučili čitav kraj. Međutim daleko nisu došli, jer su 10. svibnja već započela revolucionarna previranja u zemlji. Neprijateljske čete opkole misiju i oduzmu im sve, štogod su imali uza se. U svojoj brošuri »El Gobierno de los Estados Unidos del Brasil y la Mision Cientifica Croata«, piše Mirko Seljan: »Životinje, hranu, lijekove i sve, što je posjedovala Misija, oduzmu legalni vojnici guvernera, a članovi Misije sklonu se u samostan Salezijanaca pred građanskim ratom.«

U tom samostanu provedu oni nekoliko mjeseci, dok nije završila revolucija. Fra Manuel Gómez d'Oliveira, prior samostana, gostoljubivo ih primi i oni organiziraju Crveni križ, bolnicu za ranjene Brazilijance bez obzira, pripadali ovoj ili onoj stranci. Taj mali salezijanski licej San Gonzalo domala postane poprištem žestoke borbe. Izvan samostanskih zidina gospodarila je smrt i tekla nevina bratska krv. Ni sam samostan nije bio pošteđen od topovske paljbe. Predsjednik republike Antonio Paez de Barros nalazio se u gradu, gdje se sakrivao pred neprijateljima po privatnim stanovima i skrovištima, a revolucionarne čete su bile uvjerene, da se nalazi u samostanu, pa su otvorile paljbu na licej. U tom ratnom metežu nije se znalo, tko je »crveni«, a tko »bijeli«, i tko pripada kome. Topovska je paljba trajala često do dva sata u noći, ako ne još i dulje, a svakog bi časa planuli novi vatreni jezici na nebu.

U toj crvenoj, titravoj rasvjeti, koja je krvavo bliještila u noći, bilo je nešto satansko, grozno. Zrak je bio pun dima i zasićen sumporom. A kad bi na čas utihla vreva rata i prestali rikati topovi, čulo se potmulo stenjanje ranjenika u noći. Dr. Pammer imao je pune ruke posla, da ublaži bolove, ispere i dezinficira rane, izvadi taneta i namjesti kosti, a Seljani su opet pod pravom kišom taneta sagnuti trčali bojištem, da ih ne pogodi koja kugla i ne prosvira im lubanju, i sakupljali nesretnike, koji su pali na bojištu. Čitave noći znali su prosjedjeti kraj teže ranjenih i dodavali im sad vode, sad lijek, a sad opet mijenjali zavoje, čistili rane i otirali gnoj, da ne dolazi do novih upala. To stenjanje ranjenika prešlo im je već u uho i ispunilo ih posve, tako da im je upravo smetala tišina, koja je nastupila, puna tjeskobe i

straha, kad je koji jadnik podlegao ranama. Takva su nesretnika odmah prekrili bijelim ponjavama i iznijeli iz dvorane, da ostali ranjenici ne vide njegovo žuto, ispaćeno, a ipak smireno lice.

Smrt je ono, što uvijek djeluje na čovjeka. Ljudi umiru već tisućama i tisućama godina, umiru svaki dan, svaki sat, svakog časa; svi toj smrti gledamo u oči; ona ima tisuću varijacija i tisuću forma, a ipak je to jedno od najneshvatljivijih i najvećih čuda svijeta. Uvijek djeluje novo i neposredno. Svi ljudi, i sve što je živo, umire jednako, a ipak u svakoj smrti ima nešto individualno njezino. I proteći će opet tisuće i tisuće godina, a tu smrt, koja je tako strašno jednostavna, ne ćemo moći shvatiti.

O toj revoluciji, koju su braća Seljan proživjela iza samostanskih zidina, uz tutnjavu hitaca i karteča, jauk ranjenika, nemoćno stenjanje polumrtvih i mističnu rasvjetu u noći, kad su u svijetlu zublja fantastične figure salezijanaca sprovodile mrtve na njihov posljednji počinak, pisao je Mirko u svojemu dnevniku. Predaleko bi nas dovelo, da iscrpivo prikazujemo tok revolucije, jer ona sama nije toliko važna za rad naše braće; jedino ih prikazuje u svijetlu samaritanaca. Posebna crta čovječnosti, toliko karakteristična za njih obojicu, dolazi u ovom slučaju posve do izražaja. Pokazuju nam se nove boje u njihovu portretu — blage i tople, kao što može biti samo čovjek, preplavljen najljudskijim osjećajima, a to je ljubav prema bližnjemu. A takva je ljubav kod njih bila i te kako razvijena.

S tih razloga izabrat ćemo samo nekoliko najznačajnijih datuma njegova dnevnika, da se ilustrira njihov rad za revolucije u Matto Grosso.

13. VI. 1906. — U Cuyabu dopiru glasovi, da se približava ustaška vojska sa sjevera sa 2500 ljudi, a s juga 2000 buntovnika. Predsjednik utvrdio grad topovima, a federalna vojska i dobrovoljci kunu se pred logorom, da će s njime pobijediti ili umrijeti. Zakletva je svečana. Pučanstvo okolice ostavilo svoje ognjište i sakrilo se po šumama.

19. VI. — Na molbu predsjednika preselimo se u samostan salezijanaca. Dr. Pammer pripremaše bolnicu Crvena križa. Salezijanci i mi smo bolničari. Sa sjevera došle ustaške čete,

vojska iz grada polazi joj ususret. Ustaše bjehu suzbijeni. — Dobili smo prvog ranjenika u bolnicu.

20. VI. — Legalna vojska kreće protiv neprijatelja, koji dolazi s juga. Susreću se kod rijeke Coxipo. U bolnicu su donesena 4 ranjenika; jedan umro po noći. Revolucija je ozbiljno otpočela.

21. VI. — Ustaše opsjedaju grad, a sa utvrda pozdravljaju ih topovi. Pred večer suzbijen je glavni napadaj buntovnika. S obje strane nekoliko mrtvih, a bilo je i dosta ranjenih.

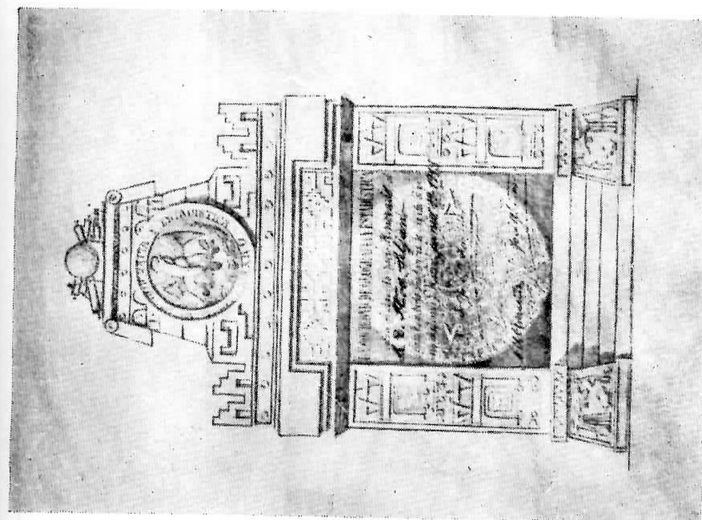
22. i 23. VI. — Ponovni su juriši ustaša suzbijeni. Vođe legalnih četa svađaju se međusobno, disciplina jenja u taboru predsjednika.

24. VI. — Sv. Ivana poštuju obje stranke, pa su stoga obustavili pucnjavu. Dan je prošao mirno, kao što je priroda tiha prije — no udari strašna oluja.

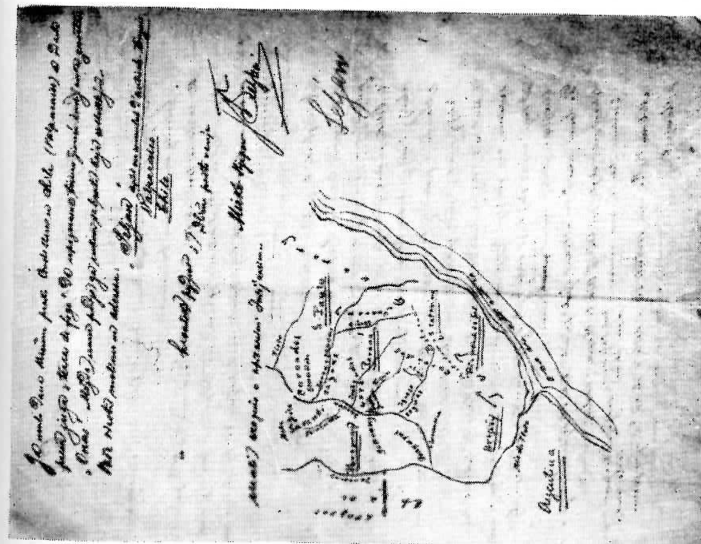
25. VI. — Toga dana učinjen je juriš na sve vladine utvrde, nu sjajno je odbijen. Buntovnici imaju velike gubitke, nekoliko bilo ih uhvaćeno.

26. VI. — Žalosno iznenađenje! Buntovnici okružili su posvema sve vladine pozicije utvrdiv se pod njima. Pukovnik Fontura mogao je to zapriječiti, međutim jasno je, da je izdao svoga prijatelja predsjednika države. Sramotno izdajstvo!! Ustaše ne štede nikoga, pucaju na mirno prolazeće. Dva pekara pala su pogođena tanetom baš pred bolnicom. Usprkos olova, koje je zviždalo ulicom, podigosmo ih i pokopasmo u vrtu samostana. Topovi grme i sipaju granate na neprijatelje, koji odgovaraju puškama opetušama, a zlatni traci zapadajućeg sunca osvjetljuju trupla ogružena krvlju i bolni izraz njihovih blijedih lica.

27. VI. — Po danu jenjava bitka, nu tim su opasniji strijelci s obih strana, koji sigurno sakriveni vrebaju na žrtve. Strahote rata ne prestaju. Čim smrkne, počne sa obadvije strane žestoka pucnjava, koja potraje do dva sata ujutro. — Kraj žalosnih činjenica ne manjkaju ni smiješni prizori. Jedan vladin vojnik dere se iza barikada: »Ovamo vas skotovi i kukavice!« Iza svakog poklika odapinje svoju pušketinu. Odgovor ustaša: »Hoćemo da pijemo krv toga gazde! Dođite

Diploma Meksičke Akademije

Vlastoručno pismo Mirka Seljana Hrvatskom etnografskom muzeju u Zagrebu s malim croquisom istraživanih krajeva

Braća Seljani piju čaj u prašumi

Mali kanal na desnoj strani slapa Guayrá

k nama robovi, dobit ćete tustih kokošaka, onamo trpite glad, jadni glupani!« Mnogobrojni hitci, koji odzvanjaju strašnom jekom, zaključuju strašne zdravice i narod se bori, krvavo bori, a ne zna zašto. Iza pucnjave i poruge nastaje mir, čini se, da ustaše imaju tajne dogovore sa izdajnicima vladine vojske.

28. VI. — Predsjednik je odrezan od dovoza živeža. Sve je propalo.

29. VI.—1. VII. — Revolucionarci navaljuju kao bijesni na grad. Zrnje udara o zidove bolnice, na koju ustaše siplju vatru, jer misle, da se tu sakrio predsjednik Antonio Paez de Barros. Videći nesretni glavar države, da se ne može održati, otpušta ljude, poslao najvjernije i tjelesnu gardu, da mu probiju put za bijeg. Bolestan bježi Toto Paz (predsjednik) iz grada, jer bi ga bijesna rulja smaknula.

2. VII. — U jutro vlada tajanstvena tišina. Oprezno ulaze revolucionari u grad, bojeći se varke. U kućama događaju se najgori izgredi. Pijani vojnici robe, pale i ubijaju sve, što im pod ruku dođe. Pobjednici su preuzeli državnu vladu. Iza obilne osvete otpuste sve prijašnje činovnike, te namjeste nove. Sedam puta došle su naoružane rulje pretražiti bolnicu u nadi, da će naći sakrivenog expredsjednika, koji je osuđen na smrt.

5. VII. — Jedan od najsramotnijih, divljih zločina krije taj dan. Buntovnici našli su predsjednika s njegovim pobočnikom u šumi kraj grada. »Ne ubij me!« usklikne jadni Toto-Paz, »ranjen sam, a osim toga evo vam moju ostavku«. — Dalje nije došao do riječi. Noževi i bodeži izboli su njegovo tijelo. Prestale su patnje njegove. Ubiše ga kao divlju zvijer. Razbojnici svukoše truplo svog prijašnjeg poglavara porobiv odijelo i ostale vrijednosti. Nag i izvržen grabilicama ležaše na šumskom tlu onaj, pred kim su još pred malo dana drhtale hiljade puka. Strahovita ta revolucija, koju smo prikazali ovdje samo u nekoliko crta, zadala nam više brige, nego li straha«.

Predsjednik Antonio Paez de Barros pao je ubijen po neprijateljskim četama nedaleko samostana St. Gonzales, gdje su boravili Seljani, i time je službeno revolucija završena. Ve-

limo »službeno«, jer u stvari, ona se nastavlja još i dalje. Novim predsjednikom jedne od dvadeset i dvije republike Brazilije Matto Grosso izabran je colonel Pedro Leite Osorio, ali prilike se nisu smirile. Kao što na moru još dugo nakon svršetka oluje bjesne valovi i zapjenjeno udaraju i razbijaju se o hridine, tako treba i dovoljno vremena, da se smire pokrenute mase naroda i da život počne teći svojim starim tokom. Više puta zna takvo poslijerevolucionarno doba biti opasnije i nemirnije od same revolucije. Strasti su još uvijek uzvitlane i moraju na neki način doći do oduška. A to baš može ljude često stajati glave.

Seljani, koji su nakon »smirenja« prilika konačno ostavili gostoljubivi samostan, i u namjeri, da se vrate natrag, odakle su i došli, jer bez sprava, koje su im otete na putu, nisu mogli ni pomisliti na daljnje putovanje u unutrašnjost. Velikim su ravnicama kružile raspuštene čete i jedne i druge stranke i pustošile sve, do čega god su došle. To je dovelo do novih komplikacija i još uvijek iznova raspirivalo vatru u krvi, koja je već pomalo tinjala.

Spomenuti napadaji na braću Seljan doveli su do velikog procesa između Hrvatske misije i republike Brazilije, koji je za dugo vremena interesirao čitavu Južnu Ameriku i pobudio u svijetu veliko zanimanje.

MONSTRE PROCES JUŽNE AMERIKE

Ugovor između Hrvatske misije i republike Matto Grosso glasi doslovce ovako:

UGOVOR SKLOPLJEN IZMEĐU GUVERNERA DRŽAVE I HRVATSKE ZNANSTVENE MISIJE.

Dana dvadesetidevetoga, mjeseca srpnja, godine hiljadudevetstotina i pete, u gradu Cuyabá, država Matto Grosso, u guvernerskoj palači uz prisuće Guvernera, Njegove Ekselencije pukovnika Antonia Paez de Barros, predsjednika Države i inžinjera Mirka Seljana i Steve Seljana i dra Franje Pammera, članova Znanstvene hrvatske misije, stvorena je odluka, koja je donesena u savezu sa vladom države, te se tim ugovorom imaju odrediti potankosti glede otvorenja puta do glavnog grada države Pará i za istraživanje ovih krajeva, koja imaju izvršiti članovi Misije. U vezi s time stvoren je slijedeći zaključak:

1. Hrvatska znanstvena misija sastavljena od gg. M. Seljana, S. Seljana i dra Franje Pammera, obvezuje se otvoriti put od Cuyabe do Santarema i drugih pograničnih mjesta na granici država Matto Grosso i Pará, između rijeka San Manuel i Xingú i proučiti što bolje kraj za nove puteve kopnom između obih država.
2. Misija se obvezuje započeti to putovanje u prva tri mjeseca godine 1906.
3. Misija će podnijeti Guverneru države topografski plan i informativnu mapu o istraživanim zonama i putu istraživalačke komisije, te sve rezultate svoga opažanja za bolje upoznavanje kraja i načina života.

4. Sve tehničke sprave, fotografski materijal i potrebni lijekovi bit će stavljeni na raspoloženje Misiji.
5. Guverner države obvezuje se dati pratnju od 10—12 momaka sa potpunom opremom i mulama i svim onim, što će im biti korisno.
6. Guverner obvezuje se nakon potpune realizacije po ovome ugovoru točaka 1.—4. dati šest sesmaria (mjera za kolonizaciono tlo) i 3 legna, koja Misija sama označi njoj u trajno vlastništvo i odmah pristupiti demarkaciji označena zemljišta.
7. Ovo zemljište iskoristit će se bilo u industrijske svrhe, bilo da se iskoristi mineralno blago kraja.
8. Misiju zastupa g. Mirko Seljan, a u slučaju smrti vodstvo će preuzeti gg. Stevo Seljan i dr. Franjo Pammer.

POTPISI: Antonio Paez de Barros, Mirko Seljan, Stevo Seljan, Doktor Pammer, Doktor Manuel Joaquin dos Santos, P. Antonio Malau.

Taj je Ugovor ratificiran po vlastima republike Matto Grosso dne 4. rujna 1905. pod broj 421. od 22. IX. 1905., a Misija, da udovolji t. 2. Ugovora, krenula je na put iz Cuyabe 25. ožujka 1906. Dne 10. svibnja započnu već revolucionarna kretanja. U svojoj brošuri El Gobierno de los Estados Unidos del Brazil y la Mision Cientifica Croata, koja je štampana 1909. u Revista de Derecho, Historia y Letras (Buenos Aires) piše Mirko Seljan: »Životinje, hranu, lijekove i sve, što je posjedovala Misija, oduzmu nam legalni vojnici guvernera, a članovi Misije sklonu se u samostan Salezijanaca pred građanskim ratom.« O njihovu humanitarnom i doista čovjekoljubivom radu u samostanu za vrijeme rata najbolji nam dokaz pruža pismo priora, koji Seljanima zahvaljuje na pomoći i kršćanskoj ljubavi, koju su iskazali ranjenicima:

»Salezijanski licej Umjetnosti i Znanosti san Gonzalo. — Cuyabá, 23 - VII - 1906. — Vrlo poštovanoj gg. Mirku i Stevi Seljanu i dru Pammeru. Moje poštovanje članovima Hrvatske znanstvene misije. Moram utvrditi kao ravnatelj salezijanskog liceja San Gonzalo . . .« I t. d. Cijelo pismo je zahvala za

požrtvovan i herojski rad braće Seljana na humanitarnom području za vrijeme revolucije, koji nije bio ni najmanje obojen politički. Potpis: Fra Manuel Gomez d' Oliveira, direktor. Taj dopis premda posve privatne naravi i upućen lično Mirku, nesumnjiv nam je dokaz, da su oni bili daleko od svake političke akcije. U njima je prevladao u tom slučaju čovjek, koji je htio pomoći svome bližnjemu. Oko njih se prolijevala krv i bjesnio požar bratoubilačkog rata. Noću, dok su bdjeli uz ranjenike, čuli su, kako se tresu stakla na prozorima njihove samostanske ćelije od topovske paljbe, a jedan je čovjek umirao na njihovim rukama. Ta revolucija, koju su oni proživjeli, bila je revolucija unutar samostanskih zidova. Gonjeni nekim višim uzrocima, koji su izbijali iz tih mrtvački hladnih i golih zidina, oni su se podavali nekoj dubljoj kontemplaciji. Dok su noći i noći bdjeli i mijenjali se sa časnom braćom, misli su im bile slobodne. Čitav taj okoliš podsjećao ih na ništavilost čitavog života. Sav život kao da se ustavio unutar ovih zidina i ta nenadana statika došla je kao živi kontrast buke i kretanja van zidina i njihova ličnog, prijašnjeg života. Mirko, koji ni časka nije poznavao mirovanja, već je čitav njegov život bio akcija i vječno kretanje naprijed, bio je ovdje prisiljen zaviriti samome sebi u dušu i smiriti se. Smrt je koračala polako i smireno svaki dan i svaku noć mimo njega i on je promatrao, kako umiru njemu nepoznati ljudi. Nepoznati, ali ipak tako blizi njemu samome, jer ih je baš ta smrt učinila blizim. U momentima, kad su bili posve nemoćni i kad su, gonjeni nekim unutarnjim, nama nepoznatim porivima, pripovijedali u pol daha i šaptom, jer ih je već ostavljao glas, svoje najintimnije misli i doživljaje, on je sve dublje i dublje ronio u samoga sebe. Dosada nije imao vremena, da se pozabavi samim sobom, ali za dugih i beskrajnih noći, kad se svakog časka čekala vijest, hoće li ili ne će ubiti zakonitog predsjednika, i dok su redovnici, zavijeni u svoju šutnju i poniznost, u povorkama koračali u hladnu crkvu punu smrti i ponoćnih sablasti s loše iscizeliranim Kristom nad glavnim žrtvenikom, što je malo otkrenuo glavu, kao da se stidi, on je mislio o sebi.

Oršova, Pešta, Beč, Petrograd, Pariz, Adis Abeba, Brusel, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Valparaiso, Asunción —

predočuju li ta imena stvarno njegov život? Zar je vječna jurnjava iz grada u grad, s kontinenta na kontinent pravi i jedini smisao njegova života? Ili možda ovdje ima nešto dublje, snažnije, jače, što drijema negdje u najdubljoj dubini njegove duše i srca, što se sakriva u kakovoj nepoznatoj i još neotkrivenoj mozgovnoj brazdi, bori, i gospodari njime, čitavim njegovim bićem i svakim pokretom njegovih mišića? Ne postoji li možda nešto u njemu, što on sam ne može da shvati, kao što ni strojevi ne mogu da shvate parnu ili ugljenu silu, koja ih stavlja u pogon? U njegovoj krvi nalazi se jedna kaplja, koja ga više puta oblije svega, ispuni i nadme se, da bude veća od njega samoga, i onda on stvara ono, što ne shvaća, zašto baš tako mora raditi, ali ujedno osjeća, da nije nikada toliko svoj, kao baš u takvim časovima.

Ako psihološki promatramo razvoj tog istraživača, opažamo poslije ovoga prisilnog samostanskog života znatne promjene na njemu. U njegovim pismima ne nalazimo više samo planove i planove, koji su prije ispunjavali čitav njegov život. On postaje dublji, misaono viši, postaje čovjekom, koji pokušava, da prodre na dno svake stvari. Sve, što se odsada zbiva u njemu, potencirano je na račun vanjskih doživljaja. Šteta, što su se izgubili negdje u prašumi njegovi rukopisi o putovanjima po Venezueli i Boliviji, koje je poduzimao poslije revolucije u Matto Grosso. Oni bi nam otkrili mnogu danas teško shvatljivu stranu njegove biografije, koju i onako moramo rekonstruirati na osnovi njegovih pisama i članaka, rastepenih po raznim novinama i časopisima. Sličnu filozofiju opažamo i kod njegova brata, koji nije bio toliko impulzivna, temperamentna narav kao Mirko. Slikar Šulentić pripovijeda, da se Stjepko posljednjih godina svoga života posve odao čistoj filozofiji. Stirnerovska natura u njemu došla je do potpunog svog izraza.

Predaleko bi nas ipak odvelo, kad bismo kategorički tvrdili, da je tome uzrok onaj život unutar hladnih samostanskih zidina pun nekog misticizma, samoodricanja i kontemplacije. Ali da je to jedan od bitnih i glavnih uzroka, da se nešto latentno pokrenulo u njima i u njihovoj duši, što je bezuvjetno već prije počivalo u njima, ali nije došlo do izražaja, to je sigurno. Treba samo jedan vanjski podražaj, da

se kamenje počne kotrljati nizbrdo — dalje se ono kotrlja samo. Takav vanjski povod za buđenje u njima onoga, što inače nazivamo dušom, bio je onaj život, okružen smrću i tihim šapatom salezijanske molitve.

Kad su ponovno izašli iz samostana, život je ponovno nahrupio na njih, kao pčele na med. Povratak kroz još uvijek razularenu i nesmirenu zemlju nije prošao bez incidenta. Tako kod ukrcavanja na parobrod »Ilex« za povratak u Cuyabu 29. VII. 1906. oduzeta im je sva prtljaga i Mirko brzojavno prosvjeduje: »Gospodinu predsjedniku republike, Rio de Janeiro. — Pri ukrcavanju na parobrod »Ilex« za Cuyabá, jedna brodica puna oboružanih ljudi Vaših vlasti pretražila nas, oduzela nam prtljagu na očigled svih putnika. Njih je predvodio general Fortis. Protestiram protiv ovog nasilja. Seljan, član Hrvatske misije.« Sličan napadaj doživio je i Stjepko, kad je šest mjeseci poslije toga boravio u Matto Grosso, da uredi neke stvari u poslu Misije. I on šalje brzojav predsjedniku ovog sadržaja: »Porto Murtinho, 13 - I - 1907. Predsjedniku republike. — Rio. — Ukrcao sam se 10. siječnja na parobrod »Ladario«, koji nas je imao odvesti u Cuyabá sa članovima Slavenskog društva iz Valparaisa. U Corumbá nas opkole vojnici, policija i razni funkcionari države. Meni oduzmu svu prtljagu, dokumente i 180 libra, pa sam se morao skloniti na paraguajski parobrod »Leda«. Obraćam se na Vašu Ekselenciju sa protestom. Stevo Seljan.«

Šteta, koja im je tima neprestanim ispadima nanošena golema je, i oni pokreću preko austrijskog konzulata tužbu protiv brazilijanske vlade i zatraže odštetu od 200.000 brazilijanskih dolara. U tu svrhu putuju u Rio de Janeiro, pa u Petropolis, gdje se nalazio predsjednik dr. Alfonso Penna. On ih pošalje ministru rata maršalu Hermes da Fonseca, ovaj ih opet uputi ministru financija i t. d. Sve samo obećanja i obećanja. Iz oskudne korespondencije, koju smo našli iz tih dana, dajemo ove karakteristične izvadke: Iz pisma na Upravu muzeja u Zagrebu. Rio de Janeiro, 18 - III - 1907. »... Žalibože nam se izjalovila ekspedicija na Amazonas, za koju se već cio učeni svijet zanimao i koja je već spremna bila na odlazak. Buknuo krvavi prevrat, zaklaše zakonitog predsjednika, nama oduzeše sav materijal, a jedva smo iznijeli živu glavu. Pa

me evo danas u glavnom gradu, da tražim odštetu. Akoprem su sve novine za nas, u Južnoj Americi je teško sa reklamacijom; međutim nam centralna vlada mnogo obećala — ako ne ostane pri obećanju? Uredit ćemo naše stvari kako uzmognemo — pa onda mislimo na Venezuelu i Centralnu Ameriku — imademo mnogo materijala za pisanje, nu to danas nije moguće pri ciganskom životu, što ga provodimo. Kad se vratimo u domovinu, uredit ćemo ne samo etnografsku zbirku s opisom raznih plemena — nego ćemo također izdati potpun opis našega puta po Abesiniji, kao i po Americi. Molimo Vaše vijesti na »Consulat Austro-Hungaro« Rio de Janeiro...«

Rio de Janeiro, 9 - XII - 1908.: »...Bio bih Vam zahvalan, da nam pošaljete one brojeve novina, koje bi nas naučile, kakvo je shvaćanje hrvatskog naroda glede Bosanskog pitanja. — Mi tjeramo još uvijek parnicu s brazilijanskom vladom, pa je danas reklamacija u rukama našeg zajedničkog zastupnika diplomacije Austro Ugarske...«

Santiago, 2 - IX - 1910.: »...Pitate nas, kako živimo i čime se bavimo? Odgovaramo: pisanjem za razne njemačke i španjolske novine i korespondencijom za razne internacionalne revije. Reklamacija proti Brazilije napreduje, pa ima mnogo nade, da će se dobro svršiti, jedino je zlo, da treba mnogo strpljenja, pošto je poznato, da diplomacija koraca, t. j. plazi kao puž. Strpljen spasen! je naša lozinka. — Iz priložene memorije možete razabrati, da se pita L. 200.000, nu da se plati ¼ — L. 50.000, zapalo bi nas 30%, a s tim bi se dalo lijepo živjeti i koješta korisno izvršiti.«

Kako vidimo iz gore navedenih pisama i datuma, proces se zavlačio godinama i godinama. Kako su braća Seljan bila poznata duž čitavog američkog kontinenta, jasno nam je, da se sva američka javnost zanimala za uspjeh tužbe i budnim okom promatrala tok procesa. U najkraće vrijeme hrvatsko je ime bilo rasprostranjeno svim državama kontinenta i učinilo Seljane još popularnijim, nego su bili prije. Oni su stvarno bili začasni članovi Meksičke akademije, veliki eksploratori, poznati predavači, pisci, ljudi, koji su, da tako kažemo, otkrili ljepote Salto del Guayrá i Salto Santa Maria na rijeci Iguazu, Menelikovi lični prijatelji, posjednici ordena Etiopske zvijezde, a sve je to uzbuđivalo maštu građana. Konačno, to su

bili ljudi, pustolovi ili naučni radnici, fantasti ili posve realni učenjaci, koji su se uhvatili u koštac s jednom čitavom državom, i to najvećom, najmoćnijom i najuglednijom južnoameričkom državom, koja je stajala uz bok US-i.

Oni su u tom procesu bili borci, koji su se borili za pravicu i poštenje. Oni su bili potlačeni i poniženi, orobljeni i opljačkani, kao od običnih drumskih razbojnika, ali od razbojnika, koji su bili u uniformi službenih državnih organa i kao takvi, punomoćni predstavnici svoje vlade i svoga režima. Ministarstvo je bilo u velikoj neprilici. Bile su samo dvije mogućnosti shvaćanja, dva izlaza: ili da priznaju svoju krivnju, koja baca ružno svijetlo na cijelu zemlju, ili da budu nepravedni i da izreknu lažnu presudu protiv čitavog južnoameričkog javnog mišljenja. Svima im je bilo jasno, da je to pitanje došlo pred forum čitavoga kulturnog svijeta. Uzmicanja više nije bilo. Čitav svijet je čekao presudu, a ta je i došla.

Namjesto 200.000 dolara, vlada im dopita — 2780 dolara! Brazilija je priznala krivnju, a potkrijepila je novom krivnjom. Ta nova krivnja, još teža od prvih, zvala se — nepravda!

VELIKI PLANOVI

Četrnaest godina su trajala putovanja braće Seljan. Čitav njihov život pretvara se pomalo u kaleidoskop najšarenijih i najrazličitijih doživljaja. Svi nam nisu sačuvani. Mnoga i mnoga pisma i rukopisi izgubili se putem negdje kroz daleke i nepoznate prašume, pampase i močvare. Za mnoga putovanja Mirko piše, da će ih poslati opisana u naše novine i časopise, ali ti opisi ne dolaze. U arhivu Zagrebačkog muzeja nalazi se preko stotinu fotografskih ploča nepoznatih krajeva, bez oznake i bez opisa. Seljan je obećao, da će nakon povratka u domovinu sam srediti sav materijal, ali — smrt je bila brža od njega.

U njegovim pismima iz posljednjih godina života osjeća se žig blize smrti. Mala i vješto prikrivena nervoza osjeća se u svakom retku. A kad takvi ljudi, kao što je on, počinju gubiti živce, to već znači jako mnogo. On mora biti čvrst i neslomiv. Na takvim putovanjima vreba na njega sa sto strana opasnost. Iza svakog stabla, iza svakog grma, s lijeva i desna, sprijeda i straga, odozgo i odozdo vrebaju na njega zvijeri, bujice, lavine kamenja i snijega, pa konačno ljudi. U koga da se pouzdaje? Zar u Indijance, koji ga slijede stopu po stopu oboružani otrovanim strjelicama i kopljima, dok noću odjekuje njihov bojni zov i daleko udaranje talambasa? Ili opet u svoju pratnju, koju, kako god je brižno odabirao, nije mogao smatrati pouzdanom? Na večer nikada nije bio siguran, hoće li se ujutro probuditi živ. Za ljubav njegove puške manliherice, revolvera ili onih par novčanica, što ih je nosio uza se, mogli su ga noću, u snu, umoriti, zaklati, i njega i brata mu i nikome se ne bi desilo ništa. Prašuma je progutala već toliko ljudi, pa može još i njih dvojicu.

Džungla je poseban svijet za sebe. Zavijena u vječnu i neprodornu svoju šutnju ona brižno sakriva sve, što se u njoj odigrava. Gledana izvana čini se mrtvom i nepomičnom. Grane, opletene povijušama, ukočene su i ne miču se, a gusta sjena poput crne, neprozirne noći, brižno čuva tajne, koje se zbivaju u njoj. A kad se prodre dublje, kad nas sa sviju strana opkole suhe, popucale grane i kad se zapletemo u nesuvisli i neshvatljivi koloplet lijana, zračnog korijenja i niskog bilja, čini nam se, kao da u toj gustoj tamnoj sjeni, koja kao da nije s ovoga svijeta, nešto živi i miče se. I tada se pomaknu grane, jedan se suhi list odruni s krošnje i padne na tlo. Sve se tada pokrene, sve oživi kao pod udarcem nekog čudotvornog štapića.

Život se u takvim prašumama, koje izvana izgledaju mrtve i nepokretne, očituje u tisuće i tisuće oblika i u tisuće glasova. One imaju svoj posebni čar, i tko jednom okusi život takve šume, koje same predočuju svijet za sebe, taj se tako lako ne odriče toga života. I Mirko polazi u takve prašume ponovno, premda osjeća u dubini svoje duše, da ga u njoj očekuje smrt i propast.

Poslije revolucije u Matto Grosso on putuje još u Venezuelu i Boliviju, a nakon toga putovanja odlazi kući, u Evropu, jer osjeća, da mu zdravlje nije najbolje. Godine i godine lutalačkog života i nemira iscrple su mu konačno tijelo. Na sljepočicama mu se počele javljati prve sjedine. Tek mu je četrdeset godina, a on već osjeća umor. Nu čim mu bolest krene na bolje — a kakva je to bila bolest, ne znamo! — on snuje već za budućnost nove planove. Njemu je dosta tri mjeseca spavanja u krevetu i šetnja po dragom, starom Karlovcu, s izletima u Zagreb, da drži predavanja, da sređuje materijal za muzej i sastaje se sa svojim starim znancima. Čim mu se živci malo oporave, on već misli na nova putovanja.

Treći mjesec dobiva brzojavni poziv iz Londona od etiopske komisije, da drži predavanja o Abesiniji, ali on taj poziv odbija i vraća se natrag u Rio de Janeiro, pa kasnije u Valparaiso. Na svome putu po Južnoj Americi održi brojna predavanja ne samo u Hrvatskim kolonijama, već i u javnim dvoranama, te puni stupce novina o svojim putovanjima. U

to vrijeme pada najaktivniji njihov rad na književnom i kulturnom području, podizanje hrvatskog imena u Americi i pobijanje austrofilske politike, dok im novi planovi ne ispune svaku i najmanju misao.

G. 1911. ostave oni Valparaiso i otputuju u Antofagastu i poslije u Iquique. Pred njima se pružila velika i prostrana polja salitre i oni po nalogu chilenske vlade provode neka mjerenja i određuju pružanja tih polja prema sjeveru. Poslije toga krenu u Limu, gdje se konačno smjeste za sav svoj budući boravak u Americi. Međutim, to se ne smije smatrati kao smirenje. Naprotiv, u Limi se tek rodi najveći i najgrandiozniji plan, što su ga oni kanili sprovesti u najskorijoj budućnosti. Plan, koji bi stubokom promijenio svekoliko ekonomsko značenje Južne Amerike i značio novo poglavlje u svjetskoj trgovini. Plan, koji je u jednom mahu bacio braću Seljan u središte cjelokupnog javnoga života ne samo Južne, nego i Sjeverne Amerike, jer su oba kontinenta bila njime tangirana.

Taj plan glasio je posve jednostavno: spoj Atlantika s Tihim oceanom. U to su vrijeme rađeni već radovi na Panamskom prokopu s francuskim inžinjerom Dubois na čelu, ali Seljanove namjere bile su posve drugačije. Dok je Panama značila samo skraćivanje parobrodarskih linija između istoka i zapada obiju Amerika, Seljani su zamislili projekt takva prometa kroz srce samoga kopna, po glavnoj južnoameričkoj žili kucavici, koja se zove Amazonka. Taj njihov projekt ne bi zahvatio samo skraćivanje puta, nego bi otvorio upravo neslućene i neprocjenive ekonomske vrijednosti, koje su zasada još sakrivene u unutrašnjosti, a otvorenjem novoga puta preko Amazonke došle bi do eksploatacije. Veliko je prirodno bogatstvo ležalo sakriveno u prašumama u porječju Amazonke, najveće rijeke svijeta. U tim se krajevima krili najbogatiji rudnici srebra i zlata, a što je možda važnije od toga — kaučuk. Ta obična prosta, crna smola, koja se cijedila iz drveća i lijepila za prste, počinjala je poprimati sve veće i veće značenje u modernoj industriji. Guma, za koju prijašnja pokoljenja gotovo nisu ni znala, postala je najtraženijim artiklom svjetske trgovine. Novovjeki čovjek nije se bez te čudne smole, koja se cijedi tamo negdje po brazilijanskim prašumama,

mogao ni okrenuti. Trebao ju je u svome svakodnevnom životu. Ili ju je nosio u džepu kao brisalo, ili je njome oblagao kotače dječjih kolica i automobila, kupovao u obliku lopta, gumenih igračaka, nosio u umjetnom zubalu, pribijao na pete, prostirao kao sagove, oblačio kao kišnu kabanicu, stavljao na glavu kao kapu za kupanje i t. d. i t. d. A s daljnjim razvojem industrije se ta lako rastezljiva i elastična supstancija iz godine u godinu sve više upotrebljavala. I zato nije čudo, da je u najskorije vrijeme bila poznata pod imenom »crno zlato« i da su se zbog nje vodili ratovi, kao što su se vodili prije zbog zlata i kasnije zbog petroleja i nafte.

Seljanov put, koji bi prolazio porječjem Amazonke i spajao dva oceana, dirao bi u samo srce kaučukovih šuma i tako ih učinio pristupačnim ljudima. Te šume, koje su većim dijelom još i danas nedostižive za ljude, bile bi Mirkovim projektom predane na dobrobit cjelokupnom čovječanstvu. Sam put, dakle posve ekonomska podloga cijelome projektu, bio bi skraćen gotovo za polovicu. Po Seljanovu bi nacrtu detaljni plan izgledao ovako: New-York—Panama 1300 milja, Panama —Pacasmayo 1350 milja, Pacasmayo—Cayamarca (do mjesta Payaten) 160 milja, Payaten—Iquito po vodi 250 milja, dakle sve zajedno 3060 milja, a dotada je taj put preko Atlantskog oceana iznosio 5680 milja.

Za takav projekt puta zainteresirao se odmah veliki kapital, pa Mirko Seljan osniva s Hrvatskom kolonijom konzorcij za eksploataciju gore spomenutih krajeva, i nakon pet mjesečnih priprema putuje u Sjevernu Ameriku. Sačuvane su nam vijesti, da je boravio u San Franciscu, Los Angelosu, St. Louisu, Garry, Jollietu, Pueblu, Milwaukee, Chicagu i New-Yorku. U svima tim mjestima držao je predavanja o svojim dosadašnjim putovanjima i istraživanjima, a isto tako govorio i o svojim nakanama u najskorijoj budućnosti, da zainteresira što više američki kapital. To mu doista i uspije, jer se u Chicagu upozna s tada vrlo poznatim milijarderom i jednim od najbogatijih ljudi Amerike, mister Gundlachom. Taj stari gospodin s tipičnim, suhim američkim licem, ima veliku važnost za posljednje godine života Mirka Seljana. On je odlučio finansirati tu ekspediciju u nepoznate krajeve, te se stvori novo finansijsko poduzeće »The american-peruan

corporation« ili »Sociedad Peruana — Amerikana«. Prema sklopljenom ugovoru Mirko je morao dobiti od čistog dobitka 20%, Hrvatski konzorcij 20% i američko poduzeće također 20%. Za početak im banka u St. Louisu ima isplatiti pet milijuna dolara. Kao izaslanik američkog sindikata imao je u Seljanovoj ekspediciji sudjelovati ing. Patrick O' Higgins (koji je zaglavio u prašumi zajedno s Mirkom), a od peruanske vlade ing. Leczana, kome se zameo svaki trag u prašumi.

Nakon višemjesečnog boravka u Sjevernoj Americi i cijelog niza predavanja, koja je Mirko održao, vraćaju se natrag u Limu. Do Panamskog prokopa, koji se u to vrijeme gradio, prati ga brat i milijunar E. T. Gundlach. U Culebri se upoznaju s vrhovnim mjernikom i graditeljem prokopa Francuzem Duboisom, koji im uslužno protumači način gradnje i uputi ih u detaljno izvođenje grandioznog plana, kako da se dva kopna odcijepe jedno od drugoga. Nekoliko dana zadržali su se oni ovdje, proučavajući rad na tom velebnom djelu ljudskoga uma. Golemi silosi poput čeličnih orijaša radili su bez prekida dan i noć. Oblak prašine, dima i razmrljenog kamenja dizao se u zrak. U daljini je ječala podzemna tutnjava mina, koje su dizale u zrak čitave blokove planina, što su čas prije ponosno stršile u zrak i razdirale nebo u nekom nesuvislom cikcaku. Ljudi su naličili na mrave; bili su maleni i crni i gmizali su preko golemih blokova, bušili i svrdlali, udarali i lomili kamenje, zaokupljeni sa stotinu poslova i na stotinu strana. A kad se potpalili fitilji i mala, jedva primjetljiva iskra frcnula preko kamenja, razbježala se ta bezbrojna vojska sićušnih i crnih mravi na sve strane, kao da je netko među njih bacio bombu i sve se smirilo. Časak je trajala tišina, mrtvački zastoj, kao u crkvi za vrijeme podizanja, a onda prasak... mali, jedva čujni prasak, kao da je netko u velikoj i prostranoj dvorani udario dlanom o dlan, i zazvonilo šuplje, više muklo, ugušeno prostorom i kamenim zvonom, što se nadvilo iznad svega toga... A kad se razišli oblaci dima i pokazali udaljeni krajevi, pećine više nije bilo. Bilo je samo kamenje, silno, razrovano, šiljato kamenje, još toplo od zemlje i svježe, na kome se osjećale tek nastale grebotine od eksplozije...

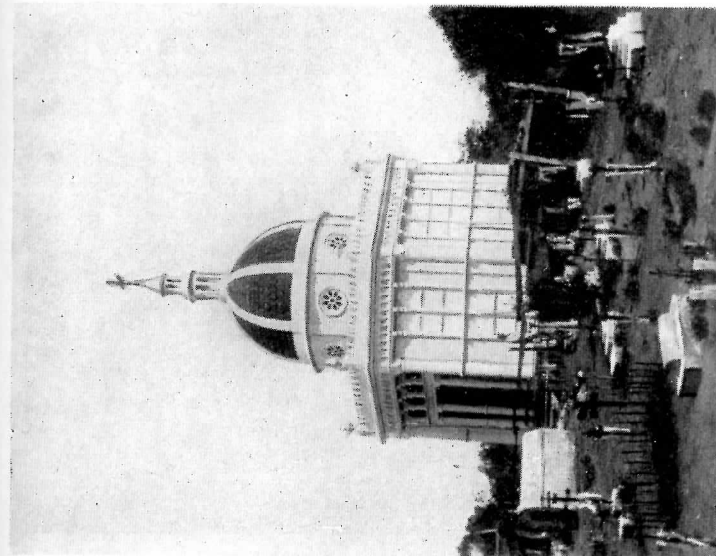
Kamenje... kamenje... kamenje...

To je bilo sve, što je Seljan vidio na tom divnom, gigantskom djelu ljudskog uma i tehnike, što ga je stvorilo čovječanstvo. I s tom predodžbom razrovanih brda, zdrobljenog kamenja, probušenih kanala, do nebesa visokih oblaka dima i para, uz pratnju potmulih detonacija, plasikanja modričastih iskara i meteža mravlje, ljudske vojske, oprosti se Mirko od svojih drugova i krene na jug, da izvrši posljednje pripreme za svoje najveće putovanje, s kojega se nikada ne će vratiti...

JEDAN JE ČOVJEK NESTAO U DŽUNGLI . . .

Sve, što se je odsada zbivalo, išlo je brzo, možda prebrzo. Film Mirkova života, koji se besprekidno odmatao, prilazio je brzo svome kraju. Još samo nekoliko metara i prekinut će se. Izgorjet će brzim i kratkim plamenom, u jednome blijesku, kao što izgara celuloid. Ostao je bez svršetka, bez posljednje točke i završne rečenice. Kao i život sam. Ništa u životu nema ni početka, ni svršetka. Sve je produženje nečega, što je bilo i što je već davno prije nas započelo, a isto tako ne znamo, kada će se završiti poslije nas. Sve ostaje fragmentom — cjelina je nešto, što leži daleko izvan okvira naše spoznaje.

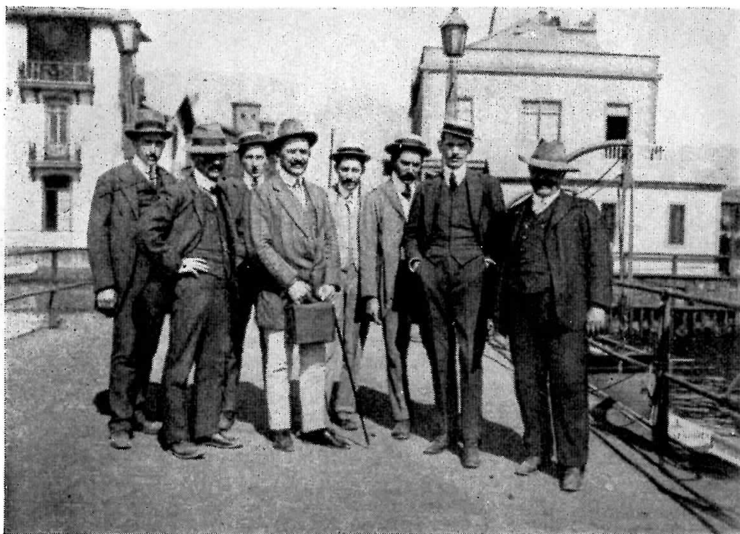
Da tražimo pointu, zaključnu riječ u životu Mirka Seljana? Uzalud! Nema je! Postoji samo život; život u kretanju, zamahu, pun akcije, zanosa, ispunjen radom; malim radostima i velikim patnjama, kao šipak košticama. Smrt, koja predočuje statiku, prototip je njegova života, i zato, ako hoćemo upoznati njegov život, ne možemo govoriti o njegovoj smrti. Upravo simboličkom tajanstvenošću ona se ovila i ostala za nas još i danas nepoznata. Puna misterija, tajne, nekog mirisa daljine i vrtoglavice na rubu crnog ponora, što se zove džungla. Takva smrt Mirka Seljana, ovijena tajnom, znači logični prestanak, ili bolje reći, nastavak njegova života. Mi smo ga naučeni gledati u radu, u akciji, u vječnom pokretu, pa makar to bilo i u ovih zadnjih par mjeseci, kad ga je već ostavljalo zdravlje, pa je takav on još i u svojoj smrti. Živ i pokretan. Za nas on još i danas luta negdje brazilijanskim i peruanskim prašumama, prokrčuje sebi puteljke kroz šikarje, loži vatru, ubija divljač, otkriva kaučuk, sjedi po čitave noći na istrunulim panjevima i piše pisma, duga, kilometrična

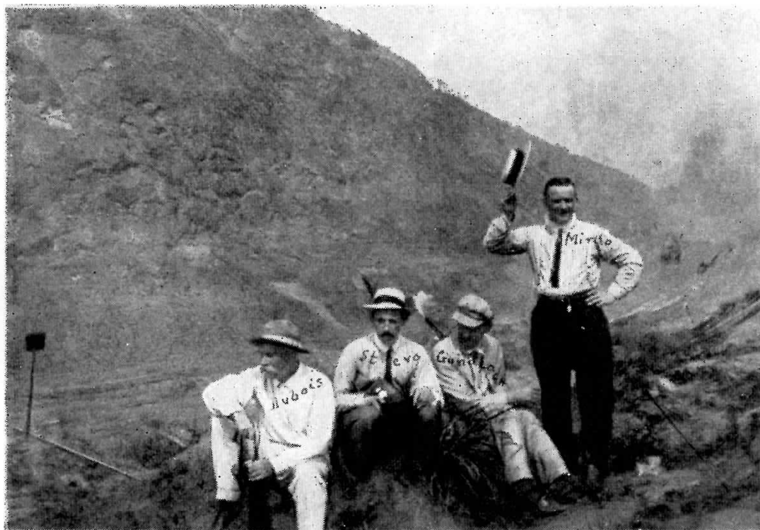
Grobnica društva »Slavjanska sloga« u Asumptionu

Mirko Seljan u Botaničkom vrtu u Rio de Janeiru

Prijatelji Hrvati prate braću Seljan na brod (Helnan)

Nad Panamskim prokopom (Culebra) (ing. Dubois, Stjepko Seljan. Gundlach, Mirko Seljan)

pisma, koja putuju vijekovima i nikada ne dolaze na cilj. Takva su pisma karakteristična za njega; u one primitivne retke on unosi čitavoga sebe. Svoj život i svoje misli, sve svoje, što osjeća i što zna. Iz svakog retka struji iskrenost, šapat krvi, koja se nadima u njegovim žilama, budi u njemu romantiku, pomiješanu s malom dozom gorčine, i govori nam o upravo djetinjoj ljubavi njegovoj spram svoga kraja. Možda nam se na momente ukazuje njegov lik romantičnim, naivnim, ali kad znamo, da je on zbog toga svog mladenaštva, koje i nije mladenaštvo, već kruta i najozbiljnija realnost, patio i potucao se punih četrnaest godina, samo zato, da napokon nastrada, uđe u džunglu i nikada više iz nje ne izađe, onda vidimo, da je to daleko i od romantike i od naivnosti i od svega onoga, kako se općenito dosada pokušavalo shvatiti čitav njegov život.

U času svojih največih planova, koji su imali pokrenuti posve nove smjernice u industrijskom, političkom i ekonomskom značenju južnoameričkog kontinenta, pada on prostrijeljene glave od vlastitih svojih pratilaca, crvenokožaca, i leži zajedno sa svojim pratiocem O' Higginsom na tlu prašume, punom mekane mahovine, otrovnog cvijeća i visoke, brižno raščešljane paprati. Ostao je tamo kao živi dokaz, kao corpus delicti svih težnja, koje su se javljale u njegovim grudima, što su sada uleknute i bez daha, sa zadnjim hropcem u grlu i posljednjom čežnjom u srcu — ležati daleko od domovine i od svojih, — kao dokaz, koji leži u otvorenom strašnom, ali možda najveličanstvenijem grobu, što ga priroda može dati, a koji se naziva — prašumom. Kao milijarda svijeća postavila se oko njega milijarda uspravnih i stotine metara visokih stabalja, šušteći na vjetru svojim vječnim molitvama — — —
— —
— —

U Limi su bile izvršene posljednje pripreme za put. Mirko razdijeli čitavu ekspediciju na dva dijela. Jedan dio je predvodio on i Patrick O' Higgins, a drugu Leczano i američki inžinjer O' Donnel. Iz Lime krenu 25. X. 1912. željeznicom do posljednje brdske stanice Cerro de Pasco, gdje se nalazi velika Slavenska kolonija, a odavde na mazgama dolinom rijeke Huallaga na Huanuco i Tingo Maria (250 km), pa dalje do

Pachize (360 km). U Pachizi se razdvoje i svaka skupina krene po Mirku točno određenim putem.

To je posljednje mjesto, koje je vidjelo Mirka. Odavle počinje put u nepoznato. Pred njim se razotkrile prašume. Silne i nepristupačne. Jedna je rijeka tekla između drveća i zapjenjena od napora izbijala na čistinu. To je bio jedini glasnik tih prašuma, u kojima se ponajprije izgubio Leczano sa svojim ljudima, a kad se nije vratio na određeno vrijeme, krenuo je Seljan za njim u potragu. Što se dogodilo u tim tajanstvenim prašumama Perua, nikada ne ćemo saznati. Seljan i njegova pratnja su mrtvi, Indijanci govore nesuvislo, a Priroda šuti. Ona ima vremena. Ona može šutjeti i tisuću godina. Ljudi iz Pachize, koji su se nalazili u blizini, vidjeli su, kako Seljan sa svojom crvenom pratnjom ulazi u džunglu, ali ga nisu više vidjeli izaći.

Nekoliko tjedana kasnije vratiše se neki crvenokošci iz njegove pratnje u Pachizu i rekoše:

»Bijeli gospodar je umro...«

A kao u neku obranu nadodaju:

»Od napora...«

T R A G E D I J A

KRST NAD PRAŠUMOM

Tragedija se zbila nenadano. Vijest o smrti Mirka Seljana u neprodornim guštarama ekvatorijalne Brazilije došla je iznenada, i nitko nije odmah povjerovao u nju. Svima je još pred očima lebdjela snažna i markantna pojava hrvatskog eksploradora. Visok, širokih ramena, sa snažnim brkom i s malo, jedva primjetljiva, srebra na sljepočicama Mirko je još pred kratko vrijeme šetao ulicama Lime, konferirao s uglednim ličnostima, putovao na Panamu i sastajao se sa Gundlachom. Tek oni, koji su se posljednjih mjeseci družili s njime, mogli su opaziti, da mu popuštaju živci. Četrnaestgodišnja lutanja svijetom, na granici života i smrti, ostavila su tragove na njegovu organizmu. Tko ga nije dobro poznavao već otprije, nije to mogao zamijetiti. To se možda očitovalo samo u titranju prstiju, kad je pripaljivao cigaretu ili u nestaloženom, nemirnom pogledu, koji mu je lutao s lijeva na desno.

Sam je na jednome mjestu napisao, da je bolestan — a ipak se odvažio na tako opasan put, kao što je put kroz brazilijanske prašume. Njegov usud gonio ga naprijed i nije mu dao ni časka odahnuti. »Bakcil nemira u krvi«, kako je to napisao Stjepko u pismu Šulentiću, ponovno se probudio u njemu. Ali istodobno sam piše u oči svoga putovanja na početku 1913. godine: »Vidjet ćemo, hoće li nam »13« donijeti sreće.«

On dakle sluti svoju vlastitu propast i ta slutnja ispunjava ga stanovitom dozom rezignacije. To je ujedno i jedino putovanje u njegovu životu, na koje kreće bez brata. Sam, u pratnji posve stranih ljudi i pun crnih slutnja, koje se poput tmastih oblačina gomilaju u njegovoj duši bolestan i slab, s rastrojenim živcima, i velikom, velikom čežnjom za domom,

za svojima, za materinskom riječi i za svim onim, što mu je milo i drago, on polazi u prašumu. Ta njegova čežnja izbija iz svake riječi, svakog njegovog retka, koji je napisao. Bilo je to i prije u njegovu životu. Ne moramo biti praznovjerni, ali promatrajući ono, što se u to vrijeme zbivalo u duši tog velikog čovjeka i velikog putnika, zastaju nam riječi. Te slutnje i ta pretkazivanja prelaze iz sfera realnosti i sile nas, da vjerujemo u neku višu i nama neshvatljivu inteligenciju. Svako Mirkovo pismo iz tog doba nije ništa drugo, nego iskreni oproštaj čovjeka sa svijetom, udaren žigom najdublje ljudske boli.

Ali pustimo, da govore dokumenti. Možda će nam ta pisma i ti dokumenti pisani po vjerodostojnim ličnostima, koje se nalaze u njegovoj blizini, dati pravi uvid u sliku tragedije, koja se odvijala u guštarama neprohodnih šuma. Tragedija, koja zapečaćuje jedan život, pun akcije, ljubavi i elana, jednu epohu besprekidnog stvaranja, velikih akcija i punu duše. Znači li ta tragedija čovjeka-putnika, koja se poput sjajna simbola diže povrh naših glava, kraj? Ako je smatramo kao kraj bivstvovanja, kao smrt jednog čovjeka, onda je to doista njeno pravo značenje, ali to nije ujedno i kraj akcije, kraj svega onoga, što su ta dva brata zajednički stvarala. U tom slučaju točka ne postoji — postoji samo nastavak, logički nastavak onoga, što su oni započeli, a drugi nastavili.

I ako na kraju ovih redaka stvorimo kratki resumée cjelokupnog Mirkova života, moramo biti pripravni na prigovor čitalaca, koji mogu uskliknuti, da čitav njihov život nije ništa drugo, nego niz neuspjeha za neuspjehom. I doista! Neuspjeh s Burima, neuspjeh u velikom procesu sa brazilijanskim vlastima, i konačno neuspjeh i propast grandioznog plana o spoju Atlantika s Pacifikom, koji završava katastrofom ekspedicije u prašumi. Ti neuspjesi prate braću Seljan na svim njihovim putovanjima poput kakve sjene i podižu njihov lik do neke tragične visine čovjeka, koji podliježe doduše premoćnijoj prirodi, ali ne prestaje nikada biti svoj. Ti neuspjesi daju zapravo pravi lik prvog hrvatskog esploradora, pred kojim malo pomalo svi ti neuspjesi nestaju i blijede, gube se u nekim maglama i ostaje samo on, čovjek, slobodan i nag, dijete svoga vremena i svoga naroda, borac i vječiti lutalac, koji osjeća u svojim žilama krv, kako mu udara u glavu, zalijeva oči i bije u žilama kucavicama. To je borba čovjeka protiv prirode, protiv elementa, u kojoj je on morao umrijeti, ako je kanio ostati dosljednim. Njegov daljni život ostao bi bez pointe, logičnost bi se gubila, jer poslije svega ovoga, što je stvarao i poduzimao, morala je logično nastupiti smrt.

Nije to obična smrt; ta je smrt točna rekapitulacija njegova života. Isto tako pustolovna, nemirna, šutljiva i tajanstvena, kao što je to bio i njegov čitav život. U času, kad je padao na bujno tlo prašume razmrskane lubanje (a da li je to doista tako bilo, nikada se ne će moći točno saznati!), morao je u tome času proživjeti još jednom čitav svoj život prije, nego li mu je vječna noć zauvijek ušla u zjenice. Život od prvih početaka svojih svijesnih časova, kad je još kao maleni dječak trčkarao karlovačkom promenadom, kupao se gol s dječacima u Korani i sanjario o dalekim i nepoznatim krajevima, gdje ga je čekala i dočekala sada smrt.

A što je zapravo smrt? Logični svršetak života. Trenutak, kad čovjek može bez predrasuda i bez ikakove mašte promatrati unatrag, sjećati se starog i ići u novo.

Smrt...

Mirko se nikada nije bojao smrti. On joj je neustrašivo gledao u oči od prvih početaka svojih putovanja, pa sve do konca, kad ga je ipak konačno svladala. Sjetimo ga se samo, kako odvažno i smjelo stoji sred afričkih stepa pred čitavim krdom slonova i puca u njih, a oni padaju kao snoplje, premda ga mogu najvećom lakoćom pregaziti i pretvoriti mu tijelo u kašu; sjetimo ga se samo na potonuloj splavi na rijeci Omo, kad iz vode vrebaju na njega brojne razjapljene gubice krokodila, a s kopna se na njega sipa kiša otrovnih crnačkih strjelica; sjetimo ga se samo, kako nožem krči put kroz brazilijanske prašume, gdje iza svakoga grma, svakog stabla, svake povijuše vrebaju na njega zmije otrovnice, tapiri i vampiri, koji nečujno kruže noću zrakom i sišu krv; sjetimo ga se usred revolucionarnog meteža u Matto Grosso, gdje izložen neprijateljskim tanetima prolazi bojištem i sakuplja ranjenike i mrtvace, da ih nose u za čas stvoreni hospital salezijanaca, i zaustavlja krv, koju su drugi prolijevali; sjetimo ga se konačno sada u toj gustoj i neprodornoj šumi, bolesnog i rastrojenog, okruženog neprijateljskim i podmuklim Indijancima, gdje konačno bez glasa pada kao žrtva prašume...

Takav čovjek doista nije prezao pred smrću. Umro je isto tako, kao što je i živio. Mučke i bez protesta protiv svih nepravda, koje su ga snalazile i bile u životu. On je uvijek koračao naprijed i nosio pred sobom svoj cilj i svoju vjeru, kao što su stari kršćani nosili nekoć pred sobom zapaljene zublje, kad su se spuštali u crne i zamršene katakombe svojega života...

Al' ostavimo to. Bolje, da ovu knjigu završimo činjenicama, koje će nam najtočnije i najvjernije ilustrirati one turobne, ali i svijetle dane hrvatske kulturne prošlosti.

DOKUMENTI

Lima, 6. VI. 1911.

»Od mjeseca ožujka započeli smo putovanje diljem Pacifika, pa se nalazimo danas u Limi, glavnom grada Perua, a za malo vrijeme odlazimo u Mollendo — Arequipa — da posjetimo starodrevnu prijestolnicu Inka careva. Iza toga putujemo u Puno — Titicaca jezero — La Paz — Potosi — Cochacamba — Ouzuro — Antofagasta i na novo u Peru, gdje kanimo učiniti oveću eksploraciju u pokrajinu »St. Martin« — područje rijeke Marannon i Huallaga.«

Iz pisma dru Bučaru.

Lima, 12. X. 1912.

Dragi Stevo! Danas odlazim. U Grand Hotelu su koferi Nr. 1. i 2., a u Banco Aleman imade 130 Lira sterlina, koje, ako umrem, stoje tebi na dispoziciju, a u to ime prilažem i list za direktora. Servus. Tvoj Mirko.«

Pismo dru Bučaru:

Pachiza, 5. XII. 1912.

Dragi prijatelju! Baš u onom času, kada se spremah na put u unutrinju neistraženog kraja centralnog Perua, predao mi je konzul Vaše pismo, na koje Vam tek danas mogu odgovoriti. Prije svega dozivam iz srca peruanskih prašuma: »Veseo Božić i sretna Vam bila 1913. godinica!« Pisao sam Vam iz Chicaga, da se amerikanski kapitalisti zanimaju za republiku Peru, pošto će Panamski prokop dati novi život i ekonomski razvoj pacifičkoj obali. Tako mi je pošlo za rukom probuditi interes u Chicagu i za moju koncesiju, koja ide zatim da spoji luku P a c a s m a y o sa dolinom Huallage (Pachiza), tako

da je otvoren promet između Atlantika i Pacifika, pošto je od Pachize otvorena plovidba, koja po raznim pritocima vodi u rječinu Amazonku. Amerikanci su zaneseni mojim prijedlogom, pa me evo danas na poslu, da istražimo nepoznati dio centralnog Perua od Pachize do visokih Anda Cajamarca, slijedeći vijugastu dolinu rijeke Huaya Camba. Brat Stevo bavi se u Chicagu finansiranjem tog poduzeća, koje se zove »The American-Peruviana Corporation«. — Kapital iznosi dva i pol milijuna dolara. Ovo poduzeće nakanilo je izgraditi željeznicu od Pachize do Cajamarce najdrevnijeg grada republike Peru, odakle se može putovati željezničkom prugom do mora.

Eto Vam ukratko opis moga puta, a tako i eksploracije, koju nastavljam za 2—3 dana.

Od Lime, glavnog grada Perua, krenuh gorskom željeznicom od 60 metara do 4434 m. nad morem ležećim najvišim rudokopima srebra na svijetu, poznatim pod imenom Cerro de Pasco, gdje među inim strancima i naša hrvatska naseobina zauzima odlično mjesto u trgovačkom svijetu. Razumijeva se, da su rudokopi i željeznica vlasništvo Amerićana, koji su u taj posao do danas uložili glavnicu od 100 milijuna kruna. Cerro de Pasco je glavno središte trgovine za koku i inih proizvoda, koji dolaze na mazgama iz bogate pokrajine Huanuco, kamo i ja odoh na dobrome konju, praćen od prijatelja i zemljaka Žarka, stignuv u dva dana u istoimeni gradić, odakle sam nastavio put diljem doline Huallaga sve do mjesta Chincarito, t. j. ulaza u djevičanske prašume, koje se gube u nepreglednoj prašumi de Sacramento i koju presijecaju Huallaga i Ucayali, ogromni pritoci rječine Amazonke. Malena uska stazica prati tok rijeke Huallago od Chincarito pa do naseobine Indijanaca Tingo Maria; o jahanju ni govora, prtljagu nose Indijanci na hrptu, a i ja sa svojim pomoćnikom Pilco moram per pedes preko vrleti i gudura kroz gusto šikarje naprijed, e da usprkos dnevne kišetine za 2 i pol dana stignemo do cilja.

Zmija i druge gamadi u obilju, treba oprezno putovati, dočim nas obnoć pohađaju tigri i tapiri, a i divljih svinja ne fali, tako da bi za dobroga lovca bilo dosta zabave — najneugodniji gost bio je vampir, koji se znade oprezno došuljati

do spavajućeg čovjeka, da mu isiše lijepu količinu krvi, tako da jadan ne može drugi dan od slabine hodati. Kokoške, svinje, ovce i ina kućna živad čuvaju se od ovoga gada u zatvorenim kućicama, inače ne će preživjeti dvije noći pod vedrim nebom. U Tingo Maria počinje plovidba čamcem uz rijeku Huallaga. Vratolomna Vam je to vožnja, svaki čas bio sam spreman, da se okupam u mutnim valovima ovoga gorštaka, koji brzinom od 5—6 metara na čas juri u sjevernom pravcu prema dolini Amazonke. Nebrojene brzice, slapovi i virovi, a tako i bedemi od naslaganih stabalja onemogućuju plovidbu u gornjem tijeku. Od Tingo Maria do Uchize prolaze samo čamci, od Uchize do Pachize i Yurimaguas via Iquito otvorena je plovidba za parobrode sve do obale Atlantika. — Dolina Huallaga je neizmjerno bogata, ali slabo napučena, jer nema komunikacije. Što vam srce zaželi, dat će Vam za tri mjeseca ova plodna zemlja, gdje osim toga razne heveje i Simphonia elastica daju u obilju mlijeka, iz kojeg se tvori skupocjena Iebe (kaučuk). — Za 2—3 dana odlazimo iz Pachize prema zapadu, da prodrem u Cajamarcu, pa se nadam za dva do tri mjeseca svršiti posao i biti u Limi koncem veljače, gdje će me naći Vaš list. Prilažem Vam nekoliko fotografija našega prolaza kroz Panamu i razglednice chicaškog Sokola, a tako i sliku mog brata Steve.

Mislim, da sam nervozniji od Vas, jer sam prilično istrošio fizične i intelektualne sile, a i želudac ne probavlja onako, kako bi morao, pa je zdravlje malo mlitavo, dočim sam prilično osijedio, jer dolazi jesen žića, a koja mi dozivlje: »ono, što je mogao Ivica, ne može Ivo.« Dok vi u krugu Vaše cijenjene obitelji veselim srcem pozdravljate Mladoga Kralja i Novo Ljeto, ja ću božićevati usred prašuma pod vedrim nebom, obasjanim čarnim zvjezdicama južne polutke. Vi ćete se gostiti tustim puranom i kapljicom rujnoga vinca, a u mene će biti pečenja od tapira, divljih svinja, divljih kokošaka i čuturice ljute kapljice stvorene iz sladorne trske, koja će od usta do usta oživiti uspavane živce i učvrstiti vez prijateljstva, koje sam sklopio s don Antonijom, glavarom indijanske tamošnje kolonije »Cholones«.

Zadnje pismo Mirka Seljana:

Jelache, 30. III. 1913. ((Došlo u Karlovac 21. VII. 1913.)

Ljubljena majko! Ovaj će list ponajprije 25—30 dana do prve poštanske stanice Saposoa i odlazi s posebnim glasnikom, koji me stoji 50 kruna. Od Saposoe do Yurimaguas treba 8 dana, odavle do Iquitosa s malim parobrodom 6 dana, od Iquitosa do Liverpoola 21 dan, a daljnjih 4—5 dana do našeg Karlovca, dakle circa 60—70 dana. Tvoje će me pismo naći u Limi, pod starom »Austrian-Hungarian konzulat« adresom. Moje je vrijeme vrlo odmjereno. Tri sam dana pisao kilometrične članke na konzulat u Chicagu i na vladu, a za pisanja navaljuju moskiti, da zaista treba mnogo strpljivosti za zdušnu korespondenciju. Ti ćeš iz toga mojega pisma vidjeti, da svaki čas prekidam. Do danas ti samo mogu reći, da moja ekspedicija usprkos silnim poteškoćama pobjedonosno napreduje i da sam za 5 do 6 dana s najopasnijim poslom gotov. Ostavljam iza sebe silnu Torent rijeku, koja u 24 sata šest metara naraste i opet opada. Kroz brda i doline odilazim zapadu, da prešavši preko visokih Cordillera siđem u dolinu Maranjona, otkuda vode dobri putovi i željeznica k moru, a odavle trebam 4 ili 5 dana parobrodom do Lime. Od prosinca ne znam, što se u svijetu događa. Moja posljednja novina bila je datirana 22 prosinca 1912. Ja sam jednom riječju skoro četiri mjeseca u kulturi natrag. Ali sam zato oštećen, jer ja vidim i na svijetlo donosim ono, što još nije nitko vidio i što je sakriveno u tami neznanja. Tako sam otkrio nepoznato pleme Aringona-Indijanaca. U mojoj pratnji nalazi se i Indijanka Julijana, koja posreduje između mene i svoje crvene braće. Otac te Indijanke je poglavica moćnog plemena »Kuraka«. Imadem pratnju od četrnaest momaka, a njihove Mauserove karabinke ulijevaju poštovanje crvenokošcima, jer tima se šumskim đavolima ne smije nikada vjerovati. Toliko za danas. Iz Lime ću ti pisati jedan metar dugačko pismo. Stevo se je pobrinuo za poslove, on valjada i češće piše, te si od njega bolje informirana. Ostaj mi zbogom. Grli te srdačnim cjelovima Tvoj Mirko.«

Time je završena korespondencija Mirka Seljana. Njegova je riječ utihnula u nepreglednim prašumama i izgubila se

negdje u obliku posljednjeg samrtnog hropca visoko gore u krošnjama gorostasnih tropskih stabalja, koje ljubomorno čuvaju tajnu njegove smrti.

S tih istih krošnja sipa se na njegov nepoznati grob cvijeće i stvara njegovom umornom tijelu sigurno počivalište i mir, koji je on već posljednjih dana svoga napornog puta i zaželio.

Pismo Josipa Mikuličića dru Franji Bućaru:

»... Ovdje su novine tiskale potanko njegovo putovanje u veliku šumu, dapače vratila se dva Indijanca i jedna Indijanica, koji su ga pratili, te su ove osobe pred sudom izjavile, da su Mirko i još jedan Amerikanac poginuli od velikog paludizma, prem se drži, da su ih ovi isti Indijanci ubili; koliko je na tome istine, ne zna se.«

Izvješće c. i kr. konzulata u Limi od 31. prosinca 1913, broj 444. na c. kr. ministarstvo vanjskih poslova:

Ovaj c. i kr. generalni konzulat časti se potvrditi primitak visokog odpisa br. 69.721 od 3. listopada s prilozima povodom molbe, da se potraži i pronađe boravište braće Mirka i Steve Seljana, koji poduzeše istraživalačku ekspediciju u Centralni Peru.

Ovaj se ured časti o tome najponiznije izvijestiti, da je Mirko Seljan uistinu koncem prošle (1912.) godine poduzeo ekspediciju u neistražene krajeve nepoznatog Perua, da obavi studije oko naseljivanja i kolonizacije, a kanio se vratiti u veljači ili ožujku o. g. (1913.), što se međutim nije zbilo. Radi bojazni za njegovu sudbinu poduzeta su na zahtjev ovdašnjeg geografskog društva po ovdašnjim oblastima potraživanja za njim.

Potpisani se ured časti najponiznije u prilogu dostaviti snih istraživanja. Zadnje pak vijesti raspršiše i zadnju sumvisokom c. i kr. ministarstvu sve vijesti o uspjesima tih oblanju, da je Mirko Seljan napušten po svojim Indijancima-vodičima, a konačno i po Indijanki Juliji (koju i on sam spominje u svom zadnjem pismu majci) poginuo zajedno sa svojim jedinim pratiocem Sjeveroamerikancem Patrickom O' Higginsom; nu nije još ustanovljeno, da li su poginuli od napora

i nestašice hrane ili su ih Indijanci ubili. Ni sačuvana pisma i bilješke o Indijancima i vodičima, te o toj Indijanki Juliji ne razjašnjuju tu stvar. Određeno je, istina, da se protiv njih povede sudbena istraga, no i to će biti od slabe koristi, jer se radi o slabo ili nikako civiliziranim Indijancima. Pomoćna ekspedicija nije poslana zbog pomanjkanja novaca za opremu. Kraj takovih prilika nije se mogla ustanoviti ni ostavština, premda je prema iskazu Indijanke Julijane, nakon što su pobjegli Indijanci-vodiči, najveći dio prtljage ostavljen u prašumi u jednom šatoru. Ovdje u Limi nije Seljan ništa ostavio.

Čim stignu daljne vijesti, koje bi pružile novih pozitivnih podataka o sudbini Seljana, podpisani će smjesta o tome izvijestiti visoko c. i kr. ministarstvo. Dotle će ovaj ured primljena izvješća ovdje pridržati, jer bi ih eventualno mogao još upotrijebiti.

Stevo Seljan nije sudjelovao u ekspediciji svog brata, već je odatle otputovao u Sjedinjene Države zajedno s američkim kapitalistom Gundlachom iz Chicaga, s kojim su braća Seljan bila u poslovnoj vezi. Spomenuti Gundlach mogao bi dakle pružiti točne podatke o sadašnjem boravištu Steve Seljana. Potpisani se ured stoga današnjom poštom obraća c. i kr. konzulatu u Chicagu s molbom, da o tome pribavi obavijest.

Potpisani se ured časti primijetiti, da su tom uredu stigla mnoga pisma za oba brata, i najponiznije moli za uputu, što da učini s pismima upravljenima Mirku Seljanu. W. Justus, v. r.«

Stjepko Seljan, koji je krenuo u potragu za ekspedicijom svoga brata, da ustanovi pravo stanje stvari, napisao je opširno pismo svojima kući o uspjesima te ekspedicije, pa to njegovo pismo donosimo na ovome mjestu u cijelosti, jer nam razjašnjuje mnoge dosada nepoznate činjenice.

»Mirkova zadaća bila je, da istraži nepoznati dio prašume i rijeke Huamba između peruanske luke na Pacifiku Pacasmayo i plovnog dijela rijeke Huallaga, pritoka Amazonke (Huyabamba je neistraženi pritok Huallage). Na taj način otvorio bi se za Centralni Peru novi put od Tihog do Atlantskog oceana. Pošto nam je peruanska vlada za taj posao ogromna zemljišta kao nagradu garantirala, financirasmo tu

koncesiju u Sjevernoj Americi. Prema dogovoru Mirko se je obvezao, da će probiti prvu stazu kroz prašumu, a poslije nekoliko mjeseci imala bi poći iz Sjeverne Amerike nova ekspedicija da proširi eksploratornu stazu. Tako se rastasmo u luci Callao u siječnju godine 1912. Ja zaplovih prema civilizaciji u Sjedinjene Države, a Mirko u službi civilizacije i ljudskoga napretka u nepoznate prašume. Zbogom! Ne boj se, brate, reče mi Mirko, kada se je stala lađa micati, mi smo već drugo i gore prošli, to je za me igračka, samo ti nastoj, da što bolje osiguraš naše trgovačke interese među Amerikancima, govoreći, oni su pravi vragovi. Lađa se odmiče, Mirko mi domahuje rupcem s obale, a meni se stisnulo srce. Nešto mi šaputalo: Nikad ga više vidjeti ne ćeš.

A tako je i bilo. Posljednje Mirkove vijesti dobio sam iz srca peruanske prašume, ipak iz mjesta, gdje mu je bilo moguće poslati specijalnog teklića do prve poštanske stanice, koje glasi doslovce:

Porto Gundlack, 54½ km do Lopuna. 30. III. 1913.

Dragi brate!

Ekspedicija napreduje do danas izvanredno dobro. Oluja i kiša bije nas svaki dan, a rječina nabujala poput naše Kupe u Karlovcu. Pisao sam Gundlachu (Amerikanac, koji je financirao našu koncesiju) opširni izvještaj, pa se nadam, da i vaši uspjesi nisu manji od mojih.

Dolina Huyabambe je raj zemaljski, jednom riječju za emigrante kao stvorena. Za malo godina može svaki Kolon (naseljenik) biti bogat gazda.

Sutra se nadam stignuti u Puerto (luka) Billinghurst (ime tadašnjeg predsjednika Perua), a koncem svibnja u Cajamarcu (Cajamarca je već civiliziran i poznat grad u centralnom Peruu, gdje je Pizzaro ubio posljednjeg cara peruanske dinastije Atahualpa). Dalje ću u Limu, a ti onda dođi i proširi s Amerikancima moju eksploratornu stazicu.

Drvo za fabrikaciju papira zove se Yanehama, a ima ga poput trave na livadi. Gome (stablo kaučuka) u množini, a inih đakonija prašuma ne fali za poduzetnog čovjeka. Našao sam pijeska, pa mi se čini, da obiluje zlatom, neka se to is-

traži u Chicagu, zato sam i poslao teklića sa primjercima. Moje zdravlje je dobro, jer živim baš kao Indijanac, pošto skromni novac Gundlacha nije dopustio veliki trošak za osobne potrebe, uz to eto već osam mjeseci prolazi, a ja sam u prašumi, gdje nema drugo no banane i divljači, dočim moram sve drugo u duhu uživati. — Za pet dana padam u 43. godinu, pa ću je proslaviti čičom iz banane (čica je vrst piva, koju pripravljaju Indijanci). Piši mi, što je zanimljivo, na konzulat u Limu.

Servus, grli te tvoj stari brat Mirko.«

Čovjek snuje, a Bog određuje. Međutim nema više nikakovih novosti od Mirka. Čekam, pitam, kablegrafiram u Cajamarku, u Limu, na peruansku vladu, nu sve bez uspjeha. Svi očekuju povratak ekspedicije, međutim o Mirku ni glasa. Buknuo već međutim i veliki rat, o Mirku ni glasa. Naši financijeri u Chicagu, ne će više trošiti na novu ekspediciju. Napokon pitaj ovdje, moli ondje, nu najviše uz pripomoć peruanske vlade, eto jedne male ekspedicije, da potraži izgubljenu Mirkovu ekspedicijicu. Rezultat te potražbe točno opisujem po oficijelnim podacima peruanske vlade i publikaciju u White World Magazin, February 1916., »Down the Amazon from source tou Mouth«:

Oficijelna ekspedicija u potrazi za izgubljenim istraživačem Mirkom Seljanom, krenula je kroz pokrajinu San Martin do rijeke Huallaga, pa niz vodu do njenog pritoka Huyabamba. Ovaj neizmjerni areal plodne zemlje, koja bi mogla hraniti jedan veliki narod, sasma je zapuštena. Rastumačio sam svojim pratiocima Indijancima, zašto putujemo, da se izgubio moj zemljak i brat u prašumi. Obećah nagradu onome, koji mi pribavi pouzdanih vijesti o iščezloj ekspediciji.

Krećemo na sjeverozapad, dva dana djelomice kroz guštaru, katkada po zaraštenim stazicama i onda opet kroz prašumu, te stigosmo u indijansko selo Pachiza. Ovdje sam bio dobre sreće, našao sam dva Indijanca, koji su pratili Seljanovu ekspediciju niz rijeku Huallaga do mjesta Janjuhui. Ove ljude uzeh u službu, da me prate put sela Geleche, otkuda imadem zadnje vijesti od Seljana.

Utaborismo se izvan indijskog sela, nu doskora smo postali centar atrakcije za urođenike. Slijedeći dan jedan poglavica tamošnjeg plemena posjeti nas i pokaže nam jedan Seljanov ček na London-Peruvian Bank u Limi sa raznim drugim papirima istoga, pitajući nas, što znače. Činjenica, da su ti Seljanovi papiri u njegovu posjedu, pobudila je sumnju, te nastojasmo domoći se istih, nu Indijanac podnipošto nije želio rastaviti se od toga posjeda. Nakon zrelog promišljanja ostavismo ček i nekoliko listova privatne naravi u posjedu tog Indijanca, jer nas je premalo bilo, da zametnemo kavgu i jer bi naša glavna svrha »ustanoviti Seljanovu sudbinu« na taj način bila skoro promašena.

Uvjereni smo bili, da su Indijanci tog plemena ubili Seljana i njegovog pratioca Patricka O' Higginsa, Irca, kojega je Seljan za ekspediciju angažirao prilikom svoga prolaza kroz Cerro de Pasco, nu razumno je bilo progutati koje šta i poslužiti se lukavošću.

Oko logora postavismo dvostruku stražu i slijedećeg dana krenusmo put druge naseobine indijanske Geleche, gdje je Seljan počeo krčiti svoju dugu i posljednju stazu.

Iza dva dana evo nas kod male indijanske naseobine Geleche. Sakrivena je u srcu velike i tajanstvene prašume. Diskretno istraživanje jednog od naših indijanskih pratilaca, koji se osobito zanimao za izgubljene bijelce, bilo je uspješno.

Jedva se utaborismo na maloj čistini kraj rijeke, kada naš Indijanac Ollanta dovede jednu mladu djevojku plemena Chola i reče mi, da je ona pratila ekspediciju od tog sela unaprijed.

Djevojka zvala se Coya, bila je puna straha, hotjela je pobjeći i silom smo je zadržali. Zatim se bacila na zemlju i kao odgovor na naša pitanja šaptala: »Ja nisam pomogla ubiti bijele ljude.«

Sad smo bili uvjereni, hoće li ta djevojka govoriti, saznat ćemo svu strašnu tragediju u dubini prašume. Da se primiri, ostavismo je na samo s Ollantom, koji ju je uvjeravao, da joj se ne će ništa zla dogoditi, samo ako nam istinu kaže.

Brzo se pročulo u selu, da su Gringos jednog njihovog člana zarobili, a poslije podne dođe poglavica do našega tabora sa četom oboružanih ratnika. Jedni su nosili luk i strjelice, nekoji su imali puške, koje se pune prahom i olo-

vom, a bilo ih je i sa starim karabinama Gras, koje cirkuliraju po nutrinji Perua. Na brzu ruku pripremimo naše revolvere i opetuše, čekajući dolazak poglavice i njegovih ratnika. Kad su oni opazili našu pripremu na otpor, poglavica šapne nekoliko riječi svojim pratiocima, a onda dođe sam do nas.

Njegovo držanje bilo je miroljubivo, a požurio se je reći, da je njegov posjet prijateljske naravi; ipak je želio znati, zašto smo zarobili onu djevojku, koja, akoprem ne pripada njegovom plemenu, živi u selu već mnogo godina.

Prinukasmo ga da sjedne, rastumačivši mu, zašto smo došli, te da ćemo djevojku tako dugo držati, dok ne kaže istinu. Nadovezasmo, da su iz dalekih krajeva onamo došla dva bijelca s namjerom, da im obogate zemlju, nu nestalo ih u gustoj prašumi. Napomenusmo i njihove mile i drage u domovini, koji za njim plaču i na taj način stekosmo, makar prividno, simpatije staroga divljaka. Sve se to govorilo kroz tumača u jeziku Quetcha. Na želju poglavice dovedena bi djevojka, a on joj zapovjedi, neka kaže sve, što znade o bijelim ljudima.

Njezino pričanje bilo je bez saveza, isprekidano usklicima, da nije ona kriva ubijstvu gringa (bijelaca). Ukratko, sadržaj njenih riječi potvrđuje staru ukorijenjenu mržnju urođenika novog kontinenta proti bijeloj rasi, njihovu pohlepu dočepati se posjeda bijelaca, osobito njihova oružja, a onda skroz neopravdano povjerenje u prijateljska obećanja crvene pasmine.

Coya je rodom iz visokog Marachona, dakle iz poznate i civilizirane pokrajine Centralnog Perua. Poglavica sela Geleche probio pred nekoliko godina kroz prašumu do Centralnog Perua i vrativši se doveo sa sobom Coyu, još malu curicu. Kad je Seljan saznao, otkuda je ona, i da je upravo iz kraja, gdje je želio sretno završiti svoju ekspediciju, najmi je od poglavice, plativši mu u raznoj robi vrijednost od jedne lire sterlinga, te je upotrijebi za nošnju lakše prtljage. Kad je ostavio selo, pratila je Coya ekspediciju, noseći vrećicu hrane i tikvu s vodom.

Prvih dana napredovala je ekspedicija sasma dobro po stazi, koju su krčili Indijanci s noževima, nu poslije je pomanjkalo hrane. Indijanci su se hranili zmijama i mesom majmuna, Seljan i njegov drug ubili su katkada divljega tukca ili malog medvjeda. Nastavljao se tako put još nekoliko dana, a onda su Indijanci počeli mrmljati. Šuma je bila debela, a njihov posao težak. Ostalo je samo malo riže i kave. Seljan ih je uvjeravao, da će za malo dana stići do prijateljskih plemena i obilja, a Coya, mada je znala, da je još daleko njihov cilj, šutjela je i sabirala u šumi hranivo korijenje i bilje.

Jedne noći svi Indijanci pobjegoše ostavivši Seljana i pratioce same u prašumi. Djevojka je ostala sa bijelcima i molila Seljana, da se natrag povrati, nu on nije o tome ni čuti htio. Iste večeri je ona pošla, da traži hranivo bilje, pa se udaljila od logora. Napao ju medvjed pa se morala uspeti na stablo, da si spasi život. Po noći je čula dva hitca u direkciji logora. Zatim se bojala vratiti natrag u logor, te je pošla po otvorenoj stazici natrag u selo.

Slušali smo mirno, nu u mašti vidjeli smo strašni događaj u šumi: Krađu opetuša i revolvera, iznemogle spavajuće bijelce usred prašume, a onda sjene Indijanaca i zadnji čin iz neposredne blizine, dva smrtonosna hitca. Bilo je to tako jednostavno i tragično, da smo puni srdžbe zaželili imati ubojice pred cijevima naših revolvera.

Nadalje je rekla Coya, da je na povratku srela dva Indijanca od te čete i da se oni još uvijek nalaze u selu, dapače reče poglavici i njihova imena. Poglavica posla nekoliko pratilaca, koji zamalo dovedoše do nas dvije prestrašene ljudske sjene. Oni potvrdiše pripovijest djevojke u svim pojedinostima do časa njihove dezercije. Što se dalje dogodilo, ne znamo, rekoše, gringi (bijelci) zlostavljali su nas, nisu nam dali jesti, a morali smo od zore do mraka krčiti šumu.

U pasjim obrazima čitala se krivnja. Cvokot zubi, potajni pogledi na naše napeto oružje i molba poglavici, da ih štiti od nas, sve je potvrđivalo jasno, da su prisustvovali kod umorstva, međutim stalnih dokaza nismo imali.

Poglavica se dogovarao sa svojim drugovima, a mi se brzo sporazumjesmo. S oružjem u ruci dadosmo poglavici slijedeći ultimatum: na daljnoj potrazi valja da nas prate ova dva Indijanca ili ćemo ih povesti okovane zajedno s pogla-

vicom i djevojkom do prvog sela civilizacije, pa ih izručiti peruanskom sudu.

Kad je poglavica uvidio, da se mi ne šalimo, preda nam oba Indijanca, zapovjedivši im, da nas prate na daljem putu.

Radi naše sigurnosti okovasmo oba Indijanca, a ostalima javismo, da ćemo pucati na svakoga, koji se približi našem logoru.

Slijedećeg dana krenusmo premo jugoistoku. Iza nekoliko stotina koračaja nađosmo stazu, koju je otvorio Seljan prije godinu dana. Vidjelo se, da njom nije poslije nitko prolazio. U stopama smo nesretnih eksploratora. Na koncu staze saznat ćemo sigurno, po svoj prilici nešto pozitivnije. Osam dana napredovasmo kroz gustu šumu po maloj otvorenoj stazici od jutra do mraka. Noću u logoru stavljamo dvostruku stražu, jednu za logor, a drugu za naše uhapšenike. Obilje lova u toj šumi uvjeri nas, da su Seljan i O' Higgins sramotno ubijeni bili. U takovom kraju čovjek s oružjem u ruci ne može od gladi poginuti. Katkad bi nestalo staze, nu tražeći uokrug lako se je našla. Odsutnost znakova daljeg puta uvjerila nas, da smo bili blizu mjesta, gdje su snivali zadnji san Seljan i O' Higgins. Sa dosta sigurnosti moglo se je zaključiti, da iza ubijstva Indijanci ostaviše tjelesa na licu mjesta, na raspoloženje divljim zvijerima.

Šuma i guštara je neizmjerna. Ogromna stabla, ličine i ostale tropske rasline ne daju prolaza bez oštra noža. Opasno je udaljiti se jedan od drugoga na samo stotinu koračaja, dalje se ne čuje ništa, pa se je lako izgubiti u prašumi.

Sa lišćem i zelenim granjem podigosmo ogromnu lomaču, prije nego li ostavismo logor, bijeli, crni dim siguran je vodič, ako bi tkogod izgubio pravac.

Naši uhapšenici još uvijek tvrde, da ne znadu ništa, nu dršću od straha i mole nas, da se natrag povratimo. Ostavismo ih okovane u logoru pod paskom Ollanta, koji ih je iz dna duše mrzio. On je potomak plemena Quetchua, a ovi su podli Cholonci.

Bili smo tri bijelca, te se razdijelismo. Svaki krene svojim pravcem praćen od dva Indijanca na daljnje istraživanje. Tko što nađe, dat će signal sa tri hitca.

Uzalud se je tražilo dva dana, a treći popodne, eto začuju se tri hitca. Svi smo na okupu. Ugovoreni znak došao je nedaleko od svršetka staze eksploratora.

Tamo, na maloj čistini, našli smo odgonetku: buljeća, suha lubanja s nekoliko zubi ispunjenih platinom. Bez dvojbe bila je to Mirkova. Jedna duga, debela ručna kost, nekoliko kosti ručnih prstiju i jedna noga sa dva prsta, koja su visjela na suhoj koži. To je bilo sve, nu bilo je dovoljno. Da li su ostale relikvije pripadale Seljanu ili O' Higginsu, nemoguće je bilo reći.

Sve se to našlo samo tristo metara od konca puta i našeg logorišta. Trebalo je pokazati ubojicama rezultat njihova djela. Povratih se u logor i s Ollantom, bez riječi, tjerasmo pred sobom ubojice. Kad opaziše na čistini pustu lubanju, koja ih je grozno motrila i optuživala, baciše se na zemlju i naricahu. Milost, milost, razabiralo se iz njihovog jecanja. Ollanto ih na naš znak odvede natrag u logor. Međutim kad se svi povratismo, nestalo je Ollanta i uapšenika. Tek kasnije na povratku u Geleche dočusmo, da se Ollanto sam povratio, a dviju ubojica nestalo zauvijek u dubini prašume.

Ujedinjenim silama očistimo brzo zemlju naokolo i sa strahopočitanjem položismo pobijeljene kosti u zemlju i vratimo se natrag u logor.

Skoro bez riječi, žalosni svi, nastavljamo potragu još slijedećeg dana. Uzalud, drugih ostataka nema. Lešinari, pume i ostali karnivorni stanovnici prašume dovršili su po izdajnim Indijancima započeti posao.

Iza kratkog viječanja i potpisavši oficijelni akt za peruansku vladu, zaključismo pokopati ostatke na mjestu, gdje smo ih našli.

Na jednostavni grob stavismo prosti i ogromni krst iz tvrdog drva. Trajat će on sigurno stotinu godinu, pa kad dođe u te krajeve nova civilizacija, sigurno će se sjetiti zahvalno novi stanovnici prvih pionira tih pokrajina i nevinih žrtava mržnje crvenih ljudi.

Mirko Seljan ljubio je nadasve svoju domovinu Hrvatsku, za nju je radio i sve, što bi poduzeo, bilo je ili u njezinu korist ili za njezinu slavu. U svoj Južnoj i Sjevernoj Americi, dugo prije rata, predavanjima, novinama i knjigama, u

raznim jezicima, tumačio je javnom mnijenju jade naše domovine i zagovarao naše pravedne zahtjeve, pa se njemu baš ima zahvaliti divan postupak naših kolonija u Južnoj Americi za vrijeme velikoga rata.

Ako ništa, barem etnografske zbirke, darovane našem etnografskom narodnom muzeju u Zagrebu, služit će, da Hrvati ne zaborave posve na svoga prvog i jedinog eksploratora centralne Afrike i Amerike, koji pod surovim krstom počiva vječni san u dubini peruanske prašume.«

Sve potrebne dokumente, korespondenciju, dnevnike, fotografije, croquise i t. d. dobio sam od Hrvatskog etnografskog muzeja, te od g. prof. dra. Franje Bučara, pa im ovime najtoplije zahvaljujem.

Pisac.

Dosad su u »Suvremenoj knjižnici« Matice Hrvatske izašla ova djela:

Prvo kolo

1. VJEKOSLAV MAJER: Pepić u vremenu i prostoru I.
2. SIDA KOŠUTIĆ: S naših njiva. Roman I. dio.
3. JOZA IVAKIĆ: Slavonija, zemlja plemenita. Izabrane pripovijesti.
4. MILUTIN NEHAJEV: Knjiga eseja.
5. ANTE KOVAČEVIĆ: Od danas do sutra. Humoreske.
6. IVAN GORAN-KOVAČIĆ: Dani gnjeva. Novele .

Drugo kolo

7. VINKO KRIŠKOVIĆ: Moderni engleski eseji.
8. STJEPAN MIHALIĆ: Knjiga o Mlakaru i drugima. Novele.
9. IVO KOZARČANIN: Sam čovjek. Roman.
10. FRANJO PAVEŠIĆ: Podvoda. Roman.
11. ANTE NEIMAREVIĆ: 1914. Roman.
12. SIDA KOŠUTIĆ: S naših njiva. II .dio.

Treće kolo

13. MILE BUDAK: Ognjište. Roman I. dio.
14. MILE BUDAK: Ognjište. Roman II. dio.
15. MILE BUDAK: Ognjište. Roman III. dio.
16. MILE BUDAK: Ognjište. Roman IV. dio.
    Prvo i drugo izdanje rasprodano.
17. ALDOUS HUXLEY: Giocondin posmijeh. Izabrane novele.
18. VJEKOSLAV MAJER: Pepić u vremenu i prostoru. II.

Četvrto kolo

19. IVO KOZARČANIN: Tihi putovi.
20. ANTON NIZETEO: Nevjesta na otoku.
21. RIKARD NIKOLIĆ: Sudbinom vijani.
22. MATE ORIŠKOVIĆ: Mejrina krv.
23. ZLATKO MILKOVIĆ: Buđenje. Roman.
24. MILE BUDAK: Na veliki petak. Pripovijetke.

Peto kolo

25. VJEKOSLAV KALEB: Na kamenju. Novele.
26. JAKOV SEKULIĆ: Za srećom.
27. ANTUN BONIFAČIĆ: Paul Valery.
28. MARA ŠVEL: Šuma i šokci.
29. JURE PAVIČIĆ: Krčevina. Novele.